

УДК 159.9; 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань в українській і зарубіжній соціальних сферах, психології, освітніх і педагогічних науках.
Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in Ukrainian and foreign social spheres, psychology, educational and pedagogical sciences.
This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Відповідальний за випуск А. А. Голотенко

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР	О. В. Чуйко, д-р психол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Н. М. Чернуха, д-р пед. наук, проф. (заст. голов. ред.); А. А. Голотенко, магістр психол., магістр соц. роб., асист., (відп. ред.); Д. О. Александров, д-р психол. наук, проф.; М. В. Артюшина, д-р пед. наук, проф.; І. С. Бахов, д-р пед. наук, проф.; О. І. Власова, д-р психол. наук, проф.; О. Ф. Гук, канд. пед. наук, доц.; А. М. Львовичкіна, д-р психол. наук, проф.; Н. Ю. Максимова, д-р психол. наук, проф.; Н. С. Олексюк, д-р пед. наук, проф.; С. Ю. Пашенко, канд. пед. наук, доц.; О. П. Соснюк, канд. психол. наук, доц.
	Іноземні члени редакційної колегії: Людмила Рупшієне, д-р соціол. наук, проф., м. Клайпеда (Литва); Едіта Садовська, д-р гуманістич. наук в галузі педагогіки, проф., м. Краків (Польща); Маріана Петрова, проф., м. Велико-Тирново, (Болгарія); Лета Дромантене, д-р гуманітар. наук, проф. у галузі соціальних наук, м. Каунас (Литва); Марія Гейтона, проф., м. Тріполі (Греція)
Адреса редколегії	кім. 412, просп. Академіка Глушкова, 2-а, м. Київ, Україна, 03680 ☎ (38044) 521 32 64, e-mail: socr.socr@gmail.com Web: http://visnyk.soch.robota.knu.ua
Затверджено	Вченою радою факультету психології 13.12.22 року (протокол № 6)
Зареєстровано	Міністерством юстиції України. Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 22511-12411 Р від 14.12.2016
Засновник та видавець	Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця	б-р Тараса Шевченка, 14, Київ, 01030 ☎ (38044) 239 31 72, 239 32 22; факс 239 31 28
Журнал входить	до переліку наукових фахових видань України (Категорія Б), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук, кандидата наук та ступеня доктора філософії для здобувачів за трьома спеціальностями: 231 "Соціальна робота", 053 "Психологія", 011 "Освітні, педагогічні науки", Наказ МОН України No 157 від 09.02.2021 року

BULLETIN

OF TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

ISSN 2616-7778 (Online), ISSN 2616-7786 (Print)

SOCIAL WORK

1(8)/2022

Established in 2016

UDC 159.9; 316.4; 316.6; 364; 371; 376; 378

There were presented the results of theoretical and empirical researches, the methodological drafting on current issues in Ukrainian and foreign social spheres, psychology, educational and pedagogical sciences. This issue is for social workers, teachers, scientists, postgraduate students and students.

Наведено результати теоретичних і емпіричних досліджень, методологічних розробок з актуальних питань в українській і зарубіжній соціальних сферах, психології, освітніх і педагогічних науках. Для соціальних працівників, викладачів, науковців, аспірантів, студентів.

Responsible for the issue is A. Holotenko

EDITOR-IN-CHIEF

EDITORIAL BOARD

O. Chuiko, Dr. Sci. (Psychology), Professor

Ukrainian members:

N. Chernukha, Dr. Sci. (Pedagogics), Prof. (Deputy Editor-in-Chief); A. Holotenko, Master of Psychology, Master of Social Work, Asst. (Executive Editor); D. Aleksandrov, Dr. Sci. (Psychology), Prof.; M. Artiushyna, Dr. Sci. (Pedagogics), Prof.; I. Bakhov, Dr. Sci. (Pedagogics), Prof.; O. Vlasova, Dr. Sci. (Psychology), Prof.; O. Guk, PhD (Pedagogics), Associate Prof.; A. Lovochkina, Dr. Sci. (Psychology), Prof.; N. Maksymova, Dr. Sci. (Psychology), Prof.; N. Oleksiuk, Dr. Sci. (Pedagogics), Prof.; S. Paschenko, PhD (Pedagogics), Associate Prof.; O. Sosniuk, PhD (Psychology), Associate Prof.

Foreign members of editorial board:

L. Rupsiene, Dr. of Social Sciences, Prof., Klaipeda (Lithuania); E. Sadowska, Dr. humanistic sciences in the field of pedagogy, Prof., Krakow (Poland); M. Petrova, PhD, Veliko Tarnovo (Bulgaria); L. Dromantiene, Dr. humanistic sciences, Prof., Kaunas (Lithuania); M. Geitona, Prof., Tripoli (Greece)

Editorial address

off. 412, ave. Glushkov, 2-a, Kyiv, Ukraine, 03680
☎ (38044) 521 32 64; e-mail: socr.socp@gmail.com
Web: <http://visnyk.soch.robota.knu.ua>

Approved by

The Academic Council of the Faculty of Psychology
December 13, 2022 (Minutes №6)

Registration

Ministry of Justice of Ukraine
State Certificate KB № 22511-12411 P issued on 14.12.2016

Founded and published by

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
Publishing and Polygraphic Center "Kyiv University".
DK №1103 of 31.10.02

Address of publisher

14, Taras Shevchenka blv., Kiev, 01030, Ukraine
☎ (38044) 239 32 22, 239 31 72; fax: 239 31 28

The Journal is included

in the list of scientific professional editions of Ukraine (Category B).
The results of Dr. Sc. and Ph.D. dissertations of academic degree seekers in the field of 231 "Social work", 053 "Psychology", 011 "Educational, Pedagogical Sciences" can be published. Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine # 157 issued on 09.02.2021

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Байдарова О., Бобрик О. Зміст і передумови впровадження комплексної сексуальної освіти в Україні	5
Балухтіна О., Кузьмін В., Кузьміна М. Діяльність притулків для жінок, які постраждали від домашнього насильства в Україні: проблеми та перспективи	13
Бутиліна О., Євдокимова І. Напрями вдосконалення менеджменту соціальної служби	19
Ден С. Кар'єрні орієнтації іноземних студентів у контексті змін на сучасному ринку праці	23
Індрасієне В., Пракапас Р., Красілова Ю. Моніторинг дітей групи ризику: досвід Литви	27
Литва Л., Козачкова А., Покусай В. Формування стратегічних напрямів політики у сфері забезпечення житлом вимушено переміщених осіб	32
Метелюк А. Доступ до психосоціальних послуг на сайтах замісної підтримувальної терапії – чинник профілактики ВІЛ	37
Палатна Д. Процес мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні	41
Палилюлько О., Гуменюк І., Сторожук Н. Пріоритетні соціальні проблеми населення України в період воєнного стану	46
Піонтківська О., Нестеренко С. Проблема домашнього насильства щодо молоді, яка належить до ЛГБТ-спільноти	52
Чуйко О., Гладишко Є. Зміна контексту педагогічної взаємодії як умова організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану	57
Швалб Ю. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді	62

ПСИХОЛОГІЯ

Сазонова І. Характеристики часової перспективи підлітків із посттравматичним зростанням у контексті структурної організації особистісної ідентичності	68
--	----

ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Демків А. Особливості професійного розвитку педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту й безпеки життєдіяльності	73
Сікра Ю. Оцінювання інтерактивної навчальної програми університету під час вторгнення Росії в Україну	78
Додаток 1. Анотація та література (латинізація)	81
Додаток 2. Відомості про авторів	95
Додаток 3. Відомості про рецензентів	99

CONTENTS

SOCIAL WORK

Baidarova O., Bobryk O. Content and Prerequisites of the Comprehensive Sexuality Education Implementation in Ukraine.....	5
Balukhtina O., Kuzmin V., Kuzmina M. Activities of Shelters for Women Victims of Domestic Violence in Ukraine: Problems and Prospects.....	13
Butylina O., Yevdokymova I. Directions of Social Agency Management Improvement	19
Deng X. Career Orientations of Foreign Students in the Context of Changes in the Modern Labor Market	23
Indrasiene V., Prakapas R., Krasilova Yu. Monitoring of Children at Risk: Experience of Lithuania	27
Lytva L., Kozachkova A., Pokusai V. The Formation of Strategic Policy Directions in the Sphere of Providing Housing for Forcedly Displaced Persons	32
Meteliuk A. Access to Psychosocial Services at Medication-Assisted Treatment Sites is a Factor of HIV Prevention	37
Palatna D. Community Mobilization Process after Introduction of Martial Law in Ukraine.....	41
Palylyulko O., Humeniuk I., Storozhuk N. Priority Social Problems of Residents of Ukraine at the Period of Military State.....	46
Piontkivska O., Nesterenko S. The Problem of Domestic Violence Against Youth Belonging to the LGBT-Community.....	52
Chuiko O., Hladyshko Ye. Changing the Context of Pedagogical Interaction as a Condition for the Organization of a Safe Educational Environment Under the Conditions of the State of Martial	57
Shwalb Yu. Social Well-being - the Goal of the Social Work Specialist in the Community	62

PSYCHOLOGY

Sazonova I. Characteristics of the Adolescents' with Post-Traumatic Growth Time Perspective in the Context of Personal Identity Structural Organization	68
--	----

EDUCATIONAL, PEDAGOGICAL SCIENCES

Demkiv A. Features of Professional Development of Teaching Staff of Civil Protection and Life Safety Educational and Methodological Centers	73
Sikra Y. Evaluating an Interactive University Curriculum Delivered During Russia's Invasion of Ukraine	78
Annex 1. Extended abstract in English and References (in Latin).....	81
Annex 2. Journal Authors	95
Annex 3. Journal Reviewer.....	99

**ЗМІСТ І ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ
КОМПЛЕКСНОЇ СЕКСУАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ**

Присвячена проблемі застосування комплексного підходу до формування в дітей і молоді компетентності з питань сексуальності у шкільній освіті. Мета статті – вивчення досвіду здійснення сексуальної освіти, з'ясування сутності комплексної сексуальної освіти, її суб'єктів і вимог до їхньої підготовки. Основним методом дослідження був аналіз документів. Висвітлено результати огляду наукових підходів до розробки досліджуваної проблеми та порівняльного аналізу українських, деяких зарубіжних і міжнародних стандартів щодо сексуальної освіти.

Ключові слова: комплексна освіта щодо сексуального здоров'я, комплексна сексуальна освіта, професійна компетентність учителя, професійна підготовка вчителя, статеве виховання, школа.

Постановка проблеми. Знання про особливості індивідуального сексуального розвитку, форми прояву сексуальності та безпечну сексуальну поведінку є частиною базової життєвої компетентності кожної людини. На жаль, офіційна статистика (навіть з урахуванням обмежень цих даних) щодо захворюваності на інфекції, які передаються статевим шляхом, гендерного насильства, зокрема насильства проти статевої недоторканості дітей, ранніх вагітностей тощо підкреслює актуальність цих питань.

Середній вік початку статевого життя серед 10–17-річних українців, які вже мали перший секс – 14,4 років у хлопчиків і 15,1 у дівчаток [1].

За даними Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України [2], лише за 2021 р. жінки в Україні зробили понад 55 тисяч абортів, зокрема 594 – у віці 15–17 років, 57 – дівчата віком до 14 років. У 225 дітей (хлопців і дівчат) було виявлено інфекції, які передаються переважно статевим шляхом (сифіліс, гонококову, хламідійну інфекції, уrogenітальний мікоплазмоз, трихомоніаз).

Водночас доводиться визнати, що в житті більшості українців присутнє гендерно зумовлене насильство, яке поширюється й на дітей. Згідно з дослідженням, проведеним у 2019 р. під егідою ОБСЄ, із питань насильства щодо жінок "Добробут і безпека жінок", приблизно 70 % українок повідомили, що зазнали певної форми насильства з 15 років, а 30 % повідомили, що зазнали прямого фізичного або сексуального насильства [3]. Кривдником у таких випадках, переважно, є партнер (нинішній чи колишній) – лише 5 % опитаних визнали, що кривдником була особа, яка не є партнером.

Недостатність у дітей науково обґрунтованих знань, критичного мислення, обмеження досвіду та численні стереотипи й упередження роблять їх більш уразливими до насильницьких ситуацій. Кількість виявлених випадків сексуального насильства над дітьми щороку зростає. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора станом на жовтень 2021 р., за 10 місяців 2021 р. постраждалими від зґвалтування стали 247 дітей. За аналогічний період 2020 р. від вказаного злочину потерпіли 184 дитини. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла 16-річного віку, зросла майже втричі: із 58 у жовтні 2020 р. до 161 у жовтні 2021 р. Відповідні дані щодо розбещення неповнолітніх: за 2020 р. кількість випадків – 184, за 2021 р. – 237 [4].

Аналіз звернень на Національну дитячу "гарячу" лінію протягом 2020/2021 р. свідчить, що понад 23 % дзвінків стосувалися насильства/жорстокого поводження з дітьми/комерційної експлуатації дітей, 9 % – сексуального насильства щодо дітей, 3 % – сексуальної експлуатації [5].

Превентивна роль сексуальної освіти щодо таких проблем як гендерно зумовлене насильство та гендерна нерівність, поширеність інфекцій, що передаються статевим шляхом, ВІЛ/СНІД, ранніх небажаних вагітностей тощо, є загально визнаною. Проте питання кола суб'єктів такої освіти та їхні ролі залишається дискусійним. Поряд із визначення того, чи існують інституційно-правові передумови для здійснення сексуальної освіти, необхідним є розуміння того, чи готові вчителі до такої діяльності та що і як у межах сексуальної освіти мають викладати в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна молодь про сексуальне життя дізнається у значно молодшому віці, ніж їхні батьки, бабусі та дідусі, що підтверджує дослідження, проведене Центром гідності дитини при УКУ [6]. Джерелом інформації для нинішніх молодих людей є переважно інтернет, понад 40 % почули про інтимні речі від друзів, 17 % – від батьків. Водночас відповідальність за сексуальну освіту дітей опитувані покладають передусім на батьків (93 %) і вчителів (47 %).

Ці дані співзвучні з результатами інших досліджень. Більше половини підлітків, опитаних Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка, вказали саме мережу місцем, у якому шукали і знаходили потрібну інформацію, лише 30–34 % дізнаються про статеві стосунки від учителів [1, с. 64]. Тож, хоча відповідно до міжнародних рекомендацій, основними агентами/агентками передачі знань у сфері сексуальної освіти мали бути батьки та шкільні вчителі/вчительки – проте на практиці це далеко не завжди так [7]. 52 % вчителів зазначають, що до сексуальної освіти дітей мають залучатися педагоги. Однак вчителі/вчительки, які хотіли б долучитися до сексуальної освіти для учнівства, мають запити щодо власної підготовки, супровідних матеріалів і підтримки з боку профільного міністерства й інших учасників/учасниць освітнього процесу.

Дисципліни з назвою "сексуальна освіта" в українських школах немає. Теми статевого виховання, формування здорового способу життя, збереження репродуктивного здоров'я інтегровані в деякі предмети: біологія, основи здоров'я, правознавство, етика тощо. Проте

базою для здійснення профілактичної освіти у школі є програма предмету "Основи здоров'я". Викладання цього предмету відрізняється від школи до школи, часто залежать від рівня підготовки вчителів і їхнього напрямку професійної підготовки. За результатами фокус-групових інтерв'ю з підлітками та вчителями, що проводив Благодійний Фонд "Здоров'я жінки і планування сім'ї", уроки з основ здоров'я можуть викладати вчителі біології, хімії, географії, фізики, української мови, історії, фізичної культури, трудового навчання тощо [8, с. 21]. Однак для забезпечення своєчасної якісної підготовки дітей і молоді в контексті їхнього сексуального розвитку в основу такої освіти має покладатися комплексний підхід. О. В. Бялик, проаналізувавши європейські стандарти сексуальної освіти, наголошує, що їхнє застосування вимагає створення цілісної системи статевої та сексуальної освіти, де основна увага акцентуватиметься на таких стратегічних завданнях, як проведення статевої та сексуальної освіти в закладах загальної середньої освіти на ранньому етапі; здійснення спеціальної підготовки педагогів; залучення до статевого та сексуального виховання церкви, соціальних служб, медичних центрів і консультативних пунктів [9].

Метою статті є вивчення досвіду здійснення сексуальної освіти у школі, з'ясування сутності комплексної сексуальної освіти, визначення її суб'єктів (тих, на кого покладаються обов'язки щодо її впровадження) та окреслення вимог до їхньої підготовки.

З цією метою нами здійснено: 1) огляд підходів до розроблення досліджуваної проблеми в педагогічній, соціально-педагогічній, психологічній літературі; 2) порівняльний аналіз українських, деяких зарубіжних і міжнародних стандартів (керівництв, рекомендацій) щодо сексуальної освіти. Результатом розв'язання першого завдання дослідження стало визначення переліку ключових понять, які використовуються науковцями для позначення діяльності з освіти з питань сексуального життя і здоров'я. Саме ці категорії використовувалися для пошуку та відбору документів для аналізу, який дозволив співвіднести стан практичного розв'язання проблеми впровадження комплексної сексуальної освіти в Україні та за кордоном.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Розуміння сексуальної освіти постійно розвивається, існують відмінності в термінології, визначеннях і критеріях, що використовуються в різних міжнародних документах, які стосуються цього поняття. Існує широкий спектр історичних, соціальних і культурних причин, що спричиняє відмінності в підходах до визначення змісту і цілей сексуальної освіти. Зокрема, у Європі сексуальна освіта орієнтована насамперед на особистісне зростання, тоді як у Сполучених Штатах Америки вона спрямована насамперед на розв'язання проблем або профілактику. В Африці суперечки навколо викладання комплексної сексуальної освіти у школах відбуваються стосовно того, чого навчати. Наприклад, існує суспільне очікування, що в навчальних програмах варто уникати таких тем, як сексуальна орієнтація, сексуальні практики та використання презервативів [10].

Як зазначає Е. Браун, комплексна сексуальна освіта (англ. comprehensive sexuality education, CSE, укр. – КСС) має потужну підтримку в міжнародному дискурсі та підтримується відносно надійною базою доказів [11]. Міжнародна федерація планованого батьківства (International Planned Parenthood Federation, IPPF) визначає, що "базований на правах підхід до комплексної сексуальної освіти спрямований на те, щоб молоді люди

отримали знання, навички, ставлення та цінності, необхідні для визначення та насолоди своєю сексуальністю – фізично й емоційно, індивідуально та у стосунках. Він розглядає "сексуальність" цілісно та в контексті емоційного й соціального розвитку. Також визнає, що однієї інформації недостатньо. Молодим людям необхідно дати можливість набути життєво важливих навичок і розвинути позитивне ставлення та цінності" [12, с. 6].

У США освіта у сфері сексуального здоров'я (англ. sexual health education) передбачена стандартами освіти у сфері здоров'я та фізичного виховання, а впровадження у школах комплексної освіти щодо сексуального здоров'я є обов'язковим згідно зі стандартами окремих штатів. Хоча, із метою боротьби з проблемами підліткової вагітності та поширення ІПСШ, більшість штатів віддають перевагу освітнім програмам щодо стриманості (англ. abstinence only education, AOE) у школах, а не CSE [13].

Тоді, як багато суспільств і культур у всьому світі ще не дали згоди на запровадження комплексної сексуальної освіти у школах здебільшого через їхній соціокультурний бекграунд, систему переконань, політичну систему й релігію, деякі країни бачать її запровадження як шлях до розв'язання проблем, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям і сексуальними вподобаннями серед підлітків [14, с. 226].

Метою комплексної сексуальної освіти є забезпечити дітей і підлітків знаннями й навичками, що дозволяють їм підтримувати власне здоров'я та реалізовувати свої права, а також будувати шанобливі стосунки з іншими, бути відповідальними за власний добробут і добробут інших. Доказова база щодо програм CSE є відносно надійною, існує багато рандомізованих контрольованих досліджень, лонгітюдних досліджень та експериментальних досліджень, а також систематичні огляди й мета-аналізи, які підтверджують, що CSE, у тих країнах, де вона впроваджується, допомагає молодим людям відтермінувати початок статевого життя, поліпшити використання контрацептивів, зменшити кількість статевих партнерів, а також зменшити випадки небажаної вагітності та ІПСШ [11].

В Україні питання впровадження комплексної сексуальної освіти ще дуже далеке від рівня базованої на доказах наукової дискусії. Наукові публікації не оперують самим поняттям "комплексна сексуальна освіта", вони присвячені або загальному огляду проблем сексуальної освіти школярів [15], або ж питанням "статевого виховання", "статевої культури", "сексуальної просвіти", у ширшому контексті – "гендерного виховання" чи "здоров'язберезувальної компетентності". Зокрема сексуальна просвіта розглядається як "одна зі складових культури здоров'я особистості" [16], а "статеве виховання" – як формування статевої ідентичності особистості [17]. В українській педагогічній думці, з одного боку, приділяється увага проблемі ігнорування суспільством сексуального виховання, але з іншого – присутній страх щодо "вузького розуміння сексуальної просвіти", розриву сексуального виховання з "дошлюбним вихованням підростаючого покоління" [18].

Статеве виховання покликане дати знання про будову людського тіла, процеси запліднення та дітонороджуваності, різні підходи до зменшення шкоди, як то утримання чи профілактичні засоби для запобігання передачі захворювань [19], а також спрямоване на формування статевої свідомості й поведінки [17]. Сексуальна просвіта більшою мірою розкриває ключові аспекти становлення та виявлення сексуальності.

У Стандартах сексуальної освіти в Європі зазначено, що "традиційно статева освіта зосереджена на потенційних ризиках сексуальності, таких як небажана вагітність та ІПСШ. Ця негативна спрямованість часто лякає дітей і молодь: більше того, вона не відповідає їхнім потребам в інформації та навичках, а в багатьох випадках просто не має відношення до їхнього життя" [20, с. 5].

Міжнародне технічне керівництво із сексуальної освіти поняття комплексної сексуальної освіти описує так: це "заснований на навчальній програмі процес викладання та вивчення когнітивних, емоційних, фізичних і соціальних аспектів сексуальності. Він має на меті озброїти дітей і молодь знаннями, навичками, ставленнями і цінностями, які дадуть їм змогу: усвідомлювати своє здоров'я, благополуччя й гідність; розвивати шанобливі соціальні та сексуальні стосунки; розглянути, як їхній вибір впливає на їхнє власне благополуччя та добробут інших; розуміти та забезпечувати захист своїх прав протягом усього життя" [21, с. 16]. Як бачимо, сексуальна освіта – поняття, що є ширшим за згадувані вище поняття статевого виховання та сексуальної просвіти. Сексуальна освіта спрямована на передавання наукової, реальної й об'єктивної інформації не лише про анатомію статевих органів і репродуктивне здоров'я, а й здатності людей робити свідомий, здоровий вибір щодо стосунків, сексуальності, емоційного та фізичного здоров'я; вивчає широкий спектр тем, пов'язаних із сексуальністю, досліджує цінності та переконання щодо цих тем і допомагає людям отримати навички, необхідні для навігації у стосунках із собою, партнерами та спільнотою. Складність впровадження сексуальної освіти пов'язана з "великою кількістю таємниць, релігійними факторами, відсутністю точних і наукових знань про статево виховання та переконанням, що громадськість не влаштовує людська сексуальність і статево виховання" [22, с. 148].

"Міжнародне технічне керівництво з питань сексуальної освіти" наголошує, що викладання комплексної сексуальної не зводиться до діяльності чи відповідальності окремого вчителя, а є результатом колективних дій всіх педагогів в умовах взаємної підтримки й обміну досвідом реалізації програми [21, с. 104]. Така освіта не лише допомагає підліткам захистити себе від насильства, експлуатації, небажаної вагітності та захворювань, що передаються статевим шляхом, вона покликана розвинути навички, які дозволять їм спілкуватися, слухати й домовлятися з іншими, просити допомоги та визначати джерела допомоги і порад; вона також поліпшує їхню здатність приймати правильні рішення та бути асертивними [10].

Учителям, які відповідають за викладання сексуальної освіти, потрібна спеціальна підготовка, щоб вони могли правильно і зрозуміло обговорювати питання сексуальності й успішно застосовувати практичні методики навчання [21, с. 104]. Водночас багато вчителів у країнах із низьким і середнім рівнем доходу висловлюють брак впевненості у своїх здібностях до здійснення сексуальної освіти [11]. Окрім недостатньої підготовки вчителів, перешкодами для впровадження CSE є брак ресурсів, спротив батьків і збереження культурних табу на секс, однак для успіху будь-якої програми сексуальної освіти, яка здійснюється в шкільному контексті, освіта самих вчителів має вирішальне значення. Існують докази того, що така освіта, якщо вона надається, може усунути два

найбільш поширених бар'єри на шляху успішного впровадження цих програм під керівництвом вчителя: знайомство з предметом і змістом навчальної програми та підвищення рівня особистого комфорту і впевненості щодо теми сексуального здоров'я учнів загалом [23, с. 15]. Саме обмеженим володінням новою для вчителів, яким доручають реалізацію CSE, навчальною програмою частково пояснюється опір із їхнього боку, що ще більше підриває їхню мотивацію активно включати CSE в щоденну викладацьку діяльність [24].

Не менше труднощів спостерігаємо і в Західній Європі. Поза тим, що Німеччина з 2016 р. впроваджує реформи щодо викладання шкільної сексуальної освіти, під час навчання та підвищення кваліфікації вчителів і в повсякденному шкільному житті сексуальній освіті та попередженню сексуального насильства приділяється надто мало уваги: лише кожен п'ятий/п'ята вчитель/вчителька у ФРН проходив/ла спеціальну підготовку до уроків на тему сексуальної освіти, і лише 8 % з опитаних готувалися до дискусій на тему запобігання сексуальному насильству [25].

Українські вчителі/вчительки переважно позитивно оцінюють свою готовність до реалізації сексуальної освіти у школах, проте об'єктивні показники свідчать про протилежну ситуацію: поза тим, що близько 40 % з них впевнені у власних знаннях з окремих (чутливих) тем сексуальної освіти та у своїй спроможності обговорювати їх із учнівством, в опитуванні та на фокус-групових дискусіях деякі з них трансливали стереотипи, міфи й установки. Крім того, у педагогічних ЗВО та на курсах з підвищення кваліфікації дуже мало з опитаних отримували підготовку, що стосувалася б сексуальної освіти. Зрештою, таких можливостей взагалі може бракувати, оскільки CSE не впроваджена у школах – відповідно, на державному рівні і немає прямої потреби готувати до неї вчителів/вчительок та організовувати таке навчання [7].

Здатності вчителів викладати сексуальну освіту необхідно зміцнювати шляхом підвищення кваліфікації вчителів і постійної підтримки. Необхідно забезпечити стабільність і призначення спеціального персоналу, при чому всі інші викладачі повинні бути чутливими до питань, пов'язаних із сексуальністю. Ті, хто впроваджує програми сексуальної освіти, повинні пам'ятати про вразливість учнів, зокрема сиріт і дітей з інвалідністю [26].

У табл. 1 і 2 предстало ключові результати аналізу українських [27, 28, 29, 30, 31], закордонних [32, 33, 34, 35, 36] і міжнародних [20, 21, 37] стандартів (керівництв, рекомендацій) щодо сексуальної освіти у школі.

Основою для впровадження комплексної сексуальної освіти в Україні є стандарти освіти та професійний стандарт вчителя. Від учителів вимагається володіння багатьма компетентностями, які дозволяють їм впроваджувати сексуальну освіту в таких галузях як соціальна, здоров'язбережувальна, громадянська й історична, вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти за якими визначено у стандартах освіти. Найбільшою мірою на досягнення результатів навчання, що релевантні завданням сексуальної освіти, у межах різних наскрізних змістових ліній, спрямовані програми предметів "Основи здоров'я" і "Біологія". Водночас, ці програми не розглядають питання гендеру і прав.

Таблиця 1

Національні стандарти, що визначають передумови впровадження сексуальної освіти в українській школі

Назва документу	Характеристика документу в контексті впровадження комплексної сексуальної освіти
Національна рамка кваліфікацій [27]	Визначає ключові терміни, необхідні для розуміння європейських і національних стандартів забезпечення якості освіти, планування й розвитку кваліфікацій на основі компетентнісного підходу
Державний стандарт початкової освіти [28]	Визначає сексуальну освіту як частину соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі та, частково, громадянської та історичної освітньої галузі
Державний стандарт базової середньої освіти [29]	Визначає сексуальну освіту як частину соціальної та здоров'язбережувальної освітньої галузі та, частково, громадянської й історичної освітньої галузі
Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" [30]	Визначає перелік професійних компетентностей вчителя відповідно до трудових функцій, зокрема предметно-методичну, психологічну, емоційно-етичну, педагогічного партнерства, здоров'язбережувальну, здатність до навчання впродовж життя й ін. Закріплює вимоги й умови навчання та професійного розвитку
Програма предмета "Основи здоров'я" [31]	Побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини. Включає чотири розділи: Здоров'я і безпека людини; Фізична складова здоров'я; Психічна й духовна складові здоров'я; Соціальна складова здоров'я. Наголошує, що предмет "Основи здоров'я" є інтегрованим і передбачає розвиток не лише здоров'язбережувальної компетентності шляхом набуття учнями навичок збереження, зміцнення та відповідального ставлення до особистого здоров'я і здоров'я тих, хто поруч, але й усіх ключових компетентностей, які мають сформуватися через освіту згідно з Рекомендаціями Європарламенту та Ради ЄС
Програма предмета "Біологія" [31]	Передбачає досягнення очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів, що частково релевантні задачам сексуальної освіти, у межах різних наскрізних змістових ліній, як то "Громадянська відповідальність", "Здоров'я і безпека"

Таблиця 2

Зарубіжні (США, Канада) та міжнародні стандарти й рекомендації щодо впровадження сексуальної освіти

Назва документу	Країна та/або організація	Мета та зміст
Національні стандарти сексуальної освіти (National Sex Education Standards: Core Content and Skills, K–12) [32]	США, Advocates for Youth, Answer, and SIECUS: Sex Ed for Social Change	Містить показники освіти – визначення ключових понять і навичок, якими загалом повинні володіти учні шкільного віку (на різних етапах освіти) і протягом усього життя. Їх можна використовувати для створення уроків або навчальних програм з цілями, які забезпечать досягнення стандартів
Національні стандарти підготовки вчителів для сексуальної освіти (National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education) [33]	США, Future of Sex Education	Мета – визначення стандартів підготовки вчителів охорони здоров'я та фізкультури до викладання сексуальної освіти в середній і старшій школі
Інструмент зіставлення навчальної програми для впровадження сексуальної освіти для впровадження Національних стандартів підготовки вчителів до сексуальної освіти (Professional Preparation Program Curriculum Mapping Tool for Implementation of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education) [34]	США, Future of Sex Education	Призначений для визначення того, наскільки добре навчальна програма відповідає стандартам у межах окремих курсів. Інструмент дозволяє адміністрації і викладачам визначити, де і як стандарти та показники розглядаються в навчальній програмі/плані й ілюструє послідовність, у якій концепції викладаються навички
Оцінка застосування національних стандартів підготовки вчителів до сексуальної освіти (Assessment of the Application of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education) [35]	США, Future of Sex Education	Адресована адміністраторам, керівникам і викладачам закладів вищої освіти, які відповідають за програми професійної підготовки вчителів у галузі охорони здоров'я та фізичного виховання. Оцінка дозволяє визначити, наскільки освітня програма відповідає стандартам Програми професійної підготовки
Канадські рекомендації щодо сексуальної освіти (Canadian Guidelines for Sexual Health Education) [36]	Канада, Public Health Agency of Canada	Мета – направляти та об'єднувати професіоналів, які забезпечують освіту щодо сексуального здоров'я шляхом впровадження відповідних програм; пропонують основні три кроки процесу розвитку сексуальної освіти: <ul style="list-style-type: none"> • Оцінювання рівня знань про сексуальну освіту в цільовій групі та планування програми; • Втручання; • Оцінювання ефективності
Міжнародне технічне керівництво з сексуальної освіти (International Technical Guidance on Sexuality Education) [21]	ЮНЕСКО	Визначає, що комплексна сексуальна освіта – це освіта, яка надається у формальних і неформальних умовах і яка має бути: <ul style="list-style-type: none"> • науково точною;

Закінчення табл. 2

Назва документу	Країна та/або організація	Мета та зміст
		<ul style="list-style-type: none"> • безперервною; • відповідною віку та розвитку; • на основі навчальної програми; • комплексною (всеохопною); • на основі правозахисного підходу; • дотримуватись підходу гендерної рівності; • культурно релевантною і відповідною контексту; • трансформативною; • здатною допомогти розвинути життєві навички, необхідні для підтримки здорового вибору
Стандарти сексуальної освіти в Європі (Standards for Sexuality Education in Europe) [20]	WHO Regional Office for Europe and Federal Centre for Health Education (BZgA)	Визначає те, що повинні знати та розуміти діти та молоді люди різного віку, із якими ситуаціями чи викликами вони повинні вміти справлятися в цьому віці та які цінності та ставлення вони повинні розвивати; документ може використовуватись як для адвокатування, так і для розробки/вдосконалення навчальних програм на різних рівнях освіти. Такі програми мають засновуватись на фактах і наукових даних, адаптовані до місцевих умов і логічно побудовані так, щоб враховувати і впливати на існуючі уявлення, моральні цінності, психологічні установки й життєві навички, які, у свою чергу впливають, на здоров'я та благополуччя людей у контексті сексуальності. Актуальне для міністерств освіти та профільних фахівців, неурядових організацій, молоді та фахівців, які працюють із молоддю
Питання навчання: структура основних компетенцій викладачів сексуальних питань (Training matters: A framework for core competencies of sexuality educators) [37]	WHO Regional Office for Europe and Federal Centre for Health Education (BZgA)	Визначає навички, які повинні мати або розвивати вчителі, щоб проводити сексуальну освіту; адресовна тим, хто проводить підготовку вчителів, експертам, які розробляють відповідні навчальні програми та самим вчителям

Як бачимо з табл. 2, зарубіжні та міжнародні стандарти й рекомендації щодо впровадження сексуальної освіти є значно більш насиченою системою документів, які регулюють як питання змісту та результатів освіти здобувачів, так і питання професійної підготовки вчителів у галузі охорони здоров'я та фізичного виховання, а також включають інструменти оцінювання застосування національних стандартів підготовки вчителів до сексуальної освіти, зіставлення навчальної програми для впровадження сексуальної освіти із стандартами тощо.

Здійснений аналіз документів дозволяє стверджувати, що в той час, як офіційна концепція сексуальної освіти в Україні відсутня, у Європі та Америці існує досить стійке переконання, що комплексна сексуальна освіта приносить користь дітям і суспільству загалом, що відображається в кількості та якості стандартів як самої сексуальної освіти, так і підготовки вчителів до викладання. Спільним як для американської, так і для європейської практики є визнання відповідної підготовки вчителів основним фактором якісної сексуальної освіти.

Висновки. Наукові підходи до розуміння змісту сексуальної освіти та теоретико-методологічні засади її здійснення суттєво змінилися за останні два-три десятиріччя. Поступово спостерігається відхід від вузького сприйняття сексуальної освіти (як статевого виховання чи просвіти задля попередження потенційних ризиків сексуальності) і здійснюються спроби запровадити цілісний підхід до сексуальності, гендеру, ВІЛ і прав людини. Дискусії щодо того, що має включатися в сексуальну освіту і хто має її проваджувати, іще тривають у багатьох країнах, однак завдяки співпраці потужних професійних громадських організацій та органів влади в західних країнах з'явилися стандарти, керівництва та рекомендації з питань сексуальної освіти, що наголошують на її комплексному характері, можливостях реалізації у формальних і неформальних умовах, із дотриманням визначеного

переліку принципів. Ці стандарти можуть використовуватись як для адвокатування, так і для розробки чи вдосконалення навчальних програм на різних рівнях освіти. У сукупності такі програми з сексуальної освіти допомагають дітям і молоді розвивати самооцінку й життєві навички, які заохочують до критичного мислення, чіткого спілкування, відповідального прийняття рішень і шанобливої й чуйної поведінки.

Поза тим, що міжнародні стандарти щодо сексуальної освіти надають повну підтримку для більш інтегрованого підходу до надання сексуальної освіти, на практиці більшості країн ще не вдається забезпечити ефективну CSE у школах. Аналогічно, аналіз літератури підкреслює необхідність ширшої співпраці, інтеграції та послідовності в наданні сексуальної освіти в Україні. Початкова школа, фактично, не порушує питань сексуальної освіти взагалі, а середня – передбачає формування окремих компетентностей, що не становлять цілісності і не відображають якогось системного бачення комплексу результатів навчання з питань сексуальності.

Наявність окремих нормативних документів, що забезпечують формування в межах загальної середньої освіти базових компетентностей, які відповідають традиційним уявленням про мінімально необхідні дітям знання і навички з питань статевої відмінностей, сексуального розвитку і здоров'я – фактор, що відіграє неоднозначну роль. З одного боку, згадані в нашому огляді національні документи (професійні та освітні стандарти і типові навчальні програми) є вагомими передумовами для впровадження комплексної сексуальної освіти в українській школі, оскільки, щонайменше, визнають сексуальну освіту частиною загальної освітньої компетентності здобувача освіти. З іншого – саме це і стримує визнання відсутності комплексного підходу до сексуальної освіти дітей і молоді проблемою, яка потребує рішень уже зараз.

Перспективи дослідження. Впровадження сексуальної освіти з використанням більш комплексних підходів вимагатиме розв'язання багатьох менших, але складних проблем, зокрема: застосування міжнародних стандартів сексуальної освіти для розробки національних стандартів; забезпечення якості впровадження національних стандартів сексуальної освіти, зокрема оцінювання компетентності вчителів до здійснення сексуальної освіти, розробка і впровадження стандартів підготовки вчителів до такої діяльності. У цьому контексті закордонний досвід, частковий огляд якого здійснено в цій публікації, є дуже цінним. Тож, для розуміння змісту теоретичної і практичної готовності українських вчителів до здійснення педагогічної діяльності з різних аспектів сексуального та репродуктивного здоров'я, прав дітей у контексті розвитку та прояву сексуальності і побудови здорових стосунків, необхідним є визначення структури компетенцій вчителя у здійсненні сексуальної освіти, а також дослідження можливості впровадження її у програмах підвищення кваліфікації вчителів.

Список використаних джерел

- Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді : за результатами соціологічного дослідження в межах міжнародного проекту "Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді" : монографія / О. М. Балакірева, Т. В. Бондар та ін. ; ЮНІСЕФ, ГО "Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка". – К. : Поліграфічний центр "Фоліант", 2019. – 127 с.
- Статистичні дані системи МОЗ / Центр медичної статистики МОЗ України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>.
- Well-being and safety of women. OSCE-led survey on violence against women: Main report / OSCE et al., 2019. – 163 p.
- Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної ради України з прав людини про стан додержання прав і свобод людини і громадянина в Україні, 2021 рік. – 198 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schorichadoporovid-2021.pdf>
- Мельничук В. О. Сексуальне насильство щодо дітей: ситуація в Україні / В. О. Мельничук // Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення : зб. матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (25 травня 2022 р., м. Ніжин) ; за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. – С. 51–53.
- Терещук Г. В Україні 4 % громадян стали жертвами зґвалтування у дитинстві. Результати опитування. / Г. Терещук ; Радіо Свобода (25 листопада 2021). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/seks-nasylyya-dity-z-hvaltuvannya-osvita/31577396.html>
- Обізнаність та ставлення вчительської спільноти і батьків до комплексної сексуальної освіти. / UNFPA-CEDOS, 2020. – Електронний ресурс. – Режим доступу : https://cedos.org.ua/system/articles/pdfs/000/000/446/original/sexual_education_ua_0.pdf?1606145254
- Результати опитування фокус-групових інтерв'ю з підлітками та вчителями "Теми статевого виховання в практиці викладання предмету" / Благодійний фонд "Здоров'я жінки і планування сім'ї", 2017. – Електронний ресурс. – Режим доступу : http://www.womanhealth.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Focus-group-results_report.pdf.
- Бялик О. Стандарти сексуальної освіти: європейський вимір / О. Бялик // Наук. Вісн. Мелітопольського держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогіка. – 2015. – Вип. (1)14. – С. 20–25. DOI: <https://europub.co.uk/articles/A-172151>
- Arije O., Ayowole Damilola J. Comprehensive sexuality education: trend and forecast / O. Arije, Damilola J. Ayowole // Journal of the Obafemi Awolowo University Medical Students' Association. – 2018. – № 23(1). – URL: https://www.academia.edu/42066131/COMPREHENSIVE_SEXUALITY_EDUCATION_TREND_AND_FORECAST
- Browne E. Comprehensive sexuality education (GSDRC Helpdesk Research Report 1226) / Evie Browne. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. 2015. – 14 p.
- IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE) / International Planned Parenthood Federation, 2010. – 12 p.
- Rabibite M., Enriquez M. The Role of Policy on Sexual Health Education in Schools: Review / M. Rabibite, M. Enriquez // The Journal of School Nursing. – 2019. – № 53(1). – 27–38. DOI: <https://doi.org/10.1177/1059840518789240>
- Perception of students' teachers' and parents' towards sexuality education in Calabar south local government area of cross river state, Nigeria / [J. E. Eko, S. E. Abeshi, K. O. Osonwa, C. C. Uwanede, D. A. Offiong] // Journal of Sociological Research. – 2013. – № 4(2). – P. 225–240. DOI: <https://doi.org/10.5296/jsr.v4i2.3836>
- Рогожина О. Сексуальна освіта школярів як наукова проблема / О. Рогожина // Acta Paedagogica Volyniensis. – 2021. – № 3. – С. 241–247. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.35>
- Кравченко Л. А. Сексуальна освіта як складова виховного процесу підлітків / Л. А. Кравченко, І. М. Козуба // Вісн. ун-ту імені Альфреда Нобеля. Серія "Педагогіка і психологія". Педагогічні науки. – 2018. – № 2 (16). – С. 66–71.
- Корняк В. Статеве виховання школярів як складова діяльності соціального педагога в школі / В. Корняк // The pedagogical process: theory and practice (Series: Pedagogy). – 2018. – № 4 (63). – С. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.9196>
- Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. – 584 с.
- Tupper K. Sex, Drugs and the Honour Roll: The Perennial Challenges of Addressing Moral Purity Issues in Schools / K. Tupper // Critical Public Health. – 2013. – № 24 (2). – P. 115–131.
- Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists / WHO Regional Office for Europe and BZgA, Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010. – 68 p.
- International Technical Guidance on Sexuality Education. An evidence-informed approach. Revised edition / United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation. Paris: UNESCO, 2018. – 139 p.
- Ejimonu Ngozi C., Okwarachukwu, Akunna C., Njoku Grace Nneka. Sex Education Intervention On Students' Knowledge And Attitude Towards Sex Related Matters In Secondary Schools In Abu Education Zone Of Abia State, Nigeria / Ejimonu Ngozi C., Okwarachukwu, Akunna C., Njoku Grace Nneka // Interdisciplinary Journal of Gender and Women Development Studies Special Edition. – 2020. – № 3(5). – P. 140–150.
- Ollis D. Sexuality education matters: preparing pre-service teachers to teach sexuality education / D. Ollis, L. Harrison, C. Maharaj / Deakin University, Burwood, 2013. – 445 p.
- Zulu J. M. Why teach sexuality education in school? Teacher discretion in implementing comprehensive sexuality education in rural Zambia / J. M. Zulu, A. Blystad, M. E. S. Haaland, C. Michelo, H. Haukanes, K. M. Moland // International Journal for Equity in Health. – 2019. – № 18. – 116. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-019-1023-1>
- Huster S. Sexuelle Bildung im Schulalltag zu Wenig beachtet: Pressemitteilung 2020/305 vom 16.11.2020 / S. Huster, B. Drinck, H.-J. Voß. / Universität Leipzig. – URL: <https://www.uni-leipzig.de/newsdetail/artikel/sexuelle-bildung-im-schulalltag-zu-wenig-beachtet-2020-11-16>.
- Asmal K. Protecting the Right to Innocence : The Importance of Sexuality Education. Report of the Protecting the Right to Innocence : Conference on Sexuality Education (19-21 August 2001, Cape Town) / Kader Asmal ; Department of Education, 2002. – 30 p.
- Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 / Верховна Рада України. Законодавство України. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>.
- Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87 / Верховна Рада України. Законодавство України. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
- Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898 / Верховна Рада України. Законодавство України. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#16>
- Про затвердження професійного стандарту за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України від 23.12.2020. № 2736–20 / Верховна Рада України. Законодавство України. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- Навчальні програми для 6–9 класів (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, 2011 рік) / Міністерство освіти і науки України, 2022. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
- National Sex Education Standards: Core Content and Skills, K–12 (Second Edition) / Advocates for Youth, Answer, and SIECUS: Sex Ed for Social Change, 2020. – URL: <https://advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2020/03/NSES-2020-web.pdf>
- National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education Advisory Committee / Future of Sex Education. – URL: <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/teacher-standards-1.pdf>
- Professional Preparation Program Curriculum Mapping Tool for Implementation of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education / Future of Sex Education. – URL: <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/IHE-Curriculum-Mapping-Tool-reformat.pdf>
- Assessment of the Application of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education / Future of Sex Education. – URL: https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/Assessment_National_Teacher_Preparation_Standards.pdf
- Canadian Guidelines for Sexual Health Education / Public Health Agency of Canada. Catalogue No.: HP40-25/2008E. Ottawa – Ontario: Public Health Agency of Canada, 2008. – 62 p.

37. Training matters: A framework for core competencies of sexuality educators / WHO Regional Office for Europe and BZgA / Federal Centre for Health Education (BZgA). Cologne, 2017. – 62 p.

References

- Social'na obumovlenist' ta pokaznyky zdorov'ya pidlitkiv ta molodi : za rezul'tatamy sociolohichnoho doslidzhennya v mezhas mizhnarodnoho proektu "Zdorov'ya ta povedinkovi oriyentatsiyi uchnivskoyi molodi" : monohr. / [O. M. Balakiryeva, T. V. Bondar ta in.] ; nauk. red. O. M. Balakiryeva ; YuNISEF, HO "Ukr. in-t soc. doslidzh. im. O. Yaremenka". – Kyiv : Polihrafichnyy centr "Foliant", 2019. – 127 s.
- Statystychni dani systemy MOZ / Centr medychnoyi statystyky MOZ Ukrainy. – URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>
- Well-being and safety of women. OSCE-led survey on violence against women: Main report / OSCE et al., 2019. – 163 p.
- Shhorichna dopovid' Upovnovazhenoho Verxovnoyi rady Ukrainy z prav lyudyny pro stan doderzhannya ta zaxystu prav i svobod lyudyny i hromadyannya v Ukraini, 2021 rik. – 198 c. – URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schorichna-dopovid-2021.pdf>
- Mel'nychuk V. O. Seksual'ne nasytstvo shhodo ditej: sytuaciya v Ukraini / Mel'nychuk V. O. // Naukovy vimir social'no-pedahohichnykh problem s'ohodennya : zb. mater. VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (25 travnya 2022 r., m. Nizhyn) / za red. O. V. Lisovcya, S. O. Borysyuk. – Nizhyn : NDU im. M. Hoholya, 2022. – S. 51–53.
- Tereshchuk H. V Ukraini 4% hromadyan staly zhertvamy zgvaltuvannya u dytynstvi. Rezul'taty opytuvannya / H. Tereshchuk ; Radio Svoboda (25 lystopada 2021). – URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/seks-nasylyady-z-hvaltuvannya-osvita/31577396.html>.
- Obiznanist' ta stavlennya vchytel's'koyi spil'noty i bat'kiv do kompleksnoyi seksual'noyi osvity / UNFPA-CEDOS, 2020. – URL: https://cedos.org.ua/system/articles/pdfs/000/000/446/original/sexual_education_ua_0.pdf?1606145254
- Rezul'taty opytuvannya fokus-hrupovyx interv'yu z pidlitkami ta vchytel'nyy "Temy statevoho vyxovannya v praktyci vykladannya predmetu" / Blahodijnyy fond "Zdorov'ya zhinky i planuvannya sim'yi", 2017. – URL: http://www.womanhealth.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Focus-group-results_report.pdf
- Byalyk O. Standarty seksual'noyi osvity: yevropejs'kyj vymir / O. Byalyk // Naukovy vimir Melitopol's'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohika. – 2015. – Vyp. (1)14. – S. 20–25. DOI: <https://europub.co.uk/articles/-A-172151>
- Arije O., Ayowole Damilola J. Comprehensive sexuality education: trend and forecast / O. Arije, Damilola J. Ayowole // Journal of the Obafemi Awolowo University Medical Students' Association. – 2018. – №23(1). – URL: https://www.academia.edu/42066131/COMPREHENSIVE_SEXUALITY_EDUCATION_TREND_AND_FORECAST (data zvernennya: 29.10.2021).
- Brown E. Comprehensive sexuality education (GSDRC Helpdesk Research Report 1226) / Evie Browne. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham. 2015. – 14 p.
- IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE) / International Planned Parenthood Federation, 2010. – 12 p.
- Rabbinette M., Enriquez M. The Role of Policy on Sexual Health Education in Schools: Review / M. Rabbinette, M. Enriquez // The Journal of School Nursing. – 2019. – № 53(1). – 27–38. DOI: <https://doi.org/10.1177/1059840518789240>
- Perception of students' teachers' and parents' towards sexuality education in Calabar south local government area of cross river state, Nigeria / [J. E. Eko, S. E. Abeshi, K. O. Osonwa, C. C. Uwanede, D. A. Offiong] // Journal of Sociological Research. – 2013. – № 4(2). – P. 225–240. DOI: <https://doi.org/10.5296/jsr.v4i2.3836>
- Rohozhyna O. Seksual'na osvita shkoliariv yak naukova problema / O. Rohozhyna // Acta Paedagogica Volyniensis. – 2021. – №3. – S. 241–247. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.35>
- Kravchenko L. A. Seksual'na osvita yak skladova vyxovnoho procesu pidlitkiv / L. A. Kravchenko, I. M. Kobzyeva // Visnyk universytetu imeni Al'freda Hobelya. Seriya "Pedahohika i psyholohiya". Pedahohichni nauky. – 2018. – № 2 (16). – S.66–71.
- Kornyat V. Stateve vyxovannya shkoliariv yak skladova diyal'nosti social'noho pedahoha v shkoli / V. Kornyat // The pedagogical process: theory and practice (Series: Pedagogy). – 2018. – № 4 (63). – S. 91–96. DOI: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.9196>
- Kravec' V. P. Pidhotovka uchnivskoyi molodi do simejnoho zhyttya v Ukraini XXI stolittya: stan, tendencyi, shlyaxy vdoskonalennya : monohrafiya / V. P. Kravec' / Ternopil' : TNPU im. V. Hnatyuka, 2020. – 584 s.
- Tupper K. Sex, Drugs and the Honour Roll: The Perennial Challenges of Addressing Moral Purity Issues in Schools / K. Tupper // Critical Public Health. – 2013. – № 24 (2). – P. 115–131.
- Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists / WHO Regional Office for Europe and BZgA, Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010. – 68 p.
- International Technical Guidance on Sexuality Education. An evidence-informed approach. Revised edition / United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation. Paris: UNESCO, 2018. – 139 p.
- Ejimonu Ngozi C., Okwarachukwu, Akunna C., Njoku Grace Nneka. Sex Education Intervention On Students' Knowledge And Attitude Towards Sex Related Matters In Secondary Schools In Aba Education Zone Of Abia State, Nigeria / Ejimonu Ngozi C., Okwarachukwu, Akunna C., Njoku Grace Nneka // Interdisciplinary Journal of Gender and Women Development Studies Special Edition. – 2020. – № 3(5). – P. 140–150.
- Ollis D. Sexuality education matters: preparing pre-service teachers to teach sexuality education / D. Ollis, L. Harrison, C. Maharaj / Deakin University, Burwood, 2013. – 445 p.
- Zulu J. M. Why teach sexuality education in school? Teacher discretion in implementing comprehensive sexuality education in rural Zambia / J. M. Zulu, A. Blystad, M. E. S. Haaland, C. Michelo, H. Haukanes, K. M. Moland // International Journal for Equity in Health. – 2019. – №18. – 116. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12939-019-1023-1>
- Huster S. Sexuelle Bildung im Schulalltag zu Wenig beachtet: Pressemitteilung 2020/305 vom 16.11.2020 / S. Huster, B. Drinck, H.-J. Voß. / Universität Leipzig. – URL: <https://www.uni-leipzig.de/newsdetail/artikel/sexuelle-bildung-im-schulalltag-zu-wenig-beachtet-2020-11-16> (Access date: 29.10.2021).
- Asmal K. Protecting the Right to Innocence : The Importance of Sexuality Education. Report of the Protecting the Right to Innocence : Conference on Sexuality Education (19-21 August 2001, Cape Town) / Kader Asmal; Department of Education, 2002. – 30 p.
- Pro zatverdzhennya Nacional'noyi ramky kvalifikacij : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 № 1341 / Verxovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
- Pro zatverdzhennya Derzhavnogo standartu pochatkovoyi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.02.2018 № 87 / Verxovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
- Pro deyaki pytannya derzhavnykh standartiv povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 № 898 / Verxovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
- Pro zatverdzhennya profesijnogo standartu za profesijamy "Vchytel' pochatkovyx klaviv zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity", "Vchytel' zakladu zahal'noyi seredn'oyi osvity", "Vchytel' z pochatkovoyi osvity (z diplomom mladshoho specialista)" : Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta sil's'koho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 № 2736-20 / Verxovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
- Navchal'ni prohramy dlya 6-9 klaviv (Derzhavnyj standart bazovoyi i povnoyi zahal'noyi seredn'oyi osvity, 2011 rik) / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, 2022. – URL: <https://mon.gov.ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
- National Sex Education Standards: Core Content and Skills, K–12 (Second Edition). 2020 / Advocates for Youth, Answer, and SIECUS: Sex Ed for Social Change. – URL: <https://advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2020/03/NSES-2020-web.pdf>.
- National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education Advisory Committee [Electronic resource] / Future of Sex Education. – URL: <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/teacher-standards-1.pdf>
- Professional Preparation Program Curriculum Mapping Tool for Implementation of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education / Future of Sex Education. – URL: <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/IHE-Curriculum-Mapping-Tool-reformat.pdf>.
- Assessment of the Application of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education / Future of Sex Education. – URL: https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/Assessment_National_Teacher_Preparation_Standards.pdf.
- Canadian Guidelines for Sexual Health Education / Public Health Agency of Canada. Catalogue No: HP40-25/2008E. Ottawa – Ontario: Public Health Agency of Canada, 2008. – 62 p.
- Training matters: A framework for core competencies of sexuality educators / WHO Regional Office for Europe and BZgA / Federal Centre for Health Education (BZgA). Cologne, 2017. – 62 p.

Надійшла до редколегії 01.10.22
Рецензовано 10.10.22

O. Baidarova, Ph.D., Associate Professor
ORCID ID: 0000-0002-2332-1769;
O. Bobryk, Bachelor of Social Work
ORCID ID: 0000-0003-2275-7234
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CONTENT AND PREREQUISITES OF THE COMPREHENSIVE SEXUALITY EDUCATION IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The need for science-based knowledge about sexual life is natural for children and youth all over the world. Official statistics on the incidence of sexually transmitted infections, gender-based violence, and early pregnancies emphasize the urgency of the problem of developing sexual competence for Ukrainian children and youth.

The purpose of the article is to study the foreign and Ukrainian experience of sexual education at school, to understand the essence of the concept of comprehensive sexuality education, its actors, and the requirements for their training. The main research method was document analysis. The results of a review of approaches to developing the researched problem in foreign and national scientific publications and a comparative analysis of Ukrainian, some foreign and international standards (guidelines, recommendations) regarding sexual education are highlighted.

It was found that today there is no unity in terminology, interpretation, and criteria for defining sexual education. There are national differences in approaches to understanding its goals and content. Sexual education is interpreted in a narrow and broad sense, but in this matter, scientists are gradually more and more inclined to use a complex approach. A broad interpretation of sexuality education shifts the traditional emphasis from the physiological and biological features of the sexes, the problems of sexual life, including the prevention of accidental pregnancy, sexually transmitted diseases, and the achievement of safe sexual satisfaction (sex education, sexual health education) to the issues of forming a culture of sexuality and related feelings, understanding and protection of one's rights, including sexual, throughout life, humane treatment and responsible behavior in relationships, clear and respectful communication, preparation for marriage and family life (comprehensive sexual health education, comprehensive sexuality education).

Comprehensive sexuality education has strong support in the international discourse and is supported by a relatively robust evidence base. A comprehensive approach enables educators and policymakers to address not only the individual determinants of young people's sexual and reproductive health but also the social determinants of their health and well-being. Comprehensive sexuality education is not reduced to the activity or responsibility of an individual teacher. However, it is the result of the collective actions of all teachers in conditions of mutual support and exchange of experience in implementing sexual education programs. Health, biology, and physical education teachers considered critical in sexual education at school. At the same time, it is necessary to strengthen teachers' ability in sexuality education by improving the qualifications of teachers and providing constant support. The document analysis proved the inadequacy of the development and practical solution of the introduction of comprehensive sexuality education in Ukrainian schools. At the same time, the European and American experience of a number of foreign and international standards, guidelines, and technical documents, which relate to the content and results of sexuality education for students, the quality of the application of education standards, and professional training of teachers, shows a reasonably stable conviction that comprehensive sexuality education contributes to children and society as a whole.

Keywords: comprehensive sexual health education, comprehensive sexuality education, sex education, teacher professional competence, teacher professional training, school.

УДК 364.046.42

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/2>

О. Балухтіна, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-1085-6908

В. Кузьмін, канд. соціол. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0003-4940-9395

М. Кузьміна, викл.

ORCID ID: 0000-0003-2101-0630

Національний університет "Запорізька політехніка", Запоріжжя, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИТУЛКІВ ДЛЯ ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовано діяльність притулків, що надають соціальні послуги жінкам, які є жертвами домашнього насильства та обґрунтовано необхідність поліпшення їхньої роботи й розширення мережі, наявної в Україні. Використано комплекс загальнонаукових (аналіз документів, синтез, індукція) і спеціальних методів дослідження (триангуляція даних). Визначено основні проблеми в діяльності притулків, розв'язання яких запропоновано шляхом збільшення джерел фінансування закладів, активною співпрацею із громадськими і благодійними організаціями як надавачами послуг, використання закордонного досвіду, підвищення кваліфікації спеціалістів.

Ключові слова: жінка як жертва домашнього насильства, притулок, складні життєві обставини, соціальна послуга, соціальна робота.

Постановка проблеми. Насильство є однією з найбільш поширених у світі форм порушення прав людини, які держава має відстоювати й захищати. Криза, пов'язана з пандемією COVID-19, локдаун, економічна незахищеність і психологічне напруження загострили ситуацію з домашнім насильством у всьому світі. Натепер в Україні ця проблема є досить гострою. Щороку фіксується понад 150 тис. звернень за фактами насильства в сім'ї, із яких, у середньому, за даними Міністерства соціальної політики (далі – Мінсоцполітики), 86 % надходить від жінок, 12 % – від чоловіків і 2 % – від дітей [1]. Особливо вразливими до проявів насильства є сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах (далі – СЖО) через багато проблем, від безробіття до соціально небезпечних захворювань (алкоголізм, наркоманія, тощо). За результатами вітчизняних соціологічних опитувань стає зрозумілим, що саме жінки в більшій мірі піддаються різним формам приниження та знущання в родині. Понад 20 % жінок ці знущання відчувають на собі постійно.

Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) схвалена Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р. [2], до якої входить "Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства" [3]. Притулки, центри медико-соціальної реабілітації, кол-центри, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги належать до спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб. Існують також загальні служби підтримки, наприклад, центри соціальних служб, центри надання соціальних послуг тощо. Зазначені установи в межах своїх повноважень в обов'язковому порядку повинні надавати допомогу жертвам насильства. Часто у їхній діяльності наявна неузгодженість і відсутність належної координації.

Окреслена ситуація свідчить про існування суперечностей між розробленою концепцією протидії домашньому насильству на основі взаємодії різних суб'єктів і недостатнім рівнем її реалізації через створення розгалуженої мережі спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблема насильства в сім'ї є предметом дослідження різних галузей науки: права, соціології, психології, соціальної роботи.

Уперше визначили поняття "домашнє насильство" як насильницькі або контролюючі дії особи, яка перебуває в родинних або інтимних стосунках із жертвою, а також

окреслили його форми й наслідки українські вчені Н. Дмитренко, П. Власов, Н. Тропін [4]. Аналіз теоретичних засад проблем насильства, надання психологічної допомоги жертвам насильства, зарубіжного досвіду здійснювався в роботах В. Бондаровської [5], Н. Максимової [6] і К. Мілютіної [7]. Окремі аспекти соціально-педагогічної діяльності щодо запобігання насильства в сім'ях дослідила І. Грабська [8].

Багато праць присвячених специфічній цільовій групі – жінкам, які найчастіше стають жертвами домашнього насильства. Виділимо наукову розвідку О. Савчук [9], у якій автор акцентує увагу на процесі віктимізації, набутій безпорадності жінок, що деструктивно впливає на здатність особистості до розв'язання проблем і відносить їх до категорії осіб у СЖО.

У доробку О. Кочемировської представлені особливості соціальної роботи з профілактики домашнього насильства [10]. У інших посібниках О. Кочемировської [11; 12] і Н. Федорович [13], окрім вітчизняного й міжнародного законодавства, розглядаються механізми створення й алгоритм роботи притулків для жінок в Україні. Зазначені розробки створені за підтримки Фонду Організації Об'єднаних Націй (ООН) у галузі народонаселення United Nations Fund for Population Activities (UNFPA), у межах програми "Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні", що реалізується у співпраці з Мінсоцполітики за підтримки урядів Великої Британії, Канади та Естонії. Одне з останніх досліджень, проведених у 2020 р. за підтримки Фонду щодо запитів громадян, які зверталися до соціальних служб під час пандемії COVID-19, показує, що надання тимчасового притулку займає друге місце за видами допомоги після консультацій соціально-психологічного характеру [14].

Аналіз теоретичних і практичних наукових досліджень дає змогу стверджувати, що окремі аспекти подолання проблеми домашнього насильства не завжди розглядаються на основі системного підходу. Стає зрозумілим, що держава та суспільство повинні швидко реагувати на запити від жінок і надавати їм притулок, який має бути доступним для всіх охочих туди потрапити. Вочевидь, мало уваги приділяється вивченню спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб.

Мета статті – аналіз діяльності притулків, що надають соціальні послуги жінкам, які є жертвами домашнього насильства, та обґрунтування необхідності розширення наявної в Україні мережі. Для досягнення мети

© Балухтіна О., Кузьмін В., Кузьміна М., 2022

нам необхідно: розглянути базові принципи, механізм створення та фінансування притулків; ознайомитися з основними моделями та мережею притулків; визначити шляхи вдосконалення роботи притулків для постраждалих осіб; проаналізувати зарубіжний досвід діяльності притулків і шляхи його адаптації в Україні. У науковій розвідці аналізується мережа закладів, що діяла станом на 24.02.2022 р. Після початку повномасштабного вторгнення Росії більшість притулків виконують функцію прихистку внутрішньо переміщених осіб.

Методами дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, аналіз, синтез, узагальнення, індукція, класифікація. Як основний метод використано аналіз документів для вивчення міжнародно-правових угод та національного законодавства з протидії насильству, насамперед:

- Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, прийнятої 11.05.2011 р.;
- законів України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 07.12.2017 р. і "Про соціальні послуги" від 17.12.2019 р.;
- наказу Мінсоцполітики "Про затвердження класифікатора соціальних послуг" від 23.06.2020 р.;
- постанов КМУ "Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі" від 22.08.2018 р. і "Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг" від 27.01.2021 р. [3; 15–19].

Окрім того, проаналізовані вебсайти міжнародних та українських організацій, соціальних служб з метою отримання детальної інформації про відкриття конкретних притулків [20; 21]. На сторінках сайту Мінсоцполітики детально вивчений Реєстр надавачів соціальної послуги з надання притулку, дані якого покладені в основу створення таблиці [1].

Використання методу триангуляції даних дозволило збирати інформацію з різних джерел для дослідження явища домашнього насильства та зробити висновки щодо необхідності розширення мережі притулків для жінок як специфічної цільової групи.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Україна затвердила багато міжнародних угод, тим самим узявши на себе зобов'язання щодо захисту людей від насильства, зокрема і сімейного. Важливо виділити Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (інша назва документа – Стамбульська Конвенція) [15, с. 56]. Ратифікація документа в Україні відбулася 20.06.2022 р. Він встановлює кримінальну відповідальність за психологічне, фізичне, сексуальне насильство та переслідування.

Національне законодавство визначає механізми створення системи ефективної підтримки осіб, що постраждали від насильства. Одним із важливих складових захисту є діяльність притулків, інша назва – "шелтер" (від англ. слів shelter – місце, де можна сховатися від зливи, і bomb shelter – бомбосховище). Насправді, в українських містах майже немає "класичних" шелтерів, але є кризові центри, будинки соціального піклування, центри обліку та нічного перебування бездомних, центри ресоціалізації, притулки для жінок як жертв домашнього насильства. Вони відрізняються не лише назвами, а й правилами прийому і перебування людей та підпорядковуються різним органам влади. Станом на 01.04.2021 р. в Україні надання соціальних послуг з тимчасового

притулку особам, які перебувають у СЖО, зокрема, унаслідок учинення стосовно них домашнього насильства забезпечують 34 притулки, 21 центр соціально-психологічної допомоги, 10 центрів денного перебування постраждалих осіб, 12 кризових кімнат [1].

Притулок функціонує як установа/заклад, у якій постраждалі отримують комплексну допомогу, передусім тимчасове цілодобове перебування (зокрема з дітьми), в умовах безпеки та психоемоційної підтримки, що дає можливість подолати наслідки вчиненого насильства в сім'ї і збільшує шанси уникнути повторних інцидентів [11, с. 5].

Базовими принципами роботи притулку для постраждалих є:

1. Першочерговість безпеки, захисту й реабілітаційного простору.
2. Конфіденційність (від інформації про місцезнаходження закладу до звітів про його діяльність, оприлюднених, зокрема й у засобах масової інформації).
3. Зорієнтованість на потреби постраждалих осіб та індивідуальний підхід.
4. Доступність [11, с. 6].

Відповідно до положень Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству", притулок для постраждалих може створюватися місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування на базовому (територіальні громади), районному (райони) та регіональному (області) рівнях адміністративно-територіального устрою з урахуванням непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків [16]. Притулок для постраждалих може бути як юридичною особою так і структурним підрозділом іншого закладу/установи соціального чи іншого спрямування (закладу соціального захисту, соціального обслуговування, охорони здоров'я тощо) [3]. Джерелами фінансування закладу є кошти засновника й інші джерела, не заборонені законодавством України. Кошторис, штатний розпис, порядок ведення діловодства і бухгалтерського обліку у притулку визначається чинним законодавством.

Підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації, фізичні особи-підприємці, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, можуть долучатися до створення притулку та до забезпечення його функціонування на засадах державно-приватного партнерства, відповідно до законодавства. У межах державно-приватного партнерства можуть покриватися витрати, наприклад, на оплату праці персоналу, виплати за надання послуг харчування клієнтів, на придбання обладнання на інші витрати для притулку [3].

Проте, незалежно від того, чи притулок започатковано неурядовою організацією, чи органами державної влади або органами місцевого самоврядування, принципи визначення потреб для створення шелтерів, їхнього призначення мають базуватися на положеннях Стамбульської конвенції та рекомендаціях Ради Європи щодо створення й організації роботи таких закладів.

Розглянемо моделі притулків, відомі у світовій практиці:

1. Притулки для надзвичайних ситуацій. У таких закладах є можливість перебувати коротко- чи середньотерміновий час (від кількох днів до кількох місяців).
2. Транзитні притулки, або притулки другої сходинок – пропонується тимчасовий пункт для тривалішого проживання. Одним із таких різновидів є соціальні гуртожитки і квартири.
3. Соціальне житло, або притулки третьої сходинок – доступний для жінок, які закінчили програму другого етапу, але все ще потребують підтримки [11, с. 34–35].

Зауважимо також, що закордонний досвід свідчить про такі альтернативи притулків:

- безпечні будинки або мережі (перебування 1–7 днів);
- екстрені безпечні простори (розміщення в готелях, лікарнях, церквах тощо);
- конфіденційне приватне житло (таємні квартири або будинки від можливого майбутнього насильства або помсти) [11, с. 34].

На жаль, в Україні із перелічених альтернатив притулків існують лише безпечні будинки, у яких можна перебувати обмежену кількість часу.

У притулках пропонується такий перелік послуг:

1. Соціально-побутові (безпечне місце проживання в кімнатах, які обладнані всім необхідним; ванна та душ; кухня).
2. Соціально-психологічні (надання медичних послуг; консультація соціального працівника; стабілізація психоемоційного стану жінок завдяки психологічній консультації і корекційно-реабілітаційній роботі; юридична допомога).
3. Комплексні послуги соціального супроводу (допомога в налагодженні стосунків із близькими; допомога у проходженні корекційно-реабілітаційної роботи; поновлення прав жінок; допомога в оформленні документів дитини постраждалої; допомога у працевлаштуванні [11, с. 46].

Вид та обсяг допомоги визначаються мультидисциплінарною командою фахівців, до якої входять соціальні працівники, психологи, юристи, члени мобільної бригади, медики, а за потреби – також й інші фахівці [12, с. 27]. Випадок закривається, якщо всі завдання, визначені для роботи з конкретною клієнткою, виконані. Закриття випадку можливе й за нерезультативної роботи.

За кордоном історія становлення системи захисту від насильства в сім'ї налічує вже близько пів століття. Перші центри надання допомоги постраждалим жінкам з'явилися у Великій Британії на початку 70-х рр. XX ст. Працювали вони завдяки благодійним пожертвам (в основному анонімним, від постраждалих жінок), підтримувалися рухом за права жінок і феміністичними організаціями [12, с. 23]. Світові стандарти функціонування притулків вказують на те, що вони мають бути незалежними від держави, політичних партій чи релігійних організацій, а також неприбутковими організаціями.

У США фінансування допомоги постраждалим жінкам, переважно, здійснюється з державного (на рівні штату) бюджету, хоча надавачами послуг, зазвичай є недержавні організації. Водночас держава не в змозі профінансувати всі програми з бюджету, тому в країні до процесу долучаються провайдери – громадські організації, які залучають додаткові кошти. Деякі країни, через спеціально прописані умови в податковому законодавстві, додають на фінансування притулків гроші, отримані у вигляді сплачених штрафів від осіб, що вчинили насильство в сім'ї. На жаль, в Україні така практика відсутня.

Цікавим є досвід Великої Британії, де робота з кривдниками розглядається як частина національної системи протидії злочинності і, відповідно, має більше можливостей для отримання коштів. Завдяки цьому у країні виникла ситуація, коли програми допомоги постраждалим від насильства в сім'ї розглядаються як дещо вторинні порівняно з корекцією поведінки кривдників [12, с. 24].

Загалом зазначимо, що світовий досвід дає багато позитивних прикладів. Проте за кордоном також є багато проблем. Зокрема, важливим залишається здійснення впровадження корекційної роботи для кривдників і створення єдиного для всіх країн підходу в питанні стандартизації надання послуг постраждалим особам.

В Україні відбувається повільний розвиток мережі притулків. Розташовані вони лише в обласних центрах і виключно у великих містах. Адреси не розголошуються з

питань безпеки. Натомість, у самих населених пунктах, де розташовані притулки, через соціальні служби та поліцію узгоджено і відпрацьовано шляхи отримання інформації про наявність притулку та послуг, які вони надають.

Створення притулків відбувається за сприяння Мінсоцполітики та, переважно, за рахунок фінансування міжнародних організацій. Оскільки держава вважає ці заклади неприбутковими, то з державного бюджету не виділяються кошти в повному обсязі. Більшість притулків функціонує на базі Центрів соціально-психологічної допомоги як закладів місцевого органу виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Проаналізуємо дані з Реєстру надавачів соціальних послуг щодо кількості притулків, що представлені в табл. 1.

Дані табл. 1, створеної без урахування тимчасово окупованих територій, вказують на те, що найбільша мережа цих закладів розташована в Київській (4), Закарпатській (3), Одеській (3) і Чернівецькій (3) областях. У середньому кожна область мала один або два притулки. Станом на початок 2021 р. такі заклади були відсутні в Житомирській, Кіровоградській, Сумській, Чернігівській і Черкаській областях.

У межах міжнародних ініціатив "Партнерство Біарріц" за підтримки уряду Великої Британії та "Коаліції дій для сприяння досягненню гендерної рівності", які об'єднують зусилля багатьох країн на шляху до рівності різних груп жінок і чоловіків, Україна взяла на себе зобов'язання щодо протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Для досягнення вказаної мети, КМУ у 2021 р. затвердив спеціальну програму, згідно з якою до кінця грудня 2021 р. планувалося створення 28 нових притулків, 39 нових денних центрів, 58 нових консультативних служб і придбання 40 автомобілів для мобільних бригад, які діють при притулках. Водночас, повинно було відбуватися поліпшення рівня надання соціальних послуг у 16 чинних притулках. Для фінансування зазначених планів на 2022 р. уряд виділив субвенцію в розмірі близько 235 млн грн у загальній сумі програми в 685 млн грн на 2021–2024 рр.

Окремого висвітлення потребує питання підтримки міжнародних організацій під час створення притулків. Першим почав надавати допомогу жертвам домашнього та гендерно обумовленого насильства Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні (UNFPA), який існує в нашій державі з 1997 р. Фонд фінансує проект "Міста, вільні від домашнього насильства", ключовим завданням якого є посилення спроможності та ролі міст і громад України в розбудові стійких механізмів захисту та надання допомоги постраждалим особам, розвитку мережі якісних спеціалізованих послуг, поліпшення координації та міжвідомчої взаємодії суб'єктів на місцевому рівні, а також активізації та залучення мешканців громад до запобігання таких випадків і їхнього раннього виявлення.

У 2020 р. конкурсний відбір проводився серед міст із населенням понад 50 000 осіб із 12 областей України. Унаслідок чого містами-партнерами проекту на 2020–2023 рр. стали 15 міст: Вінниця, Дніпро, Київ, Костянтинівка, Краматорськ, Кременчук, Львів, Мелітополь, Миколаїв, Одеса, Покровськ, Полтава, Северодонецьк, Харків, Херсон. У квітні 2021 р. додалося ще 15 громад на 2021–2024 рр. Серед них – міста Кропивницький, Хорошів (Житомирська обл.) і Черкаси, які встигли відкрити притулки, згідно з табл. 1, до грудня. Відомо, що на 2022 р. оголошувався конкурс ще на 10 громад. Зараз, в умовах війни, немає офіційної інформації про його результати.

Таблиця 1

Мережа притулків в Україні (станом на кінець 2021) [1]

Назва області	Кількість населення (тис.)	Кількість притулків	
		На 01. 04. 2021 р.	На 01. 12. 2021 р.
Вінницька	1 514,0	1	1
Волинська	1 023,3	1	1
Дніпропетровська	3 107,1	2	2
Донецька	4 068,6	2	2
Житомирська	1 182,8	0	1
Закарпатська	1 246,4	3	3
Запорізька	1 645,3	3	3
Івано-Франківська	1 354,3	1	1
Київська	4 749,5	4	4
Кіровоградська	907,9	0	1
Луганська	2 106,7	1	1
Львівська	2 483,0	2	2
Миколаївська	1 096,1	2	2
Одеська	2 355,5	3	3
Полтавська	1 357,2	2	2
Рівненська	1 143,9	1	1
Сумська	1 039,7	0	0
Тернопільська	1 023,9	1	1
Харківська	2 607,9	2	2
Херсонська	1 005,3	1	1
Хмельницька	1 232,6	1	1
Черкаська	1 164,8	0	1
Чернівецька	892,0	3	3
Чернігівська	963,1	0	0
Разом	41 270,9	34	37

Зазначимо також, що саме за підтримки UNFPA в листопаді 2016 р. створений перший спеціалізований притулок – Центр надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї, який уже за рік став комунальним закладом, та обслуговує м. Харків і Харківську область. Центр розрахований на перебування 10 жінок терміном до шести місяців [11, с. 54]. 2017 р. за підтримки Запорізької обласної організації "Взаємодія" здійснено проект створення філіалу Запорізького обласного центру соціально-психологічної допомоги в м. Бердянськ. За фінансової підтримки UNFPA та Німецького товариства міжнародного співробітництва Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) притулок у місті відремонтований і забезпечений меблями й обладнанням за міжнародними стандартами. Наведемо інший приклад. У Трускавецькому Центрі соціально-психологічної допомоги, на базі якого функціонує притулок, будівельні роботи розпочали коштом міжнародної технічної допомоги Фонду Джинджер Ginger UCEF зі США через благодійну організацію "Львівська освітня фундація" [20].

Прикладом державно-приватного партнерства може бути приватна ініціатива зі створення Кризового центру підтримки жінок і дітей "Місто Добра" в м. Чернівці. У приміщенні закладу облаштовано 27 житлових кімнат для цілодобового перебування 80 осіб. Водночас, умови перебування адаптовані для осіб з інвалідністю.

В Україні у діяльності притулків є багато проблем, зокрема:

1. Відсутність розгалуженої мережі закладів для жертв насильства в сім'ї.
2. Недостатнє фінансування з боку місцевих бюджетів. Абсолютна більшість притулків існує на кошти громадських організацій, постійно перебуває на межі закриття через відсутність фінансування, що держава зараз намагається виправити.
3. Недостатня кількість місць у закладах, яка коливається від восьми до 20. Наприклад, у Європі на кожні 10 тис. населення країни повинно бути одне місце в

шелтері. За попередніми підрахунками в Україні на кожну область необхідно понад 100 місць.

4. Низький рівень інформованості населення щодо наявності й умов роботи притулків.

5. Відсутність узгодженого на нормативному та практичному рівнях механізму співпраці між органами й установами, відповідальними за протидію насильству в сім'ї.

6. Недостатня належна підготовка більшості спеціалістів правоохоронних органів, соціальних і медичних працівників. З метою профілактики емоційного та професійного вигорання і підвищення кваліфікації працівників треба звертати увагу на регулярність супервізії.

Пропонуємо такі шляхи вдосконалення соціальної послуги надання притулку:

- збільшення мережі та використання різних моделей притулків;
- урізноманітнення джерел фінансування на етапах створення та функціонування шляхом залучення донорських організацій і розширення можливостей державно-приватного партнерства;
- значне збільшення коштів на поліпшення стану притулків і забезпечення заробітної плати працівникам;
- активна співпраця з громадськими і благодійними організаціями як надавачами соціальних послуг;
- долучення до кращих європейських практик щодо формування єдиних стандартів соціальної послуги надання притулку;
- залучення зарубіжних спеціалістів до проведення курсів або тренінгів щодо підвищення кваліфікації спеціалістів, які працюють із жертвами домашнього насильства.

Важливо також, на наш погляд, розвивати систему притулку, що передбачає ізоляцію кривдника та дозволяє постраждалим від насильства жінкам залишатися вдома.

Висновки. Отже, основне завдання притулків полягає в забезпеченні постраждалих осіб тимчасовим житлом і необхідними речами, проведенні оцінювання їхніх потреб та організації надання комплексної допомоги на

безоплатній основі. Фінансування таких закладів відбувається з різних джерел (кошти засновника, благодійність, громадський бюджет тощо).

У ході дослідження визначені основні проблеми в діяльності притулків. Вони пов'язані із замалою кількістю, недостатнім фінансуванням, низьким рівнем інформованості населення щодо наявності й умов роботи закладів. Також потребує узгодження на нормативному та практичному рівнях механізм співпраці між органами влади (центрального й місцевого рівнів) та установами, які надають допомогу постраждалим особам.

Шляхами вдосконалення такі: створення розгалуженої мережі притулків; підвищення кваліфікації фахівців, які працюють із жінками, що є жертвами домашнього насильства; збільшення джерел фінансування закладів, передусім за допомогою державно-приватного партнерства. На засадах державно-приватного партнерства до створення притулків мають право підприємства, установи різних форм власності, громадські об'єднання, фізичні особи, які надають соціальні послуги й іноземні неурядові організації. Мережу шелтерів потрібно розбудовувати з урахуванням інклюзивності.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні питання залучення неурядових організацій, зокрема міжнародних, до процесу відкриття нових притулків. З метою запобігання повторенню насильства в сім'ї необхідно звернути увагу на дослідження та впровадження наявних у світовій практиці корекційних програм для кривдників.

Список використаних джерел

1. Міністерство соціальної політики України: офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua/>
2. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 р.: Розпорядження КМУ від 10.10.2018 № 728 (ред. від 02.03.2021). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>
3. Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі [: Постанова КМУ від 22.08.2018р. № 655. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>
4. Дмитренко Н. І. Попередження домашнього насильства у сім'ї : метод. рекомендації / Н. І. Дмитренко та ін. – Д. : Дніпропетр. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 56 с.
5. Бондаровська В. М. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівця соціальної сфери / В. М. Бондаровська та ін. – К. : Вид. дім "Калита", 2014. – 282 с.
6. Максимова Н. Ю. Соціальна робота з сім'єю / Н. Ю. Максимова. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2015. – 125 с.
7. Мілютіна К. Л. Психологія сім'ї / К. Л. Мілютіна. – К. : Главник, 2007. – 44 с.
8. Грабська І. А. Дослідження сімейного насильства у кроскультурній перспективі / І. А. Грабська // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: соціологія, психологія, педагогіка. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2001. – Вип. 8. – С. 29–32.
9. Савчук О. Наслідки подружнього насильства: індивідуально-психологічна перспектива / О. Савчук // Наукові записки (спецвипуск). – К., 2002. – Т. 20. – С. 386–389.
10. Кочеміровська О. О. Можливості виявлення та попередження насильства в сім'ї: основні поняття : посіб. / О. О. Кочеміровська. – Х. : НТМТ, 2008. – 44 с.
11. Притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства: алгоритм створення й забезпечення роботи : метод. посіб. ; за заг. ред. О. О. Кочеміровської. – К. : ФОП Клименко, 2020. – 80 с.
12. Стандарти надання соціальних послуг особам, які постраждали від насильства в сім'ї: міжнародний досвід та рекомендації для України ; заг. ред. С. Павлиш. – Запоріжжя : Друкарський світ, 2011. – 228 с.
13. Створення та забезпечення діяльності притулків для осіб, постраждалих від домашнього насильства : метод. посіб. / Н. Федорович та ін.; за ред. Н. В. Федорович. – К. : Вид. дім "Калита", 2019. – 176 с.
14. Лях Т. Аналіз запитів населення щодо отримання соціально-психологічної допомоги та підтримки в умовах COVID-19 / Т. Лях та ін. // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Серія: Соціальна робота. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2021. – Вип. 1(7). – С. 22–28.

15. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. – К. : Вид-во "К.І.С.", 2014. – 101 с.

16. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229 (ред. від 01.01.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

17. Про соціальні послуги: Закон України від 17.12.2019 № 2671 (ред. від 27.04.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

18. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 р. № 429. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

19. Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг : Постанова КМУ України від 27.01.2021 р. № 99. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>

20. У Трускавці відкрили притулок для жінок та дітей, які постраждали від домашнього насильства. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/posts/u-truskavci-vidkriili-pritulok-dlya-zhinok-ta-ditej-yaki-postrazhdali-vid-domashnogo-nasilstva>

21. Завдяки ООН та міжнародним партнерам у Мирнограді відкрився притулок для постраждалих від насильства. – Електронний ресурс. – Режим доступу : <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/shelter-for-violence-survivors-Mymohrad-UNRPP-UNFPA.html>

References

1. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy: ofitsiyni sait [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://www.msp.gov.ua/>
2. Pro skhvalennia Kontseptsiï Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakoiu statii na period do 2025 r. [Elektronnyi resurs] : Rozporiadzhennia KМУ Ukrainy vid 10.10.2018. № 728 (redaktsiia vid 02.03.2021). – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>
3. Typove polozhennia pro prytulok dlia osob, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasylstva ta/abo nasylstva za oznakoiu statii [Elektronnyi resurs] : Postanova KМУ Ukrainy vid 22.08.2018 r. № 655. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>
4. Dmytrenko N. I. Poperedzhennia domashnoho nasylstva u simi : metod. rekomendatsii / N. I. Dmytrenko, N. V. Tropin, P. A. Vlasov ta in. – Dnipropetrovsk : Dnipropetr. yuryd. in-t MVS Ukrainy, 2001. – 56 s.
5. Bondarovska V. M. Zapobihannia nasylstvu v simi u diialnosti fakhivtsia sotsialnoi sfery / V. M. Bondarovska, L. V. Bulakh, T. V. Zhuravel. – Kyiv : Vyd. dim "Kalyta", 2014. – 282 s.
6. Maksymova N. Yu. Sotsialna robota z simieiu / N. Yu. Maksymova. – Kyiv : VP "Kyivskiy universytet", 2015. – 125 s.
7. Miliutina K. L. Psykholohiia simi / K. L. Miliutina. – Kyiv : Hlavnik, 2007. – 44 s.
8. Hrabka I. A. Doslidzhennia simeinoho nasylstva u kroskulturnii perspektivii / I. A. Hrabka // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Serii: sotsiolohiia, psykholohiia, pedahohika. – Kyiv : Vyd-vo KNU im. T. Shevchenka, 2001. – Vyp. 8. – S. 29–32.
9. Savchuk O. Naslidky podruzhnogo nasylstva: indyvidualno-psykholohichna perspektiva / O. Savchuk // Naukovi zapysky (spetsvypusk). – K., 2002. – T. 20. – S. 386–389.
10. Kochemyrovska O. O. Mozhlyvosti vyavlennia ta poperedzhennia nasylstva v simi: osnovni poniattia. Posibnyk dlia sotsialnykh pratsivnykiv / O. O. Kochemyrovska. – Kharkiv : NTMT, 2008. – 44 s.
11. Prytulok dlia osob, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasylstva: alhorytm stvorennia y zabezpechennia roboty: metod. posib. /za zah. red. Kochemyrovskoï O. O. – Kyiv : FOP Klymenko, 2020. – 80 s.
12. Standarty nadannia sotsialnykh posluh osobam, yaki postrazhdaly vid nasylstva v simi: mizhnarodnyi dosvid ta rekomendatsii dlia Ukrainy / Nauk. red. O. Kochemyrovska / Zah. red. S. Pavlysh. – Zaporizhzhia : Drukarskyi svit, 2011. – 228 s.
13. Stvorennia ta zabezpechennia diialnosti prytulkiv dlia osob, postrazhdalikh vid domashnoho nasylstva : metod. posib. / Fedorovych N. V., Skipalska H. B. ta in.; za red. Fedorovych N. V. – Kyiv : Vyd. dim "Kalyta", 2019. – 176 s.
14. Liakh T. Analiz zapytiv naselennia shchodo otrymannia sotsialno-psykholohichnoi dopomohy ta pidtrymky v umovakh COVID-19 / T. Liakh, M. Liakholetova, H. Skipalska // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka. Serii: Sotsialna robota. – Kyiv : Vyd-vo KNU im. T. Shevchenka, 2021. – Vyp. 1(7). – S. 22–28.
15. Konventsiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschchamy (Stambulska konventsiia). Dovidnyk dlia chleniv parlamentu. – Kyiv : Vyd-vo "K.I.S.", 2014. – 101 s.
16. Pro zapobihannia ta protydiiu domashnomu nasylstvu [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229 (redaktsiia vid 01.01.2022). – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
17. Pro sotsialni posluhy [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 17.12.2019 № 2671 (redaktsiia vid 27.04.2022). – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

18. Pro zatverdzhennia Klasyfikatora sotsialnykh posluh [Elektronnyj resurs] : Nakaz Minsotspolityky Ukrainy vid 17.12.2019 r. № 429. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

19. Pro Reiestr nadavachiv ta otrymuvachiv sotsialnykh posluh [Elektronnyj resurs] : Postanova KМУ Ukrainy vid 27.01.2021 r. № 99. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>

20. U Truskavtsi vidkryly prytulok dlia zhinok ta ditei, yaki postrazhdaly vid domashnoho nasylstva [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu :

<https://hromadske.ua/posts/u-truskavci-vidkryli-prytulok-dlya-zhinok-ta-ditej-yaki-postrazhdali-vid-domashnogo-nasilstva>

21. Zavdiaky OON ta mizhnarodnym partneram u Mymohradi vidkryvsia prytulok dlia postrazhdalych vid nasylstva [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/shelter-for-violence-survivors-Mymohrad-UNRPP-UNFPA.html>

Надійшла до редколегії 03.09.22
Рецензовано 13.10.22

O. Balukhtina, PhD in Historical Sciences, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-1085-6908

V. Kuzmin, PhD in Sociological Sciences, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0003-4940-9395

M. Kuzmina, Lecturer

ORCID ID: 0000-0003-2101-0630

National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine

ACTIVITIES OF SHELTERS FOR WOMEN VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Violence is one of the most widespread forms of violation of human rights in the world, which the state must defend and protect. Currently, in our country there are contradictions between the developed concept of combating domestic violence based on the interaction of various subjects and the insufficient level of its implementation due to the creation of an extensive network of specialized support services for victims.

The purpose of the article is to analyze the activities of shelters that provide social services to women who are victims of domestic violence, and to justify the need to expand the existing network in Ukraine. The basic principles, mechanism of creation and financing of shelters are considered. The importance of applying world experience in this matter is substantiated. The financial support of international organizations in the process of creating shelters was studied. The study of shelter models, which are most represented in Ukraine, has been further developed. The main method used is the analysis of documents for the study of international legal agreements and national legislation on combating violence.

In the course of the study, the main problems in the operation of shelters were identified. They are associated with a small number, insufficient funding, and a low level of public awareness of the availability and working conditions of institutions. The mechanism of cooperation between authorities and institutions that provide assistance to affected persons also needs coordination at the regulatory and practical levels. The following steps should be the ways of improvement: creation of an extensive network of shelters; professional development of specialists who work with women who are victims of domestic violence; increasing sources of funding for institutions, primarily through public-private partnerships.

Keywords: difficult life circumstances, shelter, social service, social work, woman as a victim domestic violence.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ

Представлений аналіз основних проблемних зон менеджменту соціальних служб. Шляхом застосування методів узагальнення і групування й аналізу документів визначилися три групи проблем, пов'язаних із менеджментом. На цій основі авторками визначилися їхні передумови та запропоновані заходи з удосконалення системи менеджменту соціальної служби. Зроблено висновок про необхідність розробки моделі менеджменту з узгодженням трьох рівнів: робота з персоналом, менеджмент організації та "зовнішній менеджмент".

Ключові слова: менеджмент соціальної роботи, розвиток організації, соціальна служба, управління, фахівець із соціальної роботи.

Постановка проблеми. Сучасний менеджмент – це нервова система організації, завдяки якій працюють усі функціональні підсистеми. "Показник якості управління – звичайні люди, які роблять незвичні речі" [7]. Цей доволі відомий вислів теоретика менеджменту ХХ ст. Пітера Друкера цілком дотичний не лише до сфери управління, але й до професійної діяльності фахівців соціальної сфери, зокрема соціальних працівників. Емоційно-комунікативна складова роботи висуває до цих спеціалістів серйозні вимоги особистісного характеру: емоційна врівноваженість, емпатія, стресостійкість, наполегливість, гнучкість, креативність. Ці звичайні люди щоденно роблять незвичайні речі – змінюють життя інших, розв'язують проблемні питання, запобігають девіаціям, допомагають відновити чи знайти життєві сили, спонукають рухатись уперед. Зрозуміло, що для ефективного функціонування організації і фахівців, що працюють із соціально вразливими категоріями населення, мають забезпечуватися умови та задіюватися відповідні ресурси як підґрунтя для якісних соціальних послуг. І це вже безпосереднє завдання менеджменту, який здійснює моніторинг зовнішнього середовища та створює інструменти реагування на його виклики й забезпечує взаємодію всередині організації між усіма її складовими шляхом системної кадрової роботи. Втім, проблеми в роботі соціальних служб існують. Вони різні за характером, масштабом, змістом. У певному сенсі – вони є відображенням недоліків системи управління. Ми переконані, що визначення проблемних зон в організації та конкретизація відповідних менеджерських завдань (першочергово, стосовно персоналу) сприятимуть підвищенню її загальної ефективності та якості послуг, що надаються клієнтам.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Питання менеджменту соціальної роботи останнім часом стають дедалі поширеними й визнаними в науковому і практичному дискурсі. Коло проблем, які досліджуються фахівцями, розкриває різні аспекти управлінської діяльності, зокрема, методи менеджменту, організаційне забезпечення системи соціальної роботи, навчання та мотивація персоналу соціальних служб, розвиток лідерських якостей і формування soft skills соціальних працівників, комунікації та організаційна культура у службах, якість соціальних послуг тощо. Чимало наукових розвідок у цьому напрямі викликають зацікавлення. Це роботи І. Албул [11], О. Байдарової та О. Михайловської [1], В. Беха, Н. Гусак і Н. Кабаченко [12], А. Капської, Л. Колбіної, О. Кравченко [14], Л. Лескової, М. Лехолетової [5], В. Николаєвої [6], О. Песоцької та Є. Дєдова, Т. Сич, Г. Тимошко, Ю. Тептюк [13], К. Шендеровського, Л. Яценко та Н. Перхайло й ін. Ми погоджуємось із висновком

О. Масюка про необхідність побудови системної моделі менеджменту соціальної роботи, яка "має акцентувати увагу на трьох напрямках діяльності: оцінка суб'єктів галузі, керівництво організаційними процесами та розвиток персоналу" [8, с. 157]. У попередніх публікаціях авторки також досліджували питання побудови організаційних структур управління в соціальних службах і застосування інструментів менеджменту в роботі з персоналом із метою ефективного використання людського ресурсу та розвитку лояльності, формування soft skills і навичок самоменеджменту соціальних працівників (див. зокрема, 2–4), а також викладали свої міркування і прогнози щодо майбутнього соціальної роботи в Україні. Втім, вважаємо, що потребує наукового обґрунтування модель менеджменту соціальної служби з огляду на визначені актуальні проблеми організацій цього типу.

Мета статті – окреслити та схарактеризувати напрями удосконалення складових менеджменту соціальної служби з урахуванням аналізу проблемних зон роботи Харківського міського центру соціальних служб "Довіра".

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Харківський міський центр соціальних служб "Довіра" було створено згідно з рішенням Харківської міської ради 11 травня 1992 р. Спочатку Центр мав назву – Харківський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей і молоді "Довіра". Рішення про перейменування Центру було прийнято 24 червня 2020 р., а набуло чинності – 1 серпня 2020 р. Засновником Центру є Харківська міська рада, майно Центру є комунальною власністю територіальної громади м. Харкова. Центр створюється, реорганізовується та ліквідується Харківською міською радою й належить до сфери її управління. Основною метою діяльності Центру є реалізація державної молодіжної політики у м. Харкові зі створення соціальних умов для життєдіяльності, гармонійного та різнобічного розвитку дітей і молоді, захист їхніх конституційних прав, свобод і законних інтересів, задоволення культурних і духовних потреб [9].

Проблемні зони роботи Харківського міського центру соціальних служб "Довіра", що пов'язані з менеджментом організації (за результатами аналізу звітів про базу практики студентів 4 курсу (гр. СР-45), освітня програма "Соціальна робота"):

1) Проблеми технічного та матеріального забезпечення (необхідність забезпечення гідних умов праці у приміщеннях як для працівників, так і для прийому клієнтів):

- технічне оснащення – освітлювальні прилади для робочих місць працівників, оновлення операційних

систем на ПК або забезпечення новими ПК для можливості швидкого опрацювання електронної інформації;

- некомфортні умови праці (необхідність заміни шпалер через аварійну ситуацію, заміни старих і пошкоджених офісних крісел, заміна вікон тощо).

2) Проблеми кадрової роботи:

- відсутність практики оцінки потреби у персоналі й руху кадрів в організації. Важливо проводити оцінку потреби організації в персоналі, займатися кадровим плануванням, яке передбачає правильну організацію довготермінової роботи з персоналом. Наприклад, планування буде доречним, коли існуватиме потреба в заміщенні персоналу з причини підвищення кваліфікації деяких фахівців із соціальної роботи;

- актуальним постає питання мотивації та формування лояльності до організації (ці складові корелюють один з одним);

- недосконалий (ситуативний) скринінг психоемоційного стану співробітників і профілактика емоційного та професійного вигорання (це також питання належної мотивації у виконанні фахових обов'язків). Зокрема, не у всіх відділах є психолог;

- зниження продуктивності праці, вигорання працівників унаслідок проблем із організацією місця роботи, відсутністю єдиної бази даних (є старі паперові носії інформації), низькою заробітною платнею при повному (іноді, надмірному) завантаженні, старим, погано працюючим обладнанням тощо;

- відсутність розподілу навантаження адресної роботи на кожного фахівця із соціальної роботи, дублювання інформації в 3–4 документах;

- проблема комунікації в мережі соціальних служб Харкова.

Також тривала плідна співпраця кафедри соціології управління та соціальної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна з керівниками та співробітниками організацій м. Харкова, які є базами практики для студентів освітньої програми "Соціальна робота", та іншими стейкхолдерами в різних форматах, дозволяє визначити ще декілька проблемних аспектів, а саме, неналагоджений зв'язок у роботі державних структур та організації третього сектору для ефективного надання допомоги різним групам клієнтів, потреба в підвищенні рівня кваліфікації фахівців із соціальної роботи, не реалізуються програми, спрямовані на розвиток і підтримку емоційного інтелекту фахівців, навичок самоменеджменту. Практиками також відмічається потреба у скеровуванні наукових досліджень на пошук інструментів розв'язання гострих соціальних проблем клієнтів (зокрема й управлінського змісту) тощо.

Отже, ґрунтуючись на визначеному спектрі проблем у роботі соціальних служб, можна їх узагальнити та згрупувати в такі три блоки: 1) проблеми матеріально-технічного змісту (умови праці); 2) проблеми кадрового менеджменту; 3) проблеми захисту й розвитку особистісних якостей фахівців. За кожним із напрямів має реалізовуватися багато заходів, що складатимуться в загальну концепцію розвитку організації.

Розгляд організації як системи, у якій кожна ланка має значення та забезпечує її цілісність і міцність визначає так: не варто спрямовувати зусилля на один "фронт", наприклад, працювати виключно над питанням мотивації працівників. Згідно із законом найменших (О. Богданова) – міцність усієї організації визначається її найслабшою ланкою. Навряд чи людина відчуватиме задоволення від роботи, якщо їй доводиться працювати в холодному приміщенні на старому комп'ютері, або ж

міркувати над підвищенням власного професіоналізму, коли спостерігається професійна втома внаслідок перенавантаження. Тож, робота з удосконалення менеджменту соціальної служби мусить бути комплексною.

На наш погляд, необхідно визначити передумови виникнення визначених груп проблем для подальшої роботи адекватного плану дій. Це можуть бути як об'єктивні умови, так і певні організаційні патології й управлінські помилки. На жаль, розв'язання проблем першого блоку переважно залежить не від менеджменту, а від системи фінансування цих установ із місцевого бюджету. Однак, як додатковий ресурс для організацій може використовуватися розгалужена мережа партнерських відносин із іншими структурами, інституціями та благодійними фондами, які за певних обставин можуть сприяти поліпшенню матеріально-технічної бази соціальних служб. Проблеми другого та третього блоку безпосередньо пов'язані із системою управління організації.

До другої групи належать: планування персоналу та його оцінювання, мотивація й лояльність, розвиток і навчання (підвищення кваліфікації) соціальних працівників. Варто зазначити, що деякі з цих завдань систематично виконуються (зокрема, атестація та підвищення кваліфікації фахівців), адже існують відповідні нормативні документи, за якими визначені їх терміни і процедури. Проте, офіційний характер цих заходів перетворив їх у "бюрократичну процедуру" оформлення й отримання відповідних документів і зменшив їхнє істинне змістовне призначення. Натомість якісно організована та проведена атестація дозволяє не лише отримати реальну картину професійної майстерності фахівців, а й працює як потужний механізм мотивування, особистісного зростання, підвищення рівня довіри до керівництва й загальної лояльності до організації. А на основі отриманого зрізу фахових навичок працівників доцільно вибудувати стратегію навчання, розвитку персоналу й кар'єрного просування з урахуванням індивідуальних потреб, схильностей і мотивів. Щодо професійного навчання соціальних працівників, то якісні зміни в цьому питанні можливі за умови розв'язання декількох ключових суперечностей, які визначили у своїй публікації О. Байдарова та О. Михайловська: 1) Суб'єкти, які відповідають за підвищення професійної компетентності/кваліфікації, підпорядковані різним міністерствам і не координують свої вимоги із програмами навчання; 2) відсутнє фінансування на підвищення кваліфікації/компетентності фахівців із соціальної роботи й інших працівників системи соціального захисту; 3) розрив між змістом програм професійного навчання й актуальними навчальними потребами працівників; 4) обласні ЦСС набули вагомим повноважень із професійного навчання, однак вони не мають достатнього ресурсного й методичного забезпечення для професійної підготовки всіх надавачів соціальних послуг у регіонах; 5) розподіл кількості суб'єктів, відповідальних за професійну підготовку та підвищення кваліфікації, є нерівномірним [1, с. 9–10]. Кафедра соціології управління та соціальної роботи має власний досвід реалізації освітніх програм для фахівців соціальних служб м. Харкова, який був презентований на Міжнародній науково-практичній конференції "Освіта дорослих в умовах невизначеності: залучення, мотивація, тенденції" у лютому 2022 р. (див. 10).

Третій блок проблем містить діяльність із підтримки й розвитку особистості соціального працівника. Це цілком усвідомлювані керівництвом соціальних служб проблеми, пов'язані із професійною втомою і вигоранням фахівців, комунікацією, відновленням і особистісним

розвитком. Ці проблеми неодноразово поставали на порядку денному різних спільних заходів, що проводила кафедра соціології управління та соціальної роботи зі стейкхолдерами (зустрічі зі студентами, науково-практичні конференції, круглі столи тощо). Відзначимо, що робота в цьому напрямі постійно проводиться – це періодичні супервізії, професійна допомога психолога та спілкування (обмін досвідом) й обговорення проблем. Утім, увага до особистості працівника, як головного і найбільш цінного ресурсу організації нині утворює основу успішного менеджменту. Тому інтенсивно розвиваються й реалізуються різні програми, спрямовані на збереження й розвиток цього ресурсу (тренінги, майстер-класи, групові та індивідуальні програми навчання, участь у неформальній освіті, стажування й ін.). При чому, важливо враховувати неоднорідність персоналу соціальної служби у формуванні програми кадрової роботи (детальніше див. 2). Головним суб'єктом у цьому процесі є менеджер, відповідно, має постати питання про рівень кваліфікації й обізнаності управлінця щодо нових підходів до управління персоналом. Доцільним є періодичне навчання менеджерів соціальних служб у галузі нових підходів і методів роботи з персоналом. Цими питаннями мають опікуватись менеджери з персоналу. Також важливою вважаємо потребу в інтенсифікації комунікації й обміні досвідом між фахівцями різних категорій з соціальної роботи та різних районних соціальних служб. Проблема перевантаження спеціалістів, що є основною причиною професійної втоми й емоційного вигорання, не може розв'язуватися лише збільшенням відповідних компенсаційних програм і заходів. Збільшення кількості фахівців, що надають допомогу особам, які опинились у скрутному становищі, особливо за сучасних умов воєнного стану в країні, є неминучим. Тому на державному й місцевих рівнях управління мають ухвалюватися відповідні рішення.

Отже, модель менеджменту соціальної служби має вибудовуватись "знизу догори", що підвищить її гнучкість і життєздатність за мінливих нинішніх умов. А саме, узгоджено мають діяти три рівні менеджменту. Перший рівень – робота з персоналом – моніторинг особистого стану, потреб і можливостей фахівців із соціальної роботи. Побудова на основі цього програм індивідуальної і групової допомоги й розвитку. Другий рівень – менеджмент організації – полягає в розробці й реалізації кадрової політики як складової цілісної стратегії розвитку організації, з урахування вимог і пропозицій першого рівня. Третій рівень – "зовнішній менеджмент" – розвиток співпраці з вітчизняними й зарубіжними партнерами, лобіювання інтересів та ініціація необхідних та обґрунтованих змін (на базі висновків із попередніх рівнів) у нормативних документах, що регламентують роботу фахівців із соціальної роботи й діяльність організації загалом.

Висновки. Резюме з вище викладеного зводиться до такого: головні причини проблем у роботі Харківського міського центру соціальних служб "Довіра" формуються навколо нормативних документів, що не оцінюють реальне навантаження на фахівців і загострюють професійні ризики; недостатнім фінансуванням на тлі збільшення кількості клієнтів і необхідності поліпшення матеріально-технічної бази установ і недостатнім рівнем кваліфікації менеджерів, які не завжди обізнані в ефективних методах роботи з персоналом. Аналіз та узагальнення проблемних зон роботи визначеної організації дозволив сформулювати модель менеджменту, у якій ураховано конкретні рекомендації щодо кадрового управління. Ця модель може розглядатись як основа для

побудови індивідуальної менеджерської стратегії будь-якої соціальної служби. Загалом, такий підхід до побудови системи управління дозволить організації бути сталою, гнучкою та привабливою, як для потенційних фахівців, так і для клієнтів, що отримуватимуть високоякісні соціальні послуги.

Перспективи дослідження. З огляду на визначені вище проблеми в роботі соціальних служб, на наш погляд, цікавим і перспективним напрямом досліджень є особливості підготовки менеджерів для роботи із фахівцями з соціальної роботи та своєчасне й правильне діагностування й розв'язання кадрових проблем в організації.

Список використаних джерел

1. Байдарова О. Організаційні форми професійного навчання працівників у галузі соціальної роботи в Україні / О. Байдарова, О. Михайловська // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2021. – Т. 1. – № 7. – С. 6–13. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/1>
2. Бутиліна О. Диференційований підхід до роботи з персоналом соціальних служб / О. Бутиліна, І. Євдокимова // Перспективи. Соціально-політичний журнал. – 2021. – № 4. – С. 188–194. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.25> (дата звернення: 3.08.2022).
3. Бутиліна О. Організаційні структури управління у соціальних службах / О. Бутиліна, І. Євдокимова // Ввічливість. Humanitas. – 2021. – № 3. – С. 25–31. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.4>.
4. Бутиліна О. В. Самоменеджмент соціального працівника як управлінське завдання / О. Бутиліна, І. Євдокимова // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2021. – № 1 (6). – С. 5–14. – Електронний ресурс. – Режим доступу: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234056](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234056)
5. Лехолетова М. Методи менеджменту соціальної роботи у діяльності соціального працівника / М. Лехолетова // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2021. – № 2(7). – С. 51–60. – Електронний ресурс. – Режим доступу: [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244079](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244079)
6. Николаєва В. І. Організаційне забезпечення системи соціальної роботи в Україні: сучасні реалії / В. І. Николаєва // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. – 2019. – Т. 30 (69). – № 3. – С. 131–137. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/23>
7. Питер Друкер – цитати. URL: <https://cityinfo/man/piter-druker>
8. Масюк О. П. Інституціональні виклики менеджменту соціальної роботи / О. П. Масюк // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2016. – № 1–2. – С. 150–158. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/snutip_2016_1-2_18
9. Офіційний сайт ХМЦСС "Довіра". – Електронний ресурс. – Режим доступу: dovira.kh.ua
10. Євдокимова І. А. Підвищення кваліфікації з соціальної роботи: досвід реалізації програми / І. А. Євдокимова, О. В. Бутиліна. Освіта дорослих в умовах невизначеності: залучення, мотивація, тенденції: матеріали ХХ Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 11 лют. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти НАПН України, Харк. гуманітарний ун-т "Нар. укр. акад.". – Х.: Вид-во НУА, 2022. – С. 103–105.
11. Албул І. Лідерство у соціальній роботі: теоретичний аспект / І. Албул // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2018. – Вип. 1. – С. 52–57.
12. Управління діяльністю соціальних служб: метод. посібник / Н. Гусак та ін.; заг. ред. О. Іванова, Н. Гусак; ПРООН в Україні, Проект "Підтримка реформи соціального сектору в Україні". – К.: К.І.С., 2013. – 178 с.
13. Тетлюк Ю. Розвиток стресостійкості соціальних працівників: від результатів експерименту до методичних рекомендацій / Ю. Тетлюк // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2020. – Вип. 1(4). – С. 89–96.
14. Кравченко О. О. Гендерний менеджмент у закладах соціальної сфери: стан та перспективи / О. О. Кравченко // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія: Соціальна робота. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2020. – Вип. 1(6). – С. 13–18. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2020/6-1/3>

References

1. Bajdarova O., Mihajlovs'ka O. Organizacijni formi profesijnogo navchannja pracivnikiv u galuzi social'noji roboti v Ukraini. Visnik Kiivs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Serija "Social'na robota". Tom 1, # 7, 2021. S. 6-13. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/1>
2. Butylina, O., Yevdokymova, I. Diferencijovaniy pidhid do roboti z personalom social'nih sluzhzb. Perspektivi. Social'no-politichnij zhurnal. # 4, 2021. S. 188-194. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.25> (data zvernennja: 3.08.2022).
3. Butylina O., Yevdokymova I. Organizacijni strukturi upravlinnja u social'nih sluzhzbah. Vvichlivist'. Humanitas. #3, 2021. S. 25-31. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.4>
4. Butylina O.V., Yevdokymova I.A. Samomenedzhment social'nogo pracivnika jak upravlins'ke zavdannja. Social'na robota ta social'na osvita. 2021. # 1 (6). S. 5-14. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234056](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234056)

5. Leholetova M. Metodi menedzhmentu social'noi roboti u dijal'nosti social'hogo pracivnika. Social'na robota ta social'na osvita. # 2(7), 2021. S. 51-60. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244079](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244079)

6. Nikolayeva V.I. Organizacijne zabezpechennja sistemi social'noi roboti v Ukraini: suchasni realii. Vcheni zapiski TNU imeni V.I. Vernad'skogo. Serija: Derzhavne upravlinnja. Tom 30 (69) # 3. 2019. S.131-137. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/23>

7. Piter Druker – citati. URL: <https://citaty.info/man/piter-druker>

8. Masjuk O. P. Instytucional'ni vikliki menedzhmentu social'noi roboti. Social'na robota v Ukraini: teorija i praktika. 2016. # 1-2. S. 150-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2016_1-2_18

9. Oficijnij sajt HMCSS "Dovira". URL: dovira.kh.ua (data zvernennja: 04.08.2022).

10. Yevdokymova I. A., Butylina O. V. Pidvishennja kvalifikacij z social'noi roboti: dosvid realizacii programi. Osvita doroslih v umovah neviznachenosti: zaluchennja, motivacija, tendencii : materialii XX Mizhnar. nauk.-prakt. konf., Harkiv, 11 ljut. 2022 r. / M-vo osviti i nauki Ukraini, In-t vishhoi osviti NAPN Ukraini, Hark. gumanitarnij un-t "Nar. ukr. akad.". Harkiv: Vid-vo NUA, 2022. S. 103-105.

11. Albul I. Liderstvo u sotsialnij roboti: teoretychnij aspekt. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. Vyp. 1, 2018. S. 52-57.

12. Upravlinnja diialnistiu sotsialnykh sluzhb: metod. posibnyk [avt. kol. : N. Husak, N. Kabachenko, V. Nazaruk, K. Savchuk, O. Savchuk, L. Skoropada, L. Chornij] / uporiadn.-zah. red. O. Ivanova, N. Husak ; PROON v Ukraini, Proekt "Pidtrymka reformy sotsial'nogo sektoru v Ukraini". Kyiv : K.I.S., 2013. 178 s.

13. Teptiuk Yu. Rozvytok stresostiičnosti sotsialnykh pratsivnykiv: vid rezultativ eksperymentu do metodychnykh rekomendatsii. Sotsialna robota ta sotsialna osvita. Vyp. 1(4), 2020. S. 89-96.

14. Kravchenko, O. (2020). Gendernij menedzhment u zakladah social'noi sferi: stan ta perspektivi [Gender management in social sphere institutions: condition and prospects]. Visnik Kiiv'skogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Social'na robota – Bulletin of Taras Shevchenko national university of Kyiv. Social work, 1 (6), 13–18. Access mode: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2020/6-1/3> [in Ukrainian]

Надійшла до редколегії 03.09.22

Рецензовано 05.10.22

O. Butylina, PhD in Sociology, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-3943-4098

I. Yevdokymova, PhD in Sociology, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0001-7099-757X

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

DIRECTIONS OF SOCIAL AGENCY MANAGEMENT IMPROVEMENT

The article is devoted to the actual problem of improving the management of social agencies since the stability, efficiency and attractiveness of any organization depends on the personnel and the management system. The purpose of the article was to outline and characterize the directions for improvement of the components of social agency management, taking into account the analysis of problem areas of the Kharkiv city center of social agencies "Dovira". By applying methods of generalization and grouping, as well as document analysis (reports after the practice of 4th-year students studying under the "Social Work" educational program) and discussions with specialists and stakeholders, two groups of problems related to management were identified: 1) problems of technical and material support and 2) problems of personnel work. Based on them, the authors of the article proposed to analyze three blocks: 1) problems of material and technical content (working conditions); 2) personnel management problems; 3) problems of protection and development of personal qualities of specialists. Their prerequisites were determined and measures to improve the social agency management system were proposed. A conclusion was made about the need to develop a management model with coordination of the following levels: the first – monitoring of the personal condition, needs and capabilities of social work specialists. Building on this basis programs of individual and group assistance and development. The second is management of the organization – development and implementation of personnel policy, taking into account the requirements and proposals of the first level. The third level is "external management" – the development of cooperation with domestic and foreign partners, lobbying of interests and the initiation of necessary and justified changes (on the basis of conclusions from the previous levels) in normative documents regulating the work of social work specialists and the activities of the organization as a whole.

Keywords: management, organization development, social agency, social work management, social work specialist.

УДК 37.047

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/4>

С. Ден, асп.

ORCID ID: 0000-0001-7999-9344

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

КАР'ЄРНІ ОРІЄНТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ ЗМІН НА СУЧАСНОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Представлено теоретичний аналіз наукових досліджень кар'єрних орієнтацій іноземних студентів за останні три роки. Вважається, що трансформаційні зміни на ринку праці, викликані пандемією, вплинули на їхній характер. Виявлено, що існує розрив між актуальними орієнтаціями студентів і вимогами ринку, кар'єрні орієнтації характеризуються недостатньою сформованістю, прийняття кар'єрних рішень залежить від особливостей національних економік і престижності університетських дипломів. Усвідомлене кар'єрне планування є можливим завдяки практикам кар'єрного коучингу.

Ключові слова: кар'єра, кар'єрні орієнтації студентів, пандемія, трансформаційні зміни на ринку праці, якорі кар'єри Шейна.

Постановка проблеми. Кар'єрні орієнтації є важливою складовою професійної соціалізації особистості, а їхні дослідження та виявлення – інструментом професійного самовизначення. В умовах швидкоплинних змін на ринку праці, відмиранням застарілих і появою нових професій, кар'єрні орієнтації слугують віднаходженню цілей, сенсів, потреб у освоєній професії, допомагають усвідомити суспільний і соціальний контекст, у якому людина моделює своє майбутнє. Проблематика, пов'язана із плануванням і моделюванням майбутньої кар'єри, наперед стосується молодих людей (студентів), які перебувають на етапі прийняття рішень щодо свого майбутнього. До особливої групи в цьому зв'язку належать іноземні студенти, які потрапляють під вплив різновекторних (часто протирічних) факторів впливу на прийняття кар'єрних рішень: особливостей і відмінностей у структурі ринку праці своєї країни й тієї, де іноземний студент здобуває освіту; існуючими моделями побудови кар'єри і кар'єрного зростання, які мають національні відмінності; можливостями адаптації отриманих знань і компетенцій у структуру професійних вимог і завдань конкретної професії у країні, до якої повертається іноземний студент, випускник українського вишу. У дослідженнях авторів підтверджується припущення про те, що кар'єрні практики мають великі відмінності як на індивідуальному, так і на організаційному рівнях у різних країнах, і що "культурний контекст може впливати на те, як люди визначають кар'єру, і те, як вони визначають кар'єрний успіх і кар'єрний потенціал" [1].

Дослідження цієї проблеми є важливою з погляду освітнього менеджменту в університеті, який має будуватися з урахуванням тенденцій підвищення ролі людського капіталу в економіці, і необхідністю надання умов для реалізації його потенціалу на ранніх етапах професійного становлення.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Початок дослідження проблеми кар'єрних орієнтацій бере свій відлік у 1978 р. і належить американському вченому Едгару Шейну [2]. Його концепція "кар'єрні якорі" вважається основною в дослідженні кар'єрних орієнтацій. Кар'єрні якорі позначають модель самооцінки сприйняття талантів і здібностей, домінуючі цінності та розвинені потреби й мотиви, які впливають на прийняття кар'єрних рішень індивідом. За "якорями" можна прогнозувати, який вид кар'єри виявиться для людини найбільш пріоритетним у майбутньому. Шейном запропоновані вісім кар'єрних якорів: професійна компетентність (націленість людини на професійний успіх); менеджмент (інтеграція зусиль інших людей); автономія (свобода, самостійність,

незалежність від організаційних правил); стабільність місця роботи і стабільність місця мешкання; служіння ("бажання зробити світ кращим"); виклик (конкуренція, перемога над іншими, вирішення складних завдань); інтеграція стилів життя (прагнення збалансувати різні сторони життя); підприємництво (готовність до ризику, небажання працювати на інших), які можна виявити емпіричним шляхом. Як зауважує О. Шатілова, методика "Якорі кар'єри" Шейна є найбільш уживаною в Україні, яка в наукових цілях часто доповнюється іншими психологічними інструментами: опитувальником професійної спрямованості Дж. Голанда, методикою "Рівень суб'єктивного контролю" Дж. Роттера й ін. [3].

Водночас, інший дослідник Дерр (1986) виділив п'ять типів кар'єрних орієнтацій: просування по службі, прагнення до незалежності (свободи), прагнення до безпеки, прагнення до професіоналізму, прагнення до рівноваги.

Відмінності у виділених кар'єрних орієнтаціях були початком дискусії, яка точилася серед дослідників навколо проблеми "нової" кар'єри. Автор книги "Кар'єра в організаціях" Дуглас Т. Холл [4] запропонував новий термін кар'єри, назвавши її "протейною" кар'єрою (на основі грецького бога Протея, який змінює свою форму за потреби). Основний фокус нового підходу міститься у зміні уявлень про кар'єру, у яких людина, а не організація встановлює власні цілі, стандарти, здійснює відповідні дії, які самостійно дозволяють виміряти власний успіх.

Дослідники Дерр і Briscoe (2007) розвинули ідею щодо переважання суб'єктивної кар'єри над об'єктивною (організаційною), оскільки вона відображає узгодженість життєвих і робочих цілей, планування успіху в довготерміновій перспективі, є більш стійкою і стабільною [5]. Організаційна кар'єра, навпаки, є непередбачуваною, коротшою і швидко мінливою. Звідси, розуміння того, що кар'єрний успіх є дуже індивідуальним явищем, а кар'єрні орієнтації діють як певний когнітивний компас, який мотивує та спонукає людей до певного вибору професії і прийняття рішень [6]. Тобто, кар'єрні орієнтації було запропоновано розглядати як соціальні установки, які відображають готовність індивіда реалізовувати певний кар'єрний шлях.

Отже, кар'єрні орієнтації найчастіше описуються в термінах "традиційної" (орієнтованої на організацію) і "новою" (еґоцентричною) формами кар'єри. У літературі також представлені кар'єрні орієнтації, що ґрунтуються на "багатій кар'єрі" (Hall, 2004) і "безмежній кар'єрі". Ці орієнтації представляють форми сучасної кар'єри, де багатогранна кар'єра наголошує на самоуправлінні та важливості досягнення індивідуальних кар'єрних цілей і

© Ден С., 2022

цінностей, тоді як кар'єра без кордонів належить до кар'єри, яка долає різні види кордонів, включаючи організаційні, професійні та географічні [7].

Дослідження кар'єри і кар'єрних орієнтацій є достатньо широко представленим в українській школі соціогуманітарного знання, зокрема в організаційній і соціальній психології (О. Бондарчук, Ж. Вірна, Н. Гура, Л. Карамушка, Т. Карамушка, О. Кокун, В. Овсяннікова, І. Сингаївська й ін.), педагогіці (Д. Закатнов, Л. Єршова, Ю. Котенева, В. Лозовецька, В. Орлов, Н. Перегончук, Є. Чернишова, Г. Чорнойван, М. Фальчук та ін.), соціології (К. Алексенцева-Тімченко, Л. Буркова, В. Біскуп, С. Сальнікова, В. Огаренко й ін.). Фактично не представлені є дослідження кар'єри в галузі соціальної роботи, натомість вивчення та прогнозування процесів трудової соціалізації, професійної адаптації й дезадаптації повинно спиратися на актуальний зміст соціального життя, у якому кар'єра відіграє ключову роль. Виключенням може бути підручник, підготовлений авторами М. П. Лукашевич, О. М. Лукашевич, Ф. Ф. Шандор [8], у якому досліджуються основні проблеми управління та самоуправління діловою кар'єрою соціального працівника. Водночас, актуальність професійного розв'язання проблеми побудови кар'єри в соціальній роботі, підтверджується фактом упровадження Державною службою зайнятості інституту кар'єрного радника з 2019 р.

Ураховуючи, особливості предмету нашого наукового дослідження, проаналізовані трансформаційні тенденції на ринку праці. Найбільш розлого вони представлені в останньому звіті ManpowerGroup ESG "Працюючи над зміною світу" [9]. Зокрема йдеться про те, що світ поступово виходить із пандемії й "наміри роботодавців щодо найму залишаються сильними", "конкуренція за співробітників залишається жорсткою навіть через два роки після початку пандемії". Найоптимістичніші прогнози складають Організація ІТ-індустрії, за нею йдуть банківська справа, нерухомість і страхування. Найяскравіші наміри щодо працевлаштування в наступному кварталі спостерігаються в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Південній і Центральній Америці, з найбільшими очікуваннями в Бразилії та Індії. Роботодавці в Європі, на Близькому Сході та в Африці (EMEA) очікують відносно стабільного найму, але прогнози для країн поблизу України впали на 17 % порівняно з минулим кварталом. Ще однією з тенденцій сучасного ринку, є "дефіцит талантів" (який є найвищим за останні 16 років). 76 % роботодавців повідомляють про труднощі з пошуком необхідних навичок у претендентів на робоче місце, серед яких: стійкість і адаптаційність, надійність і самодисципліна, критичне мислення і аналіз, розв'язання проблем, співпраця й командна робота. Натомість, 39 % працівників заявляють, що їхня стурбованість викликана неналежною увагою роботодавців щодо отримання технологій навчання, які б допомагали підтримувати навички в актуальному стані.

Водночас, дослідники зауважують, що незважаючи на "традиційні" проблеми ринку, пов'язані з безробіттям, конкуренцією, випередженням попиту на окремі спеціальності тощо, головні тенденції, які стимулюють трансформацію, є не новими, а по-новому актуальні.

Мета статті полягає в рефлексивному аналізі тенденцій щодо вибору кар'єрних орієнтацій у студентської молоді за останні три роки (які перепадають на період піку пандемії у світі), з подальшим узагальненням характерних ознак і формулювання гіпотези щодо закономірностей розвитку кар'єрних орієнтацій у іноземних студентів, які навчаються в українських університетах.

Методи дослідження: Аналіз, синтез і узагальнення опублікованих матеріалів досліджуваного явища, що дало змогу охарактеризувати загальні тенденції кар'єрних орієнтацій сучасної молоді в різних країнах світу. Прогностичний аналіз – для виявлення шляхів дослідження кар'єрних орієнтацій іноземних студентів в умовах трансформації ринку праці.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Аналіз тенденцій щодо вибору кар'єрних орієнтацій у студентської молоді ми розпочали з опублікованих результатів дослідження науковців, які вивчали кар'єрні орієнтації українських студентів в останні три роки.

Дослідниця С. Онуфрив наводить результати вивчення кар'єрних орієнтацій у студентів-журналістів і студентів – географів. Виявлено, що провідними для молодих журналістів є кар'єрні орієнтації "служіння добру", "автономія", "виклик"; для студентів – географів: "автономія", "менеджмент", "служіння добру", "стабільність" (за методикою Е. Шейна). Дослідниця робить висновок, що сучасним студентам, незважаючи на їхню належність до різних типів професій, властиві гуманістичні ідеали, оскільки "служіння добру" входить у перші показники їхнього вибору. Цікавим виявилось і те, що показник "професійна компетентність" є найменш представленим у обох вибірках. Зважаючи на затребуваність ринку праці в компетентних спеціалістах (про що зауважувало вище), можна передбачити існування певного розриву між вимогами ринку й актуальними пропозиціями найманих працівників у майбутньому [10].

Дослідження М. Й. Казанжи, О. В. Вдовіченко проводилось на вибірці студентів офіс-менеджерів. Найважливішими для досліджуваних виявились такі кар'єрні орієнтації: "досягнення особистісного успіху", "зміст роботи" та "стабільність роботи". Означені тенденції вказують на більш прагматичні, "індивідуалізовані" орієнтації, які не мають такої гуманістичної спрямованості, як у журналістів чи географів. Окрім того, у дослідженні встановлювались зв'язки між провідними кар'єрними орієнтаціями та психологічними характеристиками, які є професійно важливими для спеціальності офіс-менеджера. Ними виявилось поєднання різного ступеня вираженості ригідності, емоційної стійкості, сензитивності, тривожності, спонтанності. Спираючись на вимоги до компетентностей спеціалістів на сучасному ринку праці, можна передбачити, що лише "емоційна стійкість" відповідає очікуванням роботодавців. Важливим також виявився результат, який ми можемо зафіксувати як гіпотезу для подальшого дослідження, а саме, що "сучасній студентській молоді важко інтегруватися в професійну сферу через соціально-економічну нестабільність суспільства та невизначеність, розмитість власних кар'єрних орієнтацій" [11, с. 112].

Цікавим, у цьому контексті, виявилось дослідження О. О. Кривошеї, Т. В. Селюкова, які передбачили, що кар'єрні орієнтації тісно пов'язані з мотивацією досягнення. Досліджуваними стали курсанти Державної служби України із надзвичайних ситуацій. Підтвердилось, що курсанти з різною мотивацією досягнення істотно розрізняються за такими параметрами (шкалами): "професійна компетентність", "менеджмент", "виклик". Вони є вищими у групі курсантів із високим рівнем мотивації досягнення. Натомість у курсантів із низьким рівнем мотивації досягнення переважають показники за шкалами "служіння" та "стабільність". Звідси, дослідники роблять висновок, що курсанти з високим рівнем мотивації досягнення є краще вмотивованими на досягнення мети, успіху, "такі люди прагнуть успіху та кар'єрного зростання", натомість особи з низьким рівнем прагнуть до безпеки та стабільності, що врешті обмежує вибір варіантів кар'єри [12].

Отже, цей аспект може братися до уваги під час вивчення кар'єрних орієнтацій у іноземних студентів, оскільки мотиваційні аспекти діяльності є важливими для студентів – іноземців, "досить часто вони є неусвідомленими і мають низький рівень актуальності" [13, с. 225]. Це може відобразитися і на особливостях побудови кар'єрних орієнтацій і загалом впливатиме на професійне становлення особистості.

Дослідження кар'єрних орієнтацій болгарської молоді представлено в роботі С. Ілієвої, виявлено, що провідними кар'єрними якорями є "автономність/незалежність", "управлінська компетентність" і "підприємницька творчість". Дослідниця приходиться до висновку, що молодим людям (покоління Z і покоління Y) однаково притаманні сформовані вподобання, пов'язані з роботою з новими технологіями, вони прагнуть просуватися по службі, бажають кар'єрного зростання, брати участь у тренінгах і програмах підвищення кваліфікації. Вони прагнуть вибудувувати довготривалу перспективу кар'єрного розвитку та надають перевагу робочим місцям, які забезпечують складні й інноваційні завдання, дають можливості для навчання і розвитку здібностей [14].

На відміну від досліджень на українській виборці, воно проходилося у групі працюючих респондентів – молодих людей віком від 26 до 35 років. Можна припустити, що причиною такої досить "оптимістичної картини" є різниця в життєвому, віковому і професійному етапі молодих людей, тоді як особливість студентського періоду характеризується певною "розмитістю" й невизначеністю.

Такі висновки підтверджуються й дослідженням групи зарубіжних вчених (Nabil Khattab, Muznah Madeeha, Tariq Modood, Muthanna Samara & AreejBarham), яке було спрямоване на вивчення формування та взаємозв'язку важливості кар'єри, рішучістю та прагненнями студентів у Катарі. Результати цього дослідження показали, що майбутня кар'єрна орієнтація серед молоді, зазвичай фрагментарна та неповна і не пов'язана з академічною успішністю. Дослідники припускають, що відсутність зв'язку між навчальними досягненнями та майбутньою кар'єрою лежить у конкретному контексті Катару, і який пов'язаний із тим фактом, що багатьом катарським студентам майбутнє працевлаштування гарантується державою [15].

Зроблене припущення може зацікавити з огляду на особливості працевлаштування іноземних студентів із КНР і тими тенденціями, які прослідковуються на китайському ринку праці. Зокрема "запрошення кращих випускників на роботу в потужні комерційні й державні підприємства, а також залучення їх до роботи у спільних китайсько-іноземних компаніях, залучення молоді до державних органів влади" [16, с. 52], є одними із пріоритетних напрямків управління людськими і трудовими ресурсами в КНР. Реалізація цих завдань може значно підвищити мотивацію студентів, які навчаються в закладах вищої освіти України до академічної успішності.

Дослідження кар'єрних орієнтацій нідерландських студентів-медиків (L. Gennissen, K. Stegers-Jager, L. Fluit, та ін.) виявило, що потреба у викликах, баланс між роботою й особистим життям і визнання, – це те, чому найбільше приділяє уваги нинішня молодь. Особливо яскраво це проявляється в необхідності збереження балансу між роботою та особистим життям. Це наштовкує на думку, що нинішнє покоління студентів-медиків і резидентів (часто їх називають міленіалами) може більше цінувати відпустку та спосіб життя, аніж пріоритет роботи [17].

Водночас, автор статті порушує проблему кар'єрного коучингу для студентів, оскільки уподобання та пріоритети

студентів можуть змінюватися під час клінічного досвіду. Студентам важливо запропонувати інструменти для обмірковування, дослідження та кращого керування власним процесом вибору кар'єри, Це може спонукати приймати раціональніші рішення, сумісні з їхніми цінностями, інтересами та мотивами.

Ця думка може бути слушною для розвитку практики кар'єрного коучингу для іноземних студентів, оскільки проблема когнітивного осмислення мотивації вибору залишається для них відкритою.

Цікавою була виявлена тенденція серед колумбійських студентів, які орієнтовані на отримання подвійного диплома (Pedro Pineda, Jorge Celis, Ingrid Anzelín). За допомогою нарративного підходу було виявлено, що студенти здобувають два ступені, щоб максимізувати свої інвестиції в освіту, шукати майбутню гарантію роботи, з огляду на низьку цінність університетських повноважень і отримати визнання з боку однолітків і членів родини. Основний висновок полягає в тому, що студенти здобувають два ступені переважно через споживацькі орієнтації, які мають перевагу над освітнім обґрунтуванням [18].

Отримані висновки підштовхують до міркування щодо існування впливів, які мають місце у прийнятті рішень студентами. У цьому випадку девальвація перших університетських дипломів, слабка економіка країни змушує студентів просуватися складнішим шляхом професійного і кар'єрного становлення.

Висновки. Кар'єрні орієнтації студентів є достатньо досліджуваним явищем у різних країнах світу. Незважаючи на певні соціокультурні, національні, освітні традиції можна узагальнити ряд тенденцій, які їх характеризують:

1. Спостерігається "розрив" між кар'єрними орієнтаціями студентів і реальною ситуацією на ринку праці. Орієнтація роботодавців на високий рівень компетентних, талановитих спеціалістів часто не збігається з кар'єрною орієнтацією студентів, яка більше прагне до стабільності, безпеки, автономії.

2. Кар'єрні орієнтації студентів і академічна успішність не характеризуються взаємозалежністю, швидше мотивація до успіху на досягнення є чинником побудови кар'єрного й особистісного зростання.

3. Кар'єрні орієнтації студентів є "розмитими", неповними, несформованими; усвідомлена мотивація кар'єрного вибору характерна молоді, яка вже має досвід професійної діяльності.

4. На прийняття кар'єрних рішень впливають фактори "цінності" диплому в країні, характер національної економіки, а також вплив батьків і друзів.

5. Цінним є розвиток навичок управління кар'єрою (самоменеджменту) у студентів, які допоможуть вправлятися з різними проблемами, пов'язаними з кар'єрою, стимулювати успішне навчання й залученість в освітній процес. Не є виключенням іноземні студенти.

Виявлені тенденції представляють інтерес з огляду на конструювання дизайну дослідження кар'єрних орієнтацій у іноземних студентів, які навчаються в українських університетах.

Подальші перспективи дослідження полягають у виявленні кар'єрних орієнтацій студентів у іноземних студентів із КНР, розширенні змісту поняття "кар'єра" та "кар'єрні орієнтації" через процедуру порівняння й аналізу досліджуваного явища на інших групах вибірки.

Список використаних джерел

1. Allan Bird Careers in a global context / Handbook of research in international human resource management. – 2008.
2. Edgar H. Schein Career anchors: Discovering your real values. San Diego, CA: Pfeiffer and Company. – 1990.

3. Шатілова О. Психологія кар'єри: методи дослідження / О. Шатілова // Теорія і практика сучасної психології. – 2018. – № 4. – С. 227–238.
4. Douglas T. Hall Careers in and out of Organizations. Publisher: SAGE Publications. – 2002.
5. Briscoe J., Hall D., DeMuth R. Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*. – 2006. – 69. – P. 30–47.
6. Fugate M., Kinicki A. J., Ashforth B. E. Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications. *Journal of Vocational Behavior*, – 65(1)–14 – 2004.
7. Andreas Hirschi, Jessie Koen Contemporary career orientations and career self-management: A review and integration, *Journal of Vocational Behavior*, – Volume 126. – 2021.
8. Лукашевич М. П. Кар'єра соціального працівника: менеджмент та самоменеджмент: підручник / М. П. Лукашевич та ін. – Ужгород: Вид-во: ПП Данило С.І. – 2020. – 352 с.
9. ManpowerGroup employment outlook survey. – URL: https://go.manpowergroup.com/hubfs/MEOS/2022_Q4/Global_EN_MEOS_Report_4Q22.pdf
10. Онуфрив Соломія/ Соціально-психологічні чинники кар'єрних орієнтацій студентів-журналістів / С/ Онуфрив // Вісн/ Львів. уні-ту. Серія Журналістика. – 2020. – Вип. 48. – С. 214–223.
11. Казанжи М. Й. Кар'єрні орієнтації сучасної студентської молоді (на прикладі окремої спеціалізації) / М. Й. Казанжи, О. В. Вдовиченко // Габітус. Психологія особистості. – 2021. – Вип. 27. – С. 109–113.
12. Селюкова Т. В. Психологічний прогноз кар'єрних перспектив майбутніх працівників ДСНС з різною мотивацією досягнення / Т. В. Селюкова, О. О. Кривошей. Міжнар. наук.-практ. конф. "Особистість, суспільство, закон", присвячена пам'яті професора С. П. Бочарової. – Х., 2020. – 24 квітня. – С. 228–231.
13. Савицька Т. В. Деякі аспекти підвищення мотивації іноземних студентів до вивчення української мови / Т. В. Савицька, Є. В. Горбенко // Українська медична стоматологічна академія. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/15969/1/Savicka.pdf>
14. S. E. Ilieva Career development orientations of young people in Bulgaria // Герценовские чтения: психологические исследования в образовании. 2019. – Вип. 2. – С. 275–282.
15. Nabil Khattab, Muznah Madeeha, Tariq Modood, Muthanna Samara, Areej Barham Fragmented career orientation: the formation of career importance, decidedness and aspirations among students/ *International Journal of Adolescence and Youth*. –27(1). – P. 45-59.
16. Ядандь Хоу. Анализ и оценка современного состояния трудовых ресурсов и рынка труда Китая / Ядандь Хоу // Экономика и предпринимательство. – 2017. – № 12, (ч. 4). – С. 47–52.
17. Gennissen L, Stegers-Jager K, van Exel J, Fluit L, de Graaf J, de Hoog M. Career orientations of medical students: A Q-methodology study. *PLoS One*. 2021 May 21; 16(5). DOI: 10.1371/journal.pone.0249092
18. Pedro Pineda, Jorge Celis, Ingrid Anzelin Get Two Degrees for the Price of One: Career Orientations and Choices of Double-Degree Students/ *Comparative Education Review*. – Volume 66, № 2.
2. Edgar H. Schein Career anchors: Discovering your real values. San Diego, CA: Pfeiffer and Company. – 1990.
3. Shatlova O. Psihologija kar'eri: metodi doslidzhennja. Teorija i praktika suchasnoi psihologii. – 2018. – 4. – S.227-238.
4. Douglas T. Hall Careers in and out of Organizations. Publisher: SAGE Publications. – 2002.
5. Briscoe J., Hall D., DeMuth, R. Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*. – 2006. – 69. – P. 30–47.
6. Fugate, M., Kinicki, A. J., Ashforth, B. E. Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications. *Journal of Vocational Behavior*, – 65(1)–14 – 2004.
7. Andreas Hirschi, Jessie Koen Contemporary career orientations and career self-management: A review and integration, *Journal of Vocational Behavior*, – Volume 126. – 2021.
8. Lukashevich M.P., Lukashevich O.M., Shandor F.F. "Kar'era social'nogo pracivnika: menedzhment ta camomenedzhment", Pidruchnik. – Uzhgorod, PP Danilo S.I., – 2020 – 352 s.
9. ManpowerGroup employment outlook survey [Elektronnyi resurs] // [www.go.manpowergroup.com](https://go.manpowergroup.com/hubfs/MEOS/2022_Q4/Global_EN_MEOS_Report_4Q22.pdf). – Rezhym dostupu: https://go.manpowergroup.com/hubfs/MEOS/2022_Q4/Global_EN_MEOS_Report_4Q22.pdf
10. Solomija Onufriv Social'no-psihologichni chinniki kar'ernih orientacij studentiv-zhurnalistiv. Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija Zhurnalistika. – 2020. – Vipusk 48. – S. 214–223.
11. Kazanzhi M.J., Vdovichenko O.V. Kar'erni orientacii suchasnoi student's'koї molodi (na prikladi okremoї specializacii) / Gabitus. Psihologija osobistosti. – Vipusk 27. – 2021. – S.109–113.
12. Krivoshej O.O., Seljukova T.V. Psihologichniy prognos kar'ernih perspektiv majbutnih pracivnikiv DSNS Ukraїni z rıznoju motivacieju dosjagnennja / Osobistist', suspil'stvo, zakon. – Harkiv. – 2020. – S.228-231.
13. Savic'ka T.V., Gorbenko Є.V. Dejaki aspekti pidvishhennja motivacii inozemnih studentiv do vivchennja Ukraїns'koї movi / Ukraїns'ka medichna stomatologichna akademija <http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/15969/1/Savicka.pdf>
14. S. E. Ilieva Career development orientations of young people in Bulgaria / Gercenovskie chtenija: psihologicheskie issledovanija v obrazovanii. 2019. – Vypusk 2. – С. 275–282.
15. Nabil Khattab, Muznah Madeeha, Tariq Modood, Muthanna Samara, Areej Barham Fragmented career orientation: the formation of career importance, decidedness and aspirations among students/ *International Journal of Adolescence and Youth*. –27(1). – R. 45–59.
16. Jadan' Hou Analiz i ocenka sovremennogo sostojanija trudovyh resursov i rynka truda Kitaja / Jekonomika i predprinimatel'stvo. – 2017– # 12 (ch.4). – С. 47–52.
17. L.Gennissen, K.Stegers-Jager, L.Fluit Career orientations of medical students: A Q-methodology study. – 2021. – 16(5). <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8139450/>
18. Pedro Pineda, Jorge Celis, Ingrid Anzelin Get Two Degrees for the Price of One": Career Orientations and Choices of Double-Degree Students/ *Comparative Education Review*. – Volume 66, # 2.

Надійшла до редколегії 03.10.22
Рецензовано 25.10.22

References

1. Allan Bird Careers in a global context / Handbook of research in international human resource management. – 2008.

X. Deng, PhD student

ORCID ID: 0000-0001-7999-9344

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CAREER ORIENTATIONS OF FOREIGN STUDENTS IN THE CONTEXT OF CHANGES IN THE MODERN LABOR MARKET

The article presents a theoretical analysis of scientific articles devoted to the study of career orientations of students in different countries of the world (Ukraine, Bulgaria, the Netherlands, Qatar, Colombia) over the past three years.

The author uses general scientific methods of analysis, synthesis and generalization of published materials of the studied phenomenon, which made it possible to characterize the general trends of career orientations of modern youth in different countries of the world. Prognostic analysis - to identify ways of researching the career orientations of foreign students in the conditions of transformation of the labor market.

It is assumed that the transformational changes in the labor market caused by the pandemic influenced the nature of students' career orientations. In particular, fierce competition on the market and the demand for talented personnel among employers should encourage students to acquire knowledge and competencies that would provide them with the opportunity to build a competitive career. It was revealed that there is a gap between the market requirements and the actual career orientations of students, who strive more for stability, security and autonomy than for obtaining the necessary competencies; career orientations are consumerist, which take precedence over educational benefits; they are "blurry" and "unformed"; making career decisions depends on the characteristics of national economies and the prestige of university diplomas; there is no interdependence between students' career orientations and academic performance, rather motivation for achievement affects career and personal growth. Informed career planning is possible thanks to the university's career coaching practices. Formation of career management skills in students can help to practice with various career-related problems, stimulate successful learning and involvement in the educational process. Foreign students at Ukrainian universities are no exception.

Keywords: career, pandemic, Shane's career anchors, student career orientations, transformative changes in the labor market.

УДК 37.013-053.6: 159.9.019.4:316.624:343.85
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/5>

В. Индрасіене, д-р соц. наук (Едукологія), проф.
ORCID ID: 0000-0001-9917-4526
Р. Пракапас, д-р соц. наук (Едукологія), проф.
Університет Миколаса Ромеріса, Вільнюс, Литва
ORCID ID: 0000-0002-4811-6681
Ю. Красілова, канд. психол. наук, асист.
ORCID ID: 0000-0003-3758-5025

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МОНІТОРИНГ ДІТЕЙ ГРУПИ РИЗИКУ: ДОСВІД ЛИТВИ

Розглянуто можливості застосування моніторингу в роботі з дітьми групи ризику на прикладі литовського досвіду. Визначено, що моніторинг спрямований на створення необхідних передумов для соціального виховання з метою попередження злочинної поведінки серед неповнолітніх. Доведено, що своєчасне та послідовне застосування інструментарію моніторингу дітей групи ризику створює передумови для педагогічної діагностики поведінки, що уможливає вибір своєчасних, цілеспрямованих і педагогічно обґрунтованих стратегій корекції поведінки.

Ключові слова: девіантна поведінка; діти групи ризику; моніторинг; педагогічна корекція; профілактика правопорушень.

Постановка проблеми. 1992 р. Литва розпочала масштабну трансформацію своєї системи освіти. Один із напрямів трансформації зосередився на введенні в систему загальної освіти нових фахівців – соціальних педагогів. У різних звітах того періоду згадувалося багато проблем, зокрема: бездоглядність дітей, збільшення кількості дітей, які не відвідували школу, дітей вулиці, зростання дитячої злочинності й ін. Ураховуючи складну ситуацію з дитячою злочинністю в країні, Уряд Литовської Республіки у 1997 р. затвердив Національну програму запобігання дитячій і підлітковій злочинності (National Programme for the Prevention of Child and Adolescent Delinquency, 1997). Її метою було створення конкретних програм заходів щодо захисту прав дітей і попередження їхньої злочинності. 1997 р. у Клайпедському регіоні розпочався "Територіальний моніторинг факторів ризику правопорушень, що впливають на поведінку дітей та підлітків" [1, с. 25]. У тому ж році систему впровадили на практиці в одній з литовських шкіл, в роботі соціального педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моніторинг спрямовувався на створення необхідних передумов для соціального виховання з метою попередження злочинної поведінки серед дітей і підлітків. Інструмент моніторингу в соціально-педагогічній роботі пов'язувався з індивідуальною роботою, насамперед з тими неповнолітніми, які порушують норми поведінки. Як зазначає Б. Бітінас [2, с. 458], для того, щоб здійснювати ефективний вплив на вихованця, педагогу необхідно управляти навчально-виховним процесом, а для цього "необхідно мати оперативний зворотний зв'язок щодо результативності компонентів навчально-виховної діяльності, і тому важливим є визначення впливу окремих виховних ситуацій на вихованців". Дослідження показали, що окремі заходи не давали і не дають позитивних результатів [3], тому моніторинг як інструмент корекції поведінки надав соціальним педагогам можливість не лише оцінювати, а й прогнозувати можливу поведінку. Це, у свою чергу, дозволило більш ефективно запобігати порушенням правопорядку та злочинам.

Варо звернути увагу, що з модернізацією технологій, на адаптацію розробленого та випробуваного на практиці інструменту до нових технологічних рішень, пішло менше 10 років. Так, у 2007 р. за керівництва Б. Бітінаса оновлено інструмент моніторингу [4] і по-новому апробовано на практиці.

Як зазначає Б. Бітінас [2, с. 546], для того, щоб мати можливість діяти цілеспрямовано, важливо вміти діагностувати потреби в соціальному вихованні окремих учнів,

зокрема з'ясовувати індивідуальні особливості учнів групи ризику й учнів із девіантною поведінкою. Адекватна та своєчасна об'єктивна інформація дозволяє більш детально проаналізувати ситуацію, зробити обґрунтовані припущення та зменшити суб'єктивізм. Однак збір даних – це не самоціль, а система оцінки, аналізу, прогнозування й аналізу впливу. Навіть попередня оцінка інформації допомагає диференціювати виховну роботу з неповнолітніми, схильними до правопорушень, і передбачити відповідні фактори ризику. Більш детальний аналіз даних особливо необхідний на початку індивідуальної виховної роботи з дитиною групи ризику, а також під час планування й організації профілактичної роботи навчального закладу з нею.

Предмет дослідження – можливості педагогічної корекції моніторингу дітей групи ризику.

Мета статті – представити можливості застосування моніторингу в роботі з дітьми групи ризику на прикладі литовського досвіду.

Методологія дослідження. Представлено дослідження, змодельоване за стратегією тематичного дослідження [5], що ґрунтується на теоретичних засадах соціального конструювання й участі. У дослідженні використано методи ретроспективного аналізу та мета-аналізу даних досліджень для розробки й застосування на практиці інструменту моніторингу поведінки дітей груп ризику.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Інструмент моніторингу дітей групи ризику в Литві був започаткований із метою розв'язання конкретного практичного завдання – регулювання негативного впливу соціального середовища, криміногенних процесів і явищ різного рівня, які призводять до ситуацій порушення прав дитини та деформації її особистості. У цьому контексті Міністерство освіти і науки Литовської Республіки розробило Національну програму запобігання злочинності серед дітей і підлітків (National Programme for the Prevention of Child and Adolescent Delinquency, 1997).

Інструмент моніторингу дітей групи ризику був розроблений для розв'язання, зокрема проблем профілактики правопорушень. Професор Б. Бітінас [2, с. 171] підкреслює, що найбільш загальним принципом зміни позиції особистості є опора на позитивні якості учня, його виконавський потенціал, а тому вчителю важливо "помічати ці якості, плекати їх, і на основі цих якостей формувати ті позитивні сторони учня, які легше змінити, і змінювати всю особистісну позицію учня".

Разом із тим, було зрозуміло, що зібрані дані можуть використовуватися на розсуд шкіл. Тому, розробники інструменту надали рекомендації щодо раціонального

© Индрасіене В., Пракапас Р., Красілова Ю., 2022

використання зібраної інформації, оскільки вона є двох видів: індивідуальна (щодо кожного учня, який перебуває на обліку) і статистична (дані про частоту вчинення правопорушень за групами). Індивідуальна інформація виражається у вигляді назви групи нормативних порушень (із зазначенням дати, коли було зафіксовано кожне порушення) і детального опису правопорушення. Кількість записів необмежена, тож якщо учень неодноразово порушує норми поведінки, то легко визначити характер його особистісного розвитку. Було висловлено сподівання, що інформація, зібрана за допомогою цього інструменту, використовуватиметься класними керівниками, психологом і соціальним педагогом навчального закладу. Однак, через особливості зібраних даних, фактично їх використовували лише соціальні педагоги.

Особливу роль у профілактичній роботі відіграє сім'я, тому батьки й опікуни дітей також були поінформовані про зібрану інформацію. Звичайно, із метою сприяння саморозвитку дитини, інформацією ділилися і з самою дитиною, яка також має право знати, що про неї пишуть.

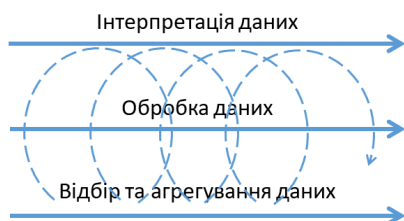

Рис. 1. Процес моніторингу дітей групи ризику

В інформаційному суспільстві не викликає сумніву, що основою будь-якої роботи, якою б вона не була, є володіння актуальною, ефективною, оптимальною інформацією про явище, що цікавить. Адекватна та своєчасна об'єктивна інформація дає можливість більш детально проаналізувати поточну ситуацію, зробити обґрунтовані припущення і зменшити суб'єктивізм. Моніторинг дітей груп ризику передбачає постійний і паралельний відбір, обробку й інтерпретацію даних (див. рис. 1). Однією з особливостей інструменту моніторингу є те, що статистичну інформацію про поведінкові порушення, вчинені учнями, можна отримати в будь-який бажаний момент. Інформація може аналізуватися на індивідуальному та інституційному рівнях. Зокрема, виявити тенденції розвитку правопорушень серед неповнолітніх у межах закладу. Нарешті, пов'язуючи тенденції в поведінці дітей протягом тривалого періоду часу з виховними заходами, що здійснювалися протягом цього часу, можна оптимізувати профілактичну роботу.

Постійне зростання кількості дітей, які потребують соціальної допомоги для корекції поведінки, зумовило необхідність перегляду практики надання такої допомоги. Такі

практики часто ґрунтуються на разових контактах фахівців, які надають соціальну допомогу, з отримувачами такої допомоги, зокрема через те, що надавачі не володіють достатньою інформацією (або мають суб'єктивну інформацію) про позитивний процес соціалізації відповідної дитини та прогалини в цьому процесі, а отже, не мають можливості підібрати інструменти для роботи з ними з достатньою прогностичною валідністю.

На думку Б. Бітінаса [2], індивідуальні виховні заходи для індивідуальної роботи з дітьми групи ризику є не ефективними. Поліпшення ситуації потребує системної діяльності – моніторингу девіантної поведінки дітей, а це означає, що існує потреба в переоцінці напрацьованого інструментарію під час розробки педагогічної системи корекції поведінки. Головною передумовою такого моніторингу є введення посади соціального педагога в навчальних закладах. Ситуація дещо змінилася після прийняття у 2007 р. Закону "Про мінімальний та середній догляд за дітьми" [6]. Змінилася не лише нормативно-правова база, але й технологія: інструмент, розроблений на першому етапі розвитку, був адаптований до MS DOS, а інструмент моніторингу в межах оновлення був адаптований до операційної системи MS Windows.

Моніторинг варто розглядати не лише як інструмент, а дещо ширше – як пізнавальний процес, організований певним чином, цілеспрямовано, що дозволяє вдосконалювати організацію соціально-педагогічної роботи з дітьми та збирати необхідну інформацію. Він може використовуватися для вдосконалення конкретних індивідуальних освітніх заходів. Моніторинг не повинен ставити за мету розв'язання безлічі соціально-педагогічних завдань. Він має спрямовуватися на розв'язання двох основних завдань:

- отримання статистичних даних про правопорушення, вчинені дітьми та підлітками, тобто висвітлення найбільш актуальних проблем поведінки неповнолітніх;
- виокремлення так званих "важких" дітей і підлітків, поведінка яких свідчить про те, що вони схильні до правопорушень.

Отже, розв'язання вищезазначених завдань безпосередньо пов'язане з цілеспрямованою і спільною діяльністю педагога та його вихованців, спрямованою на формування й розвиток особистості.

Однак, реєстрація даних – це не самоціль, а зусилля, спрямовані на оцінку, аналіз, прогнозування та виявлення змін у впливах. Навіть попередня оцінка інформації є придатною для більш швидкої диференціації корекційної роботи з особами, схильними до вчинення правопорушень, і передбачення відповідних факторів ризику (див. рис. 2). Більш детальний аналіз даних особливо необхідний на початку індивідуальної корекційної роботи з особою, а також під час планування та організації профілактичної роботи установи з нею.

Рис. 2. Система моніторингу дітей групи ризику

Виховання – це активне, цілеспрямоване та впливове формування особистості. Вона певною мірою визначається соціальним середовищем як ключовим чинником розвитку дітей, інтегруючи виховну мету сім'ї та школи. Добре продумане освітнє середовище може не лише сприяти позитивному ставленню до викладання та навчання, а й стимулювати мислення, винахідливість і допитливість, підвищувати самооцінку, впевненість у собі та почуття власної гідності, а також посилювати відповідальність і справедливість. Для створення такого середовища важливо забезпечити щире, тепле та безпечну атмосферу навчання, співпрацю між вчителем та учнем. Також середовище, має сприяти розкриттю внутрішнього потенціалу й інтелекту учня, іншими словами, має бути активізуючим та мотивуючим [7].

Важливу роль у цьому процесі відіграє соціальна персоналізація освіти, якій сприяє систематичний і цілеспрямований збір інформації. Це один з інструментів оптимізації соціального виховання. Соціологи підтримують збір інформації, аргументуючи це тим, що причини краще шукати в соціальному середовищі, у якому дитина й підліток постійно перебуває та яке можна контролювати і на яке можна впливати. Загальновідомо, що ефективно соціальне виховання можливе тоді, коли ретельно вивчається безпосереднє соціальне середовище, в якому виховується конкретна дитина чи підліток,

конкретизуються реальні можливості дії. Варто зазначити, що Б. Бітінас [2, с. 169] вказує на те, що "соціальні фактори навколишнього середовища часто є основною причиною формування негативного ставлення. Найважливішими з них є педагогічна занедбаність дітей у сім'ї, неблагополучна сім'я, спілкування зі старшими (підлітками, дорослими), які негативно ставляться до них". Лише знаючи найближче до людини просторове і соціальне середовище, яке безпосередньо впливає на її розвиток, можна прогнозувати освітній процес.

Якщо говорити про перспективи корекції поведінки дітей, які перебувають під наглядом, то варто зазначити, що кінцевою метою моніторингу дітей групи ризику є попередження злочинності. Під нею розуміється система соціальних, педагогічних, психологічних, правових і медичних заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням, насамперед з особливою увагою до тих, хто вже порушив закон. Моніторинг пов'язаний із профілактикою в строгому розумінні цього терміну, тобто, індивідуальною роботою з тими, хто вже порушив норми поведінки. Метою такої профілактики є недопущення формування в особи схильності до порушення поведінкових і правових норм, а також забезпечення того, щоб її поведінка не набула делінквентного характеру. У цьому контексті важливими є три складові: ідентифікація поведінки, діагностика поведінки й педагогічна корекція (див. рис. 3).

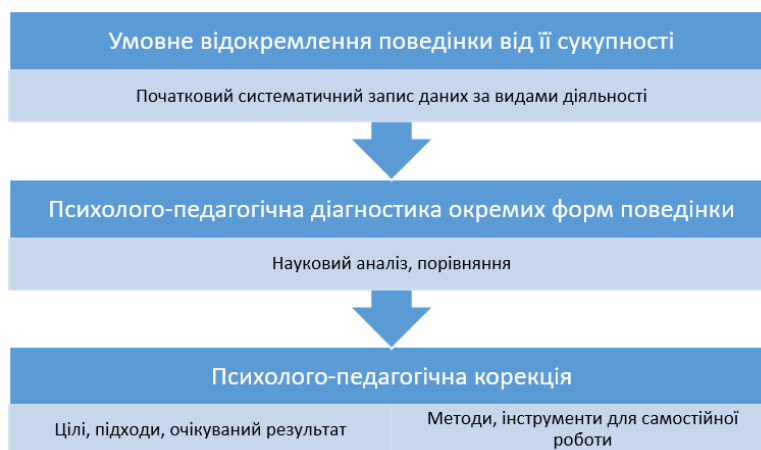

Рис. 3. Компоненти поведінкового тестування та корекції

Аналізуючи моніторинг дітей групи ризику як особливий, цілеспрямований, адресний пізнавальний процес, що дає змогу вдосконалити соціально-педагогічну роботу, тобто організацію та збір необхідної інформації, можна виокремити такі основні припущення:

- безперервність (продовження збору інформації без внесення в цей момент змін до структури існуючих систем освіти, які порушують послідовність безперервних спостережень);
- достатній мінімум (кількість спостережень, необхідна для того, щоб мати достатньо репрезентативну інформацію для аналізу кожної ситуації з порушеннями та злочинністю);
- всебічність (збір об'єктивної інформації, охоплення якомога більшої кількості джерел, що становлять інтерес щодо правопорушень і злочинності);
- індивідуалізація (фіксація спостережень для організації індивідуальної психолого-педагогічної та корекційно-реабілітаційної роботи);
- оперативність (для узагальнення й аналізу інформації, що дозволяє працювати із правопорушниками та

злочинцями в індивідуальному порядку "тут і зараз", розв'язуючи кожну проблему ситуативно).

У науковій літературі [3, 4, 9, 10], зазначено, що цілі педагогічної корекції визначаються більш детальним знанням і розумінням поведінки та історії життя дитини; розумінням індивідуального психологічного віку дитини, вікових періодів, гендерних особливостей, особистості дитини в цілому, розвитку її соціальної компетентності; врахуванням особливостей становища та соціального статусу дитини в сім'ї, школі та суспільстві; повага до честі й гідності дитини, підтримання її впевненості в собі, усвідомлення її духовного світу; опора на її позитивні якості, віра в майбутнє дитини; залучення дитини до турбот шкільного колективу та сімейних домашніх справ; забезпечення однакових вимог до дитини в сім'ї, школі, громадськості; охорона здоров'я дитини від негативних впливів. Тому, можна стверджувати, що застосування корекційних впливів, що спрямовані на детермінанти девіацій і враховують особистісні якості неповнолітніх, будуть ефективнішими.

За результатами досліджень, проведених у 1998–2002 рр. [3, 8, 11] та у 2012–2013 рр. [12] відповідно до

методології моніторингового інструменту [4], з усіх зафіксованих проявів негативної поведінки, можна спостерігати такі:

- хімічна залежність (16 % від усіх спостережуваних випадків),
- агресивність (13 % від усіх спостережуваних випадків),
- правопорушення (7 % від усіх спостережуваних випадків),
- втечі з дому (38 % від усіх спостережуваних випадків),
- інша поведінка (26 % від усіх спостережуваних випадків).

Варто відмітити, що 75,88 % хлопців і 24,12 % дівчат скоїли злочини, 60,28 % із яких проживали в сім'ях, що перебувають у складних життєвих обставинах. Найбільшу групу (39 %) склали діти 7–8 класів загальноосвітніх навчальних закладів, найменшу (8 %) – діти 1–4 класів початкової школи.

Під час дослідження фіксувалися негативні вчинки дітей, а соціальні педагоги, які працювали з дітьми, не лише фіксували їх, а й намагалися підібрати ті чи інші педагогічні заходи (активізація сім'ї, мікросоціальна мобілізація, активізація дитячої спільноти, активізація особистісних ресурсів, психосоціальна реабілітація, навчання соціально значущій поведінці, організація діяльності, альтернативної правопорушенням, покарання та заборони, медична допомога, пропаганда здорового способу життя). Така індивідуалізація соціально-педагогічної діяльності дозволила згрупувати всіх дітей групи ризику, проаналізувати й оптимізувати педагогічні заходи, що застосовуються до них. Дані вищезгаданих досліджень свідчать, що найпоширенішими заходами, які обирають фахівці, є активізація сім'ї (43 %), активізація особистих ресурсів (23 %) та застосування покарань і заборон (19 %). Аналізуючи результати опитувань, з'ясувалося, що постійний акцент робився на індивідуальному інтерв'ю з дитиною або її сім'єю. Однак цей інструмент часто не давав бажаних результатів, оскільки використовуючи всі можливості, які надає інструмент моніторингу, соціальні педагоги не враховували діагностичні можливості у своєму моніторингу, тобто не враховували внутрішню кореляцію між конкретними заходами, що застосовуються, та умовним віднесенням дітей групи ризику до тієї чи іншої поведінкової групи, тобто, часто починали застосовувати ті чи інші заходи, не замислюючись над їхньою ефективністю.

Метааналіз даних різних досліджень показав, що всіх дітей групи ризику можна умовно поділити на три групи (епізодичні правопорушники, системні правопорушники та делінквенти). Виявлено, що діти, які є епізодичними правопорушниками, часто не усвідомлюють, що вчиняють правопорушення, які можуть мати для них значні наслідки. Правопорушення цих дітей часто є ситуативними і їх важко виявити. Вони часто мотивовані обставинами, неадекватною реакцією на їхню поведінку та її прояв з боку оточуючих, а також невідповідністю між виховними цілями й цілями дитини. Моральна позиція цієї групи дітей ще не сформована, хоча вони ще не травмовані антигромадською діяльністю і педагогічно не занедбані. Для дітей, які епізодично порушують норми поведінки, зазвичай достатньо щирої, спрямованої на дитину індивідуальної бесіди з дитиною, її батьками або опікунами, щоб допомогти їй самостійно прийняти рішення щодо належної поведінки та контролю своїх дій і вчинків.

Проступки дітей, які систематично порушують норми поведінки, не завжди пов'язані з правопорушеннями, але можуть легко і швидко перерости у злочини (підліток у

стані алкогольного сп'яніння може напасти на інших і завдати їм тілесних ушкоджень, не думаючи про фізичну, психічну й іншу шкоду для себе; підліток, якому не вистачає грошей, може піти на крадіжку тощо). Аналіз даних свідчить, що діти, які систематично порушують норми поведінки, найчастіше пов'язані з кількома групами зафіксованих порушень: невиконання домашніх завдань, зухвале поводження з дорослими, куріння, застосування фізичної сили, скривдження слабших, ухилення від відвідування школи. У багатьох випадках вони ігнорують вимоги дорослих. Їхня поведінка характеризується нестабільністю, оскільки в багатьох досліджуваних дітей відсутні щирі інтереси та духовні очікування. Тому для здійснення педагогічного впливу на таких дітей необхідно враховувати їхні інтереси під час організації задоволення їхніх освітніх потреб і потреб у самовираженні [7], а також звертати увагу на інтерактивні педагогічні заходи (наприклад, ігри, заняття, симуляції тощо) або спеціалізовані види діяльності (наприклад, мистецтво, поведінкова терапія, логопедична терапія, психодрама).

Ми вважаємо, що застосування різних форм соціального контролю може змінити соціальну ситуацію дитини з девіантною поведінкою, створивши умови, за яких неповнолітній не лише усвідомлює свої проблеми, а й прагне їх розв'язати. Більш того, соціальний контроль на нашу думку є умовою здійснення соціально-психологічної допомоги неповнолітнім і має передбачати зусилля найближчого соціального оточення, які спрямовані на попередження девіантної поведінки.

Складнішою є ситуація з дітьми з делінквентною поведінкою, оскільки вони мають досвід порушення закону або скоєння злочинів. Корекційна робота із правопорушниками є особливо складною, оскільки часто переростає в розв'язання проблем конкретної дитини за допомогою поліції працівників служби у справах дітей, служб пробації. Складність цієї роботи зумовлена багатьма зовнішніми та внутрішніми психологічними причинами розвитку дитини. Обмеженість індивідуальної роботи із правопорушниками проявляється тоді, коли неможливо узгодити прагнення й дії. Корекційна робота з цією групою дітей не обмежується прямими заходами. Ця робота стає більш індивідуальною, більш особистісною, більш впливовою на виховання, коли вона відбувається в сім'ї, у класному колективі, і водночас вона ведеться не лише з дитиною групи ризику, а й паралельно із її сім'єю, колективом педагогів, які її навчають, тобто соціальним оточенням, намагаючись подолати психологічні та соціальні бар'єри, що перешкоджають соціальній активності дитини.

Висновки. Моніторинг дітей групи ризику є першою цілеспрямованою спробою в Литві надати соціальним педагогам науково обґрунтований робочий інструмент. Своєчасне та послідовне застосування інструментарію моніторингу дітей групи ризику в соціальному вихованні створює передумови для педагогічної діагностики поведінки, що уможливорює вибір своєчасних, цілеспрямованих і педагогічно обґрунтованих стратегій корекції поведінки.

Метааналіз результатів проведених досліджень свідчить, що осмислене використання інструменту в роботі соціальних педагогів створює можливості для підвищення ефективності психолого-педагогічної роботи з дітьми групи ризику. Важливо зазначити, що застосування інструменту моніторингу супроводжується педагогічною діагностикою накопичених даних, що дає можливість педагогу зрозуміти поведінку дітей групи ризику, оскільки інструмент дозволяє об'єктивно з'ясувати процес формування неналежної поведінки, проаналізувати

життєву й освітню історію дитини і, водночас, історію її поведінкових змін.

Перспективи дослідження. Ще однією можливістю застосування інструменту моніторингу дітей групи ризику в педагогічній роботі є організація індивідуальної роботи. Яка спрямована на те, щоб не допустити переживання дитиною стану стресу, який стає передумовою непотрібної тривоги, ненависті й бажання довести свою правоту. Хоча діти, які порушують норми, є постійним джерелом занепокоєння, вони не повинні відчувати себе ображеними, приниженими або відкинутими. Тому, важливо, щоб їхнє оточення було добрим, підтримуючим і благополучним. Це є важливою передумовою для відновлення внутрішньої рівноваги неповнолітніх і можливості відчути себе щасливими. Тому, перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні можливостей педагогічної корекції моніторингу дітей групи ризику.

Список використаних джерел

1. Bitinas B., Juodaitytė A., Rupšienė L. Delinkveto rizikos veiksnių sąlygojamų vaikų ir paauglių elgsenos teritorinis monitoringas. / B. Bitinas // Klaipėda : KU leidykla. 1997. – P. 23–29.
2. Bitinas B. Rinktiniai edukologiniai raštai. III tomas / B. Bitinas // Vilnius: Edukologija. 2013. – 563 p.
3. Prakapas R. Individualus priėjimas mokyklinio monitoringo sąlygomis. / R. Prakapas // Pedagogika, 2003. – P.68, 91–96.
4. Bitinas B., Prakapas R., Satkauskas V. Vaikų elgsenos stebėsenos programa STEBIS. / B. Bitinas // Vilnius: Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija. 2007. – P. 37–41.
5. Yin R. K. Case study research: design and methods. / R. K. Yin // Los Angeles (Calif.): Sage Publications. 2014. – P.108–110.
6. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, Valstybės žinios, № 80-3214. – 2007. – P. 1–19.
7. Indrašienė V., Merfeldaitė O. Inovacijoms palankios mokyklos aplinkos kūrimo prielaidos Utenos savivaldybėje. / V. Indrašienė // Pedagogika, 2011. – P. 74–81, 102.
8. Prakapas R. Individualus darbas su rizikos grupės vaikais ir paaugliais taikant teritorinį monitoringą. / R. Prakapas // Pedagogika, 2001. – P. 49, 55–63.
9. Красилова Ю. М. Типологія особистості неповнолітніх засуджених як підґрунтя реабілітаційних заходів / Ю. М. Красилова // Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць, Класичний приватний університет. – К., 2020. – Вип. 1. – Т. 3. – С. 57–62.
10. Максимова, Н. Ю. Захист прав неповнолітніх засуджених: ресоціалізаційний потенціал / Н. Ю. Максимова, Ю. М. Красилова // Вісник пенітенціарної асоціації України. – К., 2020. – Вип. I (11). – С. 81–89.

V. Indrašienė, Doctor of Social Sciences (Educology), Professor

ORCID ID: 0000-0001-9917-4526

R. Prakapas, Doctor of Social Sciences (Educology), Professor

ORCID ID: 0000-0002-4811-6681

Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania

Yu. Krasilova, PhD in Psychology, Assistant

ORCID ID: 0000-0003-3758-5025

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

11. Prakapienė D., Prakapas R. Model of prevention of juvenile delinquency through collaboration: the assumption of social security / D. Prakapienė // Tendency of national security in th Baltic sea region: monograph. Vilnius: The General Jonas Žemaitis military academy of Lithuania. 2006. – 332 p.

12. Prakapas R., Dromantienė L., Prakapienė D. Monitoring as a part of management process / R. Prakapas // Social education: current problems and perspectives. Vilnius: Mykolas Romeris university. 2014. – P. 71–77.

13. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa. Vilnius: Leidybos centras. 1997. – 510 p.

References

1. Bitinas B., Juodaitytė A., Rupšienė L. Delinkveto rizikos veiksnių sąlygojamų vaikų ir paauglių elgsenos teritorinis monitoringas. / B. Bitinas // Klaipėda: KU leidykla. 1997. – P.23–29.
2. Bitinas B. Rinktiniai edukologiniai raštai. III tomas. / B. Bitinas // Vilnius: Edukologija. 2013. – 563 r.
3. Prakapas R. Individualus priėjimas mokyklinio monitoringo sąlygomis. / R. Prakapas // Pedagogika, 2003. – P.68, 91–96.
4. Bitinas B., Prakapas R., Satkauskas V. Vaikų elgsenos stebėsenos programa STEBIS. / B. Bitinas // Vilnius: Lietuvos demokratiškumo ugdymo kolegija. 2007. – P. 37–41.
5. Yin R. K. Case study research: design and methods. / R. K. Yin // Los Angeles (Calif.): Sage Publications. 2014. – P.108–110.
6. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, Valstybės žinios, № 80-3214. – 2007. – P. 1–19.
7. Indrašienė V., Merfeldaitė O. Inovacijoms palankios mokyklos aplinkos kūrimo prielaidos Utenos savivaldybėje. / V. Indrašienė // Pedagogika, 2011. – P.102, 74–81.
8. Prakapas R. Individualus darbas su rizikos grupės vaikais ir paaugliais taikant teritorinį monitoringą. / R. Prakapas // Pedagogika, 2001. – P. 49, 55–63.
9. Krasilova, Yu. M. Typologija osobystosti nepovnoolitnikh zasudzhennykh yak pidgruntia reabilitatsiynykh zakhodiv. / Yu. M. Krasilova // Teoriia i praktyka suchasnoi psichologii: zb. nauk. prats, Klasychnyi pryvatnyi universytet. – K., 2020, Vyp. 1, T. 3. – S. 57–62.
10. Maksymova, N. Yu., Krasilova Yu. M. Zakhyst prav nepovnoolitnikh zasudzhennykh: resotsializatsiyni potentsial. / N. Yu. Maksymova, Yu. M. Krasilova // Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy: nauk. zhurnal. – K., 2020 Vyp. I (11). – S. 81–89.
11. Prakapienė D., Prakapas R. Model of prevention of juvenile delinquency through collaboration: the assumption of social security. / D. Prakapienė // Tendency of national security in th Baltic sea region: monograph. Vilnius: The General Jonas Žemaitis military academy of Lithuania. 2006. – 332 p.
12. Prakapas R., Dromantienė L., Prakapienė D. Monitoring as a part of management process. / R. Prakapas // Social education: current problems and perspectives. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas. 2014. – P. 71–77.
13. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa. Vilnius: Leidybos centras. 1997. – 510 c.

Надійшла до редколегії 15.11.22

Рецензовано 09.12.22

MONITORING OF CHILDREN AT RISK: EXPERIENCE OF LITHUANIA

The possibilities of monitoring of children at risk are considered. The article is aimed at presenting the possibility of monitoring of children at risk. It is determined that the monitoring is aimed at creating the necessary prerequisites for social education in order to prevent criminal behavior among minors. The article presents a study modeled on the strategy of a case study based on the theoretical principles of social construction and participation. The study used methods of retrospective analysis and meta-analysis of research data to develop and practice a tool for monitoring the behavior of at-risk children. Adequate and timely objective information makes it possible to analyze the current situation in more detail, make reasonable assumptions and reduce subjectivism. Monitoring of children at risk involves constant and parallel selection, processing and interpretation of data. A meta-analysis of the results of the studies shows that the meaningful use of the tool in the work of social teachers creates opportunities to increase the effectiveness of psychological and pedagogical work with children at risk. It is important to note that the use of the monitoring tool is accompanied by pedagogical diagnostics of accumulated data, which allows the teacher to understand the behavior of children at risk, since the tool allows you to objectively find out the process of forming inappropriate behavior, analyze the life and educational history of the child and, at the same time, the history of his behavioral changes. It is proved that timely and consistent use of the tools for monitoring children at risk creates prerequisites for pedagogical diagnosis of behavior, which makes it possible to choose timely, purposeful and pedagogically justified strategies for correcting behavior.

Keywords: deviant behavior; children of the risk group; monitoring; pedagogical correction; prevention of offenses.

УДК 365.28
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/6>

Л. Литва, канд. соц. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-9381-2654
А. Козачкова, студ.
ORCID ID: 0000-0002-7680-4182
В. Покусай, студ.
ORCID ID: 0000-0002-6916-3348

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТЛОМ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Представлено огляд стратегії забезпечення житлом вимушено переміщених осіб та осіб, житло яких зруйновано внаслідок бойових дій, що міститься у програмі Президента України "Велике будівництво", а також ініціатив місцевих територіальних громад і представників бізнесу. Аналізуються застереження та бар'єри реалізації цих ініціатив, обговорюються технології оптимізації процесу надання соціальних послуг вимушено переміщеним особам та особам, що втратили житло внаслідок бойових дій у сфері житлозабезпечення.

Ключові слова: брокерські послуги у соціальній роботі, вимушено переміщені особи, війна, Єдина інформаційна система соціальної сфери, забезпечення житлом, іпотека, лізинг житла, соціальний портрет.

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 р. в Україну призвело до небувалого збільшення категорії внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). За даними The International Organization for Migration (IOM), станом на 18 березня 2022 р. було зафіксовано понад 6,5 млн осіб, які були змушені шукати прихисток в інших регіонах України [1], а 5,2 млн людей обрали тимчасовий захист за кордоном [2].

Існує безліч прикладів, коли в довоєнній вітчизняній практиці реалізації соціальної політики у сфері внутрішньої міграції, законодавчі та виконавчі органи влади оминали світовий досвід щодо надання соціальної допомоги та послуг вимушеним переселенцям, незважаючи на те, що соціальний запит на вдосконалення надання таких послуг в Україні існує з 2014 р., коли відбулася анексія Криму російською федерацією та фактична окупація державою-агресором частин Донецької та Луганської областей. Зараз державні соціальні інституції, волонтерський рух, вітчизняні та міжнародні стейкхолдери напружували значний досвід, що демонструє певне упорядкування соціальної підтримки ВПО на умовно безпечних територіях, але все ще залишається багато відкритих нагальних питань, що чекають втілення ефективних державних програм підтримки ВПО, серед яких забезпечення житлом є найактуальнішим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність досліджень проблем вимушено переміщених осіб, зокрема забезпечення базових потреб, серед яких забезпечення житлом є однією з найчутливіших, у вітчизняній науковій галузі зберігає пріоритет з огляду на кризу, викликану агресивною політикою російської федерації щодо порушення суверенітету держави України, починаючи з 2014 р. Питома вага таких досліджень належить галузі права, у якій обговорюються різні аспекти праворозуміння та правозастосування міжнародних стандартів забезпечення права на житло для ВПО, реституцію житла й майна [3, 4]; розглядаються особливості інституційного забезпечення соціального захисту ВПО [5]; правові механізми забезпечення управлінських рішень щодо проблеми житлозабезпечення цієї категорії [6; 7]; обговорюється вітчизняний досвід реалізації права на житло в актуальних умовах війни [8].

Навіть побіжний аналіз публікацій демонструє зосередженість науковців на проблемі реалізації права на житло ВПО, на ефективності управлінських механізмів і стратегій, створенні сприятливих умов для розв'язання

проблем у цій сфері. Водночас, дієвих правових або управлінських рішень констатовано не було внаслідок відсутності виваженої сталої державної політики в Україні в галузі забезпечення житлом не лише ВПО, а й інших категорій, яким законодавство гарантує право на отримання соціального житла.

Можна визнати, що лише повномасштабне вторгнення країни-агресора актуалізувало перед виконавчою владою держави нагальну необхідність розв'язання проблеми забезпечення житлом ВПО та осіб, житло яких було зруйновано внаслідок війни, що змусило шукати відповідні формулювання стратегій, форм і методів досягнення мети, визначення ресурсного забезпечення втілення стратегічних рішень у цій сфері.

Презентація влітку 2022 р. у відкритих джерелах стратегічної Програми Президента України "Велике будівництво" є першим кроком до розв'язання житлової кризи для громадян, що втратили житло. Спираючись на аналіз запропонованої програми, можна більш конкретно визначити якість правових, соціогуманітарних, економічних, управлінських і багатьох інших аспектів програми та звернути увагу на особливості її реалізації.

Досліджується вказана програма влади та ініціативи територіальних громад щодо житлозабезпечення ВПО з погляду ресурсності самих переселенців, роль працівників соціальної сфери у сприянні вибору та прийняттю рішення ВПО щодо оптимального варіанту отримання постійного житла та визначення місця проживання.

Метою статті є аналіз державної та регіональних ініціатив щодо забезпечення житлом ВПО й осіб, що втратили житло внаслідок війни, і визначення шляхів оптимізації діяльності соціальних працівників у сфері забезпечення житлом цих категорій. Методом дослідження став аналіз міжнародного та вітчизняного законодавства в галузі забезпечення права вимушено переміщених осіб на базовий притулок і житло, стратегії Програми Президента України "Велике будівництво" щодо шляхів розв'язання проблеми житлозабезпечення ВПО й осіб, що втратили житло внаслідок війни, і регіональних ініціатив виконавчих органів влади, територіальних громад, окремих інвесторів, які оприлюднені у відкритих джерелах.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Міжнародною федерацією соціальних працівників у 2002 р. було підкреслено, що основна мета роботи з такою категорією, як вимушено переміщені особи, це соціальна адаптація, яка допоможе подолати

залежність клієнта від натуральної допомоги, відновити його виробничий потенціал, налагодити соціокультурні зв'язки з громадою та забезпечити можливість людини здійснювати свій внесок у національний і регіональний розвиток під час вимушеної внутрішньої міграції [9].

На міжнародному рівні правове забезпечення надання допомоги вимушено переміщеним особам у певній країні міститься в "Керівних принципах з питань внутрішнього переміщення" від 1998 р., що були включені у Резолюцію ООН того ж року та ратифіковані державою Україна 17.04.1998 р. [10]. Цей документ покликаний узгоджувати законодавство держав, що його ратифікували, із міжнародним правозабезпеченням і закрити "сірі зони" у своєму законодавстві. Також варто наголосити, що "Керівні принципи..." стали у міжнародній практиці гуманітарного права загальноприйнятими стандартом, яким послуговуються переважна більшість правозахисних неурядових гуманітарних організацій значної частини країн світу, але мають радше рекомендаційний характер і не є обов'язковими до виконання, що не завжди сприяє їхньому дотриманню [11, с. 23]. Наприклад, Принцип 3.1 засвідчує, що на державну владу покладатися основний обов'язок і відповідальність за надання захисту та гуманітарної допомоги ВПО, які перебувають під її юрисдикцією, а Принцип 18.2, у свою чергу наголошує на тому, що компетентні органи влади мають надавати й забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до:

- основних продуктів харчування та питної води;
- базового притулку та житла;
- належного одягу;
- основних медичних послуг та оздоровлення [10].

Тобто, з дотриманням цих Принципів, уповноважені вітчизняні інституції є відповідальними за реалізацію визначених настанов. Натомість, закон України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" не зобов'язує формувати державне соціальне замовлення задля задоволення потреб ВПО [12], а у п. 16 ст. 1 чинного закону "Про соціальні послуги" визначено, що соціальне замовлення на надання соціальних послуг як "...засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг формується шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах" [13].

Ефективність координації й забезпечення сталості соціальних послуг в умовах війни сприяє новела, що внесена законодавцем до положень ч. 4 ст. 11 14.04.2022 р. вказаного ЗУ "Про соціальні послуги", яка серед діючих наділяє повноваженнями "...районні, районні у містах Києві та Севастополі державні адміністрації, виконавчі органи міських рад міст обласного значення, ради об'єднаних територіальних громад визначати особливості надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях..." (п. 5¹ ч. 4. ст. 11 вказаного Закону) [13]. Отже визнається, що загальнодержавні стандарти надання соціальних послуг на цей період не можуть застосовуватися в умовах війни повністю, тож у такому випадку питання якості, обсягів, контролю за виконанням покладатися на державні адміністрації або самі територіальні громади.

Зараз забезпечення житлом ВПО є найактуальнішою потребою, забезпечення якої у вітчизняній практиці з

2014 р. так і не набула сталого характеру, а під час війни, невизначеності та масштабної міграції як у самій країні, так і за її межі, стає значним каменем спотикання для органів виконавчої влади та громад.

У ч. 2 ст. 5 ЗУ "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб" визначається можливість забезпечення житловим приміщенням ВПО [12], до яких законодавець відносить місця компактного поселення ВПО як то, містечка зі збірних модулів, гуртожитки, оздоровчі табори, будинки відпочинку, санаторії, пансіонати, готелі тощо. Також місцями компактного розміщення новоприбулих із гарячих точок людей стали школи, дитячі садки, студентські гуртожитки, які у вищезгаданому Законі серед місць фактичної реєстрації ВПО відсутні як відповідні типи приміщень [14]. Такі рішення є тимчасовими й не допомагають розв'язати проблему і зменшити кількість потребуючих житла тому, що породжують цілий ряд незручностей – адже дитячі садки зараз у містах мають функціонувати за прямим призначенням, а задля надання притулку переселенцям у студентських гуртожитках постає питання із поселенням самих студентів, серед яких є й ті, що проживають у тимчасово окупованих або зруйнованих регіонах країни. Тож такі рішення не допомагають розв'язати проблему і зменшити кількість потребуючих житла.

Зараз прийнято та реалізуються рішення виконавчої влади держави й ініціатив окремих суб'єктів господарювання у питанні забезпечення житлом в умовах воєнного стану. Так варто згадати про модульні містечка, що вже функціонують у деяких регіонах України: містечка у трьох локаціях Львова [15] і його передмістях [16]. Під Києвом таке містечко першим побудували в Бородянці – селищі міського типу, яке зазнало катастрофічних руйнувань під час окупації російською федерацією, інші локації Міністерством розвитку громад та територій України були визначені в Бучі, Макарові, Іванкові та Гостомелі Київської області, а також у передмісті Чернігова [17].

Варто відзначити, що питома вага фінансування будівництва належить закордонним інвесторам, благодійним грантам від урядів країн-партнерів, представників бізнесу і інших донорів. Зокрема польським урядом було побудовано 250 модульних будиночків для переселенців, що прибули до Львова [18]. Поширення подібних проєктів буде вигідне для усіх сторін: потерпілі українці отримують тимчасове житло, що назагал відповідає умовам комфорту та приватності, яка не може бути забезпеченою у центрах тимчасового перебування й Україна може уникнути демографічної катастрофи, а країни Заходу, що приймають наших біженців, зі свого боку – загострення міграційної кризи. Важливо, що саме завдяки таким заходам забезпечення первинної адаптації ВПО у сфері працевлаштування, самовизначення з подальшою життєвою перспективою та відчуттям певної захищеності є ефективною стратегією подолання наслідків війни. Натомість, це лише тимчасові рішення, які в масштабі країни не допоможуть усуненню проблеми як такої.

Наступним етапом для успішної адаптації ВПО до нового місця або повернення в місце постійного проживання мало б стати отримання постійного житла.

Програма Президента України "Велике будівництво" [19], яку озвучив координатор програми Юрій Голик, пропонує для розгляду декілька незалежних варіантів розв'язання питання з постійним житлом [20].

Використання *недобудов* або *готової нерухомості з первинного ринку житла* має безперечні переваги, але недоліками такого рішення є досить складні механізми визначення вартості житла, зокрема *недобудов*, і значні

видатки на облаштування квартир, що мають бути повністю оздобленими й обладнаними найнеобхіднішими приладами та меблями.

Варіант другий передбачає *будівництво нового житла на замовлення держави* в регіонах, що зараз не піддаються атакам ворога і може розв'язувати одночасно декілька соціальних проблем – і формування житлового фонду для ВПО, і створення значної кількості робочих місць для тих самих переселенців і жителів регіонів, і розвиток соціально-економічної інфраструктури. Перешкодою на шляху впровадження цього варіанту є масштабність його фінансування.

Ще одним варіантом розв'язання проблеми є *програма сертифікатів* на житло або *видача цільових коштів* для придбання вже готових житлових площ у забудовників особами, житло яких зруйноване внаслідок бойових дій. Сертифікати як цінні папери згодом, коли країна зможе відновитися, забудовником можуть бути обміняні на кошти. Отже, наявне нині житло від забудовників може залучатися до розв'язання державної програми.

Четвертий, останній, варіант полягає у *впровадженні іпотеки чи лізингу* житла з мінімальною ставкою (пропонується 1–2 % або взагалі безвідсотково). Це рішення не є оптимальним з огляду на обмежені можливості слабких груп населення (наприклад багатодітні сім'ї, люди з інвалідністю, самотні матері чи батьки), що не в змозі сплачувати навіть везвідсоткову вартість житла [20].

Ресурс, що також може враховуватися, полягає в наявності житлового фонду соціального призначення, який щоправда, по-перше, не є готовим витримати сучасного навантаження, а по-друге – сам піддався певному руйнуванню. Тому виникає питання щодо громадян, які не належать до категорії ВПО, але вже тривалий час перебувають на соціальному квартирному обліку.

Аналізуючи досвід ряду європейських країн, стає зрозумілим, що їхній успіх у соціальному житловому забезпеченні був досягнутий завдяки залученню приватного та громадського секторів економіки. Один із прикладів функціонування успішного фонду житла соціального призначення мають Нідерланди, де 30 % усього житлового капіталу становить соціальний сектор оренди, а у великих містах цей показник сягає 50 %. [21]. Нідерландський сектор соціального житла має великі розміри (він налічує приблизно 2,4 мільйонів орендних будинків) та обходиться без значних субсидій.

Перші житлові товариства в Нідерландах почали впроваджуватись ще у другій половині XIX-го ст. Ця ініціатива була створена приватними організаціями та компаніями, які мали намір надати можливість отримання доступного та гідного житла своїм працівникам. Згодом, уже у кінці XX-го ст., нідерландські муніципалітети також почали здавати в оренду житло соціального призначення через муніципальні житлові компанії. Водночас цим компаніям вдалося забезпечити собі незалежність завдяки списанню заборгованості перед державою за рахунок майбутніх субсидій. Натепер роль житлозабезпечення соціально вразливих громадян повністю покладена на так звані житлові асоціації, які належать до приватного сектора та виконують державне замовлення.

Необхідно вказати, що схожий приклад забезпечення соціальним житлом працівників великих приватних підприємств у сучасній Україні існує [22], зокрема великі підприємства та компанії для заохочення своїх працівників і підвищення привабливості роботи на підприємствах інвестують у будівництво як багатоквартирних, так і приватних будинків у сільській місцевості.

Цей досвід складно реалізувати в короткотерміновій перспективі, тим не менш, підтримка подібних ініціатив стане не лише у пригоді для розміщення ВПО в новому місці проживання, а і для вдалої внутрішньої репатріації в рідні регіони, допомагаючи повернути переселенцям довоєний статус, що теж може розглядатися як інструмент розв'язання проблеми соціальної адаптації.

Дискусія. Представлена вище перспективна програма з погляду втілення вже на етапі її розгляду має ряд недоліків, що обумовлені очевидними факторами, на яких вже наголошувалося. Проте такий підхід має і приховані аспекти, що заважають ефективному втіленню державної стратегії житлозабезпечення.

По-перше, натепер поки не оприлюднено старетегії повоеного соціально-економічного розвитку країни, яка, незважаючи на актуальну невизначеність, має бути підготовленою до здобуття перемоги над загарбником і містити обґрунтоване розуміння перспективи розвитку всіх територій включно із Кримом і містом Севастополь, Харківською, Запорізькою, Херсонською, Луганською й Донецькою областями, де нині тривають бойові дії. Така перспектива має майбутнє та сама по собі містить психологічний ресурс наснаження на подолання ворога й досягнення поставленої мети. Стратегічний план відбудови країни, заснований на аналізі економічних, географічних, соціокультурних і багатьох інших важливих показників з урахуванням завданої шкоди інфраструктурі та промисловим об'єктам забезпечить ефективне спрямування повоевної внутрішньої міграції людського капіталу та стане запорукою відновлення та сталого розвитку країни.

Також невизначеним у програмі "Велике будівництво" залишається питання щодо житлозабезпечення та/або матеріальної допомоги тим громадянам, що втратили житло або житло частково зруйноване і які не полишали місць постійного проживання, тобто вони не належать до категорії ВПО, а до категорії постраждалих унаслідок бойових дій.

По-друге, значна розмитість соціального портрета громадян [23], що належать до категорії ВПО. Зокрема ця категорія представлена як економічно активним, так і економічно пасивним населенням, жителями міст, селищ міського типу та (що значно менше) сіл, розрізняється за віковими, гендерними, освітніми, професійними й іншими характеристиками, що суттєво впливають на можливості як приймати рішення щодо самого вибору певного варіанту програми житлозабезпечення як найкращого, так і на ефективність реалізації обраного варіанту, що зумовлене перспективним урахуванням своїх ресурсів об'єктивного й суб'єктивного характеру. Також не зовсім зрозумілими є ресурси для дослідження наявних соціальних портретів загалу ВПО. Тут у пригоді стають інформаційні технології, зокрема Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС), що розроблена та впроваджується Державним підприємством "Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України" (ДП ІОЦ Мінсоцполітики України) з 2021 р. [24], за допомогою якого можливе досягнення суттєвої визначеності й упорядкування інформації щодо стану ВПО для програми житлозабезпечення.

Важливим критерієм у питанні житлозабезпечення також є визначення й облік домогосподарств серед ВПО та категорії осіб, що втратили житло внаслідок бойових дій.

По-третє, актуальним виглядає спеціалізація соціальних працівників у сфері брокерських послуг як безпосередньо для категорії ВПО, так і для усіх слабких соціальних груп [25, с. 224]. Суттєво брокерських послуг у соціальній роботі є визначення потреб і спрямування

клієнта у відповідні служби, допомога йому в користуванні потенціалом соціальних служб і організацій, які надають соціальні послуги в місці його проживання, обранні оптимальних треків отримання послуг, консультації з наявності певних соціальних послуг на ринку тощо. Отже, інформаційно-аналітична та консультативна суть діяльності соціального брокера стає зараз актуальною спеціалізацією соціального працівника з огляду на масштаб отримувачів соціальних послуг у країні. Інформаційні ресурси, що впроваджуються ДП ІОЦ Мінсоцполітики України (ЄІССС, Реєстри надавачів та отримувачів соцпослуг тощо), створюють умови для розвитку сфери брокерських послуг у соціальній роботі. Така інформаційно-аналітична складова професійної діяльності соціального працівника допоможе визначенню оптимального рішення як з боку держави, так і з боку самої вимушено переміщеної особи щодо обрання і варіанту забезпечення постійним житлом, і регіону його розташування.

Висновки. Підсумувавши, можна зазначити, що державна політика у сфері житлозабезпечення ВПО й осіб, що втратили житло внаслідок війни, поки що не стало сфокусованою на виробленні конкретної стратегії, за якою сама держава та територіальні громади почали впровадження заходів із будівництва нового, відновлення пошкодженого житла й залучення житлових площ на ринку нерухомості, що призводить до недотримання деяких рекомендацій основних положень міжнародного гуманітарного права щодо ВПО. Зокрема впровадження ініціатив територіальних громад щодо будівництва тимчасового житла завдання успішної інтеграції ВПО також повністю не розв'язує.

Суттєвим здобутком, що пришвидчить облік і визначення потреб у постійному житлі цих категорій (регіону його розташування, площі, стану, забезпечення приладами та оздобленням тощо), є введення в експлуатацію Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС), яка надає органам соціального забезпечення повну інформацію про потреби, отримані види допомоги клієнта, що стає вагомим підґрунтям для визначення соціального портрету конкретної особи з категорії ВПО. Таке визначення дозволить спрямувати клієнта на отримання житла за певним, найбільш оптимальним для нього/неї варіантом програми, а введення в повну експлуатацію Реєстрів надавачів та отримувачів соціальних послуг дозволить розвинути таку спеціалізацію в галузі соціальної роботи, як соціальний брокер.

Перспективи дослідження представляються в моніторингу й аналізі державних програм та ініціатив з житлозабезпечення ВПО та категорії осіб, що втратили житло внаслідок бойових дій, формуванні пропозицій щодо вдосконалення технологій надання соціальних послуг у сфері забезпечення житлом цих категорій.

Список використаних джерел

1. Ukraine – IDP figures general population survey in March 2022 / The International Organization for Migration. – URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-%E2%80%9494-idp-figures-general-population-survey-9-%E2%80%9416-march-2022>
2. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe / UNHCR Operational Data Portal. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413
3. Санченко А. Є. Основні міжнародні стандарти справедливого забезпечення права внутрішньо переміщених осіб на реституцію житла і майна / А. Є. Санченко // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ "Ужгородський національний університет". – 2019. – № 5 – С. 450–455. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf
4. Журавльова Г. С. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародний досвід та Україна / Г. С. Журавльова // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 4. – С. 52–56.

5. Алімова І. Є. Інституційне забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб / І. Є. Алімова // Ефективність державного управління – 2019. – Вип. 4 (61), ч. 1. – С. 53–59.

6. Кобець М. П. Проблеми забезпечення права на житло внутрішньо переміщених осіб в Україні / М. П. Кобець // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту: серія: Право. – Ужгород: Видавничий дім "Гельветика", 2016. – Т. 2. – Вип. 37. – С. 110–113.

7. Перепелюкова О. В. Вирішення нагальних проблем внутрішньо переміщених осіб / О. В. Перепелюкова // Вісн. Східноукраїнського нац. ун-ту імені Володимира Даля. – 2015. – № 6. – С. 110–116.

8. Аврамова О. Український досвід правового забезпечення житлової та продовольчої потреби в умовах воєнного стану / О. Аврамова, Г. Корнієнко // Baltic Journal of Legal and Social Sciences. – 2022. – Vol. 1. – С. 6–14.

9. International Federation of Social Workers / Офіційний сайт. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ifsw.org/>

10. Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення / Офіційний сайт уповноваженого Верховної ради України з прав людини. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

11. Механізм забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: національний та міжнародний аспекти / С. Б. Булеца та ін.; за заг. ред. О. Я. Рогача, М. В. Савчина, М. В. Менджул. – Ужгород: ПІК-У, 2017. – 348 с.

12. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб Закон України № 1706-VII (ред. від 03.08.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

13. Про соціальні послуги Закон України № 2671-VIII (ред. від 27.04.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

14. Зареєстровані до 14 квітня внутрішньо переміщені особи зможуть отримати компенсацію за березень – Шуляк / Інформаційне агентство Интерфакс-Україна, 30.03.2022. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/819400.html>

15. Дуляба Н. У модульне містечко на Сихові заселились переселенці / Н. Дуляба. – Електронний ресурс / Львівський портал. – Режим доступу: <https://portal.lviv.ua/news/2022/05/19/u-modulne-mistechko-na-sykhovi-zaselylys-pereselentsi.19.05.2022>

16. Журба А. Біля Львова відкрили унікальне модульне містечко для переселенців / А. Журба, В. Ейсмут. – Електронний ресурс / Zaxid.net. – Режим доступу: https://zaxid.net/nepodalik_lvova_vidkrii_unikalne_modulne_mistechko_dlya_pereselentsiv_n1544543

17. Під Києвом побудували перше модульне містечко. – Електронний ресурс / Стройобзор. – Режим доступу: <https://stroyobzor.ua/ru/kiiev/news-city/pid-kiyevom-pobudovali-pershe-modulne-mistechko>

18. Premier we Lwowie: nie możemy zostawić naszych sąsiadów w osamotnieniu. Polska buduje domy modułowe w Ukrainie. – Електронний ресурс / Офіційний сайт Канцелярії Прем'єр-міністра Польщі (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów). – Режим доступу: <https://www.gov.pl/web/premier/premier-we-lwowie-nie-mozemy-zostawic-naszich-sasiadow-w-osamotnieniu-polska-buduje-domy-modulowe-w-ukrainie>

19. Велике будівництво. Програма Президента України. – Електронний ресурс / Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://bigbud.kmu.gov.ua/>

20. Михайлова О. Недобудови, нове "з нуля" чи іпотека: які варіанти житла для переселенців розглядає держава / О. Михайлова. – Електронний ресурс / Факти. – Режим доступу: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220713-nedobudovy-nove-z-nulya-chy-ipoteka-yaki-varianty-zhytla-dlya-pereselenciv-rozglyadaye-derzhava/>

21. Гайда Г. Соціальне житло класу люкс. Нідерландська модель для України / Г. Гайда. – Електронний ресурс / Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2016/07/6/7051603/>

22. "НІБУЛОН" буде житлом для своїх працівників. – Електронний ресурс / Офіційний сайт компанії. – Режим доступу: https://nibulon.com/news/novini-kompanii/nibulon-budue-zhitlo-dlya-svoix-pracivnikiv-8820.html?fbclid=IwAR3paBGDlvx73PNNRaovM8H4INS-Epjs_wmMCuYKiNqXCLNz43la_8x9k

23. Мартинюк І. Молодь України: штрихи до соціального портрета / І. Мартинюк // Соціальні виміри суспільства. – 2011. – Вип. 3. – С. 221–234.

24. Державне підприємство "Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України". – Електронний ресурс / Офіційний сайт. – Режим доступу: <https://www.ioc.gov.ua/>

25. Литва Л. Забезпечення впровадження соціально-реабілітаційних практик для створення середовища відновлення в діяльності територіальних громад // Сучасні теорія і практика соціальної реабілітації: монографія / О. В. Чуйко, А. В. Кунцевська, Л. А. Литва, О. М. Тохтаміш та ін.; за ред. О. В. Чуйко. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2021. – С. 199–227.

References

1. Ukraine – IDP figures general population survey in March 2022 [Elektronnij resurs] / The International Organization for Migration. – URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-%E2%80%9494-idp-figures-general-population-survey-9-%E2%80%9416-march-2022>
2. Individual refugees from Ukraine recorded across Europe [Elektronnij resurs] / UNHCR Operational Data Portal. – URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413
3. Sanchenko A. E. Osnovni mizhnarodni standarti spravedlivogo zabezpechenja prava vnutrishno peremishshenihs osib na restituciju zhittia i

majna [Elektronnij resurs] / A.E. Sanchenko // Porivnjaj'no-analitichne pravo: elektronne naukovie fahove vidannja juridichnogo fakul'tetu DVNZ "Uzhgorodsk'ij nacional'nij universitet". - 2019. - № 5 – S. 450-455. - URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf

4. Zhuravlj'ova G. S. Zabezpechennja prav vnutrishn'o peremishhenih osib: mizhnarodnij dosvid ta Ukraina / G. S. Zhuravlj'ova // Chasopis Kiivs'kogo universitetu prava. – 2016. - № 4. – S. 52-56.

5. Alimova I. E. (2019). Institucijne zabezpechennja social'nogo zahistu vnutrishn'o peremishhenih osib / I. E. Alimova // Efektivnist' derzhavnogo upravlinnja – 2019. – Vip. 4 (61). – Ch.1. - S. 53-59.

6. Kobec' M. P. Problemi zabezpechennja prava na zhitto vnutrishn'o peremishhenih osib v Ukraini [Tekst] / M. P. Kobec' // Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacional'nogo universitetu: serija: Pravo / gol.red. Ju.M. Bisaga. – Uzhgorod: Vidavnicij dim "Gel'vetika", 2016. – T. 2, Vip. 37. – S. 110–113.

7. Perepeljukova O. V. Virishennja nagal'nih problem vnutrishn'o peremishhenih osib / O. V. Perepeljukova // Visnik Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalja. – 2015. - № 6. – S. 110-116.

8. Avramova O., Kornienko G. (2022). Ukraïns'kij dosvid pravovogo zabezpechennja zhitlovoï ta prodovol'choï potrebi v umovah voennogo stanu / O. Avramova, G. Kornienko // Baltic Journal of Legal and Social Sciences. – 2022. – Vol. 1. – S. 6-14.

9. International Federation of Social Workers [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt - URL: <https://www.ifsw.org/>

10. Kerivni principii z pitan' vnutrishn'ogo peremishhennja [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt upovnovazhenogo Verhovnoï radi Ukraïni z prav ljudini – URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>

11. Mehanizm zabezpechennja prav vnutrishn'o peremishhenih osib: nacional'nij ta mizhnarodnij aspekti / [S.B. Buleca, O.I. Kotljars, Ja.V. Lazur ta in.]; za zag. red.: d-ra jurid. nauk, prof. O.Ja. Rogacha; d-ra jurid. nauk, prof. M.V. Savchina; k.ju.n., doc. M.V. Mendzhul. – Uzhgorod: RIK-U, 2017. – 348 s.

12. Pro zabezpechennja prav i svobod vnutrishn'o peremishhenih osib [Elektronnij resurs]: Zakon Ukraïni № 1706-VII (red. vid 03.08.2022). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

13. Pro social'ni posluzgi [Elektronnij resurs]: Zakon Ukraïni № 2671-VIII (red. vid 27.04.2022). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

14. Zareestrovani do 14 kvitnja vnutrishn'o peremishheni osobi zmozhot otrimati kompensaciju za berezen' – Shuljak [Elektronnij resurs] / Informacijne agencstvo Interfax-Ukraïna, 30.03.2022. – URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/819400.html>.

15. Duljaba N. U modul'ne mistechko na Sihovi zaselilis' pereselenci [Elektronnij resurs] / L'vivs'kij portal. – URL: <https://portal.lviv.ua/news/2022/05/19/u-modulne-mistechko-na-syhovi-zaselylys-pereselentsi> 19.05.2022.

16. Zhurba A., Ejsmunt V. Bilja L'vova vidkrili unikal'ne modul'ne mistechko dlja pereselenciv [Elektronnij resurs] / Zaxid.net. – URL: https://zaxid.net/nepodalik_lvova_vidkrili_unikalne_modulne_mistechko_dlja_pereselentsiv_n1544543.

17. Pid Kiyvom pobuduvali pershe modul'ne mistechko [Elektronnij resurs] / Strojbozr. – URL: <https://strojbozr.ua/ru/kyev/news-city/pid-kiyvom-pobuduvali-pershe-modulne-mistechko>.

18. Premier we Lwowie: nie możemy zostawić naszych sąsiadów w osamotnieniu. Polska buduje domy modułowe w Ukrainie [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt Kanceljarii Prem'er-ministra Pol'shhi (Kancelaria Prezesa Rady Ministrów). – URL: <https://www.gov.pl/web/premier/premier-we-lwowie-nie-mozemy-zostawic-naszycz-sasiadow-w-osamotnieniu-polska-buduje-domy-modulowe-w-ukrainie>

19. Velike budivnictvo. Programa Prezidenta Ukraïni [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt. – URL: <https://bigbud.kmu.gov.ua/>.

20. Mihajlova O. Nedobudovi, nove "z nulja" chi ipoteka: jaki varianti zhitta dlja pereselenciv rozgljadaje derzhava [Elektronnij resurs] / Fakti. – URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220713-nedobudovy-nove-z-nulya-chy-ipoteka-yaki-varianty-zhytla-dlya-pereselenciv-rozgljadaye-derzhava/>.

21. Gajda G. Social'ne zhitto klasu ljuk. Niderlands'ka model' dlja Ukraïni [Elektronnij resurs] / Evropejs'ka pravda. – URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/07/6/7051603/>.

22. "NIBULON" bude zhitto dlja svojih pracivnikov [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt kompanii. – URL: https://nibulon.com/news/novini-kompanii/nibulon-budue-zhitlo-dlya-svoix-pracivnikov-8820.html?fbclid=IwAR3paBGDlvx73PNNRaovM8H4INSs-Epjs_wmMCuYKINxQXCLNz43la_8x9k.

23. Martinjuk I. Molod' Ukraïni: shtrihi do social'nogo portreta / I. Martinjuk // Social'ni vimiri suspil'stva. – 2011. – Vip. 3. – S. 221–234.

24. Derzhavne pidprymstvo "Informatsiyno-obchysljuval'nyj tsentr Ministerstva sotsial'noji polityky Ukraïny" [Elektronnij resurs] / Oficijnij sajt – URL: <https://www.ioc.gov.ua/>

25. Lytva L. Zabezpechennja vprovadzennja social'no-reabilitacijnih praktik dlja stvorenja seredovishha vidnovlennja v dijalnosti teritorial'nih gromad // Suchasni teoriija i praktika social'noï rehabilitacii: monografija / O. V. Chujko, A. V. Kunccevs'ka, L.A. Litva, O. M. Tohtamish ta in.; za red. O. V. Chujko. – K.: VPC "Kiivs'kij universitet", 2021. – S. 199–227.

Надійшла до редколегії 01.10.22
Рецензовано 02.11.22

L. Lytva, PhD in Sociological Sciences, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0001-9381-2654

A. Kozachkova, Student

ORCID ID: 0000-0002-7680-4182

V. Pokusai, Student

ORCID ID: 0000-0002-6916-3348

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE FORMATION OF STRATEGIC POLICY DIRECTIONS IN THE SPHERE OF PROVIDING HOUSING FOR FORCEDLY DISPLACED PERSONS

This article presents an overview of the strategy for providing housing provision to forcibly displaced persons and persons whose homes were destroyed due to military actions. Features are considered of the formation of social policy in the field of providing social housing for forcibly displaced persons since 2014, when the annexation of Crimea and the occupation of parts of Donetsk and Luhansk regions by the Russian Federation. The purpose of the article is to analyze state and regional initiatives to provide housing for persons who lost their housing as a result of the war, and to determine ways to optimize the activities of social workers in the field of providing housing for these categories. The research method was the analysis of international and domestic legislation in the field of ensuring the right of forcibly displaced persons to basic shelter and housing, the strategy of the Program of the President of Ukraine "Great Construction" regarding ways to solve the problem of housing for persons who lost their housing as a result of the war, and regional initiatives of executive authorities, territorial communities, individual investors, which are made public in open sources. Caveats and barriers to the implementation of these initiatives, technologies for optimizing the process of providing social services to forcibly displaced persons and persons who lost their housing because of military actions are discussed. It is proposed to implement specialization of a social broker for social workers, which includes information-analytical and advisory activity for optimizing the formation of a package of social services for the specified categories of persons. This specialization will become relevant in conditions of solving wide-ranging problems as part of housing provision after the war. The article notes the leading role of information support for the activities of social workers, especially implementation of Unified information system of the social sphere, which provides accounting and control over the provision of social services. The resources of the System will let to create social portraits of forcibly displaced persons and targeted housing provision for them.

Keywords: brokerage services in social work, forcibly displaced persons, housing leasing, housing provision, mortgage, social portrait, Unified information system of the social sphere, war.

УДК 364.07

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/7>

А. Метелюк, менеджер проєкту з досліджень

ORCID ID: 0000-0002-7745-767X

Міжнародний благодійний фонд "Альянс громадського здоров'я", Київ, Україна

ДОСТУП ДО ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА САЙТАХ ЗАМІСНОЇ ПІДТРИМУВАЛЬНОЇ ТЕРАПІЇ – ЧИННИК ПРОФІЛАКТИКИ ВІЛ

В Україні замісна підтримувальна терапія (ЗПТ) – найефективніший засіб профілактики ВІЛ серед людей, які вживають ін'єкційні наркотики (ЛВІН) – вживають 17043 ЛВІН, 35 % із яких живуть з ВІЛ. Не на всіх сайтах ЗПТ пацієнтам доступні психосоціальні послуги (ПСП). Метою було вивчення ролі доступу до ПСП у каскаді ВІЛ. Для аналізу використовувалася описова статистика й логістична регресія. За результатами, доступ пацієнтів до ПСП на сайтах ЗПТ поліпшує показники каскаду ВІЛ на кожному із його етапів.

Ключові слова: ВІЛ, замісна підтримувальна терапія, ЗПТ, каскад ВІЛ, люди, які вживають ін'єкційні наркотики (ЛВІН), опіоїди, психосоціальні послуги, соціальна профілактика.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. 2018 р. в усьому світі люди, які вживають ін'єкційні наркотики (ЛВІН), у 22 рази частіше живуть із ВІЛ, ніж доросле населення в цілому [1]. І хоча в багатьох частинах світу за останні роки спостерігається різке зниження захворюваності на ВІЛ серед ЛВІН, показники ВІЛ серед ЛВІН у країнах Східної Європи продовжують зростати. Розпад Радянського Союзу призвів до сплеску вживання опіоїдів у 1990-х рр. у країнах, які входили до його складу, і зараз Україна переживає одну з найтяжчих епідемії ВІЛ у Східній Європі. За останніми даними Національної наркологічної служби України, кількість ЛВІН в Україні становить понад 42 тис. [2], однак за оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у 2021 р. в Україні було понад 317 тис. ЛВІН, із них 284 тис. – люди, які вживають опіоїди, що становить від 0,8 до 1,2 % дорослого населення України [3]. Вживання ін'єкційних наркотиків спричиняє близько 25 % усіх нових випадків ВІЛ-інфекції в країні [4]. Останнє загальнонаціональне інтегроване біоповедінкове дослідження (IBBS) серед ключових груп населення, проведене у 2019 р., задокументувало поширеність ВІЛ серед ЛВІН близько 20 % [2]. 2014 р. Об'єднана програма Організації Об'єднаних Націй по ВІЛ/СНІД (ЮНЕЙДС) поставила за мету припинити епідемію ВІЛ шляхом надання лікування всім людям, які живуть із ВІЛ (ЛЖВ). У межах цієї програми розроблено каскад ВІЛ-послуг 90–90–90, який передбачає, що принаймні 90 % ЛВІН знають про свій ВІЛ-статус, із них щонайменше 90 % мають доступ до АРТ, із яких не менше 90 % людей мають невизначуваний рівень вірусного навантаження ВІЛ [5]. Досягнення цих цілей дасть можливість зупинити епідемію ВІЛ-інфекції у країні, попередити нові випадки інфікування ВІЛ, зменшити смертність від хвороб, зумовлених ВІЛ, а людям із ВІЛ – жити повноцінним життям.

Беручи до уваги той факт, що ін'єкційне споживання наркотиків є одним із ключових драйверів розповсюдження ВІЛ в Україні [6, 7, 8], розширення лікування ЛВІН, які живуть із ВІЛ, має бути першочерговим завданням в країні.

Україна – країна з обмеженими ресурсами, де АРТ була вперше запроваджена у 2004 р. [9]. 2016 р. Україна взяла на себе зобов'язання щодо досягнення цілей ЮНЕЙДС 90–90–90 щодо каскаду ВІЛ-послуг, де 90 % ЛЖВ мають діагноз, 90 % отримують АРТ, а 90 % мають невизначуваний рівень вірусного навантаження ВІЛ. Станом на січень 2022 р. по всій країні налічувалося 150 005 офіційно зареєстрованих ЛЖВ [10]. Українські національні рекомендації щодо лікування ВІЛ серед дорослих вказують на те, що лікування АРТ варто

призначати всім, у кого підтверджений діагноз ВІЛ [11]. Проте серед усіх зареєстрованих ЛЖВ на початок 2022 р. лише 126 477 (84,3 %) отримували АРТ [10]. Незважаючи на те, що вживання ін'єкційних наркотиків є одним із ключових факторів передачі ВІЛ [12], станом на 2017 р. в Україні налічувалося 78 422 ЛВІН, які живуть із ВІЛ, із яких лише 58 % знали про свій ВІЛ-статус, 52 % перебувають на обліку в Центрі СНІДу і лише 38 % отримували АРТ, що становить 2,4 % від розрахункової кількості ЛВІН, які потребують лікування [5, 13].

Численні міжнародні дослідження свідчать, що замісна підтримувальна терапія агоністами опіоїдів (ЗПТ) є ефективним заходом профілактики ВІЛ серед ЛВІН [14]. В Україні загальнонаціональна програма ЗПТ почалася в 2008 р. [15, 16]. За даними державної статистики, станом на 1 січня 2022 р. ЗПТ приймало 17 043 ЛВІН на базі більше 240 медичних закладів в усіх областях України, із яких 6002 – з діагнозом ВІЛ-інфекція [17]. Зараз психосоціальні послуги (ПСП) доступні не в кожному сайті ЗПТ.

У межах цього дослідження тестується гіпотеза, що доступ ЛВІН до психосоціальних послуг на сайтах ЗПТ сприяє каскаду ВІЛ-послуг серед пацієнтів. Психосоціальний супровід пацієнтів ЗПТ здійснюється шляхом ведення випадку (кейс-менеджменту) і з використанням методики когнітивно-поведінкової терапії, мотиваційного консультування, сімейної терапії, заохочувальної терапії та профілактики рецидивів. ПСП включають у себе: складання та коригування індивідуального плану соціального супроводу пацієнта ЗПТ; індивідуальне консультування пацієнта ЗПТ; супровід пацієнта ЗПТ до закладів охорони здоров'я, соціальних служб, інших державних закладів та установ і неурядових організацій із метою отримання клієнтами необхідних послуг; поліпшення та стабілізація психоемоційного стану пацієнтів; корекція та гармонізація особистості пацієнта ЗПТ (стабілізація самооцінки, рівня тривожності тощо); проведення фасилітованих груп самопомоги пацієнтів ЗПТ; психосоціальний супровід пацієнтів із подвійним діагнозом (залежність від опіоїдів і ВІЛ-інфекція) – забезпечення зв'язку пацієнта та закладу охорони здоров'я задля забезпечення діагностики, диспансерного нагляду та лікування; допомога у поновленні документів, працевлаштуванні і отриманні пільг або субсидій; участь у консультуванні та супроводі пацієнтів, переадресованих з інших проєктів; допомога під час підписання декларації з сімейним лікарем; проведення мотиваційного консультування; доведення ВІЛ-позитивних пацієнтів до АРТ [18].

Мета статті полягає у вивченні доступу пацієнтів замісної підтримувальної терапії до психосоціальних послуг на сайтах отримання ЗПТ та ролі доступу до таких послуг у каскаді ВІЛ.

© Метелюк А., 2022

Методологія та результати дослідження. Для цього дослідження використовувався реєстр всіх пацієнтів ЗПТ в Україні станом на 1 січня 2022 р. Загальна кількість пацієнтів становить 17 043 осіб. Реєстр ведеться в межах програми розширення доступу до ЗПТ з метою профілактики розповсюдження ВІЛ-інфекції Міжнародним благодійним фондом "Альянс громадського здоров'я" з 2011 р. Неперсоніфіковані дані збираються поквартально й містять інформацію щодо соціально демографічних характеристик пацієнтів ЗПТ, а також інформацію стосовно досвіду вживання ін'єкційних наркотиків, доступу до програм ЗПТ і послуг, пов'язаних із ВІЛ. Усі

пацієнти були стратифіковані на дві групи: ті, які мають доступ до послуг психосоціальної підтримки на сайті ЗПТ (n=5 550) і ті, які не мають (n=11 493). Тест Ст'юдента використовувався для порівняння безперервних і χ^2 для порівняння категоріальних змінних для включення в багаточленну логістичну регресію із традиційним порогом значущості $p < 0,05$.

Соціально-демографічні, пов'язані з лікуванням ВІЛ та опіоїдної залежності характеристики пацієнтів замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) станом на 01 січня 2022 р. в Україні представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Соціально-демографічні, пов'язані з лікуванням ВІЛ та опіоїдної залежності характеристики пацієнтів замісної підтримувальної терапії (ЗПТ) України (N=17 043)

Характеристика	Наявність доступу по психосоціальних послуг на сайті ЗПТ	
	Так (n=5 550)	Ні (n=11 493)
Середнє значення		
Вік (у роках)	36,6	37,9
Досвід ін'єкційного вживання наркотиків до початку ЗПТ (у роках)	21,7	14,1
Тривалість на ЗПТ (у роках)	4,3	6,6
Дозування препарату ЗПТ (мг)		
<i>Метадон</i>	112,2	104,3
<i>Бупренорфін</i>	10,0	10,0
Тривалість на АРТ (у роках)	8,2	7,5
Пропорція (n, %)		
Стать		
<i>Чоловіча</i>	4473 (80,6)	10079 (87,7)
<i>Жіноча</i>	1077 (19,4)	1414 (12,3)
Препарат ЗПТ		
<i>Метадон</i>	4962 (89,4)	9631 (83,8)
<i>Бупренорфін</i>	588 (10,6)	1862 (16,2)
Форма прийому ЗПТ		
<i>Щоденно на сайті</i>	820 (14,8)	3574 (31,1)
<i>На руки із сайту ЗПТ</i>	4199 (75,7)	6540 (56,9)
<i>За рецептом в аптеці</i>	77 (1,4)	207 (1,8)
<i>Стационар на дому</i>	454 (8,2)	1172 (10,2)
ВІЛ-статус		
<i>Позитивний</i>	2403 (43,3)	3599 (31,3)
<i>Негативний</i>	3147 (57,7)	7894 (68,7)

Середній вік пацієнтів ЗПТ серед тих, які мають доступ до ПСП, становить 36,6 років і 37,9 серед тих, хто не має такого доступу. Переважна кількість пацієнтів із кожного із видів сайтів ЗПТ є чоловіками – 80,6 і 87,7 %. Середній стаж ін'єкційного вживання наркотиків набагато вищий серед пацієнтів, у яких є доступ до ПСП (21,7 і 14,1 років відповідно).

Більшість пацієнтів вживають метадон як препарат замісної підтримувальної терапії – 89,4 % на сайтах із послугами ПСП і 83,8 % на сайтах, де такі послуги недоступні. Середня доза препарату становить 112,2 мг метадону та 10,0 мг бупренорфіну на сайтах із послугами ПСП і 104,3 метадону та 10,0 бупренорфіну на сайтах

ЗПТ без додаткових послуг. Дещо вищий стаж перебування у програмі ЗПТ спостерігається серед пацієнтів, які є пацієнтами сайтів, на яких додаткові послуги недоступні – 6,6 років проти 4,3 роки серед пацієнтів із доступом до послуг ПСП. Більшість пацієнтів ЗПТ отримують препарат для домашнього прийому із сайту терміном на 3, 7 або 10 днів: 75,7 % на сайтах із послугами ПСП та 56,9 на сайтах, де такі послуги недоступні.

Щодо даних, пов'язаних із ВІЛ, на сайтах ЗПТ із доступними ПСП 43,3 % пацієнтів ЗПТ мають ВІЛ-позитивний статус, на сайтах ЗПТ, на яких ПСП недоступні, цей показник складає 31,3 %.

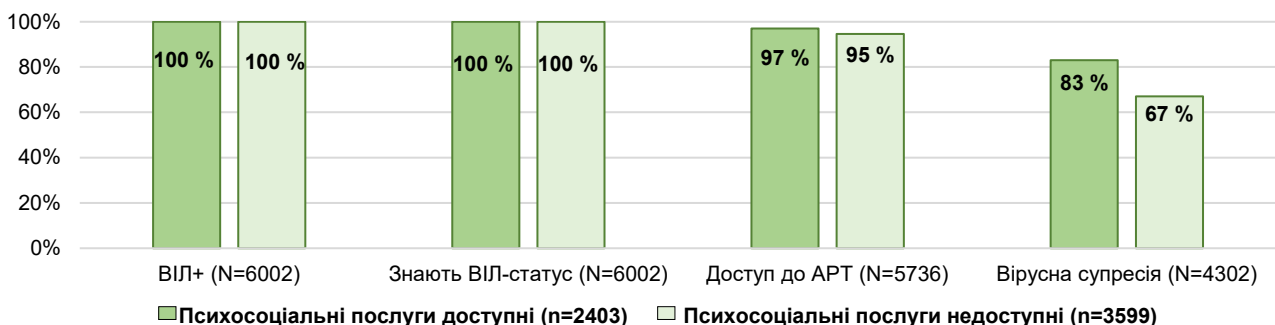

Рис. 1. Каскад ВІЛ-послуг серед пацієнтів замісної підтримувальної терапії (N=17043) станом на 01.01.2022

На рис. 1 представлений каскад ВІЛ-послуг серед усіх пацієнтів ЗПТ (N=17043) в Україні станом на 01 січня 2022 р. із порівнянням обох груп пацієнтів – тих, у яких є доступ до психосоціальних послуг на сайті ЗПТ (n=2403), і тих, у кого такого доступу немає (n=3599). Отже, усі 6002 пацієнти ЗПТ, які живуть із ВІЛ, знають про свій ВІЛ-позитивний статус. Щодо доступу до антиретровірусної терапії (АРТ), серед 5736 пацієнтів 97 % і 95 % мають до неї доступ у групах пацієнтів, у яких є та немає доступу до психосоціальних послуг на сайті ЗПТ, відповідно, тобто ціль 90 % в обох групах досягнена. Найбільш разюча різниця між двома групами пацієнтів спостерігається стосовно показника досягнення вірусної супресії ВІЛ (тобто пригнічення вірусу): серед пацієнтів ЗПТ, у яких є доступ до психосоціальних послуг, 83 % пацієнтів досягли вірусної супресії, тоді як серед пацієнтів, у яких доступу до психосоціальних послуг немає, цей показник становить лише 67 %, статистична значущість відмінностей становить $p < 0.0001$.

Висновки. Результати цього дослідження показують, що лише третина всіх пацієнтів ЗПТ в Україні мають доступ до психосоціальних послуг на сайті ЗПТ, проте за соціально-демографічними характеристиками, пов'язаними з лікуванням ВІЛ та опіоїдною залежністю, значущої різниці між тими пацієнтами ЗПТ, у яких є доступ до психосоціальних послуг, і тими, у кого такого доступу немає, не спостерігається. Водночас показники каскаду ВІЛ-послуг вищі серед групи пацієнтів ЗПТ, у яких є доступ до психосоціальних послуг на сайті ЗПТ, ніж у тих, у кого такого доступу немає. Особливо ця різниця значуща на етапі досягнення вірусної супресії. Отже, результати цього дослідження показують, що доступ до психо-соціальних послуг значно поліпшує ефективність профілактики ВІЛ серед пацієнтів ЗПТ.

Перспективи дослідження. Зараз це перше дослідження в Україні щодо ролі доступу до психосоціальних послуг на сайтах ЗПТ на показники каскаду ВІЛ серед людей, які вживають ін'єкційні опіоїди, проте аналогічні дослідження із інших країн демонструють ефективність наявності подібних послуг [19]. З огляду на отримані результати, метою подальшого дослідження буде детальне вивчення пакету психосоціальних послуг, які надаються на сайтах ЗПТ, для виявлення тих, які є найбільш ефективними щодо досягнення цілей каскаду ВІЛ-послуг ЮНЕЙДС. Результати такого дослідження будуть корисні для, по-перше, удосконалення надання психосоціальних послуг пацієнтам ЗПТ і, по-друге, для адвокації розширення доступу до такого пакету послуг на сайтах замісної підтримувальної терапії.

Список використаних джерел

1. Global AIDS Monitoring 2018: Ukraine // UNAIDS. – 2018. – URL: https://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/UKR_2019_countryreport.pdf.
2. Звіт за результатами Інтегрованого біоповедінкового дослідження 2020 року серед людей, які вживають наркотики ін'єкційним шляхом / І. Титар та ін. // ДУ "Центр громадського здоров'я" МОЗ України. – 2021. – Електронний ресурс – Режим доступу: https://www.phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Results%20of%20IBBS_PWID%202020_ukr_online.pdf.
3. Eastern Europe and Central Asia. – Geneva: Regional report, 2018. – 16 p. – (UNAIDS).
4. Ending AIDS: progress towards the 90–90–90 target – Geneva: Global aids update, 2017. – 198 p. – (UNAIDS).
5. HIV treatment cascade among people who inject drugs in Ukraine / Y. Sazonova, R. Kulchynska, Y. Sereda et al. // PLoS One. – 2020. – Vol. 15, no. 12. – C. e0244572.
6. HIV treatment access and scale-up for delivery of opiate substitution therapy with buprenorphine for IDUs in Ukraine—programme description and policy implications / R. D. Bruce, S. Dvoryak, L. Sylla, F. L. Altice. // The International Journal of Drug Policy. – 2007. – Vol. 18, no. 4. – C. 326–328.

7. Ukraine HIV Data Synthesis Project / K. Dumchev, A. Abdul-Quader, T. Salyuk et al. – 2012. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://npsi.phc.org.ua/Wiki/447>.

8. Key findings from the WHO collaborative study on substitution therapy for opioid dependence and HIV/AIDS / P. Lawrinson, R. Ali, A. Buavirat et al. // Multicenter Study. – 2008. – Vol. 103, no. 9. – C. 1484–1492.

9. Alistar S. S. Effectiveness and cost effectiveness of expanding harm reduction and antiretroviral therapy in a mixed HIV epidemic: a modeling analysis for Ukraine / S. S. Alistar, D. K. Owens, M. L. Brandeau. // PLOS Medicine. – 2011. – Vol 8, no.3. – C. e1000423.

10. Статистичні довідки про ВІЛ/СНІД // ДУ "Центр громадського здоров'я" МОЗ України. – 2022. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu/statistichni-dovidki-pro-vilsnid>.

11. Застосування антиретровірусних препаратів для лікування та профілактики ВІЛ-інфекції // Державний експертний центр МОЗ України. – 2019. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.dec.gov.ua/mtd/zastosuvannya-antiretrovirusnyh-preparativ-dlya-likuvannya-ta-profilaktyky-vil-infekciyi/>.

12. Risk of HIV and Hepatitis B and C Over Time Among Men Who Inject Image and Performance Enhancing Drugs in England and Wales: Results From Cross-Sectional Prevalence Surveys, 1992–2013 / V. D. Hope, R. Harris, J. McVeigh et al. // Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes. – 2016. – Vol. 71, no. 3. – C. 331–337.

13. Оцінка чисельності ключових груп в Україні / Я. Сазонова та ін.; МБФ "Альянс громадського здоров'я". – 2019 р. – 84 с.

14. Retention in medication-assisted treatment programs in Ukraine-Identifying factors contributing to a continuing HIV epidemic. / K. Dumchev, S. Dvoryak, O. Chernova et al. // The International Journal of Drug Policy. – 2017. – № 48. – C. 44–53.

15. Integration of health services improves multiple healthcare outcomes among HIV-infected people who inject drugs in Ukraine / C. C. Bachireddy, M. C. Soule, J. M. Izenberg et al. // Drug and Alcohol Dependence. – 2014. – № 134. – P. 106–114.

16. Golovanevskaya M. Saucier R. In control?: Ukrainian opiate substitution treatment patients strive for a voice in their treatment / M. Golovanevskaya, L. Vlasenko, R. Saucier // Substance Use & Misuse. – 2012. – Vol. 47, no. 5. – C. 511–521.

17. ЗОЗ, що впроваджують ЗПТ // ДУ "Центр громадського здоров'я" МОЗ України. – 2021. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin/zamisna-pidtrimuvalna-terapiya-zpt/zo-z-scho-vprovadzhuuyut-zpt>.

18. Інтегрована допомога для осіб із психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів – пацієнтів замісної підтримувальної терапії: практич. посіб. / Л. Гетьман та ін. – К.: МБФ "Альянс громадського здоров'я", ТОВ "Агентство "Україна" 2017. – 128 с.

19. Counselling, case management and health promotion for people living with HIV/AIDS: an overview of systematic reviews / M. G. Wilson, W. Husbands, L. Makoroka et al. // AIDS and Behavior. – 2013. – Vol. 17, № 5. – C. 1612–1625.

References

1. Global AIDS Monitoring 2018: Ukraine // UNAIDS. – 2018. – URL: https://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/UKR_2019_countryreport.pdf.
2. Zvit za rezultatamy Intehrovanooho biopovedinkovoho doslidzhennia 2020 roku sereid liudei, yaki vzhivaiut narkotyky in'ektsiynym shliakhom / [I. Titar, S. Salnikov, S. Ohorodnyk ta in.] // DU "Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy. – 2021. – URL: https://www.phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Results%20of%20IBBS_PWID%202020_ukr_online.pdf.
3. Eastern Europe and Central Asia – Geneva: Regional report, 2018. – 16 p. – (UNAIDS).
4. Ending AIDS: progress towards the 90–90–90 target – Geneva: Global aids update, 2017. – 198 p. – (UNAIDS).
5. HIV treatment cascade among people who inject drugs in Ukraine / [Y. Sazonova, R. Kulchynska, Y. Sereda et al.]. // PLoS One. – 2020. – Vol. 15, no. 12. – C. e0244572.
6. HIV treatment access and scale-up for delivery of opiate substitution therapy with buprenorphine for IDUs in Ukraine—programme description and policy implications. / R. D. Bruce, S. Dvoryak, L. Sylla, F. L. Altice. // The International Journal of Drug Policy. – 2007. – Vol. 18, no. 4. – C. 326–328.
7. Ukraine HIV Data Synthesis Project / [K. Dumchev, A. Abdul-Quader, T. Salyuk et al.]. – 2012. – URL: <https://npsi.phc.org.ua/Wiki/447>.
8. Key findings from the WHO collaborative study on substitution therapy for opioid dependence and HIV/AIDS / P. Lawrinson, R. Ali, A. Buavirat et al. // Multicenter Study. – 2008. – Vol. 103, no. 9. – C. 1484–1492.
9. Alistar S. S. Effectiveness and cost effectiveness of expanding harm reduction and antiretroviral therapy in a mixed HIV epidemic: a modeling analysis for Ukraine / S. S. Alistar, D. K. Owens, M. L. Brandeau // PLOS Medicine. – 2011. – Vol 8, no.3. – C. e1000423.
10. Statystichni dovidky pro VIL/SNID // DU "Tsentri hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy. – 2022. – URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu/statistichni-dovidki-pro-vilsnid>.
11. Zastosuvannya antiretrovirusnykh preparativ dlia likuvannya ta profilaktyky VIL-infektsii // Derzhavnyi ekspertnyi tsentr MOZ Ukrainy. – 2019.

– URL: <https://www.dec.gov.ua/mtd/zastosuvannya-antiretrovirusnyh-preparativ-dlya-likuvannya-ta-profilaktyky-vil-infekcziyi/>.

12. Risk of HIV and Hepatitis B and C Over Time Among Men Who Inject Image and Performance Enhancing Drugs in England and Wales: Results From Cross-Sectional Prevalence Surveys, 1992-2013 / V. D. Hope, R. Harris, J. McVeigh et al. // Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes. – 2016. – Vol. 71, no. 3. – C. 331–337.

13. Otsinka chyselnosti klyuchovykh grup v Ukraini. / Y. Sazonova [ta in.]; MBF "Alyans hromadskogo zdorov'ya", 2019 r. – 84 s.

14. Retention in medication-assisted treatment programs in Ukraine: Identifying factors contributing to a continuing HIV epidemic / K. Dumchev, S. Dvoryak, O. Chernova et al. // The International Journal of Drug Policy. – 2017. – №48. – C. 44–53.

15. Integration of health services improves multiple healthcare outcomes among HIV-infected people who inject drugs in Ukraine / C. C. Bachireddy C. M. C. Soule, J. M. Izenberg et al. // Drug and Alcohol Dependence. – 2014. – №134. – P. 106–114.

16. Golovanevskaya M. Saucier R. In control?: Ukrainian opiate substitution treatment patients strive for a voice in their treatment. / M. Golovanevskaya,

L. Vlasenko, R. Saucier. // Substance Use & Misuse. – 2012. – Vol. 47, no. 5. – C. 511–521.

17. ZOZ, shcho vprovadzhuiut ZPT // DU "Tsentr hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy". – 2021. – URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psykhoaktivnikh-rechovin/zamisna-pidtrimovalna-terapiya-zpt/zoz-scho-vprovadzhuyut-zpt>.

18. Intehrovana dopomoha dlia osib iz psykhichnymy ta povedinkovymy rozladamy vnaslidok vzhivannia opioidiv – patsientiv zamisnoi pidtrymualnoi terapii: praktychni posibnyk. – Hetman, L., Hrytsenko, T., Ivanchuk, I., Kolomiets V. ta in. – K.: MBF "Alians hromadskoho zdorovia", TOV "Ahentstvo "Ukraina" 2017. – 128 stor.

19. Counselling, case management and health promotion for people living with HIV/AIDS: an overview of systematic reviews. / [M. G. Wilson, W. Husbands, L. Makoroka et al.]. // AIDS and Behavior. – 2013. – Vol. 17, no. 5. – C. 1612–1625.

Надійшла до редколегії 09.08.22

Рецензовано 22.09.22

A. Meteliuk, Project Manager

ORCID ID: 0000-0002-7745-767X

International Charitable Foundation "Alliance for Public Health", Kyiv, Ukraine

ACCESS TO PSYCHOSOCIAL SERVICES AT MEDICATION-ASSISTED TREATMENT SITES IS A FACTOR OF HIV PREVENTION

Ukraine is one of the leading countries in Europe in terms of HIV prevalence, with injecting drug use being one of the main drivers of HIV transmission. Medication-assisted therapies (MAT) are the most effective means of preventing HIV transmission among people who inject drugs (PWID). As of January 1, 2022, 17,043 PWID in Ukraine were receiving MAT, which constitutes about 6% of the estimated number of PWID in the country. According to the official data, 6,002 MAT patients (35.2%) live with HIV, 5,736 (95.6%) of whom receive relevant HIV treatment. MAT in Ukraine is provided on the basis of more than 240 healthcare facilities, but not all of them offer psychosocial services to their patients. The aim of this study was to examine the access of MAT patients to psychosocial services on their MAT sites as well as to assess the role of access to such services at each stage of the HIV cascade. The source of data for this study was the national registry of all MAT patients in Ukraine. Descriptive statistics and logistic regression were used for the statistical analysis. The results of the analysis showed that patients' access to psychosocial services at MAT sites significantly improves the performance of the HIV service cascade at every stage: all MAT patients living with HIV are aware of their HIV-positive status; as for the access to appropriate HIV treatment – 97% and 95% of patients who have and do not have access to psychosocial services at their MAT sites receive antiretroviral therapy, respectively; and 83% and 67%, respectively, have an undetectable level of HIV viral load. Thus, access to psychosocial services at MAT sites significantly improves the HIV cascade indicators at each stage.

Keywords: HIV, HIV cascade, MAT, medication-assisted treatment, opioids, people who inject drugs (PWID), psychosocial services, social prevention.

УДК 316.453:364-7

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/8>Д. Палатна, асп.
ORCID ID: 0000-0003-0591-4090

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОЦЕС МОБІЛІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Наведено результати дослідження процесу мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні, проведеного шляхом напівструктурованих інтерв'ю із п'ятьма представниками громад із трьох областей України (травень – червень 2022 р.). Охарактеризовано специфіка процесу мобілізації громад у межах підходу "Розвиток резилієнсу в громаді". Проведені інтерв'ю дали змогу окреслити, що впливало на успіх проходження кожного з етапів мобілізації громади та формування її резилієнтності.

Ключові слова: воєнний стан; децентралізація; мобілізація громад; надзвичайна ситуація; резилієнтність громад.

Постановка проблеми. 24 лютого 2022 р. унаслідок військової агресії російської федерації президентом України було введено воєнний стан на території нашої держави [1]. Для українських громад таке рішення означало передачу основних повноважень обласним військовим адміністраціям, що критично змінило умови й обставини мобілізації громад. У межах нашого дослідження ситуацію, що склалася у зв'язку з цим на території України, ми класифікуємо як надзвичайну [2].

Важливо звернути увагу, що до введення воєнного стану на території України реалізовувалась реформа децентралізації, яка передбачала наділення органів місцевого самоврядування владою та ресурсами для забезпечення потреб власного населення [3]. Унаслідок впровадження реформи самоврядування, громади й особливості їхнього функціонування стали важливим предметом дослідження на теренах вітчизняної науки для багатьох науковців, серед яких О. В. Безпалько, Д. О. Лиховид, Т. В. Семигіна та Г. І. Слозанська [4–9].

Відповідно до результатів попередніх досліджень у межах реформи децентралізації ряд громад досягли певного рівня мобілізації [10; 11], проте подальшого вивчення потребують особливості мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Для нашого дослідження ключовим є поняття "мобілізація громади". З огляду на це, на підготовчому етапі нашої роботи ми звернулись до наукової розвідки Чулве Музімба й ін. [12], у межах якої дослідники здійснили контент-аналіз 12 визначень західних авторів поняття мобілізації громади та виділили центральні теми в кожному з них. На основі результатів дослідження Чулве Музімба й ін., нами було виокремлено п'ять основних складових цього поняття: ідентичність; участь населення; співпраця та об'єднання; розвиток потенціалу; соціальні зміни.

Варто підкреслити, що до ідентичності або самовизначення громади, ми віднесли: потреби громади, зокрема соціальні; пріоритети громади, тобто постановка головних цілей і завдань, на вирішення яких спрямовуються основні ресурси; а також – різноманітність громади та її здатність це усвідомлювати. Важливою складовою участі населення є створення умов для реалізації цієї участі через наділення людей повноваженнями й забезпечення консультацій із ними щодо прийняття важливих рішень. Співпраця в контексті мобілізації громади передбачає як взаємодію між владою, професійною спільнотою та населенням, так і взаємодію між самими членами громади та створення відповідних об'єднань. Розвиток потенціалу громади включає в себе використання її внутрішніх ресурсів, зокрема знань і людського потенціалу для розробки стратегії її розвитку. Результатом розвитку потенціалу громади має бути

об'єднання її ресурсів і зусиль для впровадження бажаних соціальних змін у своїй громаді та подолання наслідків надзвичайної ситуації.

Мобілізація громад в умовах надзвичайних ситуацій (наприклад, стихійні лиха, воєнні дії, пандемія) є предметом дослідження науковців з усього світу. Багато наукових праць виокремлюють, що чим вищий рівень соціальної підтримки у громаді та участі населення, тим ефективніше відбувається її мобілізація [13–15]. Дехто з науковців підкреслює, що неформальна соціальна підтримка (від сусідів до сусідів), має більше значення ніж формальна (через соціальні служби, благодійні організації тощо).

На противагу цій науковій думці, існує позиція інших дослідників, які підкреслюють, що соціальна підтримка не може гарантувати мобілізацію громади в умовах надзвичайної ситуації, тоді як ключовими факторами є економічний розвиток, соціальний капітал, інформація та комунікація, рівень компетентності громади [16]. Поділяючи в цілому такий підхід, докторка Став Шапіра уточнює, що найбільш важливими факторами мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації стали місцерозташування громад, їхня колективна ефективність і загальна підготовленість [17].

У практиці соціальної роботи для мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації використовується підхід "Розвиток резилієнсу в громаді" (англ. "Community Resilience Interventions") [18]. Використання даної стратегії передбачає проходження таких етапів мобілізації громади: порушення функціонування громади; оцінка потреб і ресурсів громади; формування навичок життєстійкості; відновлення функціонування громади. Перераховані вище етапи стали логічною межею для емпіричної частини нашого дослідження.

Мета та методологія дослідження. Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей процесу мобілізації територіальних громад в умовах воєнного стану в Україні.

Дослідження особливостей мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації було виконано в межах інтерпретативної парадигми, що вважається постпозитивістською, постмодерністською, натуралістичною за своєю природою [19; 20]. На нашу думку, доцільним є зацентрувати увагу, що постпозитивістські підходи орієнтуються на якісний, а не кількісний (статистичний) аналіз. Особливість використання інтерпретативної парадигми полягає в акценті на діях окремих людей і малих груп. Відповідно до дизайну нашого дослідження, ми звертаємо увагу саме на дії окремих людей (представників місцевої влади, надавачів соціальних послуг і громадських організацій) в умовах надзвичайної ситуації. Отже, дослідження соціальної проблеми відбувається через вивчення сприйняття соціального світу досліджуваними.

© Палатна Д., 2022

Для формування емпіричної бази дослідження, нами було визначено такі критерії відбору громад: територіальна громада завершила процес утворення або об'єднання в межах реформи децентралізації в Україні; громада має функціонуючий державний або комунальний заклад із надання соціальних послуг; у громаді зафіксовані спільні проекти місцевої влади та громадського сектору.

Для ефективності проведення якісного дослідження, важливу роль відіграє відбір респондентів. Для вивчення процесу мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації необхідно було включити респондентів, які не лише були учасниками цього процесу, але й мали певні унікальні знання та досвід, пов'язані із предметом дослідження. Отже, на підготовчому етапі було визначено такі групи респондентів: місцева влада; надавачі соціальних послуг; громадський сектор. Основними критеріями для відбору респондентів були: досвід роботи на керівній посаді від двох років; підтверджена участь у процесі мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації; згода на участь у дослідженні.

Варто зазначити, що це дослідження було проведено в травні – червні 2022 р., за три місяці після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну. У дослідженні брали участь громади, які на момент опитування перебували поза зоною бойових дій.

Збір даних у процесі дослідження здійснювався за допомогою напівструктурованих інтерв'ю, які мали такі тематичні блоки: (1) соціальні послуги; (2) мобілізація; (3) особисте ставлення. Перший тематичний блок "Соціальні послуги" включав у себе такі підблоки: наявність та адресованість соціальних послуг в умовах воєнного стану; можливості для оцінки потреб і моніторингу ефективності соціальних послуг в умовах надзвичайної ситуації. Тематичний блок "Мобілізація" містив такі підблоки: потреби та ресурси громади в умовах воєнного стану; участь населення громади у процесі мобілізації; механізми стабілізації функціонування громади. Третій тематичний блок, "Особисте ставлення", містив у собі запитання щодо того, які можливості та виклики для громади в умовах воєнного стану виокремлюють респонденти.

В умовах воєнного стану, нами було проведено п'ять інтерв'ю із представниками громад Тернопільської, Івано-Франківської та Житомирської областей: один представник місцевої влади, два представники надавачів соціальних послуг, два представники громадських організацій.

На етапі аналізу даних було використано метод тематичного аналізу, відповідно до технології, запропонованої В. Браун і В. Кларк [21]. Відповідно до зазначеної технології для проведення тематичного аналізу, нами було виконано серію послідовних кроків: 1) вивчення транскриптів інтерв'ю та виділення головних концептів і тем; 2) створення набору кодів для систематизації інформації; 3) виокремлення речень і частин тексту для кодування; 4) вилучення та систематизація частин тексту відповідно до їхніх кодів; 5) групування кодів у теми; 6) перегляд, оцінка та систематизація тем; 7) опис результатів дослідження. У межах нашого дослідження в процесі тематичного аналізу як набір кодів для систематизації інформації було використано складові процесу мобілізації, визначені в рамках підготовчого етапу (ідентичність; участь населення; співпраця й об'єднання; розвиток потенціалу; соціальні зміни). Логічною межею для перегляду, оцінки та систематизації тем стали етапи мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації: порушення функціонування громади; оцінка потреб і ресурсів громади; формування навичок життєстійкості; відновлення функціонування громади.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Більшість опитаних описали перші три – чотири тижні після введення військового стану як найбільш складні. За результатами дослідження, у цей період відбулось **порушення функціонування громади**: за деякими напрямками робота громади зупинилась, але з іншого боку – громада цілодобово працювала для забезпечення підтримки внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), потреб армії та територіальної оборони. Крім того, опитані описали цей етап як емоційно складний, а головними емоціями, які його характеризують, назвали страх і невизначеність.

Респонденти вказали на такі зміни в роботі органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) і функціонуванні самих громад в умовах надзвичайної ситуації:

- обмеження повноважень ОМС (рішення ОМС мають затверджуватися Обласною військовою адміністрацією);
- розподіл коштів місцевого бюджету відбувається виключно на воєнні потреби або на захист і збереження життя мешканців громади;
- зменшення фінансування та зниження темпів розвитку соціальної сфери;
- зміна вектору роботи на допомогу Збройним силам України (далі – ЗСУ) і територіальній обороні.

Отже, результати інтерв'ю, проведених після введення в Україні воєнного стану, свідчать про згортання процесу децентралізації громад і втрату частини набутої ними автономії. Ось як описує функціонування місцевої влади одна з респонденток:

"Це дуже притуплює роботу самого ОМС, ми повертаємось до того самого царя батюшки, коли ми йдемо на поклін: "Чи можна нам зараз збирати сесію? Чи можна нам такий порядок денний?". Це воно таке трохи, як на мене, не є правильним, тому що, якщо ми йдемо шляхом децентралізації, то те, що раніше ми уповноважили ОМС пришвидшити надання послуг певній категорії осіб, тепер ми це... я розумію, що воєнний стан, але там де не ведуться бойові дії, більш менш все спокійно і стабільно, я не бачу там потреби... ідесь так зупиняти нас... ми не можемо багато речей робити, фінансувати, я не кажу про якісь грандіозні проекти, просто якийсь такий мінімум... Тобто якісь такі речі, які потрібні повсякденні, вони все одно не робляться, бо не можна, бо тут нема повноважень, тут нема можливості виділення коштів, хоча я вже кажу і нагадую, що кошти в нас є, ми заробляємо, є надходження, дякувати Богу, але ми не можемо ними управляти до кінця, їх використовувати".

Додатково варто зазначити, що переважна більшість опитуваних зазначили, що гуманітарна та натуральна допомога від донорів і партнерів полегшила перші тижні після введення воєнного стану та зменшила тиск на місцеві бюджети.

Метою наступного етапу формування резилієнсу, **оцінки потреб і ресурсів громади**, є оцінка спроможності громади в умовах надзвичайної ситуації. Усі учасники інтерв'ю відкрито говорили про потреби та ресурси громади, а відповіді більшості опитуваних збігались.

Усі учасники інтерв'ю визначили людей головним ресурсом в умовах надзвичайної ситуації та відзначили особливу роль об'єднання населення для мобілізації громади. Цікавою є цитата представниці громадського сектору:

"Позитивне те, що зникли якісь міжособистісні суперечки, у маленьких населених пунктах і в нашій громаді зокрема, як у маленькому селі, коли люди, у яких завжди конфлікт, зараз навколо військових подій

об'єдналися усі, тому мабуть людей ближче це зробило. Тобто люди перестали між собою сваритися, люди забули про якісь там свої міжособистісні образи і стали ближче одне одному, намагаються одне одного підтримувати і я думаю, що оця така взаємопідтримка поки триматиметься, доки є військовий стан і війна, вона триматиметься".

Згідно з результатами дослідження, участь населення в житті громади, відіграла надзвичайно важливу роль у процесі формування її життєстійкості. Усі респонденти звернули увагу, що жителі громади зайняли активну позицію та підтримували свою громаду через: збір натуральної допомоги (одяг, продукти харчування); волонтерство (робота з ВПО, допомога ЗСУ тощо), у деяких громадах були створені волонтерські центри та гуманітарні хаби; надання житла для ВПО.

Отже, усі респонденти відзначили головними особливостями цього етапу – співпрацю й об'єднання населення громади. Деякі респонденти зацентрували увагу, що таке об'єднання пов'язане з наявністю спільної мети, яка має важливе значення для кожної людини у громаді. Ось як це описує одна з опитаних, виділяючи декілька напрямів активізації населення:

"Зрозуміло, що є декілька напрямів мобілізації населення. Звичайно, це напрям підтримки ЗСУ, тут активно населення долучається до різного роду волонтерських викликів, тобто "Що треба?" – включаємось, забезпечуємо. Потрібна їжа, значить їжа; потрібна амуніція, значить – амуніція; потрібні... ми вже 8 авто відправили на фронт для мобільності наших військових на місцях. Отака ініціатива, отака підтримка. Другий рівень мобілізації і підтримки – це звичайно добровольчі загони територіальної оборони, тобто в нас настільки багато чоловіків, які готові захищати, які виявили бажання пристати до місцевих осередків, то ми розуміємо, що ми десь готові, скажімо так, до непередбачуваних ситуацій, ми відчуваємо захищеність і так далі. Ну і третє, звичайно, це готовність людей зустрічати й ділитися з іншими людьми, тобто дуже велика частина населення просто безкоштовно надає свої будинки, якими не користуються в користування сім'ям".

Більшість представників громад окремо зазначили об'єднання громадського сектору як важливий ресурс громади. Ось як про це говорить одна з респонденток:

"Об'єднання громадського сектору – це було дуже важливо й дуже реально видно 24-го лютого і перших півтора місяці. Це було таке єднання, коли в нас автоматично без команди об'єдналися люди: почала працювати соціальна їдальня для ТРО, збір якихось гуманітарних речей для ТРО. Це ніким не керувалося, але працювало".

Ще одним важливим ресурсом більшість респондентів назвали підтримку міст-побратимів і міжнародних організацій. Деякі учасники інтерв'ю зазначили, що надзвичайна ситуація відкрила для громади нові можливості співпраці, наприклад через дислокацію певних соціальних проєктів зі сходу України або нові можливості для отримання гуманітарної допомоги з-за кордону.

Усі респонденти визначили, що головні потреби населення громади в умовах воєнного стану пов'язані з економічними викликами (втрата роботи, втрата годувальника, втрата житла, збільшення витрат тощо). За словами опитуваних, ці труднощі призводять до викликів системного характеру, які в свою чергу сприятимуть тому, що *"це все буде таким сніжним комом іти до того, що буде знижуватись соціальний рівень в громаді"*.

Загрози, які турбують всіх опитаних, насамперед пов'язані із впливом надзвичайної ситуації на життя громади, особливо на її економіку. Деякі представники громад, висловили занепокоєння, що навіть позитивні явища, що виникли у процесі мобілізації громади можуть зникнути під впливом цих загроз:

"Мобілізація, об'єднання громадян, за рахунок того, теж значно знизилась. Тому що коли людина стикається з тим рівнем бідності, то вона хотіла б допомогати, але їй просто не вистачає емоційного ресурсу для того, аби допомогати в чомусь. Це ми не будемо говорити про фінансову можливість, а взагалі про якесь об'єднання, як колись жінки пекли пиріжки, зараз вони цього не роблять, тому що їм просто не вистачає емоційного стану, попри те, що вони більшість безробітні, але їм не вистачає емоційної цієї складової, вони стомились".

Відповідно до результатів інтерв'ю, можна зробити висновок, що всі опитані громади зараз перебувають на етапі **формування навичок життєстійкості**. Громади вже отримали досвід функціонування в умовах надзвичайної ситуації і трансформують цей досвід у нові вміння та навички, можуть заново планувати свою діяльність.

На момент аналізу результатів інтерв'ю продовжується військова агресія росії проти України, тому зараз ми не можемо говорити про **повну стабілізацію громад і відновлення їх функціонування**. Оскільки ця надзвичайна ситуація має пролонгований і циклічний характер, ми можемо говорити, що формування резилієнтності у громадах також може відбуватись циклічно.

Вище наведені факти дають підставу стверджувати, що хоча процес формування життєстійкості є унікальним для кожної громади, існує **ряд факторів, що сприяють мобілізації громад в умовах надзвичайної ситуації**.

Усі учасники інтерв'ю зазначили, що головним фактором, стала сама надзвичайна ситуація та спільна мета, що об'єднала всіх людей. Ось як про це говорять респонденти:

"Зараз, у принципі, вся територія України має притосуватись до викликів, які в сучасних умовах постали".

"У нас чи той самий бідний, чи той самий при грошах який, вони всі однакові і вони всі прийшли на збори і давайти ми будемо чимось долучатись, чим можемо".

Переважає більшість респондентів також зазначили, що критичну роль відіграла місцева влада громади та її вміння залучити населення до розв'язання актуальних завдань. Представники громад, які високо оцінюють свою ефективність у подоланні наслідків надзвичайної ситуації, стверджують про наявність сильного лідерства й ініціативи, що йшла від ОМС. Доцільним видається приклад, наведений однією із представниць надавачів соціальних послуг:

"Насамперед, це є міський голова, який таким нашим хорошим менеджером став, який нас стимулює до діяльності. Як у кожному своєму внутрішньому колективі: чи в соціальній сфері, чи в освіті, чи в культурі, то так само стимулює до роботи для потреб армії і людей, які цього потребують. У перші дні ми робили стратегічні сесії, стратегічні плани, розподіляли обов'язки і підсилювали один одного".

Так можна узагальнити, що респонденти виділяють фактор наявності лідерських навичок у представників місцевої влади. Поряд із тим, деякі респонденти зазначали про важливість правильного психоемоційного настрою у громаді з боку ОМС:

"Якесь налаштування таке, про те, що це тимчасово і не треба падати духом, що ми маємо... є люди, які воюють на сході і дуже багато із наших громадян, сусідів, які захищають нас там, це їхній фронт, а наш фронт роботи був тут".

Деякі респонденти зазначили, що хоча ініціатива йшла від простих людей, місцева влада змогла вчасно підхопити цю ініціативу й організувати дії населення:

"Це було якесь піднесення, бажання всіх до чогось долучитись. Тобто, керівництво нашої громади, я думаю що оце їх така заслуга і, як це сказати, навіть не заслуга, а... що вони відчули, що потрібно якось діяти. Люди хотіли якихось дій, щось потрібно робити, але щоб це йшло від влади. Тому було таке прийняте рішення, там людину знайшли відповідно, яка це очолила".

Меншій респондентів також виділили фактор кадрового забезпечення та попереднього досвіду громади з надання соціальних послуг. Ось як про це говорить одна із представниць громади:

"Плюс величезною перевагою є те, що в нас є досить хороша мережа фахівців із соціальної роботи. Наш штатний розклад, кількість наша затверджена сесією сільської ради: нам дозволили мати кількість фахівців із соціальної роботи близькою до нормативів навантаження, тобто ми розуміємо скільки фізично ФСР (фахівець соціальної роботи) може охопити жилого населення. І у зв'язку з тим, що в нас оцей норматив дотриманий, у нас є на 15 тис. населення 6 ФСР. Робота здійснюється ефективно, тому що в середньому по 2 із чимось тис. на фахівця і він має можливість їх фізично охопити, тобто: передзвонити, познайомитись, розказати про себе, вислухати і надати всю необхідну інформаційну, консультативну, психологічну підтримку".

Деякі респонденти також зазначили, що їм допомогло усвідомлення того, що війна триває в Україні вже вісім років, довіра роботі ЗСУ та підтримка з боку партнерів.

Загалом, зі слів опитуваних, великою опорою у процесі подолання надзвичайної ситуації для них залишаються люди, які і є громадою:

"Кожен, хто щось робить, хто не почав зловживати і плакати, що я залишився без роботи. От ті, хто щось роблять вони наближають перемогу, вони з кожним днем роблять все для того. І вони такі цілеспрямовані, що я думаю, що перемога не за горами. І тільки заради цих людей треба залишатись на цій землі і робити все для того, щоб ми перемогли".

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що через запровадження воєнного стану на території України відбулись певні зміни у функціонуванні громад, а саме: зміна законодавчої межі роботи органів місцевого самоврядування, збільшення потреб громади та обмеження її ресурсів. Процес мобілізації територіальних громад перебуває під дією таких факторів, як спільна мета; лідерство місцевої влади; участь населення; кадрове забезпечення; попереднього досвіду громади з розв'язання важливих соціальних завдань. Ці фактори визначають особливості мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації.

Вивчення досвіду українських громад дає підстави виокремити два основних сценарії процесу мобілізації: (1) самообілізація населення; (2) активізація населення через ініціативу органів місцевого самоврядування. Специфічною особливістю процесу мобілізації громад у нинішніх умовах воєнного стану можна вважати те, що навіть у випадку самообілізації населення

мешканці громади все одно шукають лідера серед місцевої влади, депутатів або громадського сектору.

До інших особливостей мобілізації громади в умовах надзвичайної ситуації, зокрема й воєнного стану, можна віднести те, що вона починається із швидкого реагування, що безпосередньо залежить від розташування громади, її потенціалу, тобто наявності ресурсів і вміння ними розпоряджатись, а також загальної готовності, яка виявляється через наявність попереднього досвіду, навичок, інфраструктури, комунікації тощо. На наступних етапах, під час оцінки ситуації, планування діяльності, відновлення і трансформації громади, вирішальну роль у процесі мобілізації громади може зіграти її соціальний капітал громади, як-от соціальна підтримка, мережі й об'єднання тощо.

Перспективи подальших досліджень. Українські громади потребують практичних інструментів для ефективного процесу мобілізації та відновлення свого функціонування в новій реальності, зумовленій війною. Відтак подальшого вивчення потребує роль соціальних працівників у мобілізації громад в умовах воєнного стану й інших надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації; Міжвідомчий постійний комітет (МПК). – К. : Пульсари, 2017. – 216 с.
3. Результати першого етапу децентралізації в Україні: Інформаційний портал "Децентралізація", 2019. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/about>
4. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.
5. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Безпалько. – К. : Наук. світ, 2006. – 363 с.
6. Семигіна Т. В. Модель соціального планування на місцевому рівні / Т. В. Семигіна // Наукові записки НаУКМА: Психологічні, педагогічні науки і соціальна робота. – 2006. – Т. 59. – С. 61–66.
7. Семигіна Т. В. Колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади / Т. В. Семигіна, Д. О. Лиховид // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки і соціальна робота. – 2015. – Т. 175. – С. 70–74.
8. Слозанська Г. І. Організація громади як метод соціальної роботи / Г. І. Слозанська // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Серія "Педагогічні науки". – 2017. – Вип. 16. – С. 127–133.
9. Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи / Г. І. Слозанська // ТНПУ імені В. Гнатюка. – Тернопіль, 2018. – 382 с.
10. Палатна Д. О. Чинники мобілізації територіальних громад / Д. О. Палатна // Ввічливість. Humanitas. – 2022. – Вип. 1. – С. 86–93.
11. Палатна Д. О. Розвиток соціальної сфери у сучасних територіальних громадах / Д. О. Палатна // Social Work and Education. – 2022. – Вип. 9 (1). – С. 75–88.
12. Muzyamba C. The role of Community Mobilization in maternal care provision for women in sub-Saharan Africa-A systematic review of studies using an experimental design. BMC Pregnancy and Childbirth / C. Muzyamba, W. Groot, S. M. Tomini, M. Pavlova // BMC International Health and Human Rights. – 2017. – Vol. 17 no. 1, pp. 1–13.
13. Chandra A. Definition and Application of Community Resilience. In Building Community Resilience to Disasters: A Way Forward to Enhance National Health Security / A. Chandra, J. Acosta, S. Stern, L. Uscher-Pines, M. V. Williams, D. Yeung, J. Garnett, L.S. Meredith // RAND Corporation. – 2011. – P. 7–10.
14. LaLone M. B. Neighbors Helping Neighbors: An Examination of the Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters / M. B. LaLone // Journal of Applied Social Science. – 2012. – Vol. 6 no. 2. – P. 209–237.
15. Bubb J. Participation as a requirement: Towards more inclusion or further exclusion? The community disaster and climate change committees in Vanuatu as a case study / J. Bubb, L. Le Dé // International Journal of Disaster Risk Reduction. – 2022. – Vol. 76.
16. Norris F.H. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness / F.H. Norris, S.P. Stevens, B. Pfefferbaum, K.F. Wyche, R.L. Pfefferbaum // Am J Community Psychol. – 2008. – Vol. 4, no. 1–2. – Pp.127–150.
17. Shapira S. Trajectories of community resilience over a multi-crisis period: A repeated cross-sectional study among small rural communities in Southern

Israel / S. Shapira // International Journal of Disaster Risk Reduction. – 2022. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420922002254?via%3Dihub>

18. Семигіна Т. В. Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами / Т. В. Семигіна, Д. О. Палатна // Соціальна робота та соціальна освіта. – 2022. – Вип. 1 (8). – С. 87–100.

19. Карагодіна О. Розвивальний потенціал досліджень у соціальній роботі / О. Карагодіна, Т. Семигіна // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. – 2020 ; за ред. Ю. М. Швалба. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2020. – С. 49–52.

20. Семигіна Т. В. Чи завжди цифри мають значення: Огляд парадигм дослідження у соціальній роботі / Т. В. Семигіна // Path of science. – 2020. – Vol. 6. – No 7. – P. 3001–3011.

21. Braun V. Thematic analysis. APA handbook of research methods in psychology. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological / Braun V., & Clarke, V. – In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.) // American Psychological Association. – 2012. – Vol. 2. – P. 57–71.

References

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liutoho 2022 r. № 64/2022 – URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

2. Kerivnytstvo MPK z psyhichnoho zdorovia ta psyhosotsialnoi pidtrymky v umovakh nadzvychainoi sytuatsii; Mizhvidomchyı postıynnyı komitet (MPK). – Kyiv: Pulsary, 2017. – 216 s.

3. Rezultaty pershoho etapu detsentralizatsii v Ukraini [Elektronnyi resurs]: Informatsiinyi portal "Detsentralizatsiia", 2019. – URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

4. Bezpalko O. V. Sotsialna robota v hromadi: Navchalnyi posibnyk / O.V. Bezpalko. – Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury, 2005. – 176 s.

5. Bezpalko O. V. Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi roboty z ditmy ta moloddiu u terytorialnii hromadi: teoretyko-metodychni osnovy: monohrafiia / O. V. Bezpalko. – Kyiv: Nauk. svit, 2006. – 363 s.

6. Semyhina T. V. Model sotsialnoho planuvannia na mistsevomu rivni / T.V. Semyhina // Naukovi zapysky NaUKMA: Psykholohichni, pedahohichni nauky i sotsialna robota. – 2006. – T.59. – С. 61–66.

7. Semyhina T. V. Kolektyvne nasnazhennia i samoorhanizatsiia terytorialnoi hromady / T.V. Semyhina, D.O. Lykhovyd // Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky i sotsialna robota. – 2015. – T.175. – С. 70–74.

8. Slozanska H. I. Orhanizatsiia hromady yak metod sotsialnoi roboty / H.I. Slozanska // Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya "Pedahohichni nauky". – 2017. – Vyp. № 16. – S. 127–133.

9. Slozanska H. I. Sotsialna robota v terytorialnii hromadi: teorii, modeli ta metody / H.I. Slozanska // TNPU imeni V. Hnatiuka, Ternopil. – 2018. – 382 s.

10. Palatna D. O. Chynnyky mobilizatsii terytorialnykh hromad / D.O. Palatna // Vvichlyvist. Humanitas. – 2022. – Vyp. 1. – S. 86–93.

11. Palatna D. O. Rozvytok sotsialnoi sfery u suchasnykh terytorialnykh hromadakh / D. O. Palatna // Social Work and Education. – 2022. – Vyp. 9 (1). – S. 75–88.

12. Muzyamba C. The role of Community Mobilization in maternal care provision for women in sub-Saharan Africa-A systematic review of studies using an experimental design. BMC Pregnancy and Childbirth / C. Muzyamba, W. Groot, S. M. Tomini, M. Pavlova // BMC International Health and Human Rights. – 2017. – vol. 17 no. 1, –pp. 1–13.

13. Chandra A. Definition and Application of Community Resilience. In Building Community Resilience to Disasters: A Way Forward to Enhance National Health Security / A. Chandra, J. Acosta, S. Stern, L. Uscher-Pines, M. V. Williams, D. Yeung, J. Garnett, L.S. Meredith // RAND Corporation. – 2011. – pp. 7–10.

14. LaLone M. B. Neighbors Helping Neighbors: An Examination of the Social Capital Mobilization Process for Community Resilience to Environmental Disasters / M. B. LaLone // Journal of Applied Social Science. – 2012. – vol. 6 no. 2, pp. 209 – 237.

15. Bubb J. Participation as a requirement: Towards more inclusion or further exclusion? The community disaster and climate change committees in Vanuatu as a case study / J. Bubb, L. Le Dé // International Journal of Disaster Risk Reduction. – 2022. – vol. 76.

16. Norris F.H. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness/ F.H. Norris, S.P. Stevens, B. Pfefferbaum, K.F. Wyche, R.L. Pfefferbaum // Am J Community Psychol. – 2008. – vol. 4, no. 1-2. – pp.127–150.

17. Shapira S. Trajectories of community resilience over a multi-crisis period: A repeated cross-sectional study among small rural communities in Southern Israel / S. Shapira // International Journal of Disaster Risk Reduction. – 2022. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212420922002254?via%3Dihub>

18. Semyhina T.V. Pidkhd, orientovanyi na silni storony, u roboti z terytorialnymi hromadamy / T.V. Semyhina, D. O. Palatna // Sotsialna robota ta sotsialna osvita. – 2022. – Vyp. 1 (8). – S. 87–100.

19. Karahodina O. Rozvyvalnyi potentsial doslidzhen u sotsialnii roboti / O. Karahodina, T. Semyhina // Rozvyvalnyi potentsial suchasnoi sotsialnoi roboty: metodolohiia ta tekhnolohii: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – 2020 / za red. Yu.M. Shvalba. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka, S. 49–52.

20. Semyhina T.V. Chy zavzhdy tsyfry maiut znachennia: Ohliad paradyhm doslidzhennia u sotsialnii roboti / T.V. Semyhina // Path of science. – 2020. – Vol. 6. No 7. – P. 3001–3011.

21. Braun V. Thematic analysis. APA handbook of research methods in psychology. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological / Braun V., & Clarke, V. – In H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Eds.) // American Psychological Association. – 2012. – Vol. 2. – pp. 57–71.

Надійшла до редакції 01.10.22

Рецензовано 12.12.22

D. Palatna, PhD-student
ORCID ID: 0000-0003-0591-4090

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

COMMUNITY MOBILIZATION PROCESS AFTER INTRODUCTION OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

This article describes the results of research on the mobilization process of Ukrainian communities after introduction of martial law.

This article characterizes the specifics of community mobilization within the framework of the approach "Community Resilience Interventions". Based on an analysis of relevant literature, the stages in the development of community resilience are identified as: 1) disruption of community functioning; 2) identification and assessment of community needs and resources; 3) skill development to promote and sustain resilience; and 4) restoration of community functioning.

The study involved personal interviews with representatives of territorial communities from three regions of Ukraine. All had participated in this author's previous research on the topic. Five interviews were conducted in May and June of 2022. The purpose of the interviews was to identify what factors influenced a community's success at each of the stages, either to help or hinder the community mobilization process. The article reports the study respondents' own experiences in community mobilization in the four identified stages.

The study findings give us reasons to conclude that community mobilization in emergency situations typically begins as an immediate community response to an emergent critical situation. However, each community's capacity to respond proactively depends on several factors that include: the geographic location of the community; the availability of resources to sustain the community in times of stress; the community's capacity to manage the resources available to them; the previous experience and skills of community members in coping with similar challenges; and the strength and stability of the community's social infrastructure in times of rapid change.

The study identified the factors most likely to promote community mobilization in emergent crises, including: having a common goal; the effectiveness of leadership of local authorities; the degree of participation by community members; the degree of social support; and the prior experience of the community in solving challenging social problems.

Keywords: community mobilization, community resilience, decentralization, emergency, martial law.

УДК 364

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/9>

О. Палилюк, канд. іст. наук, доц.

ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти

"Кам'янець-Подільський державний інститут", Кам'янець-Подільський, Україна

І. Гуменюк, викл. соц. дисциплін

ORCID ID: 0000-0003-2443-3938

Н. Сторожук, соц. педагог

ORCID ID: 0000-0001-7095-1205

Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж
навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти "Кам'янець-Подільський державний інститут",
Кам'янець-Подільський, Україна

ПРІОРИТЕТНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Розглянуто актуальні для України питання щодо особливостей надання соціальних послуг вразливим категоріям населення в умовах воєнного стану. Мета статті – аналіз пріоритетності соціальних ініціатив і рекомендації заходів щодо вразливих груп населення України в період воєнного стану за умов наявних ресурсів і можливостей держави.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема абстрактно-логічний, синтезу порівняння й узагальнення. На основі соціологічного опитування визначено рівень пріоритетності соціальних потреб для вразливих категорій населення й запропоновано шляхи їхнього розв'язання в умовах воєнного стану.

Ключові слова: громадяни пенсійного віку, ветерани війни, вимушено переміщені особи, військовослужбовці, вразливі групи населення, соціальна політика, соціальні послуги, соціальні потреби.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, розв'язана російською федерацією проти України 24 лютого 2022 р., змінила фактично весь уклад суспільно-економічного життя країни та суттєво загострила соціальні проблеми не лише на окупованих чи прифронтових територіях, але й на всій території держави. Ба більше, в умовах воєнного стану значно збільшилася кількість людей, які потребують додаткового соціального захисту з боку держави, зокрема вимушено переміщені особи та військовослужбовці, що отримали поранення, контузії, звільнені з полону тощо. Тому наукові дослідження щодо підвищення ефективності соціального захисту населення України в умовах воєнного стану та після його завершення є актуальними й повинні бути спрямовані на формулювання підґрунтя щодо підвищення якості соціальних послуг.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблеми соціального захисту населення в умовах воєнного стану, ураховуючи, порівняно, не тривалий його період, не знайшли широкого відображення в науковій літературі, однак, разом з тим варто відмітити декількох вчених, які розпочали процес наукового осмислення окресленої проблематики, зокрема: Д. Гавриченко [1]; Р. Гринько, А. Мота, С. Петrenchенко [2]; С. Журило, В. Владишевська [3]; О. Кадикало [4]; К. Спицька [5] та ін. Згадані вище автори більшу увагу приділили законодавчим аспектам регулювання соціального захисту вразливих категорій населення в умовах воєнного стану. Відтак нерозв'язаними частинами проблеми залишаються питання щодо дослідження матеріального й медичного забезпечення, якості надання соціальних послуг і доступу до них, різних соціальних ініціатив недержавного сектору спрямованих на допомогу вразливим категоріям населення в умовах воєнного стану.

Метою статті є аналіз пріоритетності соціальних ініціатив і рекомендації заходів щодо вразливих груп населення України в період воєнного стану за умов наявних ресурсів і можливостей держави.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Дослідження проблемних аспектів соціального захисту вразливих категорій населення загалом, і соціального забезпечення зокрема в умовах воєнного

стану України вимагає визначення ключових соціальних пріоритетів і потреб таких категорій осіб, як: вимушено переміщені особи (ВПО), військовослужбовці, ветерани війни та громадян пенсійного віку. Закон України "Про соціальні послуги" трактує термін "вразливі групи населення" – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх і/або внутрішніх чинників. Щоб розкрити мету нашого дослідження було проведено соціологічне опитування в м. Кам'янець-Подільському зазначених категорій осіб. Зокрема для опитування було визначено п'ять основних, на наш погляд, соціальних потреб для обраних категорій населення, а також запропоновано респондентам визначити пріоритетність соціальної потреби. Опитування проведено серед 100 людей кожної з визначених категорій осіб. Результати опитування згруповано в табл. 1.

Як свідчать дані табл. 1, 38 осіб з вимушено переміщених осіб першим пріоритетом відзначила потребу в житлі, ще 28 осіб з цієї категорії потребу в житлі визначено другим пріоритетом. Окрім цього 22 особи зі 100 з ВПО першим пріоритетом відмітило потребу в харчуванні, а 40 осіб обрали другим пріоритетом потреби в харчуванні. Першим пріоритетом відмітили потребу в медикаментах і забезпеченні роботою по 17 осіб, а забезпеченню якісними соціальними послугами віддали перший пріоритет лише 6 респондентів із ВПО. Серед категорії респондентів-військовослужбовців 42 особи віддало перший пріоритет потребі в житлі і 32 особи – забезпеченню медикаментами та якісному медичному обслуговуванню. Категорія ветеранів війни найбільшу перевагу віддали забезпеченню роботою, потребу в роботі відзначило 45 осіб. Категорія громадян пенсійного віку, прогнозовано, відмітила потребу в медикаментах (48 осіб) і потребу в продуктах харчування (35 осіб).

Із метою досягнення порівнюваності між результатами опитування тієї чи іншої категорії осіб на предмет пріоритетності соціальної потреби ми розробили простий коефіцієнт важливості присвоївши першому пріоритету коефіцієнт "1", другому пріоритету – "0,8", третьому – "0,6", четвертому – "0,4", п'ятому – "0,2". Відтак,

формула коефіцієнта важливості за кожною соціальною проблемою отримала вид:

$$K_B = n_1 + 0,8n_2 + 0,6n_3 + 0,4n_4 + 0,2n_5 \quad (1)$$

де, n_{1-5} – кількість осіб, що вибрали 1–5 пріоритет соціальної потреби.

Унаслідок математичних розрахунків ми отримали значення коефіцієнта важливості для соціальної потреби кожної групи респондентів (рис. 1).

Таблиця 1

Результати опитування деяких категорій населення України щодо визначення основних соціальних потреб і їхньої пріоритетності в умовах воєнного стану*

Соціальні потреби вимушено переміщених осіб	Пріоритет				
	1	2	3	4	5
Забезпечення житлом	38	28	14	10	10
Забезпечення харчуванням	22	40	24	9	5
Забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням	17	18	35	19	11
Забезпечення роботою	17	12	17	36	18
Забезпечення доступом до якісних соціальних послуг	6	2	10	26	56
Соціальні потреби військовослужбовців	1	2	3	4	5
Забезпечення житлом	42	32	15	8	3
Забезпечення харчуванням	8	12	32	43	5
Забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням	32	41	18	5	4
Забезпечення роботою	0	0	0	0	0
Забезпечення доступом до якісних соціальних послуг	18	15	35	24	8
Соціальні потреби ветеранів війни	1	2	3	4	5
Забезпечення житлом	24	26	37	8	5
Забезпечення харчуванням	5	6	12	33	44
Забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням	21	17	28	16	18
Забезпечення роботою	45	39	13	2	1
Забезпечення доступом до якісних соціальних послуг	5	12	10	41	32
Соціальні потреби осіб пенсійного віку	1	2	3	4	5
Забезпечення житлом	15	16	25	28	16
Забезпечення харчуванням	35	23	27	8	7
Забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням	48	28	17	5	2
Забезпечення роботою	0	18	14	33	35
Забезпечення доступом до якісних соціальних послуг	2	15	17	26	40

*Побудовано авторами на основі опитування громадян

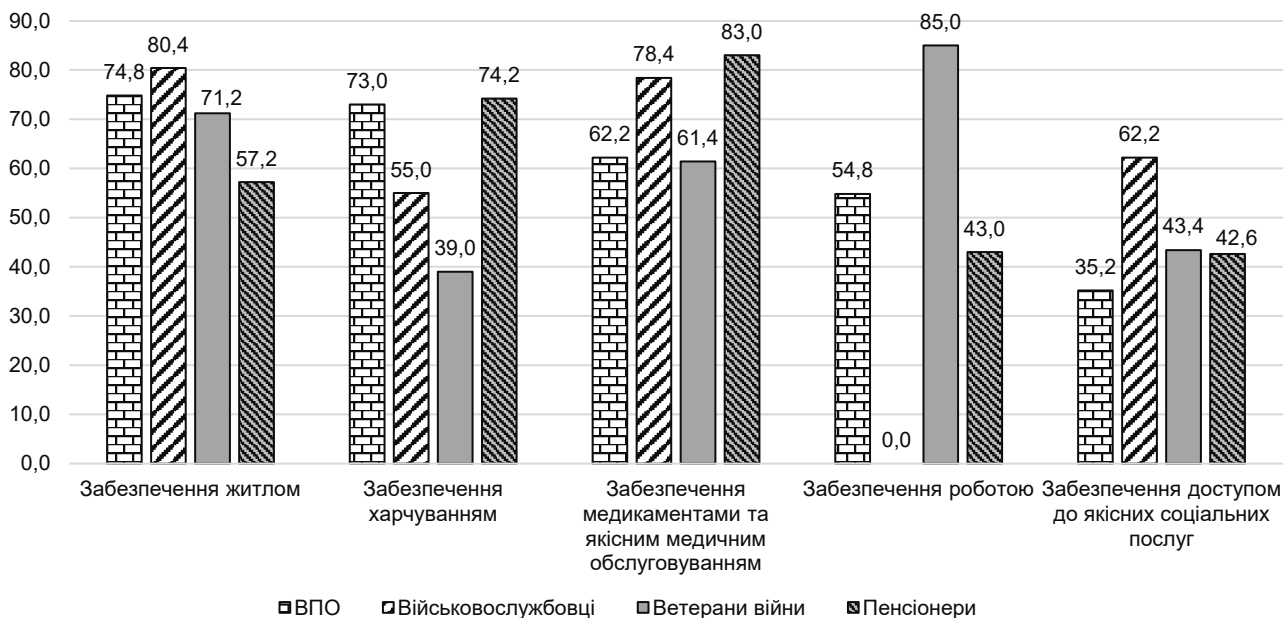

Рис. 1. Коефіцієнти важливості соціальних потреб для вибраних груп респондентів*

*Розраховано авторами за даними соціологічного опитування

Проведені розрахунки дали нам змогу виокремити цілковиті соціальні потреби для вимушено переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів війни та громадян пенсійного віку в умовах воєнного стану. Так, найвищий коефіцієнт важливості респондентів із вимушено переміщених осіб визначений для потреби в житлі (74,8) і харчування (73,0). Для військовослужбовців найвищі

коефіцієнти важливості визначені для потреб у житлі (80,4) і забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням (78,4). Для ветеранів війни – забезпечення роботою (85,0) і забезпечення житлом (71,2), а для громадян пенсійного віку – забезпечення медикаментами та якісним медичним обслуговуванням (83,0) і харчуванням (74,2). Визначивши першочергові

соціальні потреби вразливих категорій населення соціальна політика України повинна спрямовуватися на негайне їхнє розв'язання.

Потрібно зауважити, що опитані респонденти всіх визначених вразливих категорій населення найнижчий пріоритет визначили для такої потреби як забезпечення доступом до якісних соціальних послуг, що на наш погляд, може пов'язуватися з низьким рівнем обізнаності населення про наявність тих чи інших соціальних послуг, місця і способів отримання таких послуг, а також низькою якістю надання соціальних послуг.

Так, згідно із Законом України "Про соціальні послуги" до базових соціальних послуг належать: "догляд вдома, денний догляд; підтримане проживання; соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; надання

притулку; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво; соціальна профілактика; натуральна допомога; фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; переклад жестовою мовою; догляд і виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; супровід під час інклюзивного навчання; інформування; медіація" [6].

Аналізуючи канали надання таких соціальних послуг у Хмельницькій області, зауважимо, що на всю область з населенням в 1 млн 227 тис. громадян існує лише один регіональний (м. Хмельницький), три міських (м. Кам'янець-Подільський, м. Хмельницький).

Таблиця 2

Перелік соціальних послуг, які можна отримати за допомогою вебпорталу та мобільного застосунку "Дія"*

Веб-портал "Дія"		Мобільний застосунок "Дія"	
1.	Кредит на житло для ВПО (подавння заяви на участь у програмі "Надання пільгових іпотечних кредитів внутрішньо переміщеним особам")	1.	Пошкоджене майно (повідомлення про пошкодження або знищення нерухомості внаслідок військової агресії російської федерації)
2.	Пошкоджене майно (повідомлення про пошкодження або знищення нерухомості внаслідок військової агресії російської федерації)	2.	Допомога з безробіття (отримання статусу безробітного, подавння відповідної заяви)
3.	єОселя (подавння заяви на одержання пільгової державної іпотеки)	3.	Оформлення допомоги для ВПО (подавння відповідної заяви)
4.	Компенсація за працевлаштування ВПО (послуга призначена для компенсації роботодавцю витрат на оплату праці за кожну працевлаштовану особу з внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету)		
5.	Призначення пенсії		
6.	Перерахунок пенсії		
7.	Отримання статусу безробітного		
8.	Допомога з народження дитини		
9.	Заява на субсидію		

*Побудовано авторами за даними вебпорталу та мобільного застосунку "Дія".

Як свідчать дані табл. 2, вебпортал і мобільний застосунок "Дія" створили можливості для категорії людей із вимушено переміщених осіб, громадяни пенсійного віку, люди з низьким рівнем матеріального забезпечення й молодих батьків отримати декілька базових соціальних послуг без необхідності відвідування ЦНАПу чи Національної соціальної сервісної служби. Однак, на наш погляд, можливість використання вебпорталу "Дія" та його мобільного застосунку є значно ширшими, ніж це реалізовано нині.

Як зазначалося вище, для вимушено переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів війни та громадян пенсійного віку необхідними і важливими соціальними послугами є інформування й консультування. За допомогою сучасних технологій машинного навчання надання таких послуг можна реалізувати через вебпортал і мобільний застосунок "Дія" шляхом створення спеціального чат-боту, на зразок чат-ботів комерційних банків, які, зокрема можуть використовувати популярні месенджери. Безумовно, для людей похилого віку така технологія буде складною, однак у старостатах такі люди могли б отримувати підтримку з боку сільського старости або апарату селищної ради. Що стосується міських жителів, то для допомоги їм можна залучати голів ОСББ або будь-кого з обізнаних у користуванні державними онлайн-сервісами. Окрім цього, через вебпортал і мобільний застосунок "Дія" можуть ефективно працювати оператори-консультанти за принципом кол-центру. У такому випадку онлайн-сервіси зможуть майже повністю охопити функції регіональних, міських, селищних представництв Національної соціальної сервісної служби та

створити умови для якісного надання соціальних послуг різним категоріям населення.

Дистанційне надання соціальних послуг населенню безумовно підвищує зручність співпраці з різними соціальними службами країни, однак для реалізації повного пакету соціальних послуг в Україні в умовах воєнного стану потрібно значно ширшого підходу до реалізації національної соціальної політики.

Повертаючись до результатів проведеного нами опитування вимушено переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів війни і громадян пенсійного віку вважаємо за необхідне акцентувати увагу на необхідності підвищення якості такої соціальної послуги як надання притулку та створення умов для розв'язання проблем забезпечення житлом.

Як показала практика, надання притулків вимушено переміщеним особам на початкових етапах повномасштабної війни з російською федерацією жодна об'єднана територіальна громада в Україні не мала єдиного переліку притулків, готелів і покинутих будинків, що призвело до необхідності розселення людей у непристосовані до житла приміщення шкіл, будинків культури тощо. Згодом як соціальна ініціатива волонтери створили вебпортал "Допомагай" [7], за допомогою якого можна знайти безкоштовне житло.

Одним із варіантів розв'язання проблематики надання притулку чи повноцінного житла як вимушено переміщеним особам, так і військовослужбовцям може бути створення обліку покинутих будинків і будинків, які залишилися після смерті власників, що розташовані в

сільських населених пунктах об'єднаних територіальних громад. Такі будинки можна передати безкоштовно вимушено переміщеним особам і військовослужбовцям за умови наведення благоустрою. З одного боку така соціальна ініціатива дозволить розв'язати проблему із забезпеченням житла вимушено переміщених осіб і військовослужбовців (за умови, що населений пункт розташований поблизу військової частини), а з іншого – поліпшить демографічну ситуацію в населених пунктах. Звичайно для формування такого обліку покинутих будинків в об'єднаних територіальних громадах потребує виділення певних людських і фінансових ресурсів, що в умовах воєнного стану може бути проблемним питанням. Для зниження фінансового й людського навантаження на органи місцевого самоврядування пропонуємо до цього процесу залучити студентів коледжів і вищих навчальних закладів, які в межах виконання курсових чи дипломних робіт, або звітів про проходження практики можуть безкоштовно організувати формування переліку покинутих будинків із відповідним описом і фотографіями.

Щодо інших варіантів забезпечення житлом вимушено переміщених осіб, військовослужбовців, ветеранів війни, то варто розглянути питання щодо формування спеціальних державних цільових програм будівництва містечок із модульних будинків на території тих чи інших об'єднаних територіальних громад. Варто також розглянути можливість функціонування таких містечок на постійній основі. Основна проблема для зведення таких містечок полягає в ресурсному забезпеченні будівництва, як у частині фінансів, так і в частині будівельників. Одним із джерел будівництва модульних містечок в Україні з початку повномасштабної війни є міжнародна гуманітарна допомога [9, 10]. Однак запит на такі містечка в Україні значно перевищує пропозицію, адже для швидкого відновлення житла людей, які постраждали від агресії російської федерації не має можливості ні з фінансового, ні з безпечного погляду.

Уже зараз Уряду потрібно розробляти й реалізовувати комплексні програми будівництва капітальних модульних містечок для вимушено переміщених осіб і військово службовців. Тобто йдеться про те, щоб модульні будинки були розміром мінімум 40 кв. м. на сім'ю з двох-чотирьох чоловік і 60 кв. м. на сім'ю з 5 і більше чоловік. За умови ефективної організації будівництва таких містечок можна заощадити на багатьох процесах. Так, дизайн таких будинків може розроблятися студентами вищих навчальних закладів за спеціальностями "Архітектура та містобудування", а також "Дизайн". Щодо будівельних робіт, то активну участь у таких роботах можуть брати учні та студенти професійних училищ, коледжів та університетів, які готують фахівців за профілем будівельників і спеціальностей, пов'язаних із будівництвом, а також мобілізовані військовозобов'язані в будівельні загопи. У такому випадку держава зможе заощадити на оплаті праці будівельників і підготувати висококваліфікованих фахівців у сфері будівництва.

Щодо фінансових ресурсів, то одним із головних джерел можуть бути спеціальні державні облигації на відбудову країни, а також пільгові кредити державних банків для будівельних компаній, або для домашніх господарств. Зауважимо, що цільові кредити під будівництво модульних будинків у стилі "Smart" будуть значно ефективнішими для національної економіки, а ніж пряме фінансування центральним банком державного бюджету. Адже кредитування будівництва – це нові робочі міста, розвиток підприємств, які виготовляють

будівельні матеріали та всі інші необхідні матеріали для облаштування житла.

Тут варто розглянути також можливість використання анонсованої державної іпотеки для військовослужбовців, адже модульний будинок, який побудований за передовими технологіями буде дешевшим не лише у вартості будівництва, але й у вартості обслуговування (електроенергія, опалення), тому може бути перспективнішим, ніж квартира в багатоквартирному будинку міста.

Окрім цього, варто продумати варіанти зацікавленості об'єднаних територіальних громад у зведенні тимчасових модульних містечок використовуючи механізми спільного фінансування з бюджету громади, волонтерських коштів і коштів інвесторів. Після закінчення війни та повернення переселенців у власні оселі, збудовані модульні містечка можна використовувати для виробничих і науково-інноваційних парків. Тобто об'єднана територіальна громада, яка збудує модульні містечка для переселенців у майбутньому зможе залучити підприємців для розміщення виробничих потужностей у приміщеннях такого містечка, що дозволить збільшити надходження ЄСВ до місцевого бюджету за рахунок створення нових робочих місць і розвитку сільської території. Також варто розглянути й варіанти реновації господарських чи комерційних будівель, які пустують і там обладнати тимчасове або постійне житло для переселенців.

Як свідчать результати опитування (див. рис. 2) поряд із забезпеченням житлом важливе місце займає соціальна потреба в забезпеченні медикаментами та якісному медичному обслуговуванні. У цьому контексті варто звернути увагу на нестачу фінансових ресурсів в умовах воєнного стану для комплексного медичного обслуговування всіх категорій населення України, а не лише військово службовців, ветеранів війни, ВПО та громадян пенсійного віку. Тому в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення держави варто на загальнодержавному рівні визнати безперспективність існування безоплатної медицини де-юре, адже де-факто безоплатного лікування в Україні не існує. У цьому контексті варто звернути увагу на проведену медичну реформу в Україні, результатом якої стало створення Національної служби здоров'я України з метою реалізації зміни принципу фінансування системи охорони здоров'я.

Ця новостворена служба в системі охорони здоров'я повинна замовляти медичні послуги в лікарень, зокрема і приватних, до яких не має жодного відношення. Лікарню обирає пацієнт – служба здоров'я лише оплачує лікування й контролює його вартість і якість. Це окрема урядова структура, на яку покладений обов'язок контролюю якості надання медичних послуг [11, с. 117]. На наш погляд, повноцінний початок діяльності Національної служби здоров'я України дозволить ефективно розв'язати проблеми якісного медичного обслуговування вимушено переміщених осіб, військовослужбовців і ветеранів війни, адже в цьому контексті доцільно передбачити надання спеціального медичного ваучера таким категоріям людей, які зможуть його використати для лікування в державних, комунальних і приватних лікувальних закладах. Наприклад, військовий, який отримав поранення відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 168 має право на одноразову грошову допомогу у 100 тис. грн [12], таку допомогу можна надати у вигляді ваучера, який військовослужбовець зможе використати в будь-якій клініці, а Національна служба здоров'я України перерахує необхідну суму на лікування відповідно до ваучера. Ваучер дасть змогу військовослужбовцю вибрати якісні медичні

послуги й не залежати від можливостей військових госпіталів, які є перевантаженими. Такі ваучери можна передбачити і для вимушено переміщених осіб і ветеранів війни, яким можна видавати ваучери один раз на рік для проходження медичної діагностики чи лікування.

Щодо громадян пенсійного віку, то Національна служба здоров'я України також передбачає певні види соціальної допомоги в контексті медичного забезпечення, зокрема реалізує програму безоплатних медичних послуг для людей похилого віку, яка включає не лише медичне обстеження чи лікування, але й програму "Доступні ліки" [13].

Система надання соціальних послуг у сфері медичного забезпечення та лікування потребує суттєвого удосконалення, зокрема затвердження обов'язкового бюджетного фінансування первинної та екстреної медицини за "єдиним державним тарифом" [14, с. 70], а також затвердження переліку платних медичних послуг, які повинні реалізовуватися для всіх категорій громадян України, що дасть змогу забезпечити гідну заробітну плату медичним працівникам, знизити рівень корупції та підвищити якість медичних послуг. Окрім цього, на наш погляд, основою якісної медицини в Україні має стати якісна діагностика здоров'я всіх категорій громадян, а для військовослужбовців, ветеранів війни та людей пенсійного віку така діагностика повинна бути обов'язковою двічі на рік. Зараз, в умовах воєнного стану, Україна за рахунок міжнародної гуманітарної допомоги може забезпечити технічні умови такої діагностики шляхом закупівлі для обласних лікарень і медичних закладів об'єднаних територіальних громад "діагностичних кабінетів на колесах" і "лікарень на колесах", які дадуть змогу лікарям виїжджати в кожен населений пункт для проведення медичної діагностики та здійснення нескладних операційних втручань на безоплатній (для вразливих категорій громадян) і платній основі (для громадян віком від 14 до 60 років). Своєчасне виявлення проблем зі здоров'ям значно підвищить шанси на позитивні результати лікування, що позитивно відобразиться на здоров'ї нації.

Серед соціальних послуг, які вимагають розвитку в умовах воєнного стану є послуги з натуральної допомоги та підтриманого проживання, що можуть бути запропоновані категоріям людей похилого віку, пораненим ветеранам війни, вимушено переміщеним особам і особам, які є самотніми та позбавлені допомоги з боку рідних і близьких. Послуги з натуральної допомоги та підтриманого проживання надаються соціальними працівниками за місцем проживання вразливих категорій громадян. Однак, в умовах воєнного стану та переміщення населення кількість соціальних працівників є недостатньою для повного охоплення такими соціальними послугами тих, хто потребує натуральної допомоги та підтриманого проживання. Тому, один із варіантів удосконалення надання такої послуги без навантаження на державний і місцеві бюджети може бути варіант впровадження обов'язкових громадських робіт для осіб, які перебувають на обліку в центрах зайнятості й отримують державну соціальну допомогу у зв'язку з безробіттям. Такий підхід дасть змогу організувати надання натуральної допомоги і підтриманого проживання вразливих категорій населення з ВПО, ветеранів війни та людей похилого віку у значно більших масштабах, ніж силами наявних соціальних працівників.

Говорячи про центр зайнятості, як одну з головних соціальних служб країни, зауважимо про необхідність впровадження першочерговості під час працевлаштування ветеранів війни й особи з інвалідністю внаслідок війни, адже така категорія людей для комфортного проживання вимагає забезпеченості роботою після

закінчення служби в Силах оборони України. Тому сприяння й допомога в пошуку роботи для таких категорій громадян повинна стати пріоритетною в діяльності центрів зайнятості.

Окрім цього, варто звернути особливу увагу на таку соціальну потребу, яка загострилася в умовах воєнного стану: потреба в забезпеченні харчуванням. Адже зростання цін за умови зниження реальної вартості доходів багатьом людям із низьким рівнем матеріального забезпечення дозволяє придбати мінімальний набір продуктів харчування, що може призводити до недоїдання й загострення хвороб. Для розв'язання цієї проблеми доцільно активніше інформувати світову спільноту про загрозу голоду для люди з низьким рівнем матеріального забезпечення України й необхідність постачання гуманітарної допомоги не лише на прифронтові чи деокуповані території, але й на всю територію України.

Висновки. Повномасштабна війна з російською федерацією загострила багато соціальних проблем в Україні, зокрема проблеми із забезпеченням житлом вимушено переміщених осіб і військовослужбовців, проблеми з медичним забезпеченням, харчуванням тощо. Із метою визначення пріоритетності соціальних проблем у статті було проведено соціологічне опитування по 100 осіб з вимушено переміщених громадян, військовослужбовців, ветеранів війни та громадян пенсійного віку, що дало змогу підтвердити наші припущення щодо пріоритетності соціальних проблем для кожної конкретної категорії громадян. У статті запропоновано ряд заходів із реалізації соціальних ініціатив та вдосконалення роботи соціальних служб України в контексті розв'язання соціальних проблем в умовах воєнного стану, зокрема: запропоновано розширити перелік соціальних послуг, які надаються в онлайн режимі шляхом запровадження спеціальних чат-ботів та операторів для консультування й інформування громадян про ті чи інші соціальні послуги та можливості; створити умови для будівництва тимчасових і капітальних модульних містечок для надання притулку ВПО, військовослужбовцям і ветеранам війни; удосконалити медичне забезпечення та підвищити якість надання медичних послуг за рахунок впровадження спеціальних ваучерів для військовослужбовців і ветеранів війни, які можуть використовуватися в будь-якому лікувальному закладі країни незалежно від форм власності; запровадити обов'язкову медичну діагностику вразливих категорій населення шляхом придбання за допомогою міжнародної гуманітарної допомоги та місцевих бюджетів "діагностичних кабінетів на колесах" і "лікарень на колесах"; залучати громадян, які перебувають на обліку в центрах зайнятості і отримують соціальну допомогу з безробіття до надання натуральної допомоги й послуг підтриманого проживання ветеранам війни і людям похилого віку; органам місцевого самоврядування розширити співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями та українськими волонтерами з метою формування продуктивних наборів для малозабезпечених осіб.

Перспективи дослідження. Перспективними напрямками дослідження в контексті удосконалення процесу надання соціальних послуг може бути вивчення міжнародного досвіду підтримки вразливих категорій населення на територіях військових конфліктів і після їхнього завершення.

Список використаних джерел

1. Гавриченко Д. Г. Трансформація пріоритетів розвитку системи охорони здоров'я України в умовах воєнного стану / Д. Г. Гавриченко // Наукові перспективи. – 2022. – № 5(23). – С. 48–60.

2. Гринько Р. В. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану / Р. В. Гринько та ін. // Право і суспільство. – 2022. – № 3. – С. 161–166.
3. Журило С. С. Захист прав та інтересів дітей в умовах воєнного стану / С. С. Журило, В. В. Владисhevська // Прикарпатський юридичний вісник. – 2022. – Вип. 2(43). – С. 34–38.
4. Кадикало О. І. Актуальні проблеми соціального захисту населення України в умовах воєнного стану / О. І. Кадикало // Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. – 2022. – Т. 33 (72). – № 2. – С. 10–14.
5. Сплицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні / К. Сплицька // Юридичний вісник. – 2022. – № 2. – С. 171–181.
6. Закон України "Про соціальні послуги" № 2671-VIII. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
7. Національна соціальна сервісна служба України : Мережа центрів соціальних служб на 01.02.2022 року. Хмельницька область. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nssu.gov.ua/sotsialni-posluhy/khmelnyska-oblast>.
8. Допомога. Безкоштовне житло. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://dopomagai.org/>.
9. Open budget. Інформаційно-аналітична система "Прозорий бюджет". – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://openbudget.gov.ua>.
10. Андреева В. 15 квадратних метрів на сім'ю: як живуть переселенці у модульному містечку Львова // Українська правда. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/society/2022/05/5/248509/>.
11. LB.ua. Модульні містечка для переселенців: житло тимчасове, турбота – постійна. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/oleksiy_chemyshow/527351_modulni_mistechka_pereselentsiv.htm.
12. Ямненко Т. М. Медична реформа: реалії України та міжнародний досвід / Т. М. Ямненко // Юридичний вісник. – 2018. – № 2 (47). – С. 116–120.
13. Постанова Кабінету Міністрів України "Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану" №168. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>.
14. Національна служба здоров'я України. Безоплатні медичні послуги для людей похилого віку. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://nszu.gov.ua/novini/bezoplatni-medichni-poslugi-dlya-lyudej-pohilogo-viku-rozyas-800>.
15. Кушнір С. О. Медична реформа в Україні – проблеми фінансування, аналіз перспектив та наслідків / С. О. Кушнір, А. Д. Оніпко // Економічний простір. – 2018. – № 132. – С. 61–71.

References

1. Havrychenko D. H. Transformaciya priorytetiv rozvytku systemy oxorony zdorov'ya Ukrainy v umovax voynennoho stanu / D. H. Havrychenko // Naukovi perspektyvy. – 2022. – №5(23). – С. 48–60.
2. Hryn'ko R. V. Social'nyj zaxyst vijs'kovosluzhbovciv v umovax voynennoho stanu / R. V. Hryn'ko, A. F.Mota, S. A. Petrechenko // Pravo i suspil'stvo. – 2022. – №3. – С. 161–166.
3. Zhurylo S. S. Zaxyst prav ta interesiv ditej v umovax voynennoho stanu / S. S. Zhurylo, V. V. Vladyshev'ska // Prykarpats'kyj yurydychnyj visnyk. – 2022. – Vypusk 2(43). – С. 34–38.
4. Kadykalo O.I. Aktual'ni problemy social'noho zaxystu naselennya Ukrainy v umovax voynennoho stanu / O.I. Kadykalo // Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernad'skoho. Seriya: yurydychni nauky. – 2022. – Tom 33 (72). – №2. – С. 10–14.
5. Spyc'ka K. Pravovi zasady social'noho zaxystu uchasyvnyk bojovyx diij v Ukrainy / K. Spyc'ka // Yurydychnyj visnyk. – 2022. – №2. – С. 171–181.
6. Zakon Ukrainy 'Pro social'ni posluhy' № 2671-VIII. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
7. Nacional'na social'na servisna sluzhba Ukrainy. Merezha centriv social'nyx sluzhb na 01.02.2022 roku. Xmel'nyts'ka oblast'. – URL: <https://nssu.gov.ua/sotsialni-posluhy/khmelnyska-oblast>.
8. Dopomahaj. Bezkoshtovne zhytlo. – URL: <https://dopomagai.org/>. – Nazva z kontejnera.
9. Open budget. Informacijno-analitychna systema 'Prozoryj byudzhel'. – URL: <https://openbudget.gov.ua>.
10. Andryeyeva V. 15 kvadratnyx metriv na sim'yu: yak zhyvut' pereselenci u modul'nomu mistechku L'vova. Ukrainys'ka pravda. – URL: <http://life.pravda.com.ua/society/2022/05/5/248509/>.
11. LB.ua. Modul'ni mistechka dlya pereselenciv: zhytlo tymchasove, turbota – postijna. – URL: https://lb.ua/blog/oleksiy_chemyshow/527351_modulni_mistechka_pereselentsiv.htm.
12. Yamnenko T.M. Medychna reforma: realiyi Ukrainy ta mizhnarodnyj dosvid / T.M. Yamnenko // Yurydychnyj visnyk. – 2018. – № 2 (47). – С. 116–120.
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 'Pytannya deyakyx vyplat vijs'kovosluzhbovcyam, osobam ryadovoho i nachal'nyts'koho skladu, policejs'kym ta yix sim'yam pid chas diji voynennoho stanu' № 168. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>.
14. Nacional'na sluzhba zdorov'ya Ukrainy. Bezoplatni medychni posluhy dlya lyudej poxyloho viku. – URL: <https://nszu.gov.ua/novini/bezoplatni-medichni-poslugi-dlya-lyudej-pohilogo-viku-rozyas-800>.
15. Kushnir S.O. Medychna reforma v Ukrainy – problemy finansuvannya, analiz perspektiv ta naslidkiv / S.O. Kushnir, A.D. Onipko // Ekonomichnyj prostir. – 2018. – № 132. – С. 61–71.

Надійшла до редколегії 14.11.22

Рецензовано 08.12.22

O. Palytyulko, PhD in Historical Sciences, Associate Professor
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute",
Kamyanets-Podilskyi, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461
I. Humeniuk, Teacher of social disciplines
ORCID ID: 0000-0003-2443-3938
N. Storozhuk, Social Pedagogue
ORCID ID: 0000-0001-7095-1205
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute"
Kamyanets-Podilskyi, Ukraine

PRIORITY SOCIAL PROBLEMS OF RESIDENTS OF UKRAINE AT THE PERIOD OF MILITARY STATE

The article examines issues relevant to Ukraine regarding the specifics of providing social services to vulnerable categories of the population under martial law. Goal. The purpose of the article is to determine the priority of social problems of vulnerable categories of the population of Ukraine during the period of martial law and to develop measures to solve them under the conditions of the available resources and capabilities of the state. Research methods. The article uses general scientific research methods, in particular, abstract-logical research methods to determine the main concepts of the article's issues; a sociological survey to investigate the priority of social needs of vulnerable categories of the population; synthesis and comparison to compare the priority of social needs of respondents from different categories of the population; generalization method for formulating research conclusions and proposals. The results. The work carried out a sociological study of the priority of social needs of forcibly displaced persons, military personnel, war veterans and pensioners, on the basis of which it was concluded that social needs according to the level of priority are determined by the level of decline in the following order: provision of housing, quality medical care, food, work and quality social services. According to this gradation of social problems of vulnerable categories of the population, the work proposes to expand the list of social services provided online by introducing special chatbots and operators to advise and inform citizens; create conditions for the construction of temporary and capital modular towns; introduce mandatory medical diagnosis of vulnerable categories of the population; to involve citizens who are registered in employment centers to provide in-kind assistance and assisted living services to war veterans and the elderly; local self-government bodies to expand cooperation with international humanitarian organizations and Ukrainian volunteers for the purpose of forming food kits for low-income persons.

Keywords: internally displaced persons, military personnel, people of retirement age, social needs, social policy, social services, vulnerable population groups, war veterans.

УДК 316.35-055.3

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/10>

О. Пionтківська, канд. психол. наук, асист.

ORCID ID: 0000-0003-4925-2834

С. Нестеренко, студ.

ORCID ID: 0000-0003-3215-9203

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПРОБЛЕМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЩОДО МОЛОДІ, ЯКА НАЛЕЖИТЬ ДО ЛГБТ-СПІЛЬНОТИ

Акцентовано увагу на проблемі насильства батьків щодо своїх дітей, через їхню належність до ЛГБТ-спільноти. Висвітлено результати дослідження за яким виявлено, що 48 % учасників дослідження зазнавали домашнього насильства, найчастіше це психологічне насильство (97,8 %), що здійснюється матір'ю (78 % випадків), батьком (56 %) або бабусею (22 %). Наголошено на низькій обізнаності молоді щодо організації і фахівців, які можуть допомогти у випадку домашнього насильства – 51,5 % учасників дослідження не знає до кого можна звернутися за допомогою. Окреслені шляхи подолання та профілактики цього явища.

Ключові слова: дитячо-батьківські стосунки, домашнє насильство, камінг-аут, лгбт-спільнота, молодь, підлітково-вий вік, профілактика.

Постановка проблеми. Українська ЛГБТ-спільнота в наш час активно бореться за свої права, за визнання рівності й узаконення на державному рівні кодексу щодо боротьби з проявами дискримінації. Водночас і домашнє насильство, особливо щодо дітей, є актуальною проблемою в Україні. Молодь, належна до ЛГБТ-спільноти, у сім'ї може страждати від фізичного, психологічного й інших видів насильства, не відчувати захисту у сімейному середовищі та в подальшому мати психологічні проблеми і в дорослому житті. Тому, на нашу думку, нагальними питаннями соціальної роботи є задоволення потреби в безпеці та захищеності дітей, подолання і профілактика домашнього насильства, допомога та підтримка груп ризику, до яких належать і члени ЛГБТ-спільноти різного віку.

Метою цієї статті є вивчення проблематики домашнього насильства щодо молоді, належної до ЛГБТ-спільноти.

Аналіз основних джерел на публікації. За Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" домашнє насильство – це діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь[3].

Фахівці, що працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству – психологи, фахівці з соціальної роботи, юристи, працівники правоохоронних органів та інші, приділяють особливу увагу боротьбі з домашнім насильством над дітьми. Діти – одна з найнезахищеніших категорій населення, найбільш уразлива й та, яка має найменше змоги відстоювати свої права та захищати себе через свою залежність від батьківського становища. Наприклад, науковець О. М. Бандурка у своєму навчально-методичному посібнику, щодо роботи з особами, які вчинили насильство в сім'ї зазначає, що домашнє насильство в Україні має жіноче та дитяче обличчя [4].

Важливість сім'ї у формуванні особистості дитини та вплив на процес соціалізації досліджувалось ще з початку ХХ ст. такими вченими як: Е. Еріксон, Т. В. Драгунова,

Д. Б. Ельконін, Е. Шпрангер і багатьма іншими. Аналіз наукових праць дозволяє нам сказати, що ставлення батьків до дитини формує особистісні риси, які є важливими для "виходу" у соціум. Ставлення до особистості, яка проходить кризу підліткового віку має бути як до дорослої людини, саме в цьому віці формується "життєвий план" людини, з'являється він у конфронтації внутрішніх переживань і тиску середовища, за яке відповідає і сім'я. Тому є важливим щоб дитина, яка ідентифікує себе як член ЛГБТ-спільноти виховувалась у комфортному, приймаючому середовищі, у протилежному випадку може формуватися сором, агресія як і до себе, так і до зовнішнього світу.

Нині з'являється все більше робіт щодо профілактики домашнього насильства стосовно дітей, молоді та мінімізації причин, через які воно вчиняється, але належність дитини до ЛГБТ-спільноти, як можлива причина здійснення батьками насильства, ігнорується. Особливо ця проблема загострюється в підлітковому віці дитини. Е. Еріксон визначив кризові стадії розвитку особистості, однією з яких є стадія юності, період віку від 12 до 18 років [6]. Саме в цей віковий період дитина задає собі питання "хто я?", формується его-ідентичність. Е. Еріксон у своїй теорії чітко вказує на те, що формування особистості відбувається лише тоді, коли кожна попередня криза пройдена успішно, а успіх залежить саме від сім'ї, у якій виховується дитина. Саме в період 12–18 років діти починають досліджувати свою сексуальність, а питання "хто я?" включає і сексуальну орієнтацію дитини. Тож підтримка з боку батьків у цей період є надважливою, але, на жаль, багато дітей стикаються з нерозумінням, агресією та неприйняттям.

Консервативні українські сім'ї живуть за традиційними гендерними нормами, але ці норми обмежують тих, хто не вписується в соціально визначені параметри. Гендерні норми включають у собі чіткі правила функціонування жінки та чоловіка, хто і яким чином повинен діяти, тому якщо чоловік згідно з гендерними нормами поводить себе "жіночно" або навпаки, жінка поводить себе "маскулінно" це призводить до санкціонування в суспільстві, що може проявлятися в різній мірі – від словесного осуду до фізичного насильства. Застарілі гендерні норми та стереотипи виключають існування будь-якої орієнтації, окрім гетеросексуальної.

Складність у зміні переконань і консерватизм можна пояснити як історично, так і психологічно. Держава як інститут, є носієм цінностей та ідей культури народу.

Певний період історії України, держава носила в собі суспільні цінності, за нібито кредом рівності, маскувалося придушення індивідуальності. Виходячи з цього люди які пережили утиски, зараз повинні були б прагнути до свободи, але як би парадоксально це не звучало ці люди свободи бояться. Такі думки виклав у своїй праці "Втеча від свободи" Е. Фромм [7]. Свобода, на думку соціального психолога, це те що може викликати тривогу, паніку й робити життя нестерпним. Тому люди втікають від свободи і зводять життя до автоматизму.

Французький учений Г. Лебон у своїй праці "Психологія натовпу" [8], зазначив схильність до навіювання та бездумне слідування за лідерами як одних зі значних рис натовпу. Особистість потрапляючи у натовп перетворюється на ірраціональну істоту, втрачаючи здатність до об'єктивного мислення та будь-які свої розумові задатки. Формування інтелектуальної спільноти в свою чергу відбувається лише тоді, коли відбувається процес диференціації громадської думки. На нашу думку, яку підтвердили результати дослідження описаного нижче, нездатність людей, а саме в нашому випадку батьків, змінювати свої уявлення, призводить до страждання дитини в сім'ї та спричиняє насильство. Культура переконання того, що гетеросексуальні стосунки є єдиними нормальними стосунками та тими, що гідні підтримки, домінує в українському суспільстві. Ця культура спричиняє поширеність ненависті та насильства в повсякденному житті ЛГБТ-спільноти, не лише в Україні, а й за кордоном [10]. І як наслідок призводить до маргіналізації, соціальної ізоляції, невидимості й навіть різних форм насильства, і може мати численні негативні наслідки для здоров'я: депресія, стрес та самогубство [9].

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Варто зазначити, що дослідження було проведено на початку 2022 р. до початку повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р.

Вибірку нашого дослідження склали 202 особи – молодь 15 до 30 років. Вибірка формувалася за критерієм самоідентифікації учасників дослідження з ЛГБТ-спільнотою та самовизнанням своєї належності до неї, що підтверджувалось відповідями на питання анкети. Анкетування було анонімним і розповсюджувалось через соціальні мережі, в інтернет-групах на ЛГБТ-тематику. Учасники були ознайомлені з метою та задачами дослідження. Питання були направлені на екологічність внутрішньо сімейних стосунків, ставлення до ЛГБТ-спільноти в родині, дослідження досвіду камінг-ауту, аутингу та випадків домашнього насильства респондентів.

Щодо гендерної характеристики вибірки, то 63,5 % опитуваних зазначили, що вони є жіночої статі, 14 % чоловічої, серед інших 23 % були такі відповіді як: квір, небінарна персона, агендер, гендер-флюїд і не ідентифікую себе ніяк.

За результатами опитування виявлено, що домашнє насильство через приналежності молоді до ЛГБТ-спільноти має місце в українських родинах. 48 % учасників дослідження відповіли, що зазнавали домашнього насильства від батьків або близьких родичів через те, що вони є членом ЛГБТ-спільноти або, наприклад, через те, що вони не відповідають очікуванням батьків або близьких родичів (поводять себе не "маскулінно" або "фемінно") (рис. 1).

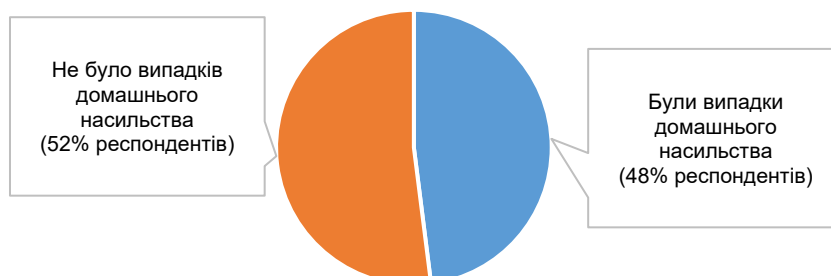

Рис. 1. Наявність випадків домашнього насильства від батьків або близьких родичів щодо молоді, належної до ЛГБТ-спільноти

Доцільно зауважити, що під час дослідження були виявлені, що 75 % молоді, із-поміж тих, хто зазнає насилля в сім'ї, зазнає його саме через свою належність до ЛГБТ-спільноти, інші 25 % учасників дослідження, які повідомили про випадки домашнього насилля, зазнає або зазнавали домашнього насилля через інші причини.

Отримані дані вкотре підкреслює актуальність проблеми домашнього насильства щодо дітей і молоді.

Щодо видів насильства, що зазнавали чи зазнають досі учасники дослідження, то 97 % респондентів відповіли, що зазнають психологічного насильства, 29,5 % економічного, 30 % зазнають фізичного насильства та 2 % сексуального (рис. 2).

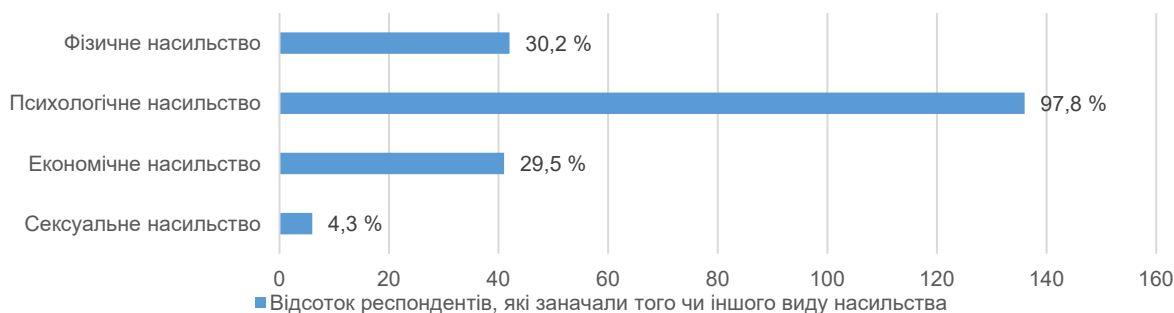

Рис. 2. Види домашнього насильства, яких респонденти зазнавали або зазнають досі

Автори американського дослідження [5] визначили, що психологічне насильство над дітьми так само шкідливе, як сексуальне чи фізичне насильство. Діти, які зазнали психологічного насильства, страждали від тривоги, депресії, низької самооцінки, симптомів посттравматичного стресу та схильності до суїциду з тією ж інтенсивністю, а в деяких випадках і з більшою інтенсивністю, ніж діти, які зазнали фізичного чи сексуального насильства. Серед видів насильства психологічне жорстоке поводження найбільш тісно пов'язане з депресією, загальним тривожним розладом, соціальним тривожним розладом, проблемами прив'язаності та зловживанням психоактивними речовинами. Варто також зазначити, що саме психологічне насильство найважче виявити й зафіксувати спеціалістам, довести провину батьків.

Щодо членів сім'ї, які здійснюють насильство, то 78 % респондентів зазначили, що зазнавали насильства від матері. І саме маму респонденти зазначали як людину, якій більше всього довіряють, людину, якій найчастіше роблять камінг-аут. Батько зайняв друге місце в цьому жакхливому рейтингу – 56 % респондентів зазнають насильства саме від батька, 22 % молоді зазнають насильства від бабусі. Окрім зазначених вище родичів, респонденти зазнавали насильства та від інших членів сім'ї, наприклад, від дідуся (8,6 % випадків), брата (7,9 %), тітки (5,7 %), сестри (5%), дядька (4,3 %), вітчима (3,6 %), мами (1,4 %), іншого члена родини, наприклад, хрещеного (менше 1 % випадків).

Також нами було виявлено, що ще однією проблемою, із якою стикається молодь, належна до ЛГБТ-спільноти та в якій часто присутня проблема насильства є процес камінг-ауту та аутингу. Камінг-аут (камінг-аут) – добровільне розголошення інформації іншим людям про свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність. Аутинг – це розголошення відомостей про сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність людини без її дозволу [2].

За результатами дослідження лише 27 % батьків позитивно відреагували на зізнання дітей, прийняли їх і підтримали. 28 % респондентів зазначили, що реакція була негативна – батьки не прийняли їх належність до спільноти, не сприйняли серйозно їхнє зізнання або навіть між дітьми й батьками відбулась сварка. 2 % учасників дослідження зазначили, що одразу після камінг-ауту батьки застосували до них насильницькі дії. 48 % зазначили, що реакція була незрозумілою, ніби приймають, а ніби ні.

Відсутність реакції та дій на зізнання в деяких випадках також можна сприймати як пасивну агресію або вид психологічного насильства, що проявляється у свідомому ігноруванні потреб і почуттів тих членів сім'ї, які залежні від людини та потребують догляду й допомоги. Загалом відповіді респондентів можна розподілити на такі типи реакцій і коментарів членів сім'ї на їх камінг-аут:

- релігійні ("Я буду молитися, щоб ти любила хлопців, і ти молись, тобі потрібно навернутись до Бога", "Твоя моя душа в полоні у диявола");
- порівнюючі – порівняння з іншими "нормальними" дітьми ("Мені так і сказали, що я тільки й вмію, що розчаровувати. Чому у всіх нормальні діти, а я (мама) так страждаю");
- вислови про те, що це ганьбить сім'ю, і що виховання було інакшим ("У мами була негативна реакція, вона плакала і вважала, що це може зганьбити нашу сім'ю, попросила мене ні з ким про це не розмовляти і нікому більше не говорити про свою орієнтацію", "Мати плакала, не розуміла як це сталося, вона ж виховувала мене іншою людиною");
- гендерностереотипні – вислови про те, що певні впоодобання або дії є нормальні тільки для однієї статі ("Після камінг-ауту прозвучала фраза "добре що ти не хлопець, тоді у нас були б проблеми, а оскільки ти дівчинка, твоя орієнтація цілком нормальна" (я бісексуалка));
- неприйняття або ігнорування ("Мені "заборонили" робити будь-які дії, асоційовані із трансгендерним переходом, висміяли мої займенники та закрили очі на зміну імені");
- маніпуляції ("Скажи дякую, що я тебе не б'ю за твою орієнтацію і не виганяю з дому");
- ейджизм ("Ти не можеш ще приймати такі рішення, підростеш, зміниш погляди");
- насильство: "Було фізичне насильство, мене вигнали з дому", "Були погрози фізичною розправою".

Щодо ставлення батьків до членів ЛГБТ-спільноти та до поняття ЛГБТ загалом, то 45 % зазначили, що їхні батьки нейтрально ставляться до ЛГБТ-спільноти, вважають, що це їхньої родини не стосується, але негативно не висловлюються. 43 % відсотків опитуваних зазначили, що їх батьки ставляться негативно до ЛГБТ-спільноти, і лише 12 % відповіли, що ставлення їх батьків до ЛГБТ-спільноти позитивне та вони підтримують її членів.

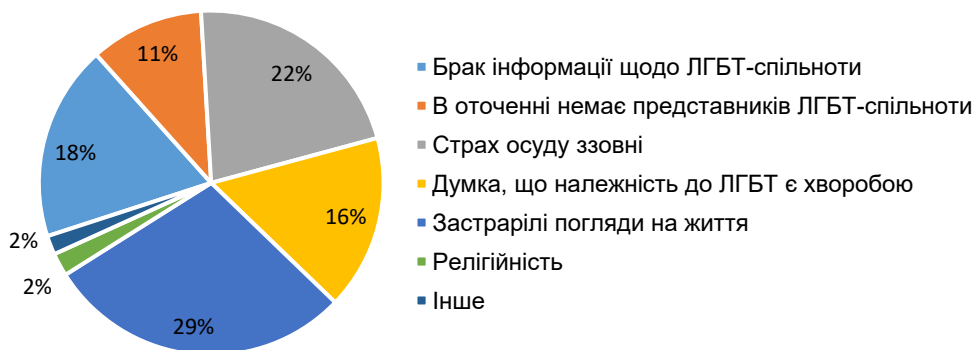

Рис. 3. Причини неприйняття батьками молоді, належної до ЛГБТ-спільноти

Серед імовірних причини неприйняття батьками молоді, яка належить до ЛГБТ-спільноти, респонденти найчастіше (29 % респондентів) зазначали про застарілі погляди на життя. Також респонденти зазначали і про те, що в родині панує думка, що належність до ЛГБТ є

хворобою (16 %), що також є проявом застарілих поглядів, адже, наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно виключила гомосексуальність із міжнародного переліку хвороб у 1992 р., а на 20 років раніше це зробила Американська психіатрична асоціація.

22 % респондентів вважають, що батьки їх не приймають через страх осуду ззовні. Багато хто з вчених вважає сором як гнів, повернений всередину. Людина може відчувати сором не за себе, а за інших людей. Особливо сильне це почуття коли сором відчувається за рідну людину. У подібних випадках батьки можуть мимоволі ідентифікують себе з тим, хто "соромиться", переживають його становище як своє власне і соромляться так, ніби в незручне становище потрапили вони самі. Ідентифікація при цьому припускає деяку спільність "ми" – тобто батьки, які ототожнюють своїх дітей нібито зі своєю власністю, а не сприймають дитину як окрему особистість, проєктують сором, який буцімто повинна відчувати дитина на себе, тому що сприймають дитину як власну частину. Сором та внутрішній гнів і можуть бути чинниками виникнення домашнього насильства.

Звичайно це не вичерпне визначення причин породження домашнього насильства серед молоді, але навіть з цієї точки ми можемо рухатись у бік зменшення випадків домашнього насильства та розробляти стратегії його подолання та запобігання. Ми вирішили запитати в самих учасників дослідження і про те, що на їх думку могло б допомогти батькам прийняти їхню належність до ЛГБТ-спільноти, унаслідок чого домінували відповіді: більше інформації (57,9 %), взаємодія з батьками, які також мають дітей, що належать до ЛГБТ-спільноти (42,6 %), допомога фахівця (43,6 %), бажання зрозуміти дитину (50,5 %), якщо б вони не слухали інших (39 %), якщо б вони любили мене більше (11,4 %).

На нашу думку, важливо також звернути увагу на рівень обізнаності молоді щодо організацій і фахівців, до яких можна звернутися у випадку домашнього насильства. Більше половини (51,5 %) учасників дослідження не знають куди їм звернутись у випадку домашнього насильства та хто може надати їм підтримку й допомогу у випадках, що пов'язані з їхньою належністю до ЛГБТ-спільноти. Серед тих, хто знає були такі відповіді: до друзів, до поліції, організація "Insight", кризові центри, мережі параюристів, шкільний психолог, або вчитель, гарячі лінії "Гей Альянс", "Ластради", "Teenergizer". Варто звернути увагу, що ніхто не згадав про соціальні служби та про соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи.

Тож ми можемо спостерігати низький рівень поінформованості молоді щодо організацій, які можуть надати допомогу й захист у випадку домашнього насильства. Хоча державними службами та профільними міністерствами регулярно проводяться заходи задля профілактики цього явища серед населення. Можливо низький рівень обізнаності молоді, належної до ЛГБТ-спільноти, щодо фахівців та організацій пов'язаний із низьким рівнем довіри до державних організацій, які, на жаль, часто демонструють застарілі та консервативні погляди. Також це може пов'язуватися з тим, що тема домашнього насильства саме через неприйняття належності членів сім'ї до ЛГБТ-спільноти мало висвітлюється у ЗМІ, а правозахисна діяльність ЛГБТ-спільноти більше направлена на старшу аудиторію. Можливо є неправильними й канали комунікації, які використовуються для інформування молоді. Проте варто зробити однозначний висновок про те, що первинну профілактику домашнього насильства в Україні через інформування й консультування населення потрібно посилювати.

Висновки. Проведене дослідження продемонструвало наявність в українському суспільстві проблеми

домашнього насильства з боку батьків і близьких родичів щодо молоді, належної до ЛГБТ-спільноти. Аналіз результатів дослідження дав нам бачення нагального вектору роботи з проблемою домашнього насильства щодо молоді, яка належна до ЛГБТ-спільноти. Один з основних векторів – це робота з батьками й іншими членами родини, націлена на прийняття молоді, належної до ЛГБТ-спільноти. Нами було також досліджено аспект того, що саме заважає батькам прийняти дітей на думку респондентів – серед перелон можна виділити застарілі погляди на життя, страх осуду ззовні та брак інформації щодо ЛГБТ-спільноти.

Перспективи подальших досліджень. Отримані нами дані є корисними задля розвитку стратегій профілактики домашнього насильства щодо членів ЛГБТ-спільноти, але проблема домашнього насильства щодо молоді, належної до ЛГБТ-спільноти, загалом в Україні є масштабною, тому вивчення цієї проблематики є й буде актуальною.

Список використаних джерел

1. Альохін М. М. Пріоритетні напрями соціальної роботи з бі-та гомосексуальними старшокласниками / М. М. Альохін // Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту : серія: Педагогіка. Соціальна робота. – Ужгород : Goverla, 2018. – Вип. 2 (43). – С. 9–13.
2. Діденко М. Як працювати з ЛГБТ: Путівник для психологів та психотерапевтів : метод. рек. із психологічної роботи з представниками ЛГБТ / М. Діденко та ін. ; за заг. ред. М. Діденко. – К. : ГО "Точка опори ЮА", 2021. ; Біла Церква : ТОВ "Білоцерківдрук". – 49 с.
3. Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. Про запобігання та протидію домашньому насильству. – Електронний варіант. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. : у 2-х т. / О. М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. О. М. Бандурки та ін. – К. ; Х. : Права людини, 2013. – Т. 2. – 86 с.
5. Cook A., Spinazzola J., Ford J., Lanktree C., Blaustein M., Cloitre M., & Van der Kolk, B. (2005). Complex trauma. *Psychiatric annals*, 35(5), 390-398.
6. Erikson, E. H. (1994). *Identity and the life cycle*. WW Norton & company.
7. Fromm, E. (2021). *The fear of freedom*. Routledge.
8. LeBon, G., & Nye, R. A. (2017). *The crowd*. Routledge.
9. Lorenzetti, L., Wells, L., Callaghan, T., & Logie, C. (2015). Domestic violence in Alberta's gender and sexually diverse communities: Towards a framework for prevention.
10. Simpson, E. K., & Helfrich, C. A. (2005). Lesbian survivors of intimate partner violence: Provider perspectives on barriers to accessing services. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 18(2), 39–59.

References

1. Al'ohin, M. M. Prioritetni naprjami social'noi roboti z bi-ta gomoseksual'nimi starshoklasnikami / M. M. Al'ohin // Naukovij visnik Uzhgorod's'kogo nacional'nogo universitetu : serija: Pedagogika. Social'na robota / golov. red. I. V. Kozubov's'ka. – Uzhgorod : Goverla, 2018. – Vip. 2 (43). – S. 9-13.
2. Didenko M., Dymitrenko O., Kozlova A., Pavlov's'ka O. Jak pracjuvati z LGBT: Putivnik dlja psihologiv ta psihoterapevtiv. Metodichni rekomendacii iz psihologichnoi roboti z predstavnikami LGBT/ za zag. red. M. Didenko. – Kiiv: GO "Tochka opori JuA", 2021 r. – Bila Cerkva: TOV "Bilocerktivdruk". – 49 s.
3. Zakon Ukraїni vid 07.12.2017 r. # 2229-VIII. Pro zapobigannja ta protidiju domashn'omu nasil'stvu
4. Social'na i korekcijna robota z osobami, jaki vchynili nasil'stvo v sim'i; navch.-metod. posib. u dvoh tomah. T. 2. / Kol. avt.: O. M. Bandurka, O. I. Bandurka, V. O. Brizhik ta in. ; za zag. red. O. M. Bandurki, K. B. Levchenko, I. M. Trubavinoi. – Kiiv ; Harkiv : Prava ljudini, 2013. – 86 s.
5. Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J., Lanktree, C., Blaustein, M., Cloitre, M., & Van der Kolk, B. (2005). Complex trauma. *Psychiatric annals*, 35(5), 390–398.
6. Erikson, E. H. (1994). *Identity and the life cycle*. WW Norton & company.
7. Fromm, E. (2021). *The fear of freedom*. Routledge.
8. LeBon, G., & Nye, R. A. (2017). *The crowd*. Routledge.
9. Lorenzetti, L., Wells, L., Callaghan, T., & Logie, C. (2015). Domestic violence in Alberta's gender and sexually diverse communities: Towards a framework for prevention.
10. Simpson, E. K., & Helfrich, C. A. (2005). Lesbian survivors of intimate partner violence: Provider perspectives on barriers to accessing services. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 18(2), 39–59.

Надійшла до редколегії 04.10.22
Рецензовано 01.12.22

O. Piontkivska, PhD in Psychology, Assistant
ORCID ID: 0000-0003-4925-2834
S. Nesterenko, Student
ORCID ID: 0000-0003-3215-9203
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PROBLEM OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST YOUTH BELONGING TO THE LGBT-COMMUNITY

The article highlights two issues relevant to Ukraine – domestic violence and protection of the rights and freedoms of the LGBT community. The emphasis in the article is on highlighting the results of a study devoted to the study of domestic violence cases among LGBT youth. Although today, there is already a sufficient number of works revealing the content of prevention of domestic violence, the child's belonging to the LGBT community as a possible reason for violence by parents has been studied relatively little.

The main tool of empirical research was an electronic survey in the form of a questionnaire, which respondents filled out online. The research found that domestic violence may exist due to a person's membership in the LGBT community. 48% of the study participants answered that they experienced domestic violence from their parents or close relatives because they are a member of the LGBT community or, for example, because they do not meet their parents' expectations. Most often it is psychological violence (97.8%), which is carried out by the mother (78% of cases), father (56%) or grandmother (22%).

Also found that another problem faced by LGBT youth and in which the issue of violence is often present is the process of coming out to the family about their belonging to the LGBT community. In this light, a significant area of work for psychologists and social workers is the issue of parents' acceptance of their children's belonging to the LGBT community, which can be a significant step in preventing domestic violence.

The article also emphasizes the low awareness of young people about organizations and specialists who work with LGBT youth. 51.5% of the study participants do not know who they can turn to for help. This prompts the search for new strategies to overcome and prevent this phenomenon.

Keywords: adolescence, coming out, domestic, LGBT-community, parent-child relationship violence, prevention, youth.

УДК 37.062

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/11>

О. Чуйко, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-7088-0961

Є. Гладішко, асп.

ORCID ID: 0000-0001-7852-9500

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЗМІНА КОНТЕКСТУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК УМОВА ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуалізується питання створення безпечного освітнього середовища в сучасних умовах. Наводяться результати опитування педагогічних працівників закладів середньої освіти. Підтверджується гіпотеза про необхідність опанування педагогами компетентностей, пов'язаних із психосоціальною підтримкою учасників освітнього процесу. Зазначається, що найбільш незахищеним компонентом є фізична безпека, а психологічна безпека потребує поліпшення її змістових характеристик.

Ключові слова: безпечна освіта, безпечне освітнє середовище, педагогічна взаємодія, психолого-педагогічна взаємодія, психосоціальна підтримка.

Постановка проблеми. Безпека закладів освіти є надактуальною не лише в нашій країні, а й у державах всього світу. Державами, членами ООН у 2015 р. була запропонована Декларація про безпеку шкіл, яку Україна підписала у листопаді 2019 р. [1, с. 165]. У межах реалізації реформи "Нова українська школа" та програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2020–2025 рр. в Україні була прийнята концепція "Безпечна і дружня до дитини школа (БДДШ)", яка передбачала створення в кожній школі до 2025 р. сприятливого освітнього середовища, забезпечення компетентнісного навчання учнів і постійного підвищення кваліфікації педагогів. 2021 р. МОН України ініціював перевірку рівня безпеки й комфорту в закладах освіти, посилюючись на розроблений спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) в Україні онлайн інструмент моніторингу безпеки. Вбачалось, що інструмент дозволить перевірити санітарні умови школи, рівність можливостей для всіх учнів, якість освітнього процесу, а також наявність таких негативних явищ як насильство, булінг і кібербулінг, секстинг тощо.

Водночас, повномасштабна війна в Україні внесла свої корективи як у стратегію дій Уряду, так і в розуміння змісту безпекового середовища освітнього закладу. Відомо, що внаслідок вторгнення російських військ в Україну пошкоджено 2014 закладів освіти, 286 зруйновано повністю [2]; 60 % дітей змушені були стати внутрішньо переміщеними особами або біженцями [3, с. 18]. У березні 2022 р. на законодавчому рівні було внесено ряд змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану. Зокрема, ст. 57 Закону України "Про освіту" було доповнено положеннями, у яких передбачено, що держава повинна сприяти створенню безпечного освітнього середовища, здобуттю освіти, забезпечити функціонування освітнього процесу в найбільш безпечній формі для здоров'я та життя в умовах воєнного, надзвичайного стану або надзвичайної ситуації [4].

У липні 2022 р. Міністерство освіти і науки України спільно з Міністерством Внутрішніх справ анонсували про початок проєкту "Безпечне освітнє середовище в умовах війни", який має на меті забезпечення фізичного середовища безпеки (наявність і готовність бомбосховищ, обстеження прилеглих територій шкіл на наявність вибухонебезпечних предметів, тощо). Окрім того, проєкт передбачає створення різних навчальних курсів, мобільних додатків, Абетки з безпеки для школяра середньої школи, але, вочевидь, що проблема безпеки освітнього середовища в умовах війни, є проблемою комплексною.

Вона потребує врахування багатьох (зокрема нових) компонентів безпекової політики, яка б забезпечувала не лише фізичний чи "дидактичний" компонент, але й психолого-педагогічний.

Дослідники А. Гладкіх та А. Галій, досліджуючи особливості емоційного стану харківських школярів, які виїхали в інші міста або за кордон, виявили, що 3 % дітей мають поганий емоційний стан; 41 % – погіршений; 41 % – добрий емоційний стан; 15 % дітей – дуже добрий емоційний стан. Водночас, вони зауважують, що "більшість респондентів, у яких було виявлено погіршений емоційний стан, знаходяться в іншій області чи країні, ніж мешкали дотепер" [5, с. 102]. Порушене відчуття психологічної й емоційної безпеки в дитячому віці, неналежна увага до створення середовища безпеки у процесі освітньої соціалізації дитини, може в подальшому призвести до прояву травматичних симптомів або до посттравматичного стресового розладу, який деструктивно впливатиме на розвиток особистості й можливість її успішного функціонування в майбутньому [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема функціонування освітнього процесу в умовах воєнного стану є для України маловивченою. Упродовж першої фази російсько-української війни з 2014 р. по 24 лютого 2022 р. процеси навчання дітей на окупованих територіях Криму, Донецької та Луганської областей здебільшого забезпечувалися управлінськими рішеннями з боку Міністерства освіти і науки та які, щонайперше, концентрувалося навколо проблеми можливостей навчання дітей в освітніх закладах на підконтрольних Україні територіях [7, 8]. Значна кількість наукових досліджень цього часу присвячена можливостям освітнього процесу для дітей, які на певний час виїжджали з так званих "сірих зон" у рекреаційні заклади з метою підвищення рівня психічного і фізичного здоров'я дитини, відновлення здатності дитини до життєдіяльності в соціальному середовищі [9, 10].

На цьому тлі науковці І. Трубавіна, Л. Рибалко, С. Каплун досліджували проблему шляхів впровадження Декларації безпеки шкіл у заклади освіти України. Ними визначено чотири основні наукові підходи в теорії педагогіки, "які можуть стати основою для системної протидії небезпеці в освіті для дітей силами педагогічних працівників" [11, с. 75]. Кожен із цих підходів має свої функції і шляхи впровадження. Перший підхід – миробудівництво і педагогіка ненасилля, проголошує необхідність трансформації поведінки, сприяння змінам у поведінці дітей, їхніх батьків, педагогів та інших працівників щодо

толерантності й культури миру. Другий – заснований на допомозі для самопомогі як самозахисту та навчання безпечній поведінці всіх працівників закладу освіти, дітей, їхніх батьків, розвитку критичного мислення та почуття відповідальності за власне життя. Третій – ризикоорієнтований підхід, може бути представлений "як паспорт безпеки закладу освіти", що загалом сприяє запобіганню надзвичайним ситуаціям та усуненню їхніх наслідків через освітню систему. Четвертий підхід базується на впровадженні стандартів освіти, чуттєвої до конфліктів і передбачає три етапи: усвідомлення та розуміння контексту, у якому здійснюється освіта; взаємодія між контекстом освіти та освітньою політикою, освітніми програмами; мінімізація негативного впливу та максимізація позитивного впливу [11, с. 75–77]. У свою чергу, дослідниця О. Поляк виділяє чотири нові стратегії управління освітнім закладом, які враховують особливості воєнного стану в нашій державі. Найпершою, на її думку, є стратегія А, яка забезпечує створення в освітньому закладі безпечного освітнього середовища, де враховуватимуться зміни традицій координації дій зі змінним зовнішнім середовищем, що ще раз підкреслює актуальність проблеми безпеки та взаємодії всіх учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. До інших стратегій авторка відносить: стратегію Б: розв'язання фінансово-господарських питань освітнього закладу в умовах обмеження матеріального забезпечення; стратегію В: прозорість громадського контролю за діяльністю закладу освіти; стратегію Г: гнучкість організації освітнього процесу та контролю за реалізацією освітніх програм зі збільшенням застосування освітніх цифрових технологій і стратегію Д: розвиток інформаційно-цифрової компетентності як чинника вдосконалення компетентності стратегічного управління закладом освіти [12, с. 541–542].

Звертаючись до зарубіжного досвіду організації безпечного середовища можна побачити, що їхні контексти часто диктуються особливостями і специфікою соціальних явищ у тих чи інших країнах. Зокрема, відомо, що США посідають перше місце в світі за розстрілами школярів [13] і, відповідно, їхні моделі та стратегії спрямовані на упередження *School shooting* (від англ. "шкільна стрільщина"). Автори статті В. Бутенко та Н. Волкова детально описують різні процедури та практики, які застосовуються у державних школах США: обшук учнів, застосування металодетекторів, блокування дверей, які обмежують доступ до шкільних кімнат, коридорів, школи, камери відеоспостереження, чергування та стеження під час занять, заборона паління, електронна система оповіщення про надзвичайну ситуацію у школі, анонімні повідомлення про загрози тощо [14, с. 240]. Натомість, канадська система забезпечення безпечного освітнього середовища спирається на обов'язки самого учня [14, с. 241–242] і базується на спроможності школи спрямувати цього учня навчанням самодисципліни та відповідальності.

У дослідженнях виокремлюються поняття "безпечного освітнього середовища" й "безпеки освіти". Якщо перший термін обов'язково включає фізичний компонент безпеки (про що, наприклад, описувалось вище), то термін "безпека освіти" вказує швидше на дидактичні та організаційні аспекти навчального процесу, яких має дотримуватися вчитель в умовах війни. Зокрема, дослідниці І. Крамаренко, Т. Корнілова та І. Сілютіна наголошують, що така освіта передбачає тісну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, а основними методами, які її забезпечують, є переважання асинхронної взаємодії педагога та здобувача освіти; відеороз'яснення,

презентації, інтерактивні лекції; онлайн-заняття, лояльність до дедлайнів та ін. [15, с. 201–202]. На нашу думку, автори спеціально зауважують на особливий "тісний взаємодії" педагогів з учнями, зазначаючи, що характер психолого-педагогічної взаємодії обов'язково має зазнати змін. Цей контакт має набути більш особистісного характеру, який спрямовуватиметься не стільки на "розпізнавання навчальних досягнень учня", стільки на психологічний фон його буття: емоції, почуття, настрої, поведінкові прояви тощо.

Підтвердженням припущення щодо необхідності зміни звичних професійних патернів в освітян, які працюють в умовах воєнного стану, є праця ізраїльських дослідників David Brody та Naomi L. Baum. Зокрема в ній аналізуються особистісні стратегії стійкості, які виробили вихователі дитячих садків, коли перебували в умовах постійної загрози хімічної війни та терористичних атак з боку Іраку [16, с. 9–31].

Означена проблема є важливою з огляду на розуміння шкільного середовища як фактору забезпечення й розвитку психологічного благополуччя дитини, яке в умовах військового стану, набуває особливої гостроти. "Ідеться про середовище, яке надає можливості для відчуття задоволеності життям і те, яким чином воно впливає на набуття позитивного досвіду дитиною" [17, с. 64].

Метою статті є опис результатів проведеного опитування, спрямованого на вивчення зміни контексту педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу в період війни.

Методи дослідження. Із метою реалізації мети дослідження, застосовувався комплекс наукових методів: теоретичні – аналіз, синтез, конкретизація, абстрагування, узагальнення, порівняння, моделювання та систематизація психолого-педагогічної, методичної літератури, нормативно-правових документів; емпіричні – опитування; математичні – частотний аналіз.

Дослідження проводилося онлайн, за допомогою Google Forms, методом випадкового вибору. Педагоги залучалися до участі в дослідженні через використання персонального запрошення. Усі досліджувані надали згоду брати участь у опитуванні, характер опитування – анонімний. Метод збору інформації – анкетне опитування, анкета містила 10 запитань закритого типу. У дослідженні взяли участь 100 педагогічних працівників (92 жінок, 8 чоловіків) із Чернігівської (42 %), Київської (39 %), Хмельницької (9 %), Тернопільської (4 %), Рівненської (6 %) областей. Репрезентативність вибірки може містити похибки, урахувавши зміни в місцезнаходженні вчителів після початку повномасштабної війни.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Перше питання анкети: "*Чи вважаєте ви, що в умовах воєнного стану ваша педагогічна взаємодія із учасниками освітнього процесу зазнала змін*", отримало такі відповіді: 34 % педагогів вважають, що їхня діяльність змінилася повністю, 59 % зазначають, що в певній мірі зміни відбулися, 1 % вказують на те, що їм складно відповісти, 5 % вважають, що у їхній педагогічній діяльності майже нічого не змінилося і 1 % стверджує, що їхня діяльність зовсім не змінилася. Отже, 6 % респондентів зазначають, що змін не відбулося, а більше 80 % відзначають, що педагогічна діяльність в умовах воєнного стану зазнала змін.

Відповідаючи на друге питання: "*Чи зіштовхувалися ви з потребою допомагати здобувачам освіти нормалізувати їхній психологічний та емоційний стан з початку війни?*", нами було отримано такі відповіді: 71 % педагогів зіштовхувалися з потребою допомогти здобувачам освіти нормалізувати їхній психологічний та

емоційний стан з початку війни, 12 % опитуваних зазначають, що їм важко відповісти на це питання й лише 17 % педагогів вказують на те, що вони не зіштовхувалися з такою потребою. Досить цікаво зауважити, що є педагоги, які не усвідомлюють, чи справді вони допомагали здобувачам освіти нормалізувати психологічний стан чи ні. Цей факт вказує на певну необізнаність або

неусвідомленість щодо існування навичок психосоціальної підтримки, яку часто педагогічні працівники не виокремлюють як спеціальні компетентності.

На питання "Якщо вам доводилося допомагати здобувачам освіти, то вкажіть із якими саме психоемоційними станами здобувачів освіти ви стикались" ми отримали дані, відображені на рис. 1.

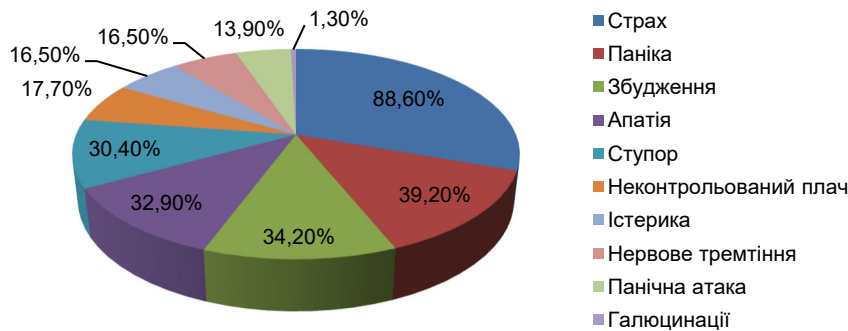

Рис. 1. Види емоційних станів, які виявляли педагоги в дітей (N = 100)

Як бачимо з рис. 1, найчастіше педагоги стикались із проявами страху у дітей (88,6 %); 39,2 % – панікою; 34,2 % – нервовим збудженням; 32,9 % – апатією; 30,4 % – ступором; 17,7 % – неконтрольованим плачем; 16,5 % – істерикою; 16,5 % – нервовим тремтінням, 13,9 % – панічними атаками, 1,3 % – галюцинаціями. Отже, підтверджується гіпотеза щодо появи нових психологічних нюансів у педагогічній взаємодії між вчителями й дітьми, у якій негативно забарвлений емоційний компонент відіграє дуже виразну роль.

Щодо запитання "Чи зіштовхувалися ви із потребою допомагати працівникам закладу освіти або батькам ваших здобувачів освіти нормалізувати їхній психоемоційний стан із початку війни?", 52 % респондентів відповіли ствердно; 34 % – ні, 14 % – зазначили, що їм важко відповісти. Отже, більшість педагогів зіштовхувалися з потребою допомогати іншим особам (зокрема батькам) нормалізувати їхній психоемоційний стан у процесі взаємодії, і знову констатується факт відсутності необхідних навичок і компетентностей.

Аналізуючи питання: "Чи потребували ви допомоги в нормалізації психоемоційного стану з початку війни?", ми з'ясували, що 49 % педагогів потребували такої допомоги щодо самого себе, 30 % не мали такої потреби і 21 % осіб зазначило, що їм важко відповісти на це питання. Ці дані підтверджують попередні результати щодо необхідності психологічної підтримки від оточуючих або фахівців. Це актуалізує проблему підвищення рівня психологічної культури педагогічного працівника та навчання його технікам само стабілізації, як першого кроку самопомоги. Водночас, менше половини педагогів – 43 % – відповіли, що їхній психоемоційний стан впливав і впливає на виконання професійних обов'язків, 18 % вказують на те, що їм важко відповісти на це питання і 39 % зазначають, що їхній психоемоційний стан ніяк не впливає на виконання професійної діяльності й ці речі між собою не взаємопов'язані.

На питання "Чи володієте ви правами/техніками/інструментами, які сприяють нормалізації/стабілізації психоемоційного стану здобувачів освіти, колег та батьків і себе особисто?" 5 % респондентів відповіли, що повною мірою, 34 % вказали, що знають і застосовують лише деякі аспекти, 57 % – покладаються на свій досвід і ситуацію і 4 % – не володіють такими інструментами

зовсім. Іншими словами, більше половини педагогів у ситуаціях необхідності підтримки інших покладаються не стільки на науково обґрунтовані методи доказової практики, скільки на свій власний досвід і інтуїцію.

Щодо питання "Чи потребуєте Ви спеціального навчання з теми психосоціальної допомоги та підтримки здобувачів освіти, колег, батьків і себе особисто в період війни?" 30 % педагогів відповіли, що так, 66 % зазначили, що деякою мірою і 4 % – ні. Лише незначна частина педагогів не зважає на необхідність навчання психосоціальної підтримки. Водночас, більшість педагогів зауважують, що такі знання та навички є необхідними в теперішній ситуації, бо сприятимуть не лише ефективному освітньому процесу, але й нормалізації власного психоемоційного стану. Водночас, 4 % респондентів зазначили, що керівництво закладу повинно організувати спеціальне навчання; 13 % відповіли, що таке навчання повинні здійснювати психолог або соціальний педагог закладу освіти; 62 % визнали, що навчання мають здійснювати запрошені спеціалісти, які розуміються на цій темі й мають відповідний досвід; 21 % педагогів вказали, що вони самі повинні навчатися шляхом відвідування різних онлайн і офлайн заходів. Більше половини опитуваних вказали, що таке навчання повинно проходити за керівництва відповідних спеціалістів, які розуміються на цій проблемі й темі. Загалом можна стверджувати про сформовану потребу у спеціальному навчанні та кваліфікації.

Інше питання спрямовувалося на рефлексію безпечного середовища в тих освітніх закладах, у яких працюють респонденти. Оцінювалися фізична, психологічна, соціальна, екологічна й інформаційна безпека за шкалою від 0 до 10, де 0 – умови повністю відсутні, а 10 – умови дотримуються повністю. Отримані дані відображені в табл. 1.

Отримані дані засвідчують, що найгірші показники стосуються фізичної безпеки освітніх закладів. Вона визначається наявністю/відсутністю в закладі придатного для перебування бомбосховища, обладнаних коридорів, класів, системи оповіщення про небезпеку, розроблених правил поведінки під час різних видів небезпек, зокрема воєнної. Більш того, розроблені на папері протоколи й алгоритми дуже часто нехтуються, відбуваються не в тій послідовності, на практиці займають набагато більше

часу, аніж у теорії. Так, наприклад, під час повітряної тривоги всі суб'єкти навчального процесу повинні протягом 2 хв перейти до укриття, але на практиці це займає 10–15, а то і 20 хв. Ба більше, постійні обстріли, сигнали

повітряної тривоги навіть за ідеальної захищеності фізичного простору в закладі освіти, все одно викликають суб'єктивне відчуття фізичної вразливості.

Таблиця 1

Оцінка педагогами показників безпечного освітнього середовища (N = 100)

Показник БОС	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Фізична безпека	17 %	17 %	9 %	4 %	17 %	7 %	9 %	8 %	7%	5%
Психологічна безпека	12 %	13 %	11 %	2 %	10 %	4 %	14 %	16 %	9%	9%
Соціальна безпека	8 %	11 %	13 %	1 %	3 %	5 %	9 %	11 %	17%	22%
Екологічна безпека	5 %	13 %	10 %	2 %	4 %	12 %	11 %	15 %	15%	13%
Інформаційна безпека	6 %	11 %	11 %	2 %	10 %	5 %	13 %	14 %	15%	13%

Середні оцінки отримали такі параметри як психологічна безпека, яка визначається відчуттям захищеності, підтримки, комфорту, яку надає весь персонал закладу учасника освітнього процесу з огляду на воєнну ситуацію; й соціальна безпека, що визначає гарантію права на здобуття освіти в закладі, сплату заробітних плат, стипендій, дотримання законодавчих прав на працю і відпочинок. Щодо екологічної безпеки, яка визначається дотриманням всіх санітарно-гігієнічних правил навчання та роботи, наявністю медичних аптечок у всіх класах, засобів гігієни у вбиральнях, доступом до медичної сестри й інформаційної безпеки, що характеризується наявним контролем якості інформації в закладі освіти, наявністю антивірусних систем на комп'ютерах, дотриманням прав про захист персональних даних, роботою з забезпечення проблем кібербулінгу та кіберзлочинів, то ці параметри оцінюються педагогами на більш високому рівні. Ця тенденція може пов'язуватися з тим, що ці безпекові аспекти впроваджувалися у країні поступово й реалізуються відповідно до дії законодавчих аспектів безпеки в інтернеті, карантинних умов навчання та базових правил санітарії й гігієни.

Висновки. Проведене дослідження показує, що війна й загалом ситуація воєнного стану у країні, суттєво впливає на характер освітнього процесу в закладах середньої освіти. Задекларовані в урядових документах вимоги до формування безпечного освітнього середовища в закладах освіти потребують урахування й розгортання відповідних політик не лише в частині забезпечення фізичної безпеки, але і психологічної. Педагоги вважають, що їхня взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу зазнає змін, і ці зміни пов'язані насамперед із надмірно емоційними переживаннями, які демонструють діти, батьки, колеги у процесі педагогічної взаємодії. Навчальний процес відбувається в умовах надзвичайних стресів і навантажень, що відбивається на психічному стані вчителів і потребує додаткових ресурсів для його збалансування. Педагоги потребують освоєння нових компетентностей, пов'язаних із здобуттям навичок психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу, навчання здатностям, які раніше були прерогативою фахівців у галузі психічного здоров'я. Педагоги зіштовхуються із проявами кризових психоемоційних станів своїх учнів, серед яких найпоширеніші – страх, паніка, нервові збудження, апатія. У дослідженні виявлена проблема нездатності педагогів своєчасно й дієво реагувати на проявлені стани, що актуалізує потребу у спеціальному навчанні з проблеми нормалізації та стабілізації як власного психоемоційного стану, так і стану оточуючих людей. Вчителі схиляються до думки, що таке навчання мають проводити спеціалісти, які є фахівцями в галузі психічного здоров'я, меншу довіру вони виявляють у бік

працівників психологічної служби їхнього навчального закладу, і покладаються на фахових експертів у цій галузі.

Педагогічна взаємодія та її характер, на нашу думку, є складовим психологічної безпеки освітнього закладу, оскільки характер стосунків між вчителем і дитиною може гарантувати (або ж ні) – відчуття безпеки й захисту, душевного комфорту та психологічного благополуччя. Вивчення додаткових параметрів безпечного освітнього середовища показало, що психологічна та соціальна безпека є достатньо вираженими в досліджуваних освітніх закладах, на вищому рівні знаходяться екологічна й інформаційна безпека, натомість фізична безпека є найбільш "незахищеною" і потребує суттєвого доопрацювання в найближчій перспективі.

Перспективи дослідження. Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні компонентів безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану та найбільш ефективних соціально-педагогічних способах їхньої реалізації.

Список використаних джерел

- Рябовол Л. Т. Створення безпечного шкільного середовища в умовах збройних конфліктів як вимога/рекомендація ООН / Л. Т. Рябовол // Наукові записки. Серія: Право. – 2022. – Вип. 12. – С. 164–170.
- Сім мільйонів дітей війни в Україні. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://saveschools.in.ua>
- Калінічева Г. Захист освіти від військового втручання: історичні нариси та реалії сучасності / Г. Калінічева // Неперервна професійна освіта. – 2022. – Вип. 1 (70). – С. 18–30.
- Закон України від 15 березня 2022 року № 2126-ІХ "Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану". – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>
- Гладких А. М. Роль вчителя з тьюторськими компетентностями в освітньому процесі в умовах воєнного стану / А. М. Гладких, А. І. Галій // П'ята міжнародна конференція молодих учених: Харківський природничий форум (19–20 травня 2022 р., м. Харків): збірник тез. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – 2022. – С. 100–102.
- Твердохліб І. І. Польський досвід супроводу дітей з посттравматичним стресовим розладом внаслідок війни росії проти України / І. І. Твердохліб, В. Є. Коваленко // П'ята міжнародна конференція молодих учених: Харківський природничий форум (19–20 травня 2022 р., м. Харків): збірник тез. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди. – 2022. – С. 148–152.
- Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Порядку продовження навчання осіб, які навчалися у закладах вищої освіти, що розташовані на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях" № 74 від 19.01.2017.
- Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження порядку прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій території автономної Республіки Крим та міста Севастополя, тимчасово окупованій території окремих районів Донецької та Луганської областей, території населених пунктів на лінії зіткнення" № 271 від 1 березня 2021 р.
- Чуйко О. В. Особливості організації психологічного супроводу дітей із зони воєнних дій у рекреаційному закладі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.: Актуальні проблеми рекреаційної психології та педагогіки; за ред. С. М. Симоненко. – О. : видавець Букаєв Вадим Вікторович. – 2018. – С. 104–111.
- Симоненко С. М. Актуальні проблеми розвитку рекреаційної психології дитинства // Рекреаційна психологія дитинства: теорія і практика : монографія; за заг ред. С. М. Симоненко. – К. : "Центр учбової літератури", 2017. – С. 7–18.

11. Трубавіна І. М. "Декларація безпеки шкіл": шляхи впровадження в систему освіти України / І. М. Трубавіна та ін. // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – 2019. – Вип. 52. – С. 69–86.

12. Поляк О. В. Удосконалення компетентності стратегічного управління закладом освіти в умовах воєнного стану / О. В. Поляк // Міжнародний науковий журнал "Грааль науки". Секція XXIV. Педагогіка та освіта. – 2022. – № 14–15 (травень). – С. 538–543.

13. Напади на школи. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Напади_на_школи

14. Бутенко В. Е. Створення безпечного освітнього середовища: досвід США та Канади / В. Е. Бутенко, Н. В. Волкова // The XII International Science Conference "Topical tendencies of science and practice", December 07.10.2021. – Edmonton, Canada. – P. 239–243.

15. Крамаренко І. С. Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану / І. С. Крамаренко та ін. // Перспективи та інновації науки (Серія "Педагогіка", Серія "Психологія", Серія "Медицина"). – 2022. – № 4(9). – С. 192–205.

16. Brody D. Israeli Kindergarten Teachers Cope With Terror and War: Two Implicit Models of Resilience / D. Brody, N. L. Baum // Curriculum Inquiry. – 2007. – Vol. 37. – № 1. – P. 9–31.

17. Чуйко О. В. Психологічне благополуччя дитини: від методології оцінювання до прикладних практик / О. В. Чуйко // Вісн. Київ. нац. ун-ту: Соціальна робота. – 2021. – № 1(7). – С. 62–66.

References

1. Rjabovol L. T. Stvorennja bezpechnogo shkil'nogo seredovishha v umovah zbrojnih konfliktiv jak vimoga/rekomendacija OON / L. T. Rjabovol // Gaukovi zapiski. Serija: Pravo. – 2022. – Vipusk 12. – S. 164–170.

2. Sim mil'yoniv ditej viyny v Ukraini. – URL: <https://saveschools.in.ua>

3. Kalinicheva G. Zahist osviti vid vijs'kovogo vtruchannja: istorichni narisi ta realii suchasnosti / G. Kalinicheva // Nepererвна profesijna osvita. – 2022. – Vipusk # 1 (70). – S. 18–30.

4. Zakon Ukrainy vid 15 bereznja 2022 roku № 2126-IX "Pro vnesennja zmin do deyakih zakoniv Ukrainy shchodo derzhavnykh harantij v umovakh voyennogo stanu, nadzvychajnoyi situatsiji abo nadzvychajnogo stanu". – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>

5. Gladkih A. M. Rol' vchitelja z t'jutors'kimi kompetentnostjami v osvith'omu procesi v umovah voennogo stanu / A. M. Gladkih, A. I. Gaij // P'jata mizhnarodna konferencija molodih uchenih: Harkivs'kij prirodnicij forum (19–20 travnja 2022 r., m. Harkiv): zbirnik tez. – Harkiv: HNPU imeni G. S. Skovorodi. – 2022. – S. 100–102.

6. Tverdohlib I. I. Pol'skij dosvid suprovodu ditej z posttravmatichnim stresovim rozladom vnaslidok vjni rosii proti Ukraini / I. I. Tverdohlib, V. E. Kovalenko // P'jata mizhnarodna konferencija molodih uchenih: Harkivs'kij prirodnicij forum (19–20 travnja 2022 r., m. Harkiv): zbirnik tez. – Harkiv: HNPU imeni G. S. Skovorodi. – 2022. – S. 148–152.

7. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy "Pro zatverdzhennja Poryadku prodovzhennja navchannja osib, yaki navchalysya u zakladakh vyshchoyi osvity, shcho rozstashovani na tymchasovo okupovanykh terytoriyakh u Donets'kij ta Luhans'kij oblastiakh" № 74 vid 19.01.2017.

8. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy "Pro zatverdzhennja poryadku pryomu dlya zdobuttja vyshchoyi, fakhovoyi peredvyshchoyi ta profesijnoyi (profesijno-tehnicnoyi) osvity osib, yaki prozhyvayut na tymchasovo okupovaniy terytoriyi avtonomnoyi Respubliky Krym ta mista Sevastopolya, tymchasovo okupovaniy terytoriyi okremykh rayoniv Donets'koyi ta Luhans'koyi oblastey, terytoriyi naselennykh punktiv na liniyi zitknennja" № 271 vid 1 bereznja 2021 r.

9. Chuyko O. V. Osoblyvosti orhanizatsiyi psykholohichnoho suprovodu ditej iz zony voyennykh diy u rekreatsijnomu zakladi: materialy V Mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferentsiyi: Aktual'ni problemy rekreatsijnoyi psykholohiyi ta pedahohiky/ za red. S. M. Symonenko. Odesa: vydavets' Bukayev Vadym Viktorovych. – 2018. – S.104–111.

10. Symonenko S. M. Aktual'ni problemy rozvytku rekreatsijnoyi psykholohiyi dytynstva // Rekreatsijna psykholohiya dytynstva: teoriya i praktyka. Kol. Monohrafiya / za zah red. S. M. Symonenko. – K. : "Tsentr uchbovoyi literatury", 2017. – S. 7–18.

11. Trubavina I. M. "Deklaracija bezpeki shkil": shljahi vprovadzhennja v sistemu osviti Ukraini / I. M. Trubavina, L. S. Ribalko, S. O. Kaplun // Zasobi navchal'noї ta nauково-doslidnoї roboti. – 2019. – Vip. 52. – S. 69–86.

12. Poljak O. V. Udoshkonalennja kompetentnosti strategichnogo upravlinnja zakladom osviti v umovah voennogo stanu / O. V. Poljak // Mizhnarodnij naukovij zhurnal "Graal' nauki". Sekcija HHIV. Pedagogika ta osvita. – 2022. – # 14–15 (traven'). – S. 538–543.

13. Napady na shkoly. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Напады_на_шкoly

14. Butenko V. E. Stvorennja bezpechnogo osvith'ogo seredovishha: dosvid SShA ta Kanadi / V. E. Butenko, N. V. Volkova // The XII International Science Conference "Topical tendencies of science and practice", December 07.10.2021. – Edmonton, Canada. – R. 239–243.

15. Kramarenko I. S. Adaptacija distancijnogo navchannja u vishhij shkoli do umov voennogo stanu / I. S. Kramarenko, T. L. Kornisheva, I. O. Siljutina // Perspektivi ta innovacii nauki (Serija "Pedagogika", Serija "Psihologija", Serija "Medicina"). – 2022. – № 4(9). – S. 192–205.

16. Brody D. Israeli Kindergarten Teachers Cope With Terror and War: Two Implicit Models of Resilience / D. Brody, N. L. Baum // Curriculum Inquiry. – Vol. 37. – № 1, Mar. – 2007. – P. 9–31.

17. Chuyko O. V. Psykholohichne blagopoluchchja dytyny: vid metodolohiyi otsinyuvannya do prykladnykh praktyk / O. V. Chuyko // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu: Sotsialna robota. – 2021 – №1(7). – S. 62–66.

Надійшла до редакції 20.09.22
Рецензовано 30.10.22

O. Chuiko, Doctor of Psychology, Professor
ORCID ID: 0000-0001-7088-0961
Ye. Hladysenko, PhD-student
ORCID ID: 0000-0001-7852-9500
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHANGING THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL INTERACTION AS A CONDITION FOR THE ORGANIZATION OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article updates the issue of creating a safe educational environment in the conditions of martial law, considers the main approaches that contribute to safety in education: peacebuilding and pedagogy of nonviolence, assistance for self-help as self-defense and teaching safe behavior; risk-oriented; implementation of conflict-sensitive education standards. The focus of the research is the peculiarities of pedagogical interaction between teachers and students in April–May 2022, which underwent significant changes due to the military situation in Ukraine and the forced change in the format of the educational process. The results of a survey of teaching staff of secondary education institutions (100 respondents) from 5 regions of Ukraine: Chernihiv, Kyiv, Khmelnytskyi, Ternopil and Rivne regions are given. The hypothesis about the need for teaching staff to acquire additional competencies related to providing psychosocial support to participants in the educational process, self-help and recovery methods is confirmed. It is noted that among all the components of a safe educational environment: physical (equipped and suitable bomb shelter, equipped corridors, classrooms, there is a system of warning about danger, developed rules of behavior during various types of danger, including military), social (guarantee of rights for obtaining an education at the institution, payment of wages, scholarships, compliance with the legal rights to work and rest), psychological (the feeling of security, support, comfort provided by all the staff of the institution to the participants of the educational process in view of the war situation), environmental (observance of all sanitary – hygienic rules of study and work, availability of first-aid kits in all classes, hygiene products in restrooms, access to a nurse), information (available information quality control in the educational institution, availability of anti-virus systems on computers, compliance with the rights to protect personal data, work to ensure the problems of cyberbullying and cybercrime), the most vulnerable it is physical security, and psychological safety needs improvement in its content characteristics, including by changing the content of pedagogical interaction at the "teacher-student-parent" levels.

Keywords: safe education, safe educational environment, pedagogical interaction, psychological-pedagogical interaction, psychosocial support.

УДК 364.14

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/12>

Ю. Швалб, д-р психол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-9110-3651

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЯК МЕТА ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ГРОМАДІ

Пропонується системна модель соціальної роботи у громаді в умовах реалізації реформи децентралізації влади та самоорганізації. Виокремлюється три об'єкти діяльності фахівця соціальної роботи (ФСР) – структура спільнот, які існують у громаді, соціальний стан сімей, що склався, і соціальний статус індивідів, які утворюють громаду.

Доводиться, що діяльність ФСР у громаді здійснюється у формах соціального проєктування, програмування соціального розвитку та планування соціальної активності членів громади, які спрямовані на підвищення загального рівня благополуччя й реалізуються через конкретні заходи. Стверджується, що реалізація цієї моделі призводить до зміни функціонального місця і значення соціальної роботи у системі життєдіяльності громади та сприяє її становленню як базової одиниці суспільного буття.

Ключові слова: громада, самоврядування, сім'я, соціальне благополуччя, особистість, соціальна робота, соціальне проєктування, управління розвитком.

Постановка проблеми. Тема благополуччя за останні 10–15 років стала однією з найпоширеніших і популярних майже для всіх гуманітарних наук і практик. Треба зазначити, що насамперед цією темою зацікавилися соціологи у зв'язку з тим, що було виявлено значне протиріччя між рівнем добробуту людей і суб'єктивним почуттям благополуччя й щастя. У численних соціологічних дослідженнях було встановлено, що це протиріччя, принаймні в розвинених європейських країнах, стає суттєвою причиною розповсюдження суїцидальної поведінки, невинновданого ризикованої поведінки, депресивних станів, алкоголізму, наркоманії тощо. У психологічних дослідженнях було показано, що втрата почуття благополуччя та щастя пов'язано з двома провідними чинниками: на соціально-психологічному рівні з почуттям відчуженості та дезаптованості, а на індивідуально психологічному – із втратою сенсу безкінечної боротьби за успіх і гонитви за багатством.

У просторі соціальної роботи особливого значення набули три аспекти цієї проблеми. По-перше, втрата почуття благополуччя безпосередньо пов'язана з тим, що прийнято визначати як "складні життєві обставини", тобто з такою життєвою ситуацією у який індивід виявляється неспроможним побудувати ефективну стратегію організації власної життєдіяльності. По-друге, почуття благополуччя є складним ментальним утворенням у якому, зокрема, можна виділити аспект саме соціального благополуччя особистості. По-третє, поняття благополуччя однозначно пов'язане з поняттям суб'єкта, але не лише індивідуального, а й групового суб'єкта на всіх рівнях людської спільноти – від малої неформальної групи чи сім'ї, до суспільства загалом.

Мета статті полягає в розробці моделі соціальної роботи у громаді, спрямованої на підвищення рівня суб'єктивного та соціального благополуччя спільноти, як провідної умови розв'язання багатьох соціальних проблем, що виникають у сучасному суспільстві.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Наші власні дослідження (та роботи А. Борисової, Н. Бутенко, О. Павленко, Л. Полівко, які виконано під нашим науковим керівництвом як дисертаційні дослідження) соціального благополуччя розпочалися ще у 2014 р. у зв'язку з війною на сході України та виникненням значної кількості вимушених переселенців, перед якими постала складне життєве завдання побудови нового життя в нових спільнотах. Було показано, що одним із провідних чинників ефективної адаптації переселенців є психологічна

готовність місцевих жителів до їхнього прийняття як повноцінних членів спільноти. Додатковим чинником, що визначає швидкість протікання адаптаційних процесів, виявились установки батьків щодо подальшої міграції/стабілізації дітей відносно до цієї спільноти та місця тимчасового проживання [5, 6].

Наступним етапом стали дослідження особливостей соціальної реадaptaції до мирного життя демобілізованих учасників бойових дій (АТО), у яких було показано той самий "ефект спільноти". Проте, було виявлено й суттєві відмінності: показана особлива роль сім'ї як смислотвірної центру всього процесу реадaptaції та особлива значущість утворення мережових спільнот самих демобілізованих, побудованих на засадах бойового братерства взаємної підтримки та взаємодопомоги [6, 7].

Третій етап досліджень пов'язувався з проблемою соціальної інклюзії людей з інвалідністю. Тут було виокремлено три чинники, серед яких провідним визначено ставлення особистості до себе як до повноцінного соціального суб'єкта з певними індивідуальними обмеженнями. Додатковими чинниками виявились: чинник ставлення членів родини до самого факту наявності обмежень і чинник толерантного ставлення оточуючих до людей із відхиленнями у фізичному габітусі. Окрім того було показано, що умовою повноцінного соціального розвитку стає утворення таких мережових спільнот, де сам факт інвалідності втрачає свою значущість, а на перше місце висуваються соціальні й особистісні якості індивіда [2, 8, 9, 14, 16, 17].

Четвертий етап пов'язаний з розробкою та впровадженням проєктів і програм розвитку громад в умовах реформи децентралізації і самоврядування. У цьому сенсі громада постає як складний соціальний суб'єкт, утворений і структурований сукупністю конкретних спільнот. Було показано, що ефективність утворення та функціонування громади детерміновано двома соціально-психологічними чинниками: з одного боку, почуттям благополуччя кожної родини, що постає провідною умовою стабілізації населення й підвищення якості професійної діяльності та соціокультурного рівня життєзабезпечення, з другого – самовизначенням індивідів як повноцінних і значущих членів громади [1].

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Отже, у соціальній роботі виокремлюється особливий комплексний предмет досліджень, а саме: благополуччя спільноти, благополуччя сім'ї у спільноті, і благополуччя особистості в родинному та суспільному житті. Відповідно до цього ми можемо виокремити

три відносно самостійних об'єкти практик соціальної роботи у громаді:

- соціальна інфраструктура громади;
- структура та стан сімей у громаді;

• структура соціальних потреб та інтересів членів громади.

Співвідношення цих об'єктів можна відобразити на схемі(див рис. 1).

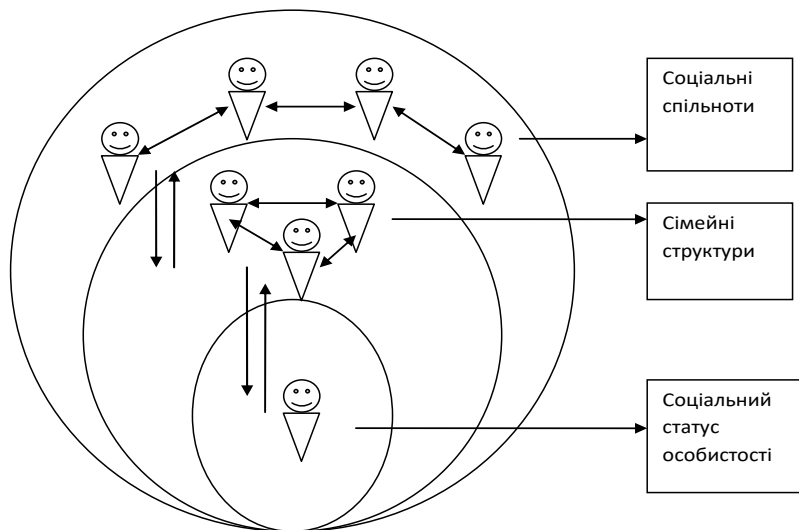

Рис. 1. Модель структури об'єкта соціальної роботи у громаді

Зауважимо, що цю модель можна читати у трьох варіантах:

Знизу – вгору, як схему соціального становлення індивіда, де процес соціалізації і набуття соціальних статусів відбувається як входження у соціальні спільноти через сімейні структури.

Зверху – вниз, як схему впливу соціального середовища на індивіда, який, переважно, є опосередкованим сімейними уявленнями, установками тощо.

Від центру – і вгору, і вниз, як схему системотвірного значення сім'ї в організації соціального буття індивіда і функціонуванні соціальних відносин у громаді.

Ще раз підкреслимо, що реально діюча громада постає як цілісний і системний об'єкт соціальної роботи, а її частини є конкретними об'єктами діяльності фахівця соціальної роботи (ФСР) лише в аналітичному плані та під час розв'язання часткових завдань. Проте, варто розуміти, що в наших сучасних умовах будь-яке населення будь-якої території автоматично стати громадою не в змозі, бо для цього потрібні не стільки певні адміністративні рішення, скільки розгортання реального життєвого процесу становлення населення як громади. І в цьому живому процесі соціальні та психологічні аспекти мають не менше, а, напевно, і більше значення ніж фінансові, економічні чи виробничі.

Ми вважаємо, що одним із найбільш значущих показників становлення громади – це виникнення і постійне ствердження суб'єктивного почуття благополуччя на всіх трьох рівнях організації життєдіяльності громади – суспільному, сімейному й особистому. Не зупиняючись зараз на визначенні самого поняття благополуччя вкажемо, що воно виникає як природне почуття, як поєднання емоційного переживання життєвого стану з оцінним ставленням до життєвих подій та умов життєдіяльності. Це природне почуття благополуччя означає, що його не можливо формувати ззовні, але прямому формуванню підлягають ті умови життєдіяльності, які входять до суб'єктивного ментального конструкту, що визначає якість самого почуття. Отже, суб'єктивне почуття

благополуччя має бути загальною метою діяльності ФСР у громаді, але не може бути безпосереднім предметом його діяльності. Тобто, якщо мета діяльності ФСР полягає у просторі почуттів інших суб'єктів, то предметом його діяльності мають виступати конкретні умови виникнення таких почуттів.

Зупинимось більш детально на кожному рівні.

1. Громада як об'єкт діяльності ФСР.

Насамперед підкреслимо, що для соціальної роботи громада – це не просто певна кількість і якість населення, а функціональна структура соціальних відносин і станів конкретних соціальних груп і спільнот. Функціональна структура громади для ФСР представлена у двох взаємодоповнювальних конструктах.

З одного боку, це своєрідна "мапа" наявної соціальної інфраструктури громади, яка має забезпечувати задоволення провідних соціокультурних потреб та інтересів населення (освітніх, рекреаційних, творчих, дозвілєвих, професійних тощо). Зауважимо що це саме мапа не стільки в переносному, скільки у прямому значенні, бо у громадах, особливо тих, що побудовані за адміністративно-територіальним принципом, розташування елементів інфраструктури завжди є дуже нерівномірним, що значною мірою впливає на їхню доступність і функціонування. Ця "мапа" соціальної інфраструктури має доповнюватися їхньою оцінкою за параметрами: доступності, достатності, відповідності попиту, якості, безпеки тощо.

З іншого боку, це своєрідний "реєстр" конкретних спільнот, які, власне, й утворюють диференціальну соціальну структуру громади, що задає потенціал її розвитку. Цей "реєстр" громади та наявних спільнот має доповнюватися оцінкою їхнього психологічного стану за параметрами: про соціальності // асоціальності, активності // депресивності, толерантності // конфліктності тощо.

Ці два конструкти (мапа інфраструктури й реєстр спільнот) у своєму поєднанні утворюють загальну інформаційно-оцінну картину буття громади (див. рис. 2) і постають необхідним підґрунтям для визначення загальної структури і напрямів практичної діяльності ФСР.

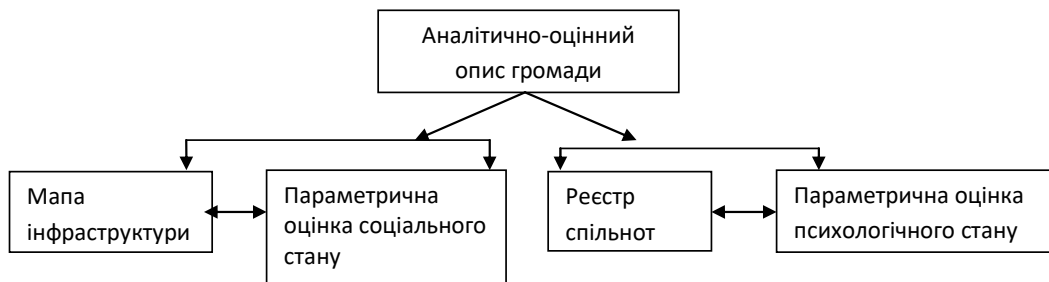

Рис. 2. Структура аналітично-оцінного опису громади для соціальної роботи

У найбільш узагальненому вигляді таку структуру діяльності можна визначити в такій формі:

- мета діяльності ФСР у громаді – розбудова соціальної інфраструктури, відповідної конкретним потребам та інтересам спільнот;
- шлях – сприяння розвитку самоврядування, самоорганізації та суспільної взаємодопомоги;
- провідний інструментарій – проекти соціального розвитку спільнот у громаді;
- показники ефективності – усвідомлювана населенням впорядкованість життя як суб'єктивна відповідність структури життєвого простору наявним життєвим функціям існування.

Ще раз підкреслимо, що це лише загальна "рамка", яка задає напрям, структуру і принципи діяльності ФСР на рівні цілісної громади, а її реальний зміст має співвідноситися з реальною ситуацією, визначеною в аналітично-оцінному описі. До цього додамо ще тільки одне міркування: розробка будь-яких проектів соціального розвитку та їх реалізація будуть ефективними лише за умови безпосередньої участі в них самих членів громади.

2. Сім'я, як об'єкт соціальної роботи у громаді.

Сім'я давно й майже традиційно, є одним із найважливіших об'єктів соціальної роботи. Стосовно роботи з сім'єю є достатньо добре відпрацьовані стандарти, організаційні форми й методи її підтримки та супроводу у складних життєвих обставинах. Проте змінюються не лише умови функціонування сімей, але й завдання соціальної роботи з сім'єю, і натеper ми можемо казати, що життєдіяльність сім'ї у громаді є відносно новим об'єктом діяльності соціального працівника.

Інформаційним підґрунтям для роботи ФСР із сім'єю, на наш погляд, має бути своєрідний подвійний опис сімейної ситуації. З одного боку, це соціологічне визначення "сімейної ситуації у громаді", у якому описується громада з погляду сімейного стану мешканців. У соціології розроблено декілька моделей дослідження сім'ї [11], які може використовувати ФСР, а тому ми не будемо більш детально зупинятися на цьому питанні. Проте соціологічний опис є, переважно, формальним і

кількісним, а тому, він має доповнюватися змістовним психологічним описом стану сімей у громаді. Ідеться не про "доповнення", а про необхідність наявності двох взаємодоповнювальних описів сімейної ситуації у громаді. Тобто, з іншого боку, має бути створений диференційований психологічний портрет сімейних станів у громаді. Це завдання, за своєю новизною, є більш складним, бо зазвичай психологічний портрет складається стосовно окремого індивіда – його якостей і властивостей.

Такий соціально-психологічний портрет має будуватися на підставі визначення певних інтегративних чи типологічних ознак, а проблемність цього завдання як раз і полягає у виборі цих ознак. Розв'язання цієї проблеми у відповіді на більш широке питання про об'єкт діяльності ФСР: чи він має працювати лише з неблагополучними сім'ями, чи в зоні його уваги має бути становище будь-якої сім'ї у громаді? Відповідно до заявленої нами позиції, другий варіант відповіді є більш продуктивним і перспективним.

Тому можна припустити, що провідними ознаками мають бути не змістовні психологічні ознаки, а інтегральні типологічні характеристики. До таких інтегральних характеристик ми можемо віднести три внутрішньо-сімейних та одну зовнішню, соціальну. До внутрішніх ми пропонуємо віднести:

- стиль сімейної комунікації та взаємодії (включно, наприклад, стиль прийняття сімейних рішень);
- психологічний клімат сім'ї (включно емоційний і моральний);
- самовизначення в життєвій перспективі (включно: минуле, сьогодення та майбутнє).

До зовнішніх показників ми пропонуємо віднести позиційну характеристику стану сім'ї в соціальних зв'язках у громаді, яку умовно можна визначити як "соціометричний статус сім'ї", який можна складати аналогічно тому, як розраховується соціометричний статус індивіда в групі.

Узагальнено такий інформаційно-оцінний опис "сімейної ситуації громади" (див. рис. 3) може бути підґрунтям для розробки конкретних програм цільової роботи не лише з окремими сім'ями, які потребують соціальної допомоги, а й зі станом сімей у громаді загалом.

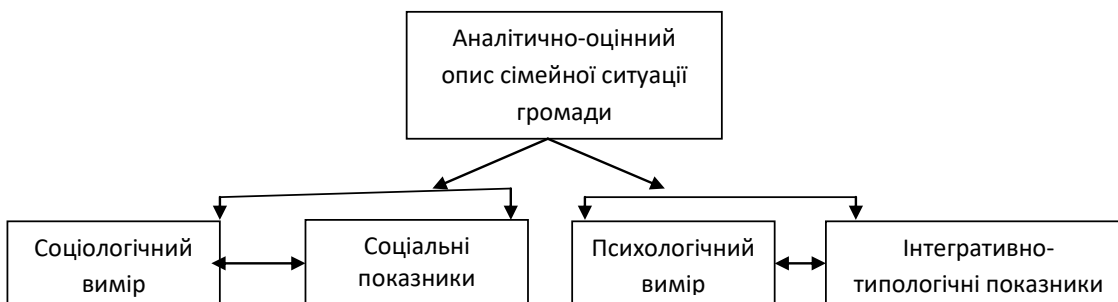

Рис. 3. Структура аналітично-оцінного опису сімейної ситуації громади для соціальної роботи

Тепер ми можемо визначити загальну структуру діяльності ФСР із сім'єю у громаді:

- мета діяльності ФСР із сім'єю – самодостатність сім'ї як одиниці існування спільноти;
- шлях – утворення соціального простору забезпечення сімейної життєдіяльності та дозвілля;
- провідний інструментарій – програми ефективного соціального функціонування родин;
- показник ефективності – раціональне почуття захищеності власного існування й існування близьких людей, як суб'єктивна можливість використання наявних форм і методів мінімізації ризиків.

Ще раз підкреслимо, що запропонований підхід базується на уявленні, що соціальна робота у громаді не може обмежуватися допомогою сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, а має спрямовувати свої зусилля на укріплення сімейного благополуччя в конкретній громаді.

3. Індивід як об'єкт соціальної роти у громаді.

Як ми вже вказували, об'єктом діяльності ФСР у громаді постає не сам по собі окремий індивід, а структура соціальних потреб та інтересів членів громади. Проте, якщо теорія соціальних потреб розроблена достатньо детально, аж до методичного рівня, то теорія соціальних

інтересів, принаймні у нашій країні, починає розроблятися лише зараз (див., напр. [4]). Не вдаючись до аналізу цих підходів вкажемо, що провідним психологічним показником соціальних потреб є ступінь задоволеності наявними умовами життєдіяльності, а показником соціальних інтересів виступає рівень внутрішньо мотивованої суспільної активності та соціальної ініціативи особистості. Хоча прояви такої активності та ініціативності добре відомі – волонтерство, участь у масових заходах, участь у розробці та впровадженні соціально орієнтованих проєктів тощо, але їхня систематизація і методологічне осмислення досі є недостатніми.

Отже, на рівні індивідуальної роботи у громаді ФСР необхідно володіти двома типами знань про людей, які утворюють населення громади – це ступінь задоволення потреб і рівень соціальної (суспільної) активності. Проте цього недостатньо і вони мають доповнюватися перспективною оцінкою:

- стосовно потреб – це оцінювання спроможності індивіда у їх задоволенні і, відповідно, визначенням ступеня і якості надання соціальної допомоги;
- стосовно інтересів – це оцінка потенційної можливості їхньої реалізації в наявних соціальних умовах і, відповідно, визначенням організаційних форм їхньої підтримки (див. рис. 4).

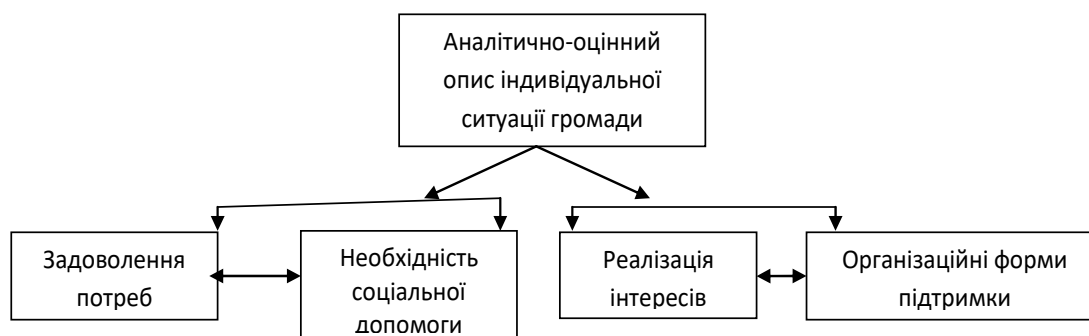

Рис. 4. Структура аналітично-оцінного опису індивідуальної ситуації у громаді для соціальної роботи

До сказаного варто додати, що індивідуальні інтереси та потреби можуть лежати не лише у про соціальному та нормативному просторі, а навпаки, бути асоціальними й утворювати антисоціальну ситуацію. Перелік таких негативних станів добре відомий – від адикцій до делінквенцій, але ми не будемо їх перераховувати й зупинятися на цьому. Вкажемо, що хоча цей, зворотний, бік потреб і інтересів не відображений на схемі, але він мається на увазі як підґрунтя для розробки й реалізації різноманітних програм діяльності ФСР у напрямі їхньої профілактики та подолання.

Вказана структура інформації щодо соціального буття індивіда у громаді дозволяє вибудовувати і специфічну структуру діяльності ФСР:

- мета – включення особи до базових процесів самоврядування, самоорганізації та взаємодопомоги у спільноті;
- шлях – впровадження програм розвитку просоціальних форм активності особистості;
- провідний інструментарій – організація соціальної активності членів громади;
- показник ефективності – сприйняття особистістю соціальної ситуації як ситуації сприяння розгортанню життєво значимих діяльностей.

Принципово важливим є те, що суспільна активність індивіда у громаді і соціальна ситуація, тобто соціально-психологічний стан самої громади, є двома чинниками, які

взаємно обумовлюють один одного. Це означає, що кінцевою метою діяльності ФСР у громаді є створення своєрідної "кільцевої" структури, де соціальні й індивідуальні форми активності стають необхідною умовою та підґрунтям для послідовного розвитку кожного компоненту цієї системи. Для повноцінного функціонування такої системи особливу значущість набуває ціннісний аспект – вона стає джевим витком благополуччя лише за умови, якщо ці форми активності є, по-перше, добровільними, а не обов'язково-насильницькими і, по-друге, спрямовані на розширення простору соціальної та індивідуальної свободи. Цей аксіологічний бік діяльності ФСР можна сформулювати у вигляді принципу екологічності соціальної роботи у громаді: провідною умовою розвитку суб'єктів соціальної структури громади є благополуччя соціального середовища, а становлення сприятливого соціального середовища відбувається лише шляхом зростання благополуччя кожного соціального суб'єкта громади.

Висновки. Ми намагалися показати, що соціальна робота у громаді має свою специфіку, яка виражена у структурі діяльності ФСР та в тому інформаційному змісті, що забезпечує його ефективність. Проте кардинально змінюється роль і місце самого соціального працівника у громаді. По-перше, він стає необхідною функціональною складовою буття громади на шляху самоврядування та самоорганізації. По-друге, провідною функцією ФСР у

громаді стає не стільки надання конкретної допомоги конкретним клієнтам, скільки розробка і впровадження адресних проєктів і програм соціального розвитку. Це означає також зміну позиції ФСР у самій громаді і перехід від позиції надання послуг до позиції управління всіма формами надання соціальної допомоги і супроводу, що передбачає включення соціального працівника у структуру процесів розробки і реалізації загальних програм стратегічного розвитку громади. По-третє, реалізація такого підходу вимагає набуття нових компетентностей не лише від ФСР, але й від адміністративно-керівного складу громади.

Список використаних джерел

- Борисова А. В. Соціально-психологічні засади функціонування сім'ї в громаді. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2019. – Т. VII. – Вип. 48. – С. 27-34.
- Бутенко Н. В. Структура сімейних уявлень про дитячу інвалідність. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2018. – Т. VII. – Вип. 45. – С. 28–39. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=5111&Itemid=430
- Гендерні ролі та стереотипи. – К. : "Рейтинг", 2021. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gender_032021_fin.pdf
- Мартинюк І. Соціальні інтереси: перспективи соціологічного дослідження. Соціальні виміри суспільства : зб. наук. праць / І. Мартинюк, Н. Соболева. – К. : ІС НАНУ, 2009. – Вип. 1 (12). – С. 64–76.
- Павленко О. В. Формування життєвої перспективи в ситуації невизначеності. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / О. В. Павленко. – 2015. – Т. VII. – Вип. 39. – С. 232–241. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_7_39_24
- Павленко О. В. Часові орієнтації особистості, що знаходиться в умовах АТО / О. В. Павленко // Вісн. Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – Х., 2018. – Вип. 65. – С. 30-35. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/12235>
- Павленко О. В. Життєві перспективи особистості, що знаходиться в умовах АТО / О. В. Павленко // Психологічний часопис : зб. наук. праць. – 2019. – № 2. – Вип. 22. – С. 184-196. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/332598573_ZITTEVI_PERSPEKTIVI_OSOBISTOSTI_SO_ZNAHODITSA_V_UMOVAN_ATO_ANTI-TERRORISTICNOI_OPERACII
- Полівко Л. Ю. Ситуація успіху при включенні дитини з особливими потребами в загально освітній простір / Л. Ю. Полівко // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2015. – Т. VII. – Вип. 40. – С. 116–124.
- Полівко Л. Ю. Соціально-психологічні умови успішності включення дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір / Л. Ю. Полівко. // Вісн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. – 2017. – Вип. 2(2). – С. 37–40.
- Рождаємость и родительство в социально-демографическом измерении ; за ред. І. Куріло. – К. : LAP LAMBERT ACADEMIC PUBLISHING, 2018. – 124 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://idss.org.ua/monografii/2018_Kurilo.pdf.
- Руденко Т. Головні концепції сім'ї в різних методологічних орієнтаціях / Т. Руденко // Гуманітарні науки і сучасність. – К., 2001.
- Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. – Електронний ресурс. – Режим доступу: [http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVVS_UA_2020_report_WEB%20\(1\).pdf](http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVVS_UA_2020_report_WEB%20(1).pdf).
- Семейные ценности в Украине. Браки, дети, алименты. 2018. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://update.com.ua/likbez_tag/seimeinye-tcennosti-v-ukraine-braki-deti-alimenty_n4314/.
- Тищенко Л. В. Особливості соціально-психологічної інтеграції студентів з обмеженими функціональними можливостями / Л. В. Тищенко // Соціальна робота в контексті соціокультурних змін : матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (15–16 квітня 2016 р. – К. ; Д. : ТОВ "ІМА-прес", 2016. С. 164–167. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1840/1/osoblyvosti.pdf>.
- Shvalb Y., Butenko N. Parent-child interaction in families, who have children with disability. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. VII (34), I.: 205. P. 62–66. – URL: https://www.academia.edu/41347869/SCIENCE_and_EDUCATION_a_NEW_DIMENSION_HUMANITIES_and_SOCIAL_SCIENCE_Issue_205
- Швалб Ю. М. Факторна модель життєвого досвіду особистості, що знаходиться в умовах АТО / Ю. М. Швалб, О. В. Павленко // Психологія: теорія і практика : зб. наук. праць. – Мукачево, 2018. – Вип. 2. – С. 128–138. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-2-2-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0.pdf>.
- Швалб Ю. М. Майбутнє і сьогодення студентів з обмеженими функціональними можливостями: психологічні аспекти : монографія / Ю. М. Швалб, Л. В. Тищенко. – К. : Основа, 2015. – 240 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1622/1/maibutnie_i_siogodennia.pdf.

References

- Borysova A. V. Sotsialno-psykholohichni zasady funktsionuvannya sim'i v hromadi. Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2019. Tom VII. Vyp. 48. S. 27-34.
- Butenko N. V. Struktura simeinykh uavlenn pro dytyachu invalidnist. Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2018. Tom VII. Ekolohichna psykholohiia. Vyp. 45. S. 28–39. URL: http://appspsychology.org.ua/index.php/ua/?option=com_content&view=article&id=5111&Itemid=430
- Henderni roli ta stereotypy. Kyiv : "Reitynh", 2021. URL: http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gender_032021_fin.pdf
- Martyniuk I., Sobolieva N. Sotsialni interesy: perspektyvy sotsiolohichnoho doslidzhennia. Sotsialni vymiry suspilstva : zbirnyk naukovykh prats. – K. : IS NANU, 2009. Vyp. 1 (12). S. 64–76.
- Pavlenko O. V. Formuvannya zhyttievoi perspektyvy v sytuatsii nevyznachenosti. Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2015. T. VII. Vyp. 39. S. 232-241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/appsuh_2015_7_39_24
- Pavlenko O. V. Chasovi orientatsii osobystosti, shcho znakhodytsia v umovakh ATO. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Kharkiv, 2018. Vypusk 65. S. 30-35. – URL: <https://periodicals.karazin.ua/psychology/article/view/12235>
- Pavlenko O. V. Zhyttievi perspektyvy osobystosti, shcho znakhodytsia v umovakh ATO. Psykholohichniy chasopys : zbirnyk naukovykh prats. 2019. № 2. S. 184-196. – URL: https://www.researchgate.net/publication/332598573_ZITTEVI_PERSPEKTIVI_OSOBISTOSTI_SO_ZNAHODITSA_V_UMOVAN_ATO_ANTI-TERRORISTICNOI_OPERACII
- Polivko L. Yu. Sytuatsiia uspihku pry vkluchenni dytyny z osoblyvymy potrebamy v zahalno osvittinii prostir. Aktualni problemy psykholohii : zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. 2015. Tom VII. Ekolohichna psykholohiia. Vypusk 40. S. 116-124.
- Polivko L. Yu. Sotsialno-psykholohichni umovy uspishnosti vkluchennia dytyny z osoblyvymy potrebamy v zahalnoosvittinii prostir. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota. 2017. Vyp. 2(2). S. 37-40.
- Rozhdaemost y rodytelstvo v sotsyalno-demohrafycheskom yzmereniy / pid red. I. Kurylo. – K. : LAP LAMBERT ACADEMIC PUBLISHING, 2018. 124 s. URL: https://idss.org.ua/monografii/2018_Kurilo.pdf.
- Rudenko T. Holovni kontseptsii sim'i v ryznykh metodolohichnykh orientatsiiax. Humanitarni nauky i sushasnist. – K., 2001.
- Svitove doslidzhennia tsinnosti 2020 v Ukraini. – URL: [http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVVS_UA_2020_report_WEB%20\(1\).pdf](http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVVS_UA_2020_report_WEB%20(1).pdf).
- Semeinye tsennosti v Ukraine. Braky, dety, alymenty. 2018. URL: https://update.com.ua/likbez_tag/seimeinye-tcennosti-v-ukraine-braki-deti-alimenty_n4314/.
- Tyshchenko L. V. Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi intehratsii studentiv z обмеженими функціональними можливостями. Sotsialna robota v konteksti sotsiokulturnykh zmin : materialy I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (15-16 kvitnia 2016 roku, Kyiv)iu Dnipropetrovsk: TOV "IMA-pres", 2016. S. 164-167 – URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1840/1/osoblyvosti.pdf>.
- Shvalb Y., Butenko N. Parent-child interaction in families, who have children with disability. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2019. VII (34), I.: 205. R. 62–66. – URL: https://www.academia.edu/41347869/SCIENCE_and_EDUCATION_a_NEW_DIMENSION_HUMANITIES_and_SOCIAL_SCIENCE_Issue_205
- Shvalb Yu. M., Pavlenko O. V. Faktorna model zhyttievoho dosvidu osobystosti, shcho znakhodytsia v umovakh ATO. Psykholohiia: teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats. Mukachevo, 2018. Vyp. 2. S. 128-138. – URL: <https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-2-2-%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%BD%D0%B0.pdf>.
- Shvalb Yu. M., Tyshchenko L. V. Maibutnie i sohodennia studentiv z обмеженими функціональними можливостями: psykholohichni aspekty : monohrafia / Yu. M. Shvalb, L. V. Tyshchenko. K. : Osnova, 2015. 240 s. – URL: http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/1622/1/maibutnie_i_siogodennia.pdf.

Надійшла до редколегії 14.11.22
Рецензовано 07.12.22

Yu. Shwalb, Doctor of Psychology, Professor
ORCID ID: 0000-0001-9110-3651
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL WELL-BEING – THE GOAL OF THE SOCIAL WORK SPECIALIST IN THE COMMUNITY

The article proposes a systemic model of social work in the community under the conditions of implementation of the reform of power decentralization and self-organization. The development of the model is based on many years of research on the functional role of the community and various communities in solving social and psychological problems of social work clients. Empirical studies cover a wide range of social issues, namely: adaptation and integration of forced migrants in new communities; social re-adaptation of demobilized combatants; psychological and social assistance to families and persons in difficult life circumstances; organization of social and psychological support for students with limited functional capabilities; comprehensive assistance to families in local communities; implementation of support and development programs for families raising a child with disabilities, etc. These studies prove that despite all the differences in existing client problems, the effectiveness of social work largely depends on the degree of inclusion of clients in various communities and on the attitude of society or a specific community to these categories of people.

On this basis, it is argued that in the conditions of the local community, the social work specialist (SWS) cannot limit his activity only to specific client requests, but must aim it to the well-being of the entire community, as an integral subject of life. Accordingly, three objects of SWS activity are distinguished - the structure of networks that exist in the community, the existing social status of families, and the social status of individuals that make up the community. For each object, a social work information support system is defined, which consists of blocks of sociological dimensions and psychological assessments, and becomes the basis for determining the content of the SWS activity.

At the level of the general model, the content of the activity of the SWS is revealed through four leading components, according to each object: the purpose of the activity, the way of its implementation, the key toolkit of the work and the main empirical indicator of the effectiveness of the activity. It is proven that the activities of the SWS in the community are carried out in the form of social designing, programming of social development and planning of social activity of community members, aimed at increasing the general level of well-being and are implemented through specific measures.

It is claimed that the implementation of this model leads to a change in the functional place and importance of social work in the community's life system and contributes to its formation as a basic unit of social life.

Keywords: community, development management, family, personality, self-government, social design social welfare, social work.

ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923.2

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/13>

І. Сазонова, асп.

ORCID ID: 0000-0001-7217-6206

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ ПІДЛІТКІВ ІЗ ПОСТТРАВМАТИЧНИМ ЗРОСТАННЯМ У КОНТЕКСТІ СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Розкрито проблему взаємозв'язку психологічного часу підлітка зі структурною організацією його особистісної ідентичності. Було виділено дві групи підлітків: перша – із проявами посттравматичного зростання та друга – з нормативним ходом розвитку. Групи відрізняються за характеристиками часової перспективи та узгодженістю структури особистісної ідентичності: перша група сильніше орієнтована на теперішнє та має переважно вищу узгодженість ідентичності, тоді як друга – має вищі показники сприйняття минулого та майбутнього, однак нижчу узгодженість ідентичності.

Ключові слова: дифузія, досягнення ідентичності, мораторій, особистісна ідентичність, психологічний час, структурна організація особистісної ідентичності, часова перспектива.

Постановка проблеми. Зараз у дослідницьких колах є актуальним пошук шляхів подолання негативних наслідків впливу воєнних дій і збройних конфліктів на дітей і молодь. Існує припущення, що психологічна травма може стати джерелом особистісного посттравматичного зростання (ПТЗ) – позитивних адаптаційних змін внаслідок переживання психотравматичної події, які полягають у відкритті людиною нових здібностей і нових властивостей у собі.

Використання концепції ПТЗ у випадках дитячої та підліткової травматизації є відносно новим, але дієвим підходом [12]. Особливої актуальності набуває поєднання дослідження впливу ПТЗ на формування ідентичності підлітка, а також його сприймання часової перспективи. Взаємозв'язок особистісної ідентичності підлітків із часовою перспективою є актуальною науковою проблемою, без розв'язання якої важливі аспекти їхнього розвитку залишаються без відповіді, особливо в теперішньому контексті воєнних подій. Тому виявлення особливостей такого взаємозв'язку і стане предметом нашого дослідження.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Підлітковий період відрізняється інтенсивністю процесів індивідуалізації, активним самовизначенням, пошуком власного місця в системі соціальних ролей, усвідомленням своїх особливостей, здібностей, можливостей для самовираження. Підліток опиняється перед необхідністю соціального й особистісного самовизначення, "розбудови" свого "Я". Особливе місце в цьому процесі займає пошук ідентичності, яка розглядається у вітчизняних наукових працях як динамічне переживання "внутрішньої цілісності та безперервності особистості", у якій "розвиток нелінійний і нерівномірний, може мати як позитивний, так і негативний напрям ... ідентичність можна розглядати як процес розв'язання життєво важливих проблем" [4, с. 187–189]. За нормативного розвитку ідентичність у різних видах (особистісна, соціальна, соціокультурна, етнічна, громадянська, гендерна, статево-рольова, професійна тощо) – це усвідомлений та емоційно прийнятий образ себе, що забезпечує можливість адекватного розв'язання життєвих завдань [3].

Згідно з визначенням Л. Б. Шнейдер "особистісна ідентичність є самореферентність, тобто відчуття та усвідомлення унікальності "Я" у його екзистенції та

неповторності особистісних якостей, за наявності своєї належності соціальної реальності" [10, с. 64]. Авторкою також встановлено, що репрезентацією досягнутої позитивної ідентичності є "позитивне самовідношення під час позитивного оцінювання власних якостей і стабільний зв'язок з соціумом, а також повна координація механізмів ідентифікації та відокремлення" [10, с. 43]. Нею визначені критерії позитивної ідентичності, серед яких: висока самоцінність і водночас передбачувана цінність власного "Я" для інших, підвищена рефлексія, усвідомлення труднощів, висока активність дієвості та спілкування.

Ідентичність, так чи інакше, нерозривно пов'язана з часовим аспектом життєдайності людини. Е. Еріксон вважав, що психологічний час особистості (психологічне минуле, сьогодення й майбутнє) активно впливає на процес ідентифікації [3, с. 56]. Наприклад, позитивно оцінювані спогади про особисте минуле, так само як і проєкти на майбутнє, свідчать про існування Я-ідентичності тепер.

Часова перспектива пронизує всю структуру ідентичності особистості, а саме її три основні рівні функціонування: індивідний, особистісний і соціальний. С. О. Ангелова підкреслює важливість роботи із громадянською (соціальною) ідентичністю підлітка, що був свідком воєнних подій [1].

Майбутнє для людини є сферою, знання якої конструюється та моделюється самим суб'єктом [5]. "Репертуар" майбутнього, тобто уявлення у свідомості суб'єкта, заснований на досвіді минулих подій і сьогодення [6]. Присутність моделі минулого в часовій перспективі підлітка забезпечує зв'язок особистості з культурою, родиною, формує почуття стабільності, послідовності, відповідальності, позитивного самовідношення, почуття ідентичності й родової належності.

Підлітки з поведінковими порушеннями часто мають деформовані уявлення про свою життєву перспективу, демонструють байдужість до майбутнього, небажання про нього думати. Такі підлітки живуть теперішнім, бажачучи отримати від нього максимум задоволення й розваг. Вони не мріють про професію, не будують планів на майбутнє. Відсутність розвиненої часової перспективи в підлітковому віці є причиною почуття безнадійності та самотності [9]. Саме орієнтації на майбутнє є регулятором самосвідомості підлітка, роблять його активним, більш мобільним та організованим.

Багато проблем підліткового віку пов'язані з труднощами побудови часової перспективи. На підставі таких критеріїв, як цілісне сприйняття часу/фіксація на певному часовому відрізку та ставлення підлітків до минулого, сьогодення та майбутнього, виділено такі групи підлітків при нормативному ході розвитку [4]:

1) ті, хто реально сприймає навколишню дійсність, вважають за краще жити в теперішньому часі ("треба жити сьогоднішнім днем"), а також усвідомлюють єдність минулого, сьогодення та майбутнього;

2) ті, хто сприймає час у всій його єдності, їхні відмінні риси – здатність жити "тут і тепер" у поєднанні із спрямованістю в майбутнє;

3) ті, хто перебуває в ілюзорному, нереалістичному майбутньому;

4) ті, хто орієнтується лише на один відрізок часової шкали – єдине "сьогодення – майбутнє";

5) ті, хто фіксується на щасливому та комфортному минулому.

Особливу роль у дієвому просторі особистості відіграють події з посттравматичними наслідками, оскільки вони порушують часову перспективу особистості та структуру ідентичності загалом: "У гострому періоді травма спричиняє крах системи цінностей, переконань, уявлень про світ і про себе (ідентичності)" [8, с. 310]. Результатом впливу травматичної події є звуження часової перспективи й "замикання" подієвого простору особистості навколо цієї події.

Особливості вибудовування часової перспективи в підлітків можуть залежати від переживання психічної травми, зокрема травми війни. У підлітків із ПТЗ образ "Я" трансформується завдяки інтеграції елементів особистого досвіду, унаслідок чого набувається здатність змінювати свою ідентичність, вибудовувати позитивну ідентичність, яка складається з балансу особистісного та соціального компонентів. Травмуюча подія в житті підлітка постає як так звана точка біфуркації, потрапляючи у яку, особистість підлітка зазнає тих чи інших можливих змін: або примноження сили, набуття компетенцій для подальшого життєвого шляху, або порушення/зупинка розвитку; відповідно, у підлітків із ПТЗ передбачається досягнення позитивної ідентичності.

Ми припускаємо, що підлітки, які мають фіксацію на негативному минулому та сприймають майбутнє як безперспективне, швидше перебуватимуть у стані, близькому до посттравматичного стресового розладу; підлітки, орієнтовані на "тут і тепер" – повертаються до нормативного ходу розвитку, переживши травму; у підлітків, які сприймають майбутнє як перспективне, за цілісного сприйняття свого психологічного минулого, сьогодення та майбутнього, умінні жити в сьогоденні та планувати

своє майбутнє, можливе посттравматичне зростання. Людина, що зуміла впоратися з негативними подіями, може використовувати це як позитивний досвід, згадуючи ці події позитивно; з'являється можливість бути життєрадісною й оптимістичною.

У зв'язку з цим виникає питання: як підлітки переживають та оцінюють час свого життя за різного ступеня узгодженості структурної організації особистісної ідентичності?

Мета статті – виявити зв'язок часової перспективи із структурною організацією особистісної ідентичності в підлітків, які демонструють посттравматичне зростання, а також у підлітків із нормативним розвитком.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. У дослідженні взяли участь підлітки віком від 15 до 17 років (всього 150 осіб), які постраждали внаслідок воєнних дій і збройного конфлікту в Україні – мешканці із зони бойових дій (Донецької та Луганської областей), діти із сімей вимушено переміщених осіб і діти, які зазнали травматичного впливу від різного роду обставин (фізичного, сексуального чи психологічного насилля). База дослідження – дитячий заклад оздоровлення та відпочинку табір психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів "Лісова застава" (Вишгородський район, Димер, Україна).

Методики дослідження: опитувальник посттравматичного зростання Р. Тадеші та Л. Колхауна в адаптації М. Ш. Магомед-Емінова [7], методика вивчення особистісної ідентичності (МІЛІ) Л. Б. Шнейдер, методика "Семантичний диференціал часу" Л. І. Вассермана (дозволяє дослідити когнітивні й емоційні компоненти у суб'єктивному сприйнятті особистістю свого психологічного часу) [2].

За результатами опитувальника посттравматичного зростання Р. Тадеші та Л. Колхауна в адаптації М. Ш. Магомед-Емінова були сформовані дві групи: підлітки з низьким індексом посттравматичного зростання (N=78), названі групою "НР" (нормативний розвиток), і підлітки з високим індексом посттравматичного зростання (N=72), які ввійшли до групи "ПТЗ". Групи відповідають середнім (33–63 бали для НР) і високим (64–105 для ПТЗ) значенням опитувальника посттравматичного зростання Р. Тадеші та Л. Колхауна; досліджувані з низькими значеннями (N=50) були виключені з аналізу. Також зазначимо, що в іноземних джерелах можна віднайти приклади використання цієї методики на вибірці підлітків [11].

Для порівняння сприйняття психологічного часу, представленого результатами методики "Семантичний диференціал часу" груп НР і ПТЗ, використовувався непараметричний U критерій Манна-Уїтні (табл. 1). До речі, показники за кожним із факторів можуть варіюватися від –15 до 15 балів.

Таблиця 1

Виразність показників сприйняття психологічного часу

Фактор	Теперішнє			Минуле			Майбутнє		
	ПТЗ	НР	U	ПТЗ	НР	U	ПТЗ	НР	U
Активність часу	7,33	5,61	161,5**	4,07	4,26	207	7,34	6,57	191
Емоційне забарвлення часу	6,74	6,29	196***	4,1	5,22	180	8,6	8,84	208,5
Величина часу	7,2	7,7	206	6,5	6,74	216	11,1	9,68	201
Структура часу	3,12	1,84	92,5*	2,12	0,44	161**	2,56	2,12	214,5
Відчутність часу	1,3	0,6	167	-2,4	0	155,5**	0,23	2,45	161,5*
Середня оцінка	4,74	4,51	98,5***	3,3	4,03	170,5	5,22	5,61	212

Примітка: * – $p \leq 0,1$; ** – $p \leq 0,05$; *** – $p \leq 0,01$;

У табл. 1 позначені як середні бали з кожного фактора для обох груп (у відповідних стовпчиках "ПТЗ" і "НР" для теперішнього, минулого та майбутнього), так і показник Манна – Уїтні. Звернемо увагу на ті фактори, які

статистично відрізняються в обох групах. Насамперед у сприйнятті теперішнього: активність часу, емоційне забарвлення часу, структура часу, відчутність часу. Як бачимо, усі зазначені показники, крім відчутності часу, вищі

у групі ПТЗ; загалом така сама тенденція спостерігається за більшістю наведених у табл. 1 показників. Загалом, у випадку сприйняття теперішнього, група ПТЗ відрізняється від групи НР вищою "заповненістю" часу різноманітними діями й активністю (активність часу), дещо вищим оптимізмом і радістю (емоційне забарвлення часу), кращою впорядкованістю та сприйняттям світу в сьогоденні як досить впорядкованого, структурованого, прогнозованого (структура часу). Безумовно, усі ці характеристики цілком узгоджуються із природою ПТЗ як психологічного феномена. Фактори, за яким не було виявлено відмінностей: величина часу, що відповідає за словом наповненість часу, тобто здатність знайти час і можливість аби задовольнити свої потреби; відчутність часу – міра включеності у актуальні події.

У групі НР показники дещо нижчі, ніж у ПТЗ, наприклад, "активність теперішнього часу", що відображається у відчутті нестачі сил та енергії, ознаках стомлення, інертності; нижчі показники за шкалою "емоційного забарвлення теперішнього" свідчать про перевагу негативних емоцій і станів (занепокоєння, роздратування, тривога, пригніченість тощо), актуалізації у свідомості негативних аспектів дійсності, фрустрованості. Відсутність чітких уявлень про закономірності сьогодення (структура часу) у групі НР може проявлятися непослідовністю, імпульсивністю в поведінці, труднощами в поясненні власних вчинків і бажань. Вищий середній показник за всіма шкалами (сприйняття теперішнього загалом) у групі ПТЗ ще раз підкреслює орієнтованість цієї групи на теперішнє, здатність жити в контексті подій і проявляти власну активність.

Звернемося до характеристик психологічного минулого. Як бачимо, тут показники значно нижчі, ніж у попередньому випадку, що свідчить про низьку активність, недостатність тону, відчуття нестачі сил та енергії, стомлення, пасивність та інертність, які були характерні досліджуванам у минулому або характеризують їхнє сприйняття минулого.

Відносно сприйняття минулого статистично значущі відмінності були виявлені за факторами "структура часу" ($U=161$ при $p<0,05$) і "відчутність часу" ($U=155,5$ при $p<0,05$). За фактором "структура часу" для підлітків групи НР характерні невиразність уявлень про події минулого, слабка їхня структурованість і впорядкованість. Досліджувані характеризують минулий час у таких поняттях, як незрозумілий, неритмічний, переривчастий і незворотний. Суб'єктивне сприйняття минулого як недостатньо впорядкованого, слабо структурованого, без чітких уявлень про закономірності подій, що відбулися виявлено й у підлітків групи ПТЗ, але в меншій мірі. За фактором "відчутність часу" підлітки групи ПТЗ описали минуле час у категоріях "удаване", "далеке", "замкнуте" та "невідчутне", що підтверджує негативне ставлення респондентів до свого минулого, відсутність зв'язку з ним. Нижчі показники за шкалою "відчутності часу" в респондентів групи ПТЗ відображають наявність менш тісного психологічного зв'язку з минулим, що виявляється втраченою відчуття особистісної значущості того, що відбувалося порівняно з підлітками групи НР.

Найбільшу значимість для підлітків для обох груп має майбутнє, про що свідчать найбільш високі показники за такими факторами, як активність часу, емоційна забарвленість часу, величина часу та середня оцінка за всіма факторами. Значущих відмінностей за даними показниками не виявлено, це говорить про те, що підліткам обох груп майбутнє уявляється радісним, світлим, об'ємним, активним, наповненим подіями. Тут варто відзначити, що

підліткам із НР майбутнє уявляється скоріше "близьким", тоді як більшості підлітків із групи ПТЗ воно здається "далеким", тобто в них часова перспектива відрізняється більшою протяжністю (показники відчутності часу, за якими виявлена статистична різниця). Саме тривала часова перспектива дозволяє домогтися здатності до відкладання миттєвих задоволень заради довготермінових цілей. Переживання майбутнього супроводжується у групі ПТЗ почуттями глибини й об'ємності майбутнього, відчуттям у майбутньому простору для самореалізації.

Отже, майбутнє більшості підлітків з обох груп уявляється сприятливим. Респондентам характерно переживання задоволення, радості, наснаги, очікування від майбутнього переважно позитивних емоцій і почуттів. У більшості уявлення про майбутнє зрозумілі та впорядковані, переважає відчуття прогнозованості, структурованості, підконтрольності подій, а також відносної логічної стрункості внутрішнього життя, зрозумілості спонукань, зрозумілості емоційних реакцій тощо.

Представимо результати щодо ставлення досліджуваних до свого теперішнього, минулого та майбутнього в кожній із груп виражені у відсотках. У групі НР наявна тенденція до переживання незадоволеності життєвими обставинами, песимістичність, схильність описувати сьогодення тьмяним, тривожним, туманним, незрозумілим (23 %); решта групи має більш оптимістичне ставлення. Підлітки із ПТЗ здебільшого задоволені актуальною ситуацією, бачать сьогодення більш радісним та емоційним, енергетично наповненим, демонструють позитивне ставлення до сьогодення, у структурі якого відзначається енергійність, емоційне напруження, домінування позитивних емоцій (34 %), решта групи демонструє середній рівень оптимізму, песимістичного ставлення не виявлено.

Незадоволеність минулою життєвою ситуацією, домінування негативних емоцій і почуттів (страху, гніву, печалі) загалом властиво 70 % досліджуваних обох груп. За фактором "емоційне забарвлення часу", що передає афективну забарвленість психологічного часу, у 24 % підлітків обох груп встановлені негативні показники. Минуле здається їм сумним, тьмяним, тривожним, сірим. Спогади про події минулого пов'язані із внутрішньою напругою, незадоволеністю.

Наявність тісного психологічного зв'язку підлітків із минулим, що виявляється у високій емоційній залученості в події минулого, діагностовано у 74 % підлітків обох груп. Ця картина пояснюється наявністю в недалекому минулому психотравматичних обставин життя підлітків, які постраждали від воєнних дій і збройних конфліктів, переживши втрату близьких, втрату житла, розрив відносин із друзями через вимушене переселення тощо.

У більшості підлітків обох груп є загальна позитивна спрямованість на майбутнє. Однак, 15,6 % підліткам групи НР та 7,2 % підліткам групи ПТЗ властиве негативне емоційне забарвлення психологічного часу майбутнього, яке представляється їм сумним, тьмяним, тривожним, сірим і туманним. Ці підлітки вважають, що майбутнє зумовлене та на нього неможливо вплинути. У них наявне відчуття нестачі сил та енергії в реалізації майбутнього.

Далі ми проаналізували, які відмінності існують між групами за шкалами "Методики вивчення особистісної ідентичності" (МІПІ), що дозволяє виявити тип особистісної ідентичності, а саме: статус ідентичності та ступінь її узгодженості). Вивчення особистісної ідентичності показало, що вона має різний ступінь сформованості у виділених групах (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл підлітків за статусами ідентичності (%)

Статус ідентичності	Група ПТЗ	Група НР	Ступінь узгодженості структури особистісної ідентичності
Передчасна ідентичність	0	9	дуже низька
Дифузна ідентичність	21	38	низька
Мораторій	47	33	середня
Досягнута позитивна ідентичність	32	20	висока

Найбільш поширеним статусом особистісної ідентичності в групі НР є дифузна ідентичність (38 %), яка засвідчує, що для більшості підлітків питання постановки життєвих цілей, формування особистісно значущих цінностей і переконань не вирішені, а спроби їх сформувати відсутні. Підлітки з дифузною ідентичністю по суті не почали ще конструювати власну особистісну ідентичність. Якщо ж зв'язати це зі сприйняттям психологічного часу, то представники цього типу ідентичності вкрай непослідовні: вони цінують власний час, однак зневажливо ставляться до часу інших людей. Підлітків із групи ПТЗ, що мають такий статус менше (21 %), ніж у групі НР.

Загалом, низький ступінь узгодженості структурної організації ідентичності говорить про наявність лише одного зв'язку всередині ідентичності (між двома із трьох компонентів: когнітивним, емоційно-мотиваційним або поведінковим), низький рівень соціально-психологічної адаптації, нестійке самовідношення тощо.

Натомість у групі ПТЗ переважає статус мораторію особистісної ідентичності (47 %), тобто ці підлітки здійснюють активні спроби розв'язання кризи особистісної ідентичності, намагаючись сформувати особистісно важливі цілі, цінності й установки. Статус мораторію – це криза, що є доволі показово в цьому випадку, адже криза є тією травмуючою подією, розв'язуючи яку можна також вирости особистісно, що є суттю ПТЗ. Підлітки з цим статусом (зокрема 33 % групи НР) уже починають шукати та/або конструювати власну ідентичність, активно просуваючись у цьому напрямі.

Мораторій відповідає середньому ступеню узгодженості структурної організації ідентичності, у якій наявно вже два зв'язки між компонентами та яку характеризує позитивне самовідношення і стійка система ціннісних орієнтацій.

Статус досягнутої особистісної ідентичності діагностовано у 20 % групи НР та у 32 % групи ПТЗ. Високий ступінь узгодженості структурної організації ідентичності проявляється у взаємозв'язках усіх трьох структурних параметрів ідентичності й характеризується високим рівнем соціально-психологічної адаптації.

Для такої особистісної ідентичності характерна часова перспектива з позитивним та/або сентиментальним ставленням до свого минулого, активністю, прагненням до розвитку власної духовності й рефлексивності. Поряд із загальним досить безтурботним ставленням до життя, орієнтацією на задоволення в сьогоденні, досить яскраво виражена спрямованість на майбутнє, прагнення досягти поставлених цілей і планування життєвої перспективи.

Зазначимо, що для 9 % підлітків групи НР характерна передчасна ідентичність, вони мають тенденцію до соціальної залежності. Такі підлітки не робили самостійних виборів і не досліджували себе, свій особистий простір та оточення, а просто наслідували поведінку інших, проявляючи конформізм, який є досить типовим для підліткового віку. Показово, що в підлітків групи ПТЗ передчасний тип ідентичності не зафіксований.

Небезпека цього статусу полягає в тому, що за відсутності психологічного супроводу формування особистості такого підлітка, він ризикує ілюзорно вважати себе сформованою особистістю зі стійкими моральними

принципами, упевненою у своїх силах, а це може привести до руйнування ідеалів, розчарування. Для такого статусу характерна повна відсутність взаємозв'язків між структурними компонентами ідентичності та, відповідно, низька соціально-психологічна адаптованість.

За неузгодженої структурної організації ідентичності профіль психологічного часу особистості немов "зміщується" в бік негативного ставлення до минулого, знецінення образу "Я" в минулому та фаталістичного ставлення до сьогодення, безпорадному ставленні до майбутнього до його життя загалом.

Висновки. Підбиваючи підсумки підкреслимо таке: представники групи ПТЗ мають вищі показники (порівняно із групою НР) активності часу, емоційного забарвлення часу, структури часу та відчутності часу в теперішньому, що говорить про те, що вони здатні жити "тут і тепер", активно взаємодіяти зі світом та відчувати позитивні емоції. Підлітки групи ПТЗ краще відчувають актуальний момент, тоді як представники групи НР ще до вище оцінюють сприйняття минулого та майбутнього, почасти перебуваючи в них, а не "тут і тепер". Однак для обох груп характерна найвища оцінка саме майбутнього, тому наше припущення на початку статті можна вважати частково підтвердженим. Можливо, саме орієнтація на теперішнє є одним із чинників відмінностей у статусах і мірі сформованості ідентичності представників цих груп, адже у групі ПТЗ домінують статуси мораторію (середній рівень сформованості ідентичності) і досягнутої ідентичності (високий рівень), а у групі НР – дифузна ідентичність (низький рівень) і мораторій (середній рівень). Припускаємо, що посттравматичне зростання стало основою можливості активного пошуку та вивчення себе, що в підсумку призвело до формування позитивної ідентичності старших підлітків.

Отже, отримані в ході дослідження дані свідчать про достовірні відмінності щодо психологічного часу підлітків із різним індексом посттравматичного зростання, а також з узгодженою й неузгодженою структурною організацією особистісної ідентичності. Посттравматичне зростання дозволяє змінювати світ навколо себе й себе в ньому, конструювати свою реальність, що сприяє формуванню позитивної ідентичності та побудові часової перспективи.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються в розробці рекомендацій і процедур надання допомоги респондентам із неузгодженою структурною організацією ідентичності, яка може полягати у переосмисленні свого минулого в руслі більш позитивної оцінки, а також у формуванні більш активної позиції відносно до сьогодення з умінням планувати й бачити своє майбутнє.

Список використаних джерел

1. Ангелова С. О. Концепція соціально-психологічної абілітації підлітків, на життя яких вплинули бойові дії на сході України: досвід мандрівного табору миру / С. О. Ангелова // Проблеми політичної психології. – 2017. – 6 (20). – С. 152–161.
2. Вассерман Л. Симантический дифференциал времени: экспертная психодиагностическая система в медицинской психологии / Л. Вассерман и др. – СПб : СПб НИПНИ им. В. М. Бехтер, 2009. – 44 с.
3. Эрикссон Эрик. Идентичность: юность и кризис : учеб. пособие : пер. с англ. А. В. Толстых / Э. Эрикссон. – 2 изд. – М. : Флинта и др., 2006. – 341 с.

4. Козирев М. П. Соціально-психологічні аспекти ідентичності підлітка М. П. Козирев // *Наук. вісн. Львів. держ. ун-ту внутрішніх справ.* – 2012. – 2 (2). – С. 187–197.

5. Краєва О. А. Криза ідентичності підліткового віку та її роль у становленні зрілої особистості / О. А. Краєва // *36. наук. пр. КПНУ імені Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології.* – 2010. – Вип. 7. – С. 310–321.

6. Лановенко Ю. Екзистенціальний зміст суб'єктивного аспекту юнацької кризи / Ю. Лановенко // *Соціальна психологія.* – 2006. – № 5.

7. Магомед-Эминов М. Ш. Феномен посттравматического роста. Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – Тамбов, 2009. – (3). – С. 111–117.

8. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти: метод. посіб. / упорядн.: Д. Д. Романовська, О. В. Ілашчук. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 133 с.

9. Рева М. М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці / М. М. Рева // *Психологія і особистість.* – 2015. – № 2 (8), ч. 1. – С. 126–139.

10. Шнейдер Л. Б. Особистісна, гендерна та професійна ідентичність: теорія та методи діагностики / Л. Б. Шнейдер. – М.: Москов. психол.-соц. Ин-т. – 2007. – 234 с.

11. Kimhi, S., Eshel, Y., Zysberg, L., & Hantman, S. (2009). Postwar winners and losers in the long run: Determinants of war relates stress symptoms and posttraumatic growth. *Community Mental Health Journal*, 46, 10–19.

12. Meyerson, D. A., Grant, K. E., Carter, J. S., Kilmer, R. P. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents: a systematic review. *Clinical Psychology Review*, 31(6), 949–964.

References

1. Anhelova S. O. Kontsepsiia sotsialno-psykholohichnoi abilitatsii pidlitkiv, na zhyttia yakyykh vplynuly boiovi dii na skhodі Ukrainy: dosvid mandrivnogo taboru myru / S.O. Anhelova // *Problemy politychnoi psykholohii.* – 2017. – 6 (20). – С. 152–161.

2. Vasserman L., Tryfonova E., Cheryynskaia K. Symantycheskyi differentsyal vremeny: ekspertnaia psykhydyahnostycheskaia sistema v

medytsynskoi psykholohyy. Sankt-Peterburh : SPb NYPNY ym. V.M.Bekhter, 2009. 44 s.

3. Erykson Eryk. Ydentychnost: yunost y kryzys: Ucheb. posobyte: Per. s anhl. / A.V.Tolstykh (obshch. red. y predysl.) – 2 yzd. – M.: Flynta y dr., 2006. – 341 s.

4. Kozryiev M. P. Sotsialno-psykholohichni aspekty identychnosti pidlitka Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. – 2 (2). – 2012. – s.187-197.

5. Kraieva O.A. Kryza identychnosti pidlitkovoho viku ta yii rol u stanovlenni zriiloі osobystosti / O.A. Kraieva // *Zb. nauk. pr. KPNU imeni Ivana Ohienka, In-tu psykholohii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykholohii.* – 2010. – Vyp. 7. – S. 310–321.

6. Lanovenko Yu. Ekzyzentsialnyi zmist subiektivnogo aspektu yunatskoi kryzy / Yu. Lanovenko // *Sotsialna psykholohiia.* – 2006. – № 5.

7. Mahomed-Emynov, M. Sh. Fenomen posttravmatycheskoho rosta. Vestnyk Tambovskoho unyversyteta. Seriya: Humanytarnye nauky. – 2009. – (3). – S. 111–117.

8. Profilaktyka posttravmatychnykh stresovykh rozladiv: psykholohichni aspekty. Metodychnyi posibnyk / Upor.: D.D. Romanovska, O.V. Ilaščhuk. – Chernivtsi: Tekhnodruk, 2014. – 133 s.

9. Reva M. M. Osoblyvosti zhyttievoi perspektyvy v pidlitkovomu ta yunatskomu vitsi / M. M Reva// *Psykholohiia i osobystist.* 2015. № 2 (8) Ch. 1 S. 126–139.

10. Shneider L. B. Osobystisna, henderna ta profesiina identychnist: teoriia ta metody diahnostryky / L. B. Shneider. Moskva: Moskovskyy psykholoho-sotsialnyi instytut. – 2007. – 234 s.

11. Kimhi, S., Eshel, Y., Zysberg, L., & Hantman, S. (2009). Postwar winners and losers in the long run: Determinants of war relates stress symptoms and posttraumatic growth. *Community Mental Health Journal*, 46, 10–19.

12. Meyerson, D. A., Grant, K. E., Carter, J. S., Kilmer, R. P. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents: a systematic review. *Clinical Psychology Review*, 31(6), 949–964.

Надійшла до редколегії 04.10.22

Рецензовано 24.10.22

I. Sazonova, PhD student

ORCID ID: 0000-0001-7217-6206

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHARACTERISTICS OF THE ADOLESCENTS' WITH POST-TRAUMATIC GROWTH TIME PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF PERSONAL IDENTITY STRUCTURAL ORGANIZATION

The article reveals the problem of the relationship between the individual psychological time and the adolescents' personal identity structural organization. The relevance of personal identity study, its content and temporal aspect in adolescence is important today, especially in connection with time perspective and in war context. The results of an time perspective and personal identity empirical study are presented on the example of teenagers with post-traumatic growth and normative development aged 15-17 who were in the "Forest Outpost" camp, created for the psychological rehabilitation of children who suffered in military actions and armed conflicts. The next methods were used in research: The Posttraumatic Growth Inventory of Tedeschi & Calhoun in adaptation of Mahomed-Emynov, Personal Identity Studying Method (MILL) of Schneider and Semantic Time Differential of Wasserman. The next characteristics of time perspective in two groups, the post-traumatic growth group and the group with a normative course of development, were differentiated: 1) in the present – time activity, emotional coloring of time, time structure, time sensitivity (all indicators are higher in the group with post-traumatic growth); 2) in the past – sensitivity time and time structure; 3) in the future – time structure. Both groups have a negative perception of their past, due to the traumatic events experienced in it, but already have a more positive attitude towards the present and have significant hopes for an optimistic future. The generalized results of a comparative analysis of the identity status of representatives of isolated groups are presented, which differ in the dominance of the moratorium status in the group with post-traumatic growth and diffuse identity in the group with normal development. Therefore, differences in the perception of time perspective, namely, a higher orientation to the present, a more positive evaluation of it in the group with post-traumatic growth is associated with a higher degree of personal identity structure coherence, where the moratorium has an average level of coherence, and the diffuse identity has a low level of coherence. The applied aspect of the investigated problem may be implemented in the development of programs of psychosocial support of the individual in adolescence.

Keywords: diffusion, identity achievement, moratorium, personal identity, personal identity structural organization, psychological time, time perspective.

ОСВІТНІ, ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378:351.862].091.12:005.336.5-043.86
DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/14>

А. Демків, старш. викл.
ORCID ID: 0000-0002-1604-1793

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
Центральний інститут післядипломної освіти ДЗВО "Університет менеджменту освіти", Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ЦЕНТРІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ Й БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано актуальність проблеми професійного розвитку педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту й безпеки життєдіяльності. На основі аналізу нормативно-правових документів і наукових праць узагальнено специфіку їхнього професійного розвитку, яка полягає в дуальності функціонального і професійно-педагогічного навчання, комплексності професійної компетентності зі спеціальностей "Цивільна безпека" (263) та "Освітні, педагогічні науки" (011).

Ключові слова: навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності; педагогічні працівники; професійний розвиток; стандарт; цивільна безпека.

Постановка проблеми. Питання розвитку системи екстреної допомоги, підготовки та просвіти населення щодо поведінки в надзвичайних ситуаціях завжди було актуальним, але у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ затребуваність системних знань у галузі цивільної безпеки в різних верствах населення збільшилась. Відповідно зросла значущість і відповідальність галузевої системи освіти у сфері цивільного захисту, яка підпорядкована Державній службі України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). У ній працюють педагогічні (викладачі та майстри виробничого навчання) і науково-педагогічні працівники, які забезпечують здобуття освіти на різних рівнях, зокрема: професійної (професійно-технічної) освіти; першому (бакалаврський), другому (магістерський), третьому (освітньо-науковий) рівнях вищої освіти, а також у системі післядипломної освіти. Відтак, кожна з цих категорій викладачів мають право на "безперервне навчання з урахуванням особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки" [1], яке відбувається раз на п'ять років за 108-годинною програмою (3,6 кредитів ЄКТС) у закладах вищої і післядипломної освіти ДСНС України. Однак, згідно із пунктом 16 [2] загальний обсяг підвищення кваліфікації педагогічного або науково-педагогічного працівника закладу загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти не може бути менше ніж 150 год на п'ять років. У зв'язку з цим виникає суперечність у соціально-професійному аспекті між зростанням вимог суспільства до професійного розвитку педагогічного працівника та можливостями повноцінного забезпечення вдосконалення його професійно-педагогічної компетентності у процесі підвищення кваліфікації.

Подолання цієї суперечності впродовж тривалого часу забезпечується за власною ініціативою педагогічних працівників шляхом відвідування вебінарів, конференцій, семінарів тощо, які здебільшого не відображають зміст і специфіку їхньої професійної діяльності.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Варто зазначити, що професійна підготовка фахівців за спеціальністю "Цивільна безпека" (263) в Україні здійснюється не так давно, хоча існує досить тривала практика підготовки фахівців зі спеціальності "Пожежна безпека" (261) і "Правоохоронна діяльність" (262), що також віднесені до галузі знань "Цивільна безпека" (26). За цей нетривалий

період вченими виявлено й обґрунтовано теоретико-методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів із надзвичайних ситуацій М. Козьор [3]; Н. Олексієнко досліджено проблему формування моральної культури в майбутніх бакалаврів цивільного захисту як їх професійної характеристики [4]; О. Повстин вивчала теоретичні й методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки [5]; Ю. Таймасов розглянув проблему підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту до самозбереження [6]; Г. Хлипавка порушила проблему формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту й ін. в наукових публікаціях [7]. Отже, основна увага дослідників приділяється питанням професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Результати вивчення проблеми підвищення кваліфікації педагогічних працівників галузі знань "Цивільна безпека" (26) висвітлено фрагментарно в наукових публікаціях С. Осипенка [8], Є. Литвиновського [9], П. Волянського [10], В. Михайлова [11], Л. Петренко [12] та ін. У цих працях учені акцентують увагу в основному на розв'язанні нагальних проблем у підвищенні кваліфікації фахівців із питань цивільної безпеки й організації навчання дорослого населення в територіальних громадах. Однак системне вивчення особливостей професійного розвитку педагогічних і науково-педагогічних працівників галузі знань Цивільна безпека (26) залишається поза увагою дослідників.

Метою статті є вивчення специфіки професійного розвитку педагогічних працівників Навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (далі – НМЦ ЦЗ БЖД) у регіонах.

Методи дослідження: контент-аналіз законодавчих документів із питань організації післядипломної освіти, нормативно-правових документів з підвищення кваліфікації фахівців цивільного захисту; аналіз та узагальнення документів, розміщених на сайтах НМЦ ЦЗ БЖД для з'ясування їхньої структури, змісту діяльності та виокремлення особливостей професійного розвитку педагогічних працівників; порівняльний аналіз стандартів за спеціальністю "Освітні, педагогічні науки" (011) для другого (магістерського рівня) вищої освіти та за спеціальністю "Цивільна безпека" (263) для другого (магістерського рівня) вищої освіти для виявлення спільних і відмінних компетентностей фахівців.

© Демків А., 2022

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Професійний розвиток педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД регулюється ст. 23 Конституції України [13], основні положення якої розкриваються в р. VII ст. 58 Закону України "Про вищу освіту" [14].

Вважаємо, що з огляду на зазначену тему статті доцільно визначити суть поняття "професійний розвиток персоналу в сфері цивільного захисту". У ході дослідження нами з'ясовано, що цей феномен О. Євдін пропонує розуміти як систему взаємопов'язаних дій, що охоплюють вироблення стратегії, прогнозування і планування потреби в персоналі, управління кар'єрою і професійним зростанням, організацію процесу адаптації, навчання, тренінгу, формування організаційної культури [15]. У нормативно-правових документах Законом України та постановою Кабінету Міністрів України поняття "професійний розвиток" тлумачиться як "безперервний, свідомий, цілеспрямований процес особистісного та професійного зростання, що базується на інтеграції знань, умінь і компетентностей" [16; 17]. Отже, з огляду на суть визначення цих понять можна дійти висновку, що професійний розвиток педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД з одного боку є обов'язком осіб, які займають ці посади, а з іншого – їхнім правом і ініціативою постійно розвиватись у галузі безпеки людини. За сучасних тенденцій і організації підвищення кваліфікації на основі принципу "навчання впродовж всього життя" ми маємо критично ставитись до думки стосовно того, що: "Навчання персоналу – найважливіший інструмент, за допомогою якого керівництво отримує можливість підвищувати потенціал людських ресурсів і впливати на формування організаційної культури" [18].

Для нашого подальшого дослідження вважаємо доцільним з'ясувати структуру НМЦ ЦЗ БЖД, їхнє місце в галузевій системі освіти у сфері цивільного захисту [19, с. 83] і висвітлити вимоги до категорії педагогічних працівників, які в них працюють. Результати аналізу діяльності 25 існуючих НМЦ ЦЗ БЖД дали змогу встановити певні відмінності у їхній структурі. Так, у м. Києві до організаційної структури включено Центральний методичний кабінет і функціонують територіальні курси вищої категорії, тоді як в областях діють навчальні кабінети. Окрім цього варто звернути увагу на різну кількість територіальних курсів першої, другої і третьої категорії. Наприклад, у м. Києві діють курси вищої категорії, у Дніпропетровській області першої, другої і третьої категорії. У таких областях: Донецька, Київська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Черкаська діють курси II та III категорії; в Одеській і Харківській областях – I категорії; Вінницькій, Львівській і Чернігівській областях – II категорії, а у Волинській, Закарпатській, Тернопільській і Чернівецькій областях – III категорії. Відповідно до структури перед педагогічними працівниками сформульовані завдання.

Згідно з Типовим положенням про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, НМЦ ЦЗ БЖД, основними їхніми завданнями визначено: функціональне навчання, яке забезпечує набуття та систематичне оновлення особами, які належать до керівного складу та фахівців, спеціальних знань, умінь і навичок з питань цивільного захисту; надання безоплатних послуг із практичної підготовки керівного складу та фахівців під час командно-штабних, штабних і спеціальних об'єктових навчань і тренувань із питань цивільного захисту; здійснення методичного супроводу суб'єктів господарювання, що проводять навчання населення діям у надзвичайних, аварійних ситуаціях та в умовах терористичного акту [20].

Власне цими завданнями окреслено зміст навчання на територіальних курсах і в НМЦ ЦЗ БЖД.

Отже, згідно з нормативно-правовими документами, основною функцією територіальних курсів і НМЦ ЦЗ БЖД є освітня функція. Водночас слід підкреслити, що їхні педагогічні колективи здійснюють функціональне навчання і практичну підготовку осіб керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів із питань цивільного захисту. Під функціональним навчанням розуміють навчання керівників, професіоналів і фахівців із метою набуття та систематичного оновлення спеціальних знань, умінь і навичок з питань цивільного захисту. Концепт "практична підготовка" тлумачиться як закріплення керівним складом і фахівцями теоретичних знань з питань цивільного захисту та набуття ними навичок і досвіду виконання завдань та функцій під час командно-штабних, штабних та спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту [21]. Із семантичного аналізу даних понять можна зробити висновок, що в них визначається зміст навчання, форми навчання і тренування, а також категорії осіб за класифікацією професій.

Наратив нашого дослідження потребує акцентування уваги на таких організаційних положеннях діяльності територіальних курсів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, НМЦ ЦЗ БЖД: розроблення програм для організації функціонального навчання; здійснення освітнього процесу з функціонального навчання відповідно до Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання, затвердженого наказом МВС; проведення функціонального навчання осіб керівного складу та фахівців органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до державного замовлення за рахунок коштів державного бюджету, передбачених для фінансування ДСНС [21].

Реалізація цих положень потребує від педагогічних працівників територіальних курсів і НМЦ ЦЗ БЖД знань професійної педагогіки та андрагогіки. Особлива уваги має надаватись їхній методичній підготовці, оскільки вони здійснюють методичний супровід діяльності суб'єктів господарювання, що проводять навчання населення діям у надзвичайних, аварійних ситуаціях і в умовах терористичного акту, зокрема до їхньої компетенції віднесено:

- розроблення й поширення методичних матеріалів із проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;
- моніторинг навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, створення фонду навчальної, довідкової, методичної й іншої літератури і матеріалів із цих питань;
- комплексне програмно-методичне забезпечення занять із підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях і навчання непрацюючого населення за місцем проживання тощо [20].

У кваліфікаційних вимогах до посади начальника (директора) навчально-методичного центру цивільного захисту зазначається, що він повинен мати вищу освіту ступеня магістра відповідно до профілю Центру, стаж роботи на керівних посадах в органах управління цивільного захисту або педагогічної діяльності в навчальних закладах цивільного захисту не менше п'яти років [20]. Варто зазначити, що за своєю посадою він очолює педагогічну раду, до складу якої входять усі педагогічні працівники Центру. Вони так само підлягають атестації відповідно до чинного законодавства. Отже, за виконанням своїх посадових обов'язків він може прирівнюватись до керівника закладу професійної освіти. Відтак, директор НМЦ ЦЗ БЖД й усі педагогічні працівники мають підвищувати свою кваліфікацію із професійно-педагогічної діяльності.

Багаторічна практика роботи в системі підвищення кваліфікації фахівців цивільного захисту, свідчить про те, що педагогічні працівники НМЦ ЦЗ БЖД проходять підвищення кваліфікації із функціонального навчання згідно із затвердженими графіками один раз на п'ять років, але ці програми не містять кредитів (модулів), спрямованих на їхній професійний розвиток як педагогічних працівників, зазвичай ця проблема розв'язується ними самостійно напередодні атестації й достатньо формально. У зв'язку з цим виникають певні ускладнення: зайва витрата ресурсів – часу, фінансів, фізичних та інтелектуальних зусиль, що не завжди відповідає професійним і особистісним очікуванням. Результати вивчення наукової педагогічної літератури показали, що зазначена проблема вітчизняними вченими є мало досліджуваною.

Варто зауважити, що професійний розвиток педагогів слід розглядати в політичному та соціально-економічному контексті розвитку суспільства. Адже невизначеність унаслідок перебудови світоустрою, безпекової ситуації на континенті і в країні, стрімкий технологічний розвиток (Industry 4.0) в усіх галузях економіки зумовлюють сучасні зміни парадигм суспільного і громадського розвитку, новизну "особистісних і соціальних вимог до системи професійної освіти педагога та його готовності до професійного розвитку в системі неперервної освіти" [22, с. 23].

Наукові розвідки щодо виявлення методологічних підходів до професійного розвитку педагогів показали, що в теорії професійної освіти широко використовується дефініція "професійно-педагогічна освіта", яка має розумітися не лише як особливий різновид педагогічної освіти, спрямованої на підготовку педагогічних працівників для закладів професійної освіти, а й більш широко, як підготовка до професійно-педагогічної діяльності у формальній і неформальній професійній освіті [23, с. 10].

На основі аналізу педагогічних досліджень М. Артюшина дійшла висновку, що "цілісні моделі безперервної професійно-педагогічної підготовки, які б забезпечували цілісний, безперервний процес формування сучасного інноваційного педагога, суб'єкта професійно-педагогічної діяльності, поки що відсутні" [23, с. 15]. Вона зазначає, що "наявні моделі характеризуються локальністю", оскільки "спрямовані на розвиток окремих професійних компетентностей чи підготовку педагогів професійного навчання за окремими спеціалізаціями" [23, с. 16].

Загальновідомо, що професійна підготовка здійснюється за прийнятим стандартом, які "...використовуються для визначення та оцінювання якості вищої освіти та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ), результатів навчання за відповідними спеціальностями" [14]. Взаємозв'язок стандартів і освітніх програм, підкреслюють Н. Ткачук і Н. Кінах у своєму дослідженні. Вчені зазначають, що освітні програми, які передбачають присвоєння професійних кваліфікацій, мають забезпечувати виконання вимог відповідних професійних стандартів [22, с. 23]. Отже, ґрунтуючись на зазначених вище тенденціях, маємо зробити висновок, що розроблений і затверджений Наказом МОН України стандарт вищої освіти за спеціальністю Освітні, педагогічні науки (011) для другого (магістерського рівня) вищої освіти [24] уможлиблює обґрунтування нового змісту підвищення кваліфікації та професійного розвитку педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД, побудованого на компетентнісній основі.

Для розв'язання завдань цієї статті науковий інтерес становить монографічне дослідження О. Щербак, у якому вчена висвітлює теоретико-методичні засади підготовки і підвищення кваліфікації педагога професійного навчання для освіти дорослих. На її переконання, в умовах розвитку постіндустріального суспільства зміст професійно-педагогічної освіти набув більш ширшого значення, оскільки поєднує професійно-педагогічну підготовку фахівців, причетних до освітньої діяльності в різних педагогічних, соціально-культурних і виробничих системах [25], тобто у педагогів професійної освіти мають бути сформовані фахові й педагогічні компетентності (наприклад, інженерно-педагогічна освіта) на основі синергетичного підходу, який уможлиблює колоборацію компетентностей.

Результати порівняльного аналізу компетентностей за спеціальностями "Освітні, педагогічні науки" (011) і "Цивільна безпека" (263) для другого (магістерського рівня) вищої освіти у підсумку наводять на думку про необхідність розвитку ідентичних компетентностей, зазначених у професійних стандартах за двома досліджуваними спеціальностями [26]. Передусім, це стосується інтегральної компетентності. У групі загальних компетентностей також виявлено багато аналогічних здатностей, які корелюють між собою (рис. 1).

Рис. 1. Ідентичність компетентностей за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки і 263 Цивільна безпека для другого (магістерського рівня) вищої освіти

Отже, із порівняльного аналізу компетентностей за двома спеціальностями другого (магістерського рівня) вищої освіти є зрозумілим, що їхній розвиток в освітньо-професійній програмі підвищення кваліфікації може

забезпечуватись одним модулем (курсом), який об'єднуватиме декілька тем із професійно-педагогічної освіти саме тих компетентностей, які вказані на рис. 1.

Відтак, можна зробити припущення, що в підвищенні кваліфікації педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД логічним буде об'єднання функціонального і професійно-педагогічного навчання.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що професійний розвиток викладачів НМЦ ЦЗ БЖД є педагогічною проблемою, яка відповідно до політичного, соціально-економічного, технологічного розвитку країни потребує комплексного розв'язання й об'єднаних зусиль учених різних галузей знань, зокрема цивільної безпеки та освіти, а також практиків, чий досвід є невичерпним джерелом навчання дорослих.

Особливість їхнього професійного розвитку проявляється в дуальності як принципів професійної необхідності поєднання двох спеціальностей "Освітні, педагогічні науки" (011) і "Цивільна безпека" (263) для другого (магістерського рівня) вищої освіти з метою компліментарності професійних компетентностей. Підвищення їхньої кваліфікації в галузі цивільної безпеки передбачається та координується нормативно-правовими документами, прийнятими на державному й галузевому рівнях, відповідно до яких вони раз на п'ять років здійснюють функціональне навчання на базі закладів вищої і післядипломної освіти. Водночас у підвищенні кваліфікації зі спеціальністю "Освітні, педагогічні науки" (011) вони мають можливість вільного вибору установ, форм і тематики підвищення кваліфікації – інститути післядипломної педагогічної освіти, тренінги, семінари, конференції, вебінари, круглі столи тощо. Проте обрані теми різних форм підвищення кваліфікації дуже часто не відображають зміст їхньої спеціальності "Цивільна безпека" (263), його трансформацію відповідно до постіндустріального розвитку країни та її сучасним економічним, соціально-політичним станом. У зв'язку з цим виникла необхідність зміни підходів до підвищення кваліфікації педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД. Вони мають враховувати необхідність їхньої професійно-педагогічної підготовки та сучасні вимоги до педагогів професійної освіти.

Перспективою подальших наукових розвідок розглядаємо моделювання професійно-педагогічної компетентності педагогічних працівників НМЦ ЦЗ БЖД.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 09.08.2019 № 1556-VII (ред. від 27.10.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів від 21.08.2019 р. № 800 (ред. від 31.12.2019). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
3. Козяр М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / М. М. Козяр; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 41 с.
4. Олексієнко Н. О. Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту у процесі вивчення української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Н. О. Олексієнко; Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. – Л., 2018. – 22 с.
5. Повстин О. В. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управлінської діяльності майбутніх фахівців у галузі безпеки людини : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / О. В. Повстин; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2019. – 348 с.
6. Таймасов Ю. С. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту до самозбереження у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Ю. С. Таймасов; Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Х., 2021. – 44 с.
7. Хлиповка Г. Г. Формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Г. Г. Хлиповка; Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності. – Л., 2019. – 22 с.

8. Осипенко С. І. Поради викладачу навчально-методичного центру цивільного захисту : метод. посіб. / С. І. Осипенко. – К., 2018. – 136 с.

9. Теоретичні та організаційно-методичні засади проектування освітньої діяльності навчально-методичних установ цивільного захисту : монографія (з електрон. дод.). вид. 2, переробл. / С. Ю. Литвиновський та ін. – Л. : КП "Палітурник, 2017. – 230 с.

10. Волянський П. Б. Впровадження у викладання дисципліни цивільний захист шляхів зниження впливу аварій, обумовлених використанням небезпечних речовин, на здоров'я людини та довкілля / П. Б. Волянський та ін. // Мат. наук.-практ. і конф. з міжнародною участю "Екологічні та гігієнічні проблеми сфери життєдіяльності людини", (12 березня 2019 р., м. Київ, нац. мед. ун-т імені О. О. Богомольця). – К., 2019. – С. 40–41.

11. Mykhailov V. Aviation search and rescue personnel training by the means of the information educational environment of the establishment of postgraduate education / Viktor Mykhailov, Viktoriya Kupriyevych, Leonida Romanov, Anna Demkiv, Larysa Petrenko, Victor Shevchenko, Khalida Bakhtiyarova, Vladimir Khyzhnyak // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2021. 11/02/XXI. (VOL. 11, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXI). – С. 181185. – URL: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxi>. (дата звернення: 10.09.2022).

12. Демків А. М. Правові основи професійного розвитку педагогічних працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності / А. М. Демків, Л. М. Петренко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : зб. наук. пр.; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих імені Івана Яязюна НАПН України. – К., 2021. – Вип. 1 (19). – С. 52–63.

13. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР (ред. від 01.01.2020). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Про вищу освіту. Закон України від 09.08.2019 № 1556-VII (ред. від 27.10.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

15. Євдін О. М. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік. УНДЦЗ ДСНС України / О. М. Євдін. – К., 2019. – С. 258–272.

16. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (ред. від 07.02.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

17. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 106 (ред. від 02.08.2022). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#Text>.

18. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. ; за заг. ред. Є. П. Качана та ін. – К. : Знання, 2008. – 407 с.

19. Запровадження процесу підвищення кваліфікації фахівців дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС на базі Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту / С. С. Павлов та ін. // Наукові перспективи. – 2021. – № (12). – С. 76–89.

20. Про затвердження Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.10.2018 р. № 835 (ред. від 16.10.2018). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text>.

21. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. № 819 (ред. від 22.09.2021). – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/KP130819?an=5>.

22. Ткачук Н. Професійний стандарт як вектор модернізації післядипломної педагогічної освіти / Н. Ткачук, Н. Кінах // Нова педагогічна думка. – 2021. – Т. 106. – № 2. – С. 22–28. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-21-28>.

23. Артюшина М. В. Моделі професійно-педагогічної підготовки у закладах вищої освіти України / М. В. Артюшина // Вісн. Нац. авіаційного ун-ту. Серія: Педагогіка. Психологія. – 2020. – № 17. – С. 10–18. DOI: [https://doi.org/10.18372/2411-264X.2\(17\).15018](https://doi.org/10.18372/2411-264X.2(17).15018)

24. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 011 "Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського рівня) вищої освіти". Наказ МОН України від 11.05.2021 р. № 520 (ред. від 11.05.2021). – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/05/17/011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx&wdOrigin=BROWS ELINK.

25. Щербак О. І. Теоретико-методичні засади підготовки і підвищення кваліфікації педагога професійного навчання для освіти дорослих : монографія / О. І. Щербак. – К. : КППК, 141 с. – Електронний ресурс. – Режим доступу: scherbak2014.pdf (kppk.com.ua).

26. Петренко Л. М. Теорія і практика розвитку інформаційно-аналітичної компетентності керівників професійно-технічних навчальних закладів : монографія / Л. М. Петренко. – Д. : ІМА-прес, 2013. – 456 с.

References

1. Pro osvitu [Elektronij resurs]: Zakon Ukraini vid 09.08.2019 № 1556-VII (red. vid 27.10.2022). – Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

2. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників. Постанова Кабінету Міністрів від 21.08.2019 р. № 800 (ред. від 31.12.2019). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>

3. Козьмар М. М. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Козьмар Михайло Миколайович; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – Київ, 2005. 41 с.

4. Олексієнко Н. О. Формування моральної культури у майбутніх бакалаврів цивільного захисту у процесі вивчення української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Олексієнко Наталія Олегівна; Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. – Львів, 2018. 22 с.

5. Повстин О. В. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки до управління діями майбутніх фахівців у галузі безпеки людини: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Повстин Оксана Вікторівна; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. – Вінниця, 2019. 348 с.

6. Тажмасов Ю. С. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту до самозбереження у професійній діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Тажмасов Юрій Сафирович; Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2021. 44 с.

7. Хліпівка Г. Г. Формування соціальної компетентності майбутніх офіцерів служби цивільного захисту України в процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Хліпівка Галина Григорівна; Львівський державний університет безпеки життєдіяльності. – Львів, 2019. 22 с.

8. Осипенко С. І. Поради викладачу навчально-методичного центру цивільного захисту. Методичний посібник / С.І. Осипенко // - К., 2018. - 136 с.

9. Теоретичні та організаційно-методичні засади проєктування освітньої діяльності навчально-методичних установ цивільного захисту: монографія (з електрон. дод.). вид. 2, переробл. [Коллектив авт. Є.Ю. Литвинівський, В.В. Бегун, С.В. Geldash та ін.] – Львів: КР "Палітурник", 2017. - 230 с.

10. Волжанський П. Б. Впровадження у викладання дисципліни цивільний захист шляхів зніження впливу аварій, обумовлених використанням небезпечних речовин, на здоров'я людини та довілля / П. Б. Волжанський, С. І. Калашченко, А. М. Гринцовський, С. А. Єременко // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю "Екологічні та гігієнічні проблеми сфери життєдіяльності людини", (12 березня 2019 року, м. Київ, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця). С. 40–41.

11. Mykhailov V. Aviation search and rescue personnel training by the means of the information educational environment of the establishment of postgraduate education / Viktor Mykhailov, Viktoriya Kupriyevych, Leonid Romanov, Anna Demkiv, Larisa Petrenko, Victor Shevchenko, Khalida Bakhtiyarova, Vladimir Khyzhnyak // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2021. 11/02/XXI. (VOL. 11, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXI.). – S.181185. Резиме доступу: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxi>.

12. Demkiv A.M. Pravovi osnovi profesijnogo rozvitu pedagogichnih pracivnikiv navchal'no-metodichnih centriv civil'nogo zahistu ta bezpeki zhittedijal'nosti / A.M. Demkiv, L.M. Petrenko // Osvita doroslih: teorija, dosvid, perspektivi: zb. nauk. pr. / [redkol. L.B. Luk'janova (golova), Anishhenko O.V. (zastupnik golovi) ta in.]; In-t ped. osviti i osviti doroslih imeni Ivana Zjazjuna NAPN Ukraini. Kiv, 2021. Vip. 1 (19). C. 52–63.

13. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-VR (ред. від 01.01.2020). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

14. Про вищу освіту. Закон України від 09.08.2019 № 1556-VII (ред. від 27.10.2022). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

15. Євдін О. М. Аналітичний огляд стану техногенної та природної безпеки в Україні за 2018 рік. UNDICZ DSNS України. Київ, 2019. С. 258–272.

16. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (ред. від 07.02.2022). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

17. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 р. № 106 (ред. від 02.08.2022). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#Text>.

18. Качан Є. П. Економіка праці та соціально-трудові відносини: навч. посіб. / [За заг. ред. проф. Качана Є. П., Дяків О. П., Надвіничний Н. А. та ін.]. К.: Знання, 2008. – 407 с.

19. Затвердження процесу підвищення кваліфікації фахівців дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС на базі Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту. / [Павлов С. С., Клімас' Р. В., Одінец' А. В., Сєреда Д. В.] // Наукові перспективи. № (12.) 2021. С. 76–89.

20. Про затвердження Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.10.2018 р. № 835 (ред. від 16.10.2018). – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text>.

21. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. № 819 (ред. від 22.09.2021). – URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP130819?an=5>.

22. Tkachuk N., Kinah N. Profesijnij standart jak vektor modernizacii pisljadiplomnoi pedagogichnoi osviti. Nova pedagogichna dumka. 2021. T. 106. № 2. S. 22–28. – URL: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-21-28>.

23. Artjushina M. V. Modeli profesijnogo-pedagogichnoi pidgotovki u zakladah vishhoi osviti Ukraini. Visnik Nacional'nogo aviacijnogo universitetu. Serija: Pedagogika. Psihologija. 2020. № 17. S. 10-18. DOI: [https://doi.org/10.18372/2411-264X.2\(17\).15018](https://doi.org/10.18372/2411-264X.2(17).15018)

24. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки для другого (магістерського рівня) вищої освіти. Наказ МОН України від 11.05.2021 р. № 520 (ред. від 11.05.2021). – URL: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/05/17/011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx&wdOrigin=BROWSELINK.

25. Шербак О. І. Теоретико-методичні засади підготовки і підвищення кваліфікації педагога професійного навчання для освіти дорослих: монографія / К. КППК, 141 с. – URL: scherbak2014.pdf (kppk.com.ua).

26. Petrenko L. M. Teorija i praktika rozvitu informacijnogo-analitichnoi kompetentnosti kerivnikiv profesijnogo-tehnicnih navchal'nih zakladiv: monografija. / L. M. Petrenko // Dnipropetrovsk: IMA-pres, 2013. 456 s.

Надійшла до редколегії 18.10.22
Рецензовано 30.10.22

A. Demkiv, Senior Lecturer
ORCID ID: 0000-0002-1604-1793

Institute of Public Administration and Research on Civil Protection,
Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education
of the State Institution of Higher Education "University of Educational Management", Kyiv, Ukraine

FEATURES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING STAFF OF CIVIL PROTECTION AND LIFE SAFETY EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL CENTERS

The aim of the article is to study the specifics of teaching staff professional development of civil protection and life safety educational and methodological centers. Research methods used by the author: content analysis of legislative documents on the organization of postgraduate education; regulatory documents on professional development of civil protection specialists; analysis and summarization of documents posted on websites of Educational and Methodological Centers of Civil Protection and Life Safety in order to determine their structure and content of the activity and to highlight the features of the professional development of the teaching staff; comparative analysis of specialty standards 011 Educational, pedagogical sciences and the specialty 263 Civil protection for the second (master's degree) of higher education to identify the common and distinctive competencies of specialists.

It has been found out that the problem of the teaching staff professional development of educational and methodological centers of civil protection and life safety demands a complex solution. Their professional development in the sphere of civil protection is carried out according to functional training programs once in five years on the basis of higher educational establishments and postgraduate education. At the same time, in advanced training on the specialty 011 Educational, pedagogical sciences they have the opportunity to freely choose institutions, forms and subject of professional development. However, selected topics of various forms of professional development rarely reflect the content of their specialty 263 Civil Protection and its transformation in accordance with the post-industrial development of the country and its modern economic and socio-political situation.

Keywords: civil security; educational and methodological center of civil protection and life safety; professional development; standard; teaching staff.

УДК 378.146

DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2022/8-1/15>

J. Sikra, PhD (Psychology), Master of Science (Human Resources Management)
 Visiting lecturer in psychology
 ORCID ID: 0000-0003-4557-1256
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EVALUATING AN INTERACTIVE UNIVERSITY CURRICULUM DELIVERED DURING RUSSIA'S INVASION OF UKRAINE

The purpose of this article is the evaluation of earlier work by Sikra (2022), which supplied preliminary data about the author's rationale for designing and delivering online university education. The current evaluation was achieved by collecting psychology students' views via different sources with the use of trivial questions that corresponded to the Six core values (Sikra, 2022). In total, 22 students' responses were evaluated (17 females, 5 males, Mean Age 20.09). These responses were thematically analysed to support the author's evaluation of the interactive curriculum after its completion. The results of the thematic analysis evidence that the author delivered the online education in accordance with the Six core values. A short discussion of the findings' implications in connection to previous research is supplied. The conclusion brings the material to a finish and contextualises this approach within the global crises of COVID-19 and the War in Ukraine.

Keywords: mental health, military psychology, PTSD, university students, online learning, war in Ukraine.

Background. On 24 February 2022 Russia fully invaded Ukraine (Alyukov, 2022). Online learning for university students remains under-studied during the Russian invasion. The author approached university students of psychology at Taras Shevchenko Kyiv National University (TSKNU) and collaboratively designed a curriculum (Sikra, 2022).

Purpose of the article. The current article evaluates psychology students' online learning after it was completed, which it positions within the context of cutting-edge research on distance learning during COVID-19 and the War in Ukraine.

Analysis of recent peer-reviewed sources. Research on distance education during COVID-19 recommended the creation of electronic materials devoted to distance learning, the creation of an electronic library and developing distance education as a separate concept (Nenko, Kybalna & Snisarenko, 2020). Additionally, online learning during COVID-19 revealed problems of technical maintenance, lack of educators' training, varied commitment of educators, task overload and lack of digital infrastructure as obstacles to effectiveness (Grynyuk et al., 2022). The relationships between management and teaching staff also predicted the effectiveness of distance learning during COVID-19. Semenets-Orlova et al. (2022) found that educational managers have transitioned from an authoritative policy-focused style to a person-centred style, which was less effective during the pandemic. Instead, according to Semenets-Orlova et al. (2022) management should balance the latter with a task-oriented focus.

COVID-19 was not the only obstacle to learning for Ukrainian students in recent years. A study evaluating the mental health of adolescents since Russia's localised invasion in 2014 examined adolescents' experiences of war (N=2766, Age Range=11-17): 60.2% witnessed armed attacks, 13.9% were victims of violence and 27.9% were displaced from the Donetsk region because of Russia's aggression (Osokina et al., 2022).

This literature survey uncovered few studies on university students during Russia's invasion. Some findings indicate that medical students who experienced PTSD because of Russia's invasion engaged in self-blame, disengagement, and avoidance behaviours. However, social networks were suggested as protective (Gupta & Shourie, 2022). These findings were echoed by Srichawla et al. (2022) whilst highlighting survival guilt in students fleeing Ukraine from Russia's aggression.

Research perspective. This article employs qualitative analysis as a way of extracting meaning from students'

quotes, which were gathered via multiple evaluations of satisfaction over time. In addition, the current work also supplies descriptive quantitative information about the evaluators as well as their gender split and mean age.

Methods. In line with Sikra's (2022) proposed Six core values, the author proceeded to survey these via a trivial open-ended questions set-up collecting information from students' responses that they consented to being published as part of the courses' evaluation in some form. The sources were the Google form that collected views for Sikra's (2022) publication (N=12), students' views that were collected for a public report for the TSKNU website (N=5) and a custom form to evaluate the current approach (N=5), where 'N' is the number of responses.

Results. Of the 93 students enrolled in the course, 43 students completed their study with a personalised certification. The remaining 50 students predominantly either never engaged with assessments or dropped out in the first weeks of the course. Included within this study are a total of 22 respondents (17 females, 5 males, Mean Age 20.09), which were analysed. The results are themed and demonstrated with the use of students' thematic quotes linked to the Six core values (Sikra, 2022). A visual depiction is supplied in the form of Tab. 1.

Discussion. Recent research on distance learning in Ukraine focused on the adaptation to education because of the COVID-19 pandemic. The current approach linked in with former findings (Nenko, Kybalna & Snisarenko, 2020) by developing a Google Drive learning platform that could serve also as a library of recorded lectures and offered a space for flexible learning and assessments during the War in Ukraine. Next, technical maintenance was easily achieved thanks to housing the platform on Google's servers, hence the difficulties described by Grynyuk et al. (2022) were effectively mitigated. The overall ethos of the author, as evidenced by the thematic analysis in Tab. 1. can be summed up as *person-centred task orientation*, thereby complying with the recommendations of prior research by Semenets-Orlova et al. (2022).

In addition, during the delivery of this online education, the author did find significant psychological traumatisations among his student population consistent with prior findings on traumatised students in Ukraine (Osokina et al., 2022; Srichawla et al., 2022). Consistent with prior findings was also the students' positive appraisal of social connectedness during the course (Gupta & Shourie, 2022).

Table 1

Analysis of Six core values, themes and thematic quotes		
Six core values	Theme	Thematic quote from student
Empowerment (Timulak & Elliott, 2003)	The repeated theme that emerged was that people benefitted from the author's presence and use of encouragement either via personalised feedback to assessments, or outside of classes namely through the student-led Telegram channel.	"The fact that he always gave us the opportunity to decide (for example, due to heavy shelling, offered to vote whether we want the lecture to take place) gave a sense of control over the situation and peace of mind." "The lecturer supported us from the very first day of the course and in many ways his support proved to be very valuable, during the days of the shelling of Ukraine, Juraj wrote to us faster than relatives to find out if everything was in order."
Honesty (Kolden et al., 2018)	The repeated theme that emerged was that people valued the author's self-disclosure. The author was honest about the fact that whilst he experienced adversity, students would have had similar experiences in addition to going through war.	"He was absolutely honest. Experiences and stories from life, he shared with us, seemed to be truly sincere and personal." "Regarding educational interaction, I would definitely find sharing a lecturer's own precious life experience to be the most beneficial. Sharing is caring."
Equality (Fitzgibbon & Winter, 2021)	The repeated theme that emerged was that people valued a sense of community although this phrase was not used specifically by any of the respondents.	"When we talk about these difficult topics for everyone, our team becomes more united and stronger, as everyone wants to help each other, albeit minimally." "The lecturer encouraged all students to participate in online discussions during the classes and in the chat. He also always made sure to give every student an opportunity to express their opinions and/or ask questions if they were willing to do so."
Inclusivity (Danowitz & Tuitt, 2011)	The repeated theme that emerged was that people valued being treated as individuals, which is something they experienced most pertinently via the taking into account of extenuating circumstances and flexible adaptation to students' needs in response to military attacks.	"The lecturer's openness and willingness to understand was the most beneficial. For example, the lecturer opened the assessment for people who could not finish it on time." "I would refer to the whole course environment as supportive and beneficial. In regards to social interaction, I would consider the sincere concerns of our lecturer about the individual situation of every student to be the most supportive."
Boundaries (Clegg & Ross-Smith, 2003)	There was a lack of theme. It could be due to the author extending his communication significantly outside of the classroom to support students hence the boundaries were flexible and diluted.	"I can't remember a single problem brought up by this." "(...) He was generally very ethical and considerate."
Human-centred technology (Schmidt & Huang, 2022)	The theme that emerged was that students were comfortable with interacting with the Google Drive platform and valued that they could access materials during any time.	"(Lecturer)...adapted the course program regularly to let it meet the students' needs and possibilities." "Yes, everything was online and lecturer did everything to increase effective studying and used comfortable for students resources."

Conclusion. Sikra's (2022) approach delivered on its aims by supplying Ukrainian students affected by war an online education in accordance with the Six core values, which was an original application of established Western practices to war-affected students. The War in Ukraine is the second global crisis following the COVID-19 pandemic, which required an adaptation of the traditional learning methods towards a flexible online learning approach. The future of university education during all forms of adversity must tap into this approach to be effective during war, natural disaster, pandemics, or poverty. It seems that the Golden Age of the care-free university years has now come to an end and not just in Ukraine.

Acknowledgements. This course was delivered on a bona fide unpaid basis by the author. All associated costs entailed in the printing, design and postage of certificates were funded by the author's private resources (totalling £260.83). The author would like to thank Prof Svitlana Paschenko and Prof Ivan Danyliuk for enabling this bilateral collaboration.

References

- Alyukov, M. (2022). Propaganda, authoritarianism and Russia's invasion of Ukraine. *Nature Human Behaviour*, 6, pp.763-765.
- Clegg, S. R. and Ross-Smith, A. (2003). Revising the boundaries: Management education and learning in a postpositivist world. *Academy of Management Learning & Education*, 2(1), pp.85.

- Danowitz, M. A. and Tuitt, F. (2011). Enacting Inclusivity Through Engaged Pedagogy: A Higher Education Perspective. *Equity & Excellence in Education*, 44(1), pp.40-56.

- Fitzgibbon, A. and Winter, L. A. (2021). Practical applications of a social justice agenda in counselling and psychotherapy: The relational equality in education framework (REEF). *British Journal of Guidance & Counselling*, pp.1-10.

- Grynyuk, S., Kovtun, O., Sultanova, L., Zheludenko, M., Zashluzena, A. and Zaytseva, I. (2022). Distance Learning during the COVID-19 Pandemic: The Experience of Ukraine's Higher Education System. *Electronic Journal of e-Learning*, 20(3), pp.242-256.

- Gupta, N. and Shourie, S. (2022). PTSD and Coping Strategies among Indian MD Physician Students Stuck in Ukraine during the Ukraine War. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 13(3), pp.380-384.

- Kolden, G. G., Wang, C.-C., Austin, S. B., Chang, Y. and Klein, M. H. (2018). Congruence/genuineness: A meta-analysis. *Psychotherapy (Chicago, Ill.)*, 55(4), pp.424-433.

- Nenko, Y., Kybalna, N. and Snisarenko, Y. (2020). The COVID-19 Distance Learning: Insight from Ukrainian Students. *The Brazilian Scientific Journal of Rural Education*, 5, pp.1-19.

- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A. and Skokauskas, N. (2022). Impact of the Russian Invasion on Mental Health of Adolescents in Ukraine. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>.

- Schmidt, M. and Huang, R. (2022). Defining Learning Experience Design: Voices from the Field of Learning Design & Technology. *TechTrends*, 66(2), pp.141-158.

- Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tereschnuk, O., Denisova, L., Nestor, V. and Sadovy, S. (2022). Special Aspects of Educational Managers' Administrative Activity under Conditions of Distance Learning. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11(1), pp.286-297.

12. Sikra, J. (2022). Delivering an interactive curriculum during Russia's invasion of Ukraine. VII International Scientific Conference Military Psychology In The Dimensions Of War And Peace: Problems, Experience and Prospects, 7, pp.13-16.

13. Srichawla, B. S., Khazeei Tabari, M. A., Găman, M.-A., Munoz-Valencia, A. and Bonilla-Escobar, F. J. (2022). War on Ukraine: Impact on

Ukrainian Medical Students. International Journal of Medical Students, 10(1), pp.15–17.

14. Timulak, L. and Elliott, R. (2003). Empowerment Events in Process-Experiential psychotherapy of Depression: an Exploratory Qualitative Analysis. *Psychotherapy Research*, 13(4), pp.443–460.

Надійшла до редколегії 22.11.22
Рецензовано 09.12.22

Ю. Сікра, д-р філософії в галузі психології, магістр у галузі управління людськими ресурсами, запрошений лектор психологічних дисциплін
ORCID ID: 0000-0003-4557-1256
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ОЦІНЮВАННЯ ІНТЕРАКТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ УНІВЕРСИТЕТУ ПІД ЧАС ВТОРГЕННЯ РОСІЇ В УКРАЇНУ

Мета статті – оцінювання попередніх робіт Сікри (2022), які надали попередні дані про авторське обґрунтування розробки й надання онлайн-університетської освіти під час війни в Україні. Вона починається з огляду літератури, яка позиціонує поточну роботу в межах сучасних українських досліджень дистанційного навчання під час пандемії COVID-19. Пандемія стала важливим джерелом розуміння потреб студентів, а також проблем онлайн-інфраструктури, характерних для України. Далі дослідження літератури надало висновки про вплив російського вторгнення на студентів, які навчаються в Україні, зосереджуючись на впливі посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а також на захисні механізми, такі як соціальні зв'язки. Подається методичне оцінювання роботи, проведене Сікром (2022), у якому використовувались Шість основних цінностей як спосіб допомоги в тематичному аналізі відповідей студентів щодо змісту курсу. Загалом були оцінені відповіді 22 студентів (17 жінок, 5 чоловіків, середній вік яких 20,09). Результати аналітичної процедури засвідчили, що автор проводить онлайн-навчання відповідно до Шести основних цінностей. Результатом підходу автора став високий рівень задоволеності серед його студентів, а також високий рівень випуску (загалом 43 студенти). Потім автор пов'язав своє оцінювання з попередніми, переважно українськими, дослідженнями з оглядом літератури, щоб капіталізувати вплив поточної роботи, як фрагмента мозаїки в контексті соціальної роботи у країні. Основні посилання автора на попередню роботу наголошують на особистісно-орієнтованому підході до онлайн-освіти в поєднанні з важливістю соціальних зв'язків між студентами в онлайн-доміні. На завершення, автор підкреслює, що золотий вік безтурботних студентських років закінчиться і не лише в Україні. Отже, важливо розробити засоби навчання людей, які проходять через усі форми лиха від війни до пандемії, стихійних лих і бідності.

Ключові слова: психічне здоров'я, військова психологія, ПТСР, студенти ЗВО, онлайн-навчання, війна в Україні.

ДОДАТОК 1. АНОТАЦІЯ ТА ЛІТЕРАТУРА (латинізація)
ANNEX 1. EXTENDED ABSTRACT IN ENGLISH AND REFERENCES (in Latin)

O. Baidarova, Ph.D., Associate Professor
 ORCID ID: 0000-0002-2332-1769

O. Bobryk, Bachelor of Social Work
 ORCID ID: 0000-0003-2275-7234

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

**CONTENT AND PREREQUISITES OF THE COMPREHENSIVE SEXUALITY EDUCATION
 IMPLEMENTATION IN UKRAINE**

The need for science-based knowledge about sexual life is natural for children and youth all over the world. Official statistics on the incidence of sexually transmitted infections, gender-based violence, and early pregnancies emphasize the urgency of the problem of developing sexual competence for Ukrainian children and youth.

The purpose of the article is to study the foreign and Ukrainian experience of sexual education at school, to understand the essence of the concept of comprehensive sexuality education, its actors, and the requirements for their training. The main research method was document analysis. The results of a review of approaches to developing the researched problem in foreign and national scientific publications and a comparative analysis of Ukrainian, some foreign and international standards (guidelines, recommendations) regarding sexual education are highlighted.

It was found that today there is no unity in terminology, interpretation, and criteria for defining sexual education. There are national differences in approaches to understanding its goals and content. Sexual education is interpreted in a narrow and broad sense, but in this matter, scientists are gradually more and more inclined to use a complex approach. A broad interpretation of sexuality education shifts the traditional emphasis from the physiological and biological features of the sexes, the problems of sexual life, including the prevention of accidental pregnancy, sexually transmitted diseases, and the achievement of safe sexual satisfaction (sex education, sexual health education) to the issues of forming a culture of sexuality and related feelings, understanding and protection of one's rights, including sexual, throughout life, humane treatment and responsible behavior in relationships, clear and respectful communication, preparation for marriage and family life (comprehensive sexual health education, comprehensive sexuality education).

Comprehensive sexuality education has strong support in the international discourse and is supported by a relatively robust evidence base. A comprehensive approach enables educators and policymakers to address not only the individual determinants of young people's sexual and reproductive health but also the social determinants of their health and well-being. Comprehensive sexuality education is not reduced to the activity or responsibility of an individual teacher. However, it is the result of the collective actions of all teachers in conditions of mutual support and exchange of experience in implementing sexual education programs. Health, biology, and physical education teachers considered critical in sexual education at school. At the same time, it is necessary to strengthen teachers' ability in sexuality education by improving the qualifications of teachers and providing constant support. The document analysis proved the inadequacy of the development and practical solution of the introduction of comprehensive sexuality education in Ukrainian schools. At the same time, the European and American experience of a number of foreign and international standards, guidelines, and technical documents, which relate to the content and results of sexuality education for students, the quality of the application of education standards, and professional training of teachers, shows a reasonably stable conviction that comprehensive sexuality education contributes to children and society as a whole.

Keywords: *comprehensive sexual health education, comprehensive sexuality education, sex education, teacher professional competence, teacher professional training, school.*

References

1. Balakirieva, O. M. (Ed.) (2019). *Social conditions and health indicators of adolescents and young people: according to the results of a sociological study within the framework of the international project "Health and behavioral orientations of school youth"*. Polygraphic Center "Foliant".
2. Center for Medical Statistics of the Ministry of Health of Ukraine (2022). *Statistical data of the system of the Ministry of Health*. <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>
3. OSCE et al. (2019). *Well-being and safety of women. OSCE-led survey on violence against women: Main report*.
4. Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine (2021). *Annual report on the state of observance and protection of human and citizen rights and freedoms in Ukraine*. <https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/schoricha-dopovid-2021.pdf>
5. Melnychuk, V. O. (2022). *Sexual violence against children: the situation in Ukraine. Scientific dimension of today's socio-pedagogical problems: collection of materials of the VI International Scientific and Practical Conference, Nizhyn, May 25, 2022. Nizhyn, Gogol State University, 51–53.*
6. Tereshchuk, G. V. (2021). *In Ukraine, 4% of citizens became victims of rape in childhood. Poll results / Radio Liberty (November 25, 2021)*. <https://www.radiosvoboda.org/a/seks-nasylyya-dity-z-hvaltuvannya-osvita/31577396.html>
7. UNFPA-CEDOS (2020). *Awareness and attitude of the teaching community and parents to comprehensive sexuality education*. https://cedos.org.ua/system/articles/pdfvs/000/000/446/original/sexual_education_ua_0.pdf?1606145254
8. Charitable Foundation "Women's Health and Family Planning" (2017). *Survey results of focus group interviews with teenagers and teachers "Topics of sex education in the practice of teaching the subject"*. http://www.womanhealth.org.ua/wp-content/uploads/2019/12/Focus-group-results_report.pdf
9. Bialyk, O. (2015). *Standards for Sexuality Education: European dimension. Scientific Bulletin Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy. (1)14, 20–25. doi: https://europub.co.uk/articles/-A-172151*
10. Arije, O. & Ayowole Damilola, J. (2018). *Comprehensive sexuality education: trend and forecast. Journal of the Obafemi Awolowo University Medical Students' Association. 23 (1)*. https://www.academia.edu/42066131/COMPREHENSIVE_SEXUALITY_EDUCATION_TREND_AND_FORECAST
11. Browne, E. (2015). *Comprehensive sexuality education (GSDRC Helpdesk Research Report 1226)*. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
12. International Planned Parenthood Federation (2010). *IPPF Framework for Comprehensive Sexuality Education (CSE)*.
13. Rabbitte, M. & Enriquez, M. (2019). *The Role of Policy on Sexual Health Education in Schools: Review. The Journal of School Nursing. 53(1), 27–38. doi: https://doi.org/10.1177/1059840518789240*

14. Eko, J. E., Abeshi, S. E., Osonwa, K. O., Uwanede, C. C., Offiong, D. A. (2013). Perception of students' teachers' and parents' towards sexuality education in Calabar south local government area of cross river state, Nigeria. *Journal of Sociological Research*. 4(2), 225–240. doi: <https://doi.org/10.5296/jsr.v4i2.3836>
15. Rogozhina, O. (2021). Sexual education of schoolchildren as a scientific problem. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 3, 241–247. doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2021.3.35>
16. Kravchenko, L. A. & Kobzieva, I. M. (2018). The sexual enlightenment as an element of adolescents' upbringing process. *Bulletin of Alfred Hobel University. Series "Pedagogy and Psychology". Pedagogical sciences*, 2 (16), 66–71. doi: 10.32342/2522-4115-2018-16-11
17. Kornjat, V. (2018). Sex education of pupils as a composition of the activities of the social pedagogue in school. *The pedagogical process: theory and practice (Series: Pedagogy)*, 4 (63), 91–96. doi: <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2018.4.9196>
18. Kravets, V. P. (2020). *Preparation of student youth for family life in Ukraine of the 21st century: status, trends, ways of improvement: monograph*. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
19. Tupper, K. (2013). Sex, Drugs and the Honour Roll: The Perennial Challenges of Addressing Moral Purity Issues in Schools. *Critical Public Health*, 24 (2), 115–131.
20. WHO Regional Office for Europe and BZgA (2010). *Standards for Sexuality Education in Europe. A framework for policy makers, educational and health authorities and specialists*. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne.
21. United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation [UNESCO] (2018). *International Technical Guidance on Sexuality Education*. Paris: UNESCO.
22. Ejimonu, Ngozi C., Okwarachukwu, Akunna C. & Njoku, Grace Nneka. (2020). Sex Education Intervention On Students' Knowledge And Attitude Towards Sex Related Matters In Secondary Schools In Abia Education Zone Of Abia State, Nigeria. *Interdisciplinary Journal of Gender and Women Development Studies Special Edition*, 3(5), 140–150.
23. Ollis, D., Harrison, L. & Maharaj, C. (2013). *Sexuality education matters: preparing pre-service teachers to teach sexuality education*. Deakin University, Burwood, Vic.
24. Zulu, J. M., Blystad, A., Haaland, M.E.S. et al. (2019). Why teach sexuality education in school? Teacher discretion in implementing comprehensive sexuality education in rural Zambia. *International Journal for Equity in Health*, 18, 116. doi: <https://doi.org/10.1186/s12939-019-1023-1>
25. Huster S., Drinck, B. & Voß, H.-J. (2020, November 16). *Sexuelle Bildung im Schulalltag zu Wenig beachtet: Pressemitteilung 2020/305 vom 16.11.2020*. Universität Leipzig. Retrieved from <https://www.uni-leipzig.de/newsdetail/artikel/sexuelle-bildung-im-schulalltag-zu-wenig-beachtet-2020-11-16>.
26. Asmal, K. (2001). *Protecting the Right to Innocence : The Importance of Sexuality Education. Report of the Protecting the Right to Innocence : Conference on Sexuality Education*, Cape Town, August, 19-21, 2001. Department of Education.
27. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011). On the approval of the National Qualifications Framework: Resolution № 1341. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
28. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). On the approval of the State Standard of Primary Education: Resolution № 87. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
29. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020). About some issues of state standards of complete general secondary education: Resolution № 898. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
30. Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine (2020). About the approval of the professional standard for the professions "Teacher of primary classes of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Teacher of primary education (with junior specialist diploma)" : Order № 2736-20. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
31. Ministry of Education and Science of Ukraine (2022, July 5). Educational programs for grades 6-9 (State standard of basic and complete general secondary education, 2011). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
32. Advocates for Youth, Answer, and SIECUS: Sex Ed for Social Change (2020). *National Sex Education Standards: Core Content and Skills, K–12 (Second Edition)*. Retrieved from <https://advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2020/03/NSES-2020-web.pdf>
33. Future of Sex Education (n.d.). *National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education Advisory Committee*. Retrieved from <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/teacher-standards-1.pdf>
34. Future of Sex Education (n.d.). *Professional Preparation Program Curriculum Mapping Tool for Implementation of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education*. Retrieved from <https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/IHE-Curriculum-Mapping-Tool-reformat.pdf>
35. Future of Sex Education (n.d.). *Assessment of the Application of the National Teacher Preparation Standards for Sexuality Education*. Retrieved from https://www.advocatesforyouth.org/wp-content/uploads/2019/09/Assessment_National_Teacher_Preparation_Standards.pdf
36. Public Health Agency of Canada (2008). Canadian Guidelines for Sexual Health Education. Catalogue No: HP40-25/2008E.
37. WHO Regional Office for Europe and BZgA (2017). *Training matters: A framework for core competencies of sexuality educators*. Federal Centre for Health Education (BZgA). Cologne.

O. Balukhtina, PhD in Historical Sciences, Associate Professor
ORCID ID: 0000-0002-1085-6908

V. Kuzmin, PhD in Sociological Sciences, Associate Professor
ORCID ID: 0000-0003-4940-9395

M. Kuzmina, Lecturer
ORCID ID: 0000-0003-2101-0630

National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine

ACTIVITIES OF SHELTERS FOR WOMEN VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Violence is one of the most widespread forms of violation of human rights in the world, which the state must defend and protect. Currently, in our country there are contradictions between the developed concept of combating domestic violence based on the interaction of various subjects and the insufficient level of its implementation due to the creation of an extensive network of specialized support services for victims.

The purpose of the article is to analyze the activities of shelters that provide social services to women who are victims of domestic violence, and to justify the need to expand the existing network in Ukraine. The basic principles, mechanism of creation

and financing of shelters are considered. The importance of applying world experience in this matter is substantiated. The financial support of international organizations in the process of creating shelters was studied. The study of shelter models, which are most represented in Ukraine, has been further developed. The main method used is the analysis of documents for the study of international legal agreements and national legislation on combating violence.

In the course of the study, the main problems in the operation of shelters were identified. They are associated with a small number, insufficient funding, and a low level of public awareness of the availability and working conditions of institutions. The mechanism of cooperation between authorities and institutions that provide assistance to affected persons also needs coordination at the regulatory and practical levels. The following steps should be the ways of improvement: creation of an extensive network of shelters; professional development of specialists who work with women who are victims of domestic violence; increasing sources of funding for institutions, primarily through public-private partnerships.

Keywords: difficult life circumstances, shelter, social service, social work, woman as a victim domestic violence.

References

1. Ministry of Social Policy of Ukraine: official website. (2022). Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/>
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). On the approval of the Concept of the State Social Program for the Prevention and Counteraction of Domestic Violence and Gender-Based Violence for the period until 2025: Order № 728 (ed. dated March, 02, 2021). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2018-%D1%80#Text>
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). Model asylum provision for victims of domestic violence and/or gender-based violence : Resolution № 655. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>
4. Dmytrenko, N. I., Vlasov, P. A., & Tropin, N. V., et. al. (2001). *Prevention of domestic violence in the family: metod. recommendations*. Dnipropetrovsk : Dnipropetr. Law Institute of Internal Affairs of Ukraine [in Ukrainian].
5. Bondarovska, V. M., Bulakh, L. V., & Zhuravel, T. V. (2014). *Prevention of violence in the family in the activities of a specialist in the social sphere*. Kyiv : Publishing house "Kalita" [in Ukrainian].
6. Maksimova, N. Yu. (2015). *Social work with family*. Kyiv : VP "Kyiv university" [in Ukrainian].
7. Milyutina, R. L. (2007). *Family psychology*. Kyiv : Hlavnik [in Ukrainian].
8. Grabska, I. A. (2001). Study of family violence in a cross-cultural perspective. *Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko. Series: sociology, psychology, pedagogy*, 8, 29–32 [in Ukrainian].
9. Savchuk, O. (2002). Consequences of marital violence: an individual and psychological perspective. *Scientific notes (special issue)*, 20, 386–389 [in Ukrainian].
10. Kochemirovska, O. O. (2008). *Possibilities of detection and prevention of violence in the family: basic concepts. Handbook for social workers*. Kharkiv : NTMT [in Ukrainian].
11. Kochemirovska, O. O. (Eds.). (2020). *Shelter for victims of domestic violence: algorithm for creating and providing work: method. manual*. Kyiv : FOP Klymenko [in Ukrainian].
12. Kochemirovska, O. (Eds.) & Pavlysh, S. (Gen. eds.). (2011). *Standards for providing social services to victims of family violence: international experience and recommendations for Ukraine*. Zaporizhzhia: Drukarsky svit [in Ukrainian].
13. Fedorovych, N. V. (Eds.) & Skipalska, G. B., et. al. (2019). *Creation and maintenance of shelters for victims of domestic violence: method. manual*. Kyiv : Publishing house "Kalita" [in Ukrainian].
14. Lyakh, T., Lyaholetova, M., & Skipalska, G. (2021). Analysis of the population's requests for receiving social and psychological help and support in the conditions of COVID-19. *Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko. Series: Social Work*, 1(8), 22–28 [in Ukrainian].
15. (2014). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention). Handbook for members of parliament*. Kyiv : Publishing house "K.I.S" [in Ukrainian].
16. On preventing and combating domestic violence: Law of Ukraine № 2229 (ed. Dated January, 01, 2020). (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
17. Social services: Law of Ukraine № 2671 (ed. Dated April, 27, 2022). (2019). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
18. Ministry of Social Policy of Ukraine (2020). On the approval of the Classifier of social services: Order № 429. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). About the Register of providers and recipients of social services: Resolution № 655. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>
20. A shelter for women and children who suffered from domestic violence was opened in Truskavets (2022). Retrieved from: <https://hromadske.ua/posts/u-truskavci-vidkrili-pritulok-dlya-zhinok-ta-ditej-yaki-postrazhdali-vid-domashnogo-nasilstva>
21. Thanks to the UN and international partners, a shelter for victims of violence was opened in Myrnohrad (2020). Retrieved from: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2020/shelter-for-violence-survivors-Mymohrad-UNRPP-UNFPA.html>

O. Butylina, PhD in Sociology, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0002-3943-4098

I. Yevdokymova, PhD in Sociology, Associate Professor

ORCID ID: 0000-0001-7099-757X

V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine

DIRECTIONS OF SOCIAL AGENCY MANAGEMENT IMPROVEMENT

The article is devoted to the actual problem of improving the management of social agencies since the stability, efficiency and attractiveness of any organization depends on the personnel and the management system. The purpose of the article was to outline and characterize the directions for improvement of the components of social agency management, taking into account the analysis of problem areas of the Kharkiv city center of social agencies "Dovira". By applying methods of generalization and grouping, as well as document analysis (reports after the practice of 4th-year students studying under the "Social Work" educational program) and discussions with specialists and stakeholders, two groups of problems related to management were identified: 1) problems of technical and material support and 2) problems of personnel work. Based on them, the authors of the article proposed to analyze three blocks: 1) problems of material and technical content (working conditions); 2) personnel management problems; 3) problems of protection and development of personal qualities of specialists. Their prerequisites were determined and measures to improve the social agency management system were proposed. A conclusion was made about the need to develop a management model

with coordination of the following levels: the first – monitoring of the personal condition, needs and capabilities of social work specialists. Building on this basis programs of individual and group assistance and development. The second is management of the organization – development and implementation of personnel policy, taking into account the requirements and proposals of the first level. The third level is "external management" – the development of cooperation with domestic and foreign partners, lobbying of interests and the initiation of necessary and justified changes (on the basis of conclusions from the previous levels) in normative documents regulating the work of social work specialists and the activities of the organization as a whole.

Keywords: management, organization development, social agency, social work management, social work specialist.

References

1. Baidarov, a O., Mykhaylovska, O. (2021). Organizational forms of social work professional training in Ukraine. Bulletin of Taras Shevchenko national university of Kyiv. Social work. 1(7), P. 6-13. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/1> [in Ukrainian].
2. Butylina, O., Yevdokymova, I. (2021). Differentiated approach to work with social agencies personnel. PERSPECTIVES. Socio-political journal. № 4, P. 188-194. <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.25> [in Ukrainian].
3. Butylina, O., Yevdokymova, I. (2021). Organizational structures of management in social agencies. Humanitas, 3, P. 25–31, <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.3.4> [in Ukrainian].
4. Butylina, O., Yevdokymova, I. (2021). Social worker self-management as a management task. Social work and social education, 1 (6). P. 5-14. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(6\).2021.234056](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(6).2021.234056) [in Ukrainian].
5. Lekholetova, M. (2021). Methods of social work management in the activities of a social worker. Social work and social education, 2(7), P. 51-60. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244079](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244079) [in Ukrainian].
6. Nikolayeva, V.I. (2019). Organizational support of the system of social work in Ukraine: modern realities. Academic notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Public administration. Volume 30 (69) No. 3. P.131-137. <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.3/23> [in Ukrainian].
7. Peter Drucker – quotes. URL: <https://citaty.info/man/piter-druker> [in Ukrainian].
8. Masyuk, O. P. (2016). Institutional challenges of social work management. Social work in Ukraine: theory and practice. No. 1-2. P. 150-158. http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2016_1-2_18 [in Ukrainian].
9. Official website of the KhMCSS "Trust". dovira.kh.ua [in Ukrainian].
10. Yevdokymova, I. A., Butylina, O. V. (2022). Improving qualifications in social work: experience of implementing the program. Education of adults in conditions of uncertainty: involvement, motivation, trends: materials XX International. science and practice conference, Kharkiv, February 11. 2022 / Ministry of Education and Science of Ukraine, Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kharkiv. Humanitarian University "Nar. Ukrainian Acad." Kharkiv: NUA Publishing House, 2022. P. 103-105. [in Ukrainian].
11. Albul, I. Leadership in social work: theoretical aspect. Social work and social education. Vol. 1, 2018. P. 52-57 [in Ukrainian].
12. Management of activities of social services: method. manual [author number: N. Husak, N. Kabachenko, V. Nazaruk, K. Savchuk, O. Savchuk, L. Skoropada, L. Chorniy] / editor-in-chief ed. O. Ivanova, N. Husak; UNDP in Ukraine, Project "Support to Social Sector Reform in Ukraine". Kyiv: K.I.S., 2013. 178 p. [in Ukrainian].
13. Teptyuk, Yu. Development of stress resistance of social workers: from the results of the experiment to methodical recommendations. Social work and social education. Vol. 1(4), 2020. P. 89-96. [in Ukrainian].
14. Kravchenko, O.O. Gender management in institutions of the social sphere: state and prospects. Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Social work. 2020. Issue 1(6). P. 13–18. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2020/6-1/3> [in Ukrainian].

X. Deng, PhD student
ORCID ID: 0000-0001-7999-9344

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CAREER ORIENTATIONS OF FOREIGN STUDENTS IN THE CONTEXT OF CHANGES IN THE MODERN LABOR MARKET

The article presents a theoretical analysis of scientific articles devoted to the study of career orientations of students in different countries of the world (Ukraine, Bulgaria, the Netherlands, Qatar, Colombia) over the past three years.

The author uses general scientific methods of analysis, synthesis and generalization of published materials of the studied phenomenon, which made it possible to characterize the general trends of career orientations of modern youth in different countries of the world. Prognostic analysis – to identify ways of researching the career orientations of foreign students in the conditions of transformation of the labor market.

It is assumed that the transformational changes in the labor market caused by the pandemic influenced the nature of students' career orientations. In particular, fierce competition on the market and the demand for talented personnel among employers should encourage students to acquire knowledge and competencies that would provide them with the opportunity to build a competitive career. It was revealed that there is a gap between the market requirements and the actual career orientations of students, who strive more for stability, security and autonomy than for obtaining the necessary competencies; career orientations are consumerist, which take precedence over educational benefits; they are "blurry" and "unformed"; making career decisions depends on the characteristics of national economies and the prestige of university diplomas; there is no interdependence between students' career orientations and academic performance, rather motivation for achievement affects career and personal growth. Informed career planning is possible thanks to the university's career coaching practices. Formation of career management skills in students can help to practice with various career-related problems, stimulate successful learning and involvement in the educational process. Foreign students at Ukrainian universities are no exception.

Keywords: career, pandemic, Shane's career anchors, student career orientations, transformative changes in the labor market.

References

1. Bird, A. (2008). *Careers in a global context. Handbook of research in international human resource management.*
2. Schein, E. (1990). *Career anchors: Discovering your real values.* San Diego: CA: Pfeiffer and Company.
3. Shatilova, O. (2018). Career psychology: Research methods. *Theory and practice of modern psychology*, (4), 227–238.
4. Hall, D. (2002). *Careers in and out of Organizations.* SAGE Publications.
5. Briscoe, J., Hall, D., & DeMuth, R. (2006). Protean and boundaryless careers: An empirical exploration. *Journal of Vocational Behavior*, (69), 30–47.

6. Fugate, M., Kinicki, A., & Ashforth, B. (2004). Employability: A psycho-social construct, its dimensions, and applications. *Journal of Vocational Behavior*, (65(1)), 14.
7. Hirschi, A., & Koen, J. (2021). Contemporary career orientations and career self-management: A review and integration. *Journal of Vocational Behavior*, (126).
8. Lukashovich, M., Lukashovich, O., & Sandor, F. (2020). *Career of a social worker: Management and self-management*. Uzhhorod: PP Danylo S.I.
9. ManpowerGroup employment outlook survey. (2022). Retrieved from https://go.manpowergroup.com/hubfs/MEOS/2022_Q4/Global_EN_MEOS_Report_4Q22.pdf
10. Onufriv, S. (2020). Socio-psychological factors of career orientations of journalism students. *Bulletin of Lviv University. Series of Journalism*, (48), 214–223.
11. Kazanzhi, M., & Vdovichenko, O. (2021). Career orientations of modern student youth (on the example of a separate specialization). *Habitus Personality Psychology*, (27), 109–113.
12. Selyukova, T., & Kryvoshey, O. (2020). Psychological forecast of career prospects of future employees of the State Emergency Service with different motivations for achievement. *Personality, society, law* (p. 228–231).
13. Savytska, T., & Horbenko, E. (ed.). Some aspects of increasing the motivation of foreign students to study the Ukrainian language. *Ukrainian Medical Stomatological Academy*, 224–226. <http://repository.pdmu.edu.ua/bitstream/123456789/15969/1/Savicka.pdf>
14. Ilieva, S. (2019). Career development orientations of young people in Bulgaria. *Herzen Readings: Psychological Research in Education*, (2), 274–282. <https://herzenpsyconf.ru/wp-content/uploads/2019/12/pr33-2019.-Ilieva.pdf>
15. Khattab, N., Madeeha, M., Modood, T., Samara, M., & Barham, A. (2022). Fragmented career orientation: the formation of career importance, decidedness and aspirations among students. *International Journal of Adolescence and Youth*, 27(1), 45–59.
16. Howe, I. (2017). Analysis and assessment of the current state of labor resources and the labor market in China. *Economics and Entrepreneurship*, (12), 47–52. <https://core.ac.uk/download/pdf/287412182.pdf>
17. Gennissen, L., Stegers-Jager, K., Exel, J., Fluit, L., Graaf, J., & Hoog, M. (2021). Career orientations of medical students: A Q-methodology study. *PLoS One*, (16(5)). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0249092>
18. Pineda, P., Celis, J., & Anzelin, I. (2022). Get Two Degrees for the Price of One: Career Orientations and Choices of Double-Degree Students. *Comparative Education Review*, (66), 342–364. <https://doi.org/10.1086/718781>

V. Indrašienė, Doctor of Social Sciences (Educology), Professor
ORCID ID: 0000-0001-9917-4526

R. Prakapas, Doctor of Social Sciences (Educology), Professor
Mykolas Romeris University, Vilnius, Lithuania
ORCID ID: 0000-0002-4811-6681

Yu. Krasilova, PhD in Psychology, Assistant
ORCID ID: 0000-0003-3758-5025

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MONITORING OF CHILDREN AT RISK: EXPERIENCE OF LITHUANIA

The possibilities of monitoring of children at risk are considered. The article is aimed at presenting the possibility of monitoring of children at risk. It is determined that the monitoring is aimed at creating the necessary prerequisites for social education in order to prevent criminal behavior among minors. The article presents a study modeled on the strategy of a case study based on the theoretical principles of social construction and participation. The study used methods of retrospective analysis and meta-analysis of research data to develop and practice a tool for monitoring the behavior of at-risk children. Adequate and timely objective information makes it possible to analyze the current situation in more detail, make reasonable assumptions and reduce subjectivism. Monitoring of children at risk involves constant and parallel selection, processing and interpretation of data. A meta-analysis of the results of the studies shows that the meaningful use of the tool in the work of social teachers creates opportunities to increase the effectiveness of psychological and pedagogical work with children at risk. It is important to note that the use of the monitoring tool is accompanied by pedagogical diagnostics of accumulated data, which allows the teacher to understand the behavior of children at risk, since the tool allows you to objectively find out the process of forming inappropriate behavior, analyze the life and educational history of the child and, at the same time, the history of his behavioral changes. It is proved that timely and consistent use of the tools for monitoring children at risk creates prerequisites for pedagogical diagnosis of behavior, which makes it possible to choose timely, purposeful and pedagogically justified strategies for correcting behavior.

Keywords: deviant behavior; children of the risk group; monitoring; pedagogical correction; prevention of offenses.

References

1. Bitinas, B. (1997). Territorial monitoring of the behaviour of children and adolescents exposed to risk factors of drowsiness. *KU leidykla*, 23–29.
2. Bitinas, B. (2013). Selected educational writings. *Edukologija*, III, 563.
3. Bitinas, B., Prakapas, R., & Satkauskas, V. (2007). STEBIS, a programme for monitoring children's behaviour. *Lithuanian College for Democracy Education*.
4. Indrašienė, V., & Merfeldaitė, O. (2011). Prerequisites for the creation of innovation-friendly school environment in Utena municipality. *Pedagogika*.
5. Krasilova, Y. (2020). Typology of personality of juvenile convicts as a basis for rehabilitation measures. *Theory and Practice of Modern Psychology: Collection of Scientific Works*.
6. Law on minimum and average care for children. (б. д.). *State Gazette*, (2003).
7. Maksymova, N., & Krasilova, Y. (2020). Protection of the rights of juvenile convicts: Resocialization potential. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine: Scientific Journal*.
8. National programme for the prevention of delinquency among children and adolescents. (1997). *Vilnius: Publishing Centre*.
9. Prakapas, R. (2001). Individual work with children and adolescents at risk through territorial monitoring. *Pedagogika*.
10. Prakapas, R. (2003). Individual access in school-based monitoring. *Pedagogika*.
11. Prakapas, R., Dromantienė, L., & Prakapienė, D. (2014). Monitoring as a part of management process. *Social Education: Current Problems and Perspectives*.
12. Prakapienė, D., & Prakapas, R. (2006). Model of prevention of juvenile delinquency through collaboration: The assumption of social security. *Tendency of National Security in Th Baltic Sea Region: Monograph*.
13. Yin, R. (2014). Case study: Design and methods. *Sage Publications*.

L. Lytva, PhD in Sociological Sciences, Associate Professor
 ORCID ID: 0000-0001-9381-2654
 A. Kozachkova, Student
 ORCID ID: 0000-0002-7680-4182
 V. Pokusai, Student
 ORCID ID: 0000-0002-6916-3348
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE FORMATION OF STRATEGIC POLICY DIRECTIONS IN THE SPHERE OF PROVIDING HOUSING FOR FORCEDLY DISPLACED PERSONS

This article presents an overview of the strategy for providing housing provision to forcibly displaced persons and persons whose homes were destroyed due to military actions. Features are considered of the formation of social policy in the field of providing social housing for forcibly displaced persons since 2014, when the annexation of Crimea and the occupation of parts of Donetsk and Luhansk regions by the Russian Federation. The purpose of the article is to analyze state and regional initiatives to provide housing for persons who lost their housing as a result of the war, and to determine ways to optimize the activities of social workers in the field of providing housing for these categories. The research method was the analysis of international and domestic legislation in the field of ensuring the right of forcibly displaced persons to basic shelter and housing, the strategy of the Program of the President of Ukraine "Great Construction" regarding ways to solve the problem of housing for persons who lost their housing as a result of the war, and regional initiatives of executive authorities, territorial communities, individual investors, which are made public in open sources. Caveats and barriers to the implementation of these initiatives, technologies for optimizing the process of providing social services to forcibly displaced persons and persons who lost their housing because of military actions are discussed. It is proposed to implement specialization of a social broker for social workers, which includes information-analytical and advisory activity for optimizing the formation of a package of social services for the specified categories of persons. This specialization will become relevant in conditions of solving wide-ranging problems as part of housing provision after the war. The article notes the leading role of information support for the activities of social workers, especially implementation of Unified information system of the social sphere, which provides accounting and control over the provision of social services. The resources of the System will let to create social portraits of forcibly displaced persons and targeted housing provision for them.

Keywords: brokerage services in social work, forcibly displaced persons, housing leasing, housing provision, mortgage, social portrait, Unified information system of the social sphere, war.

References

1. Ukraine – IDP figures: General Population Survey, Round #1 (March 2022) | DTM. Retrieved from <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-idp-figures-general-population-survey-9-16-march-2022>
2. UNHCR Operational Data Portal. (2022). Individual refugees from Ukraine recorded across Europe. Retrieved from https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.228732760.514168680.1646989952-176134281.1646551413
3. Sanchenko, A. (2019). Basic international standards for fair enforcement of the right of internally displaced persons to restitution of housing and property. *Comparative and analytical law: electronic scientific publication of the Faculty of Law of the Uzhhorod National University*, (5), 450–455. Retrieved from http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_5_2019.pdf
4. Zhuravlyova, G. S. (2016). Ensuring the rights of internally displaced persons: international experience and Ukraine. *Journal of the Kyiv University of Law*, (4), 52–56.
5. Alimova, I. E. (2019). Institutional provision of social protection of internally displaced persons. *Effectiveness of state administration*, (4 (61)), 53–59.
6. Kobets, M. P. (2016). Problems of ensuring the right to housing of internally displaced persons in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University: series: Law*, 2(37), 110–113.
7. Perepelyukova, O. V. (2015). Solving urgent problems of internally displaced persons. *Bulletin of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*, (6), 110–116.
8. Avramova, O., & Kornienko, G. (2022). Ukrainian experience of legal provision of housing and food needs under martial law conditions. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, (1), 6–14.
9. IFSW Europe 2023 Regional Conference. Retrieved from <https://www.ifsw.org/>
10. Guidelines on internal displacement (Ukraine) Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
11. Buletsa, S., Kotlyar, O., & Lazur, Y. (2017). *The mechanism for ensuring the rights of internally displaced persons: national and international aspects* (O. Y. Rogacha, M. Savchyna & M. Menjul, Editor.). Uzhhorod: RIK-U.
12. On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons, Law of Ukraine No. 1706-VII (2022) (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
13. About social services, Law of Ukraine No. 2671-VIII (2022) (Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
14. Interfax-Ukraine. (2022, March 30). Internally displaced persons registered by April 14 will be able to receive compensation for March – Shulyak. Retrieved from <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/819400.html>
15. Immigrants settled in the modular town in Sakhiv. (9.05.2022). Retrieved from <https://portal.lviv.ua/news/2022/05/19/u-modulne-mistechko-na-sykhovi-zaselylys-pereselentsi>
16. A unique modular town for immigrants was opened near Lviv. (2022) Retrieved from https://zaxid.net/nepodalik_lvova_vidkrii_unikalne_modulne_mistechko_dlya_pereselentsiv_n1544543
17. The first modular town was built near Kyiv. (2022) Retrieved from <https://stroyobzor.ua/ru/kyiv/news-city/pid-kyivom-pobuduvali-pershe-modulne-mistechko>.
18. Prime Minister in Lviv: We cannot leave our neighbors alone. Poland builds modular houses in Ukraine - Chancellery of the Prime Minister – Gov.pl website. (2022) Retrieved from <https://www.gov.pl/web/premier/premier-we-lwowie-nie-mozemy-zostawic-naszycz-sasiadow-osamotnieniu-polska-buduje-domy-modulowe-w-ukrainie>
19. Big construction. (2022). Retrieved from <https://bigbud.kmu.gov.ua>
20. Mykhailova, O. (2022, July 13). Housing for displaced persons: what options the state is considering | ICTV facts. Retrieved from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220713-nedobudovy-nove-z-nulya-chy-ipoteka-yaki-varianty-zhytla-dlya-pereselencziv-rozglyadaye-derzhava>

21. European truth. (2016, July 6). Luxury social housing. The Dutch model for Ukraine. Ukraïni. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2016/07/6/7051603>
22. "NIBULON" builds housing for its employees. (2021). Retrieved from https://nibulon.com/news/novini-kompanii/nibulon-budue-zhitlo-dlya-svoic-pracivnikiv-8820.html?fbclid=IwAR3paBGDIvx73PNNRaovM8H4INSs-Epjs_wmMCuYKiNxQXCLNz43la_8x9k
23. Martyniuk, I. (2011). Youth of Ukraine: touches to a social portrait. *Social dimensions of society*, (3), 221–234.
24. SE "IOC of the Ministry of Social Policy of Ukraine". (2022). Retrieved from <https://www.ioc.gov.ua/>
25. Litva, L. (2021). Ensuring the implementation of social rehabilitation practices to create a recovery environment in the activities of territorial communities. *Y Modern theory and practice of social rehabilitation: monograph* (c. 199–227). Kyiv: VOC "Kyiv University".

A. Meteliuk, Project Manager
ORCID ID: 0000-0002-7745-767X

International Charitable Foundation "Alliance for Public Health", Kyiv, Ukraine

ACCESS TO PSYCHOSOCIAL SERVICES AT MEDICATION-ASSISTED TREATMENT SITES IS A FACTOR OF HIV PREVENTION

Ukraine is one of the leading countries in Europe in terms of HIV prevalence, with injecting drug use being one of the main drivers of HIV transmission. Medication-assisted therapies (MAT) are the most effective means of preventing HIV transmission among people who inject drugs (PWID). As of January 1, 2022, 17,043 PWID in Ukraine were receiving MAT, which constitutes about 6% of the estimated number of PWID in the country. According to the official data, 6,002 MAT patients (35.2%) live with HIV, 5,736 (95.6%) of whom receive relevant HIV treatment. MAT in Ukraine is provided on the basis of more than 240 healthcare facilities, but not all of them offer psychosocial services to their patients. The aim of this study was to examine the access of MAT patients to psychosocial services on their MAT sites as well as to assess the role of access to such services at each stage of the HIV cascade. The source of data for this study was the national registry of all MAT patients in Ukraine. Descriptive statistics and logistic regression were used for the statistical analysis. The results of the analysis showed that patients' access to psychosocial services at MAT sites significantly improves the performance of the HIV service cascade at every stage: all MAT patients living with HIV are aware of their HIV-positive status; as for the access to appropriate HIV treatment – 97% and 95% of patients who have and do not have access to psychosocial services at their MAT sites receive antiretroviral therapy, respectively; and 83% and 67%, respectively, have an undetectable level of HIV viral load. Thus, access to psychosocial services at MAT sites significantly improves the HIV cascade indicators at each stage.

Keywords: HIV, HIV cascade, MAT, medication-assisted treatment, opioids, people who inject drugs (PWID), psychosocial services, social prevention.

References

- UNAIDS. (2018). Global AIDS Monitoring 2018: Ukraine. Available at: https://www.unaids.org/sites/default/files/country/documents/UKR_2019_countryreport.pdf.
- A report from the 2020 Integrated Biobehavioral Study of People Who Inject Drugs. (2021). State University "Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine". Retrieved from https://www.phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Results%20of%20IBBS_PWID%202020_ukr_online.pdf
- UNAIDS. (2018). Eastern Europe and Central Asia – Geneva: Regional report, 2018.
- UNAIDS. (2017). Ending AIDS: progress towards the 90–90–90 target.
- Sazonova, Y., Kulchynska, R., Sereda, Y., Azarskova, M., Novak, Y., Saliuk, T., Dumchev, K. (2020). HIV treatment cascade among people who inject drugs in Ukraine. *PLoS One*, 15(12), e0244572. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0244572>
- Bruce, R. D., Dvoryak, S., Sylla, L., & Altice, F. L. (2007). HIV treatment access and scale-up for delivery of opiate substitution therapy with buprenorphine for IDUs in Ukraine—programme description and policy implications. *Int J Drug Policy*, 18(4), 326-328. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2006.12.011>
- Abdul-Quader A., D. K., Kruglov, Yuri, Rutherford George, Salyuk Tetyana, Vitek Charles,. (September 13, 2012). Ukraine HIV Data Synthesis Project, Draft Final Report.
- Lawrinson, P., Ali, R., Buavirat, A., Chiamwongpaet, S., Dvoryak, S., Habrat, B., . . . Zhao, C. (2008). Key findings from the WHO collaborative study on substitution therapy for opioid dependence and HIV/AIDS. *Addiction*, 103(9), 1484-1492. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2008.02249.x>
- Alistar, S. S., Owens, D. K., & Brandeau, M. L. (2011). Effectiveness and cost effectiveness of expanding harm reduction and antiretroviral therapy in a mixed HIV epidemic: a modeling analysis for Ukraine. *PLoS Med*, 8(3), e1000423. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000423>
- Official HIV/AIDS statistics. (2022). Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu/statistichni-dovidki-pro-vilsnid>
- New clinical protocol for the use of antiretroviral drugs for the treatment and prevention of HIV infection (2019) (Ukraine). Retrieved from <https://www.dec.gov.ua/mtd/zastosuvannya-antyretrovirusnyh-preparativ-dlya-likuvannya-ta-profilaktyky-vil-infekcziyi/>
- Hope, V. D., Harris, R., McVeigh, J., Cullen, K. J., Smith, J., Parry, J. V., . . . Ncube, F. (2016). Risk of HIV and Hepatitis B and C Over Time Among Men Who Inject Image and Performance Enhancing Drugs in England and Wales: Results From Cross-Sectional Prevalence Surveys, 1992-2013. *J Acquir Immune Defic Syndr*, 71(3), 331-337. <https://doi.org/10.1097/QAI.0000000000000835>
- Alliance for Public Health. (2019). Estimation of the sizes of key populations in Ukraine. Retrieved April 19 from https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2019/06/Otsinka-chiselnosti_32200.pdf
- Dumchev, K., Dvoryak, S., Chernova, O., Morozova, O., & Altice, F. L. (2017). Retention in medication-assisted treatment programs in Ukraine-Identifying factors contributing to a continuing HIV epidemic. *Int J Drug Policy*, 48, 44-53. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2017.05.014>
- Bachireddy, C., Soule, M. C., Izenberg, J. M., Dvoryak, S., Dumchev, K., & Altice, F. L. (2014). Integration of health services improves multiple healthcare outcomes among HIV-infected people who inject drugs in Ukraine. *Drug Alcohol Depend*, 134, 106-114. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.09.020>
- Golovanevskaya, M., Vlasenko, L., & Saucier, R. (2012). In control?: Ukrainian opiate substitution treatment patients strive for a voice in their treatment. *Subst Use Misuse*, 47(5), 511-521. <https://doi.org/10.3109/10826084.2012.644117>
- Official statistics. (2021). State University "Center for Public Health of the Ministry of Health of Ukraine". Retrieved from <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/zalezhnist-vid-psikhoaktivnikh-rechovin/zamisna-pidtrimuvalna-terapiya-zpt/zoz-scho-vprovadzhuuyut-zpt>

18. *Practical guide "Integrated care for persons with mental and behavioral disorders due to the use of opioids - patients of substitution maintenance therapy"*. (2017). Public Health Alliance. Retrieved from https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Integrated-Care_MAT.pdf

19. Wilson, M. G., Husbands, W., Makoroka, L., Rueda, S., Greenspan, N. R., Eady, A., . . . Rourke, S. (2013). Counselling, case management and health promotion for people living with HIV/AIDS: an overview of systematic reviews. *AIDS Behav*, 17(5), 1612-1625. <https://doi.org/10.1007/s10461-012-0283-1>

D. Palatna, PhD-student

ORCID ID: 0000-0003-0591-4090

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

COMMUNITY MOBILIZATION PROCESS AFTER INTRODUCTION OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

This article describes the results of research on the mobilization process of Ukrainian communities after introduction of martial law.

This article characterizes the specifics of community mobilization within the framework of the approach "Community Resilience Interventions". Based on an analysis of relevant literature, the stages in the development of community resilience are identified as: 1) disruption of community functioning; 2) identification and assessment of community needs and resources; 3) skill development to promote and sustain resilience; and 4) restoration of community functioning.

The study involved personal interviews with representatives of territorial communities from three regions of Ukraine. All had participated in this author's previous research on the topic. Five interviews were conducted in May and June of 2022. The purpose of the interviews was to identify what factors influenced a community's success at each of the stages, either to help or hinder the community mobilization process. The article reports the study respondents' own experiences in community mobilization in the four identified stages.

The study findings give us reasons to conclude that community mobilization in emergency situations typically begins as an immediate community response to an emergent critical situation. However, each community's capacity to respond proactively depends on several factors that include: the geographic location of the community; the availability of resources to sustain the community in times of stress; the community's capacity to manage the resources available to them; the previous experience and skills of community members in coping with similar challenges; and the strength and stability of the community's social infrastructure in times of rapid change.

The study identified the factors most likely to promote community mobilization in emergent crises, including: having a common goal; the effectiveness of leadership of local authorities; the degree of participation by community members; the degree of social support; and the prior experience of the community in solving challenging social problems.

Keywords: community mobilization, community resilience, decentralization, emergency, martial law.

References

1. About the introduction of martial law in Ukraine, Decree of the President № 64/2022 (2022) (Ukraine). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> [in Ukrainian].
2. *Guidance of the IPC on mental health and psychosocial support in the conditions of an emergency situation*. (2017). Kyiv: Interdepartmental Standing Committee. [in Ukrainian].
3. Informational portal "Decentralization" (2019). Results of the first stage of decentralization in Ukraine. Retrieved from: <https://decentralization.gov.ua/about> [in Ukrainian].
4. Bezpalko, O. (2005). *Social work in the community: Study guide*. Kyiv: Center for Educational Literature. literature [in Ukrainian].
5. Bezpalko, O. V. (2006). *Organization of socio-pedagogical work with children and youth in the territorial community: theoretical and methodological foundations: monograph*. Kyiv: Nauk. world. [in Ukrainian].
6. Semigina, T. (2006). Model of social planning at the local level. *Scientific Notes of the National Academy of Sciences: Psychological, Pedagogical Sciences and Social Work*, 59, 61–66. [in Ukrainian].
7. Semigina, T., & Lyhovid, D. (2015). Collective equipment and self-organization of the territorial community. *Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 175, 70–74. [in Ukrainian].
8. Slozanska, G. (2017). Community organization as a method of social work. *Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. "Pedagogical Sciences" series.*, (16), 127–133. [in Ukrainian].
9. Slozanska, G. (2018). *Social work in the territorial community: theories, models and methods*. Ternopil: TNPU named after V. Hnatyuk. [in Ukrainian].
10. Palatna, D. (2022). Factors of mobilization of territorial communities. *Politeness. Humanitas.*, (1), 86–93. [in Ukrainian].
11. Palatna, D. (2022). Development of the social sphere in modern territorial communities. *Social Work and Education*, (9), 75–88. [in Ukrainian].
12. Muzyamba, C. (2017). The role of Community Mobilization in maternal care provision for women in sub-Saharan Africa-A systematic review of studies using an experimental design. *BMC Pregnancy and Childbirth. BMC International Health and Human Rights*, 17 (1): 1-13.
13. Chandra, A., Acosta, J., Stern, S., Uscher-Pines, L., Williams, M. V., Yeung, D., ... & Meredith, L. S. (2011). *Definition and Application of Community Resilience. Building Community Resilience to Disasters*; RAND Corporation: Santa Monica, CA, USA: 7-10.
14. LaLone, M. B. (2012). Neighbors helping neighbors: An examination of the social capital mobilization process for community resilience to environmental disasters. *Journal of Applied Social Science*, 6(2): 209-237.
15. Bubb, J., & Le Dé, L. (2022). Participation as a requirement: Towards more inclusion or further exclusion? The community disaster and climate change committees in Vanuatu as a case study. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76, 102992.
16. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American journal of community psychology*, 41(1):127-150.
17. Shapira, S. (2022). Trajectories of community resilience over a multi-crisis period: A repeated cross-sectional study among small rural communities in Southern Israel. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 76, 103006.
18. Semigina, T., & Palatna, D. O. (2022). A strengths-oriented approach in working with territorial communities. *Social work and social education.*, (1), 87–100. [in Ukrainian].
19. Karagodina, O., & Semigina, T. (2020). The development potential of research in social work. Y. Y. Shwalb (Editor), *The development potential of modern social work: methodology and technologies* (c. 49–52). Kyiv: KNU named after Taras Shevchenko [in Ukrainian].
20. Semigina, T. (2020). Do numbers always matter: Review of research paradigms in social work. *Path of science*, (6), 3001–3011. [in Ukrainian].
21. Braun, V., & Clarke, V. (2012). *Thematic analysis. APA handbook of research methods in psychology. Research designs: Quantitative, qualitative, neuropsychological, and biological*. American Psychological Association, 2:57-71.

O. Palylyulko, PhD in Historical Sciences, Associate Professor
 ORCID ID: 0000-0002-9314-0461
 Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute",
 Kamyanets-Podilskyi, Ukraine;
 I. Humeniuk, Teacher of social disciplines
 ORCID ID: 0000-0003-2443-3938;
 N. Storozhuk, Social Pedagogue
 ORCID ID: 0000-0001-7095-1205
 Separate Structural Unit of Kamianets-Podilskyi Professional College
 Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute",
 Kamyanets-Podilskyi, Ukraine

PRIORITY SOCIAL PROBLEMS OF RESIDENTS OF UKRAINE AT THE PERIOD OF MILITARY STATE

The article examines issues relevant to Ukraine regarding the specifics of providing social services to vulnerable categories of the population under martial law. Goal. The purpose of the article is to determine the priority of social problems of vulnerable categories of the population of Ukraine during the period of martial law and to develop measures to solve them under the conditions of the available resources and capabilities of the state. Research methods. The article uses general scientific research methods, in particular, abstract-logical research methods to determine the main concepts of the article's issues; a sociological survey to investigate the priority of social needs of vulnerable categories of the population; synthesis and comparison to compare the priority of social needs of respondents from different categories of the population; generalization method for formulating research conclusions and proposals. The results. The work carried out a sociological study of the priority of social needs of forcibly displaced persons, military personnel, war veterans and pensioners, on the basis of which it was concluded that social needs according to the level of priority are determined by the level of decline in the following order: provision of housing, quality medical care, food, work and quality social services. According to this gradation of social problems of vulnerable categories of the population, the work proposes to expand the list of social services provided online by introducing special chatbots and operators to advise and inform citizens; create conditions for the construction of temporary and capital modular towns; introduce mandatory medical diagnosis of vulnerable categories of the population; to involve citizens who are registered in employment centers to provide in-kind assistance and assisted living services to war veterans and the elderly; local self-government bodies to expand cooperation with international humanitarian organizations and Ukrainian volunteers for the purpose of forming food kits for low-income persons.

Keywords: internally displaced persons, military personnel, people of retirement age, social needs, social policy, social services, vulnerable population groups, war veterans.

References

- Havrychenko, D. G. (2022). Transformation of the development priorities of the health care system of Ukraine in the conditions of martial law. *Scientific perspectives*. No. 5 (23). P. 48–60 [in Ukrainian].
- Grynko R. V., Mota, A. F., & Petrechenko, S. A. (2022). Social protection of servicemen under martial law. *Law and society*. No. 3. P. 161–166 [in Ukrainian].
- Zhurylo, S. S., & Vladyshevska V. V. (2022). Protection of the rights and interests of children under martial law. *Carpathian Legal Gazette. Issue 2(43)*. P. 34–38 [in Ukrainian].
- Kadykalo, O.I. (2022). Actual problems of social protection of the population of Ukraine in the conditions of martial law. *Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: legal sciences. Volume 33 (72)*. No. 2. P. 10–14 [in Ukrainian].
- Spytska, K. (2022). Legal principles of social protection of combatants in Ukraine. *Legal Bulletin*. No. 2. P. 171–181 [in Ukrainian].
- Law of Ukraine "On Social Services" No. 2671-VIII (2019). – From <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> [in Ukrainian].
- National Social Service Service of Ukraine. (2022) Network of social service centers as of February 1, 2022. Khmelnytskyi region. Taken on 09/19/2022 – From <https://nssu.gov.ua/sotsialni-posluhy/khmelnytska-oblast> [in Ukrainian].
- Help. (2022). Free accommodation. Taken on 09/22/2022 – From <https://dopomagai.org/> [in Ukrainian].
- Open budget. (2022). Information and analytical system "Transparent budget". Taken on 09/25/2022 – From <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Andreeva, V. (2022). 15 square meters per family: how migrants live in the modular town of Lviv. *Ukrainian Pravda*. – From <http://life.pravda.com.ua/society/2022/05/5/248509/> [in Ukrainian].
- LB.ua. (2022, August 25). Modular towns for displaced people: housing is temporary, care is permanent. – From https://lb.ua/blog/oleksiy_chernyshov/527351_modulni_mistechka_pereselentsiv.htm [in Ukrainian].
- Yamnenko, T.M. (2018). Medical reform: realities of Ukraine and international experience. *Legal Bulletin*. #2 (47). P. 116–120 [in Ukrainian].
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Issues of certain payments to military personnel, rank and file officers, police officers and their families during martial law" No. 168 (2022). – From <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- National Health Service of Ukraine. Free medical services for the elderly. Taken on 09/22/2022 – From <https://nssu.gov.ua/novini/bezoplatni-medichni-poslugi-dlya-lyudej-pohilogo-viku-rozyas-800> [in Ukrainian].
- Kushnir, S.O., & Onipko, A.D. (2018). Medical reform in Ukraine - financing problems, analysis of prospects and consequences. *Economic space*. #132. P. 61–71. [in Ukrainian].

O. Piontkivska, PhD in Psychology, Assistant
 ORCID ID: 0000-0003-4925-2834
 S. Nesterenko, Student
 ORCID ID: 0000-0003-3215-9203
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PROBLEM OF DOMESTIC VIOLENCE AGAINST YOUTH BELONGING TO THE LGBT-COMMUNITY

The article highlights two issues relevant to Ukraine – domestic violence and protection of the rights and freedoms of the LGBT community. The emphasis in the article is on highlighting the results of a study devoted to the study of domestic violence cases among LGBT youth. Although today, there is already a sufficient number of works revealing the content of prevention of domestic violence, the child's belonging to the LGBT community as a possible reason for violence by parents has been studied relatively little.

The main tool of empirical research was an electronic survey in the form of a questionnaire, which respondents filled out online. The research found that domestic violence may exist due to a person's membership in the LGBT community. 48% of the study participants answered that they experienced domestic violence from their parents or close relatives because they are a member of the LGBT community or, for example, because they do not meet their parents' expectations. Most often it is psychological violence (97.8%), which is carried out by the mother (78% of cases), father (56%) or grandmother (22%).

Also found that another problem faced by LGBT youth and in which the issue of violence is often present is the process of coming out to the family about their belonging to the LGBT community. In this light, a significant area of work for psychologists and social workers is the issue of parents' acceptance of their children's belonging to the LGBT community, which can be a significant step in preventing domestic violence.

The article also emphasizes the low awareness of young people about organizations and specialists who work with LGBT youth. 51.5% of the study participants do not know who they can turn to for help. This prompts the search for new strategies to overcome and prevent this phenomenon.

Keywords: adolescence, coming out, domestic, LGBT-community, parent-child relationship violence, prevention, youth.

References

1. Alyokhin, M. (2018). Priority areas of social work with bisexual and homosexual high school students. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University: series: Pedagogy. Social work*, 2 (43), 9-13. DOI: 10.24144/2524-0609.2018.43.9-13
2. Didenko M., Dmytrenko O., Kozlova A., & Pavlovska O. (2021). How to work with LGBT: A guide for psychologists and psychotherapists. *Methodological recommendations for psychological work with LGBT representatives*. Kyiv: "Tochka opory UA" NGO, Bila Tserkva: "Bilotserkivdruk" LLC. Access mode: <http://knowledge.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/workwithlgbt.pdf>
3. Law of Ukraine dated 07.12.2017 No. 2229-VIII. About preventing and combating domestic violence. Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
4. Social and correctional work with persons who committed violence in the family; educational-methodological manual in two volumes. T. 2. / Authors: O. M. Bandurka, O. I. Bandurka, V. O. Bryzyk, and others. ; in general ed. O. M. Bandurka, K. B. Levchenko, I. M. Trubavinoi. – Kyiv; Kharkiv: Human Rights, 2013. – 86 p. ISBN 978-617-587-100-3
5. Cook, A., Spinazzola, J., Ford, J., Lanktree, C., Blaustein, M., Cloitre, M., & Van der Kolk, B. (2005). Complex trauma. *Psychiatric annals*, 35(5), 390-398.
6. Erikson, E. H. (1994). *Identity and the life cycle*. WW Norton & company.
7. Fromm, E. (2021). *The fear of freedom*. Routledge.
8. LeBon, G., & Nye, R. A. (2017). *The crowd*. Routledge.
9. Lorenzetti, L., Wells, L., Callaghan, T., & Logie, C. (2015). Domestic violence in Alberta's gender and sexually diverse communities: Towards a framework for prevention.
10. Simpson, E. K., & Helfrich, C. A. (2005). Lesbian survivors of intimate partner violence: Provider perspectives on barriers to accessing services. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 18(2), 39-59.

O. Chuiko, Doctor of Psychology, Professor

ORCID ID: 0000-0001-7088-0961

Ye. Hladyshko, PhD-student

ORCID ID: 0000-0001-7852-9500

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHANGING THE CONTEXT OF PEDAGOGICAL INTERACTION AS A CONDITION FOR THE ORGANIZATION OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article updates the issue of creating a safe educational environment in the conditions of martial law, considers the main approaches that contribute to safety in education: peacebuilding and pedagogy of nonviolence, assistance for self-help as self-defense and teaching safe behavior; risk-oriented; implementation of conflict-sensitive education standards. The focus of the research is the peculiarities of pedagogical interaction between teachers and students in April - May 2022, which underwent significant changes due to the military situation in Ukraine and the forced change in the format of the educational process. The results of a survey of teaching staff of secondary education institutions (100 respondents) from 5 regions of Ukraine: Chernihiv, Kyiv, Khmelnytskyi, Ternopil and Rivne regions are given. The hypothesis about the need for teaching staff to acquire additional competencies related to providing psychosocial support to participants in the educational process, self-help and recovery methods is confirmed. It is noted that among all the components of a safe educational environment: physical (equipped and suitable bomb shelter, equipped corridors, classrooms, there is a system of warning about danger, developed rules of behavior during various types of danger, including military), social (guarantee of rights for obtaining an education at the institution, payment of wages, scholarships, compliance with the legal rights to work and rest), psychological (the feeling of security, support, comfort provided by all the staff of the institution to the participants of the educational process in view of the war situation), environmental (observance of all sanitary - hygienic rules of study and work, availability of first-aid kits in all classes, hygiene products in restrooms, access to a nurse), information (available information quality control in the educational institution, availability of anti-virus systems on computers, compliance with the rights to protect personal data, work to ensure the problems of cyberbullying and cybercrime), the most vulnerable it is physical security, and psychological safety needs improvement in its content characteristics, including by changing the content of pedagogical interaction at the "teacher-student-parent" levels.

Keywords: safe education, safe educational environment, pedagogical interaction, psychological-pedagogical interaction, psychosocial support.

References

1. Ryabovol, L. T. (2022). Creating a safe school environment in armed conflicts as a UN requirement/recommendation. *Proceedings. Series: Law*, (12), 164–170 [in Ukrainian].
2. Seven million children of war in Ukraine (2022). – From <https://saveschools.in.ua> [in Ukrainian].
3. Kalinicheva, G. (2022). Protection of education from military intervention: historical essays and modern realities. *Continuing Professional Education*, (1), 18–30 [in Ukrainian].
4. On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding State Guarantees in Conditions of Martial Law, State of Emergency, Law of Ukraine No. 2126-IX (2022). From <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text> [in Ukrainian].

5. Hladkih, A. M. (2022). The role of a teacher with tutoring competences in the educational process under martial law. *Fifth international conference of young scientists: Kharkiv natural forum* (pp. 100–102). Kharkiv: H.S. Skovoroda KhnPU [in Ukrainian].
6. Tverdokhlib, I. I. (2022). Polish experience of supporting children with post-traumatic stress disorder as a result of Russia's war against Ukraine. *Fifth international conference of young scientists: Kharkiv natural forum* (pp. 148–152). Kharkiv: H.S. Skovoroda KhnPU [in Ukrainian].
7. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the Procedure for the continuation of education of persons who studied in institutions of higher education located in the temporarily occupied territories in the Donetsk and Luhansk regions" No. 74 (2017) [in Ukrainian].
8. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine "On approval of the procedure for admission to higher, professional pre-higher and professional (vocational and technical) education of persons living in the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol, temporarily occupied territory of certain districts of Donetsk and Luhansk regions, territories of settlements on the contact line" No. 271 (2021) [in Ukrainian].
9. Chuyko, O. V. (2018). Peculiarities of the organization of psychological support for children from the war zone in a recreational institution: *materials of the 5th International scientific and practical conference: Actual problems of recreational psychology and pedagogy*, edited by S. M. Simonenko. Odesa: publisher Bukaev Vadim Viktorovych, 104-111 [in Ukrainian].
10. Simonenko, S. M. (2017) Actual problems of the development of recreational psychology of childhood. *Recreational psychology of childhood: theory and practice. Qty. Monograph*; edited by S. M. Simonenko. Kiev: "Center for Educational Literature", 7-18 [in Ukrainian].
11. Trubavina, I. M., Rybalko, L. S., & Kaplun, S. O. (2019). "School Safety Declaration": ways of implementation in the education system of Ukraine. *Means of educational and research work*, (52), 69–86 [in Ukrainian].
12. Polyak, O. V. (2022). Improving the competence of strategic management of an educational institution in the conditions of martial law. *International scientific journal "Grail of Science". Section XXIV. Pedagogy and education*, (May 15-16), 538–543 [in Ukrainian].
13. Attacks on schools (2022). From https://uk.wikipedia.org/wiki/Attacks_on_schools [in Ukrainian].
14. Butenko, V.E. (2021). Creating a safe educational environment: the experience of the United States and Canada. *The XII International Science Conference "Topical tendencies of science and practice"* (p. 239–243) [in Ukrainian].
15. Kramarenko, I. S. (2022). Adaptation of distance learning in higher education to the conditions of martial law. *Perspectives and innovations of science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*, (4), 192–205 [in Ukrainian].
16. Brody, D., & Baum, N. (2007). Israeli Kindergarten Teachers Cope With Terror and War: Two Implicit Models of Resilience. *Curriculum Inquiry*, 37(1), 9–31 [in English].
17. Chuiko, O. V. (2021). Psychological well-being of the child: from assessment methodology to applied practices. *Bulletin of Kyiv National University: Social work*, 1(7), 62–66 [in Ukrainian].

Yu. Shwalb, Doctor of Psychology, Professor
ORCID ID: 0000-0001-9110-3651

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL WELL-BEING – THE GOAL OF THE SOCIAL WORK SPECIALIST IN THE COMMUNITY

The article proposes a systemic model of social work in the community under the conditions of implementation of the reform of power decentralization and self-organization. The development of the model is based on many years of research on the functional role of the community and various communities in solving social and psychological problems of social work clients. Empirical studies cover a wide range of social issues, namely: adaptation and integration of forced migrants in new communities; social re-adaptation of demobilized combatants; psychological and social assistance to families and persons in difficult life circumstances; organization of social and psychological support for students with limited functional capabilities; comprehensive assistance to families in local communities; implementation of support and development programs for families raising a child with disabilities, etc. These studies prove that despite all the differences in existing client problems, the effectiveness of social work largely depends on the degree of inclusion of clients in various communities and on the attitude of society or a specific community to these categories of people.

On this basis, it is argued that in the conditions of the local community, the social work specialist (SWS) cannot limit his activity only to specific client requests, but must aim it to the well-being of the entire community, as an integral subject of life. Accordingly, three objects of SWS activity are distinguished - the structure of networks that exist in the community, the existing social status of families, and the social status of individuals that make up the community. For each object, a social work information support system is defined, which consists of blocks of sociological dimensions and psychological assessments, and becomes the basis for determining the content of the SWS activity.

At the level of the general model, the content of the activity of the SWS is revealed through four leading components, according to each object: the purpose of the activity, the way of its implementation, the key toolkit of the work and the main empirical indicator of the effectiveness of the activity. It is proven that the activities of the SWS in the community are carried out in the form of social designing, programming of social development and planning of social activity of community members, aimed at increasing the general level of well-being and are implemented through specific measures.

It is claimed that the implementation of this model leads to a change in the functional place and importance of social work in the community's life system and contributes to its formation as a basic unit of social life.

Keywords: community, development management, family, personality, self-government, social design social welfare, social work.

References

1. Borysova, A. V. (2019). Social and psychological principles of family functioning in the community. *Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7(48), 27–34.
2. Butenko, N. V. (2018). The structure of family ideas about children's disability. *Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7(45), 28–39. http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gender_032021_fin.pdf
3. Sociological group "Rating" (2022). Gender roles and stereotypes. Retrieved from http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_gender_032021_fin.pdf
4. Martyniuk, I., & Soboleva, N. (2009). Social interests: perspectives of sociological research. *Social dimensions of society: a collection of scientific papers*, (1), 64–76.
5. Pavlenko, O. V. (2015). Formation of a life perspective in a situation of uncertainty. *Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7(39), 232–241.

6. Pavlenko, O. V. (2018). Temporal orientations of the individual who is in the conditions of ATO. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin*, (65), 30–35.
7. Pavlenko, O. V. (2019). Life prospects of the individual who is in the conditions of ATO. *Psychological magazine: a collection of scientific works*, 2(22), 184–196.
8. Polivko, L. (2015). The situation of success in the inclusion of a child with special needs in the general educational space. *Actual problems of psychology: a collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 7(40), 116–124.
9. Polivko, L. (2017). Socio-psychological conditions for successful inclusion of a child with special needs in general education. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Social work*, 2(2), 37–40.
10. Kurilo, I. (Editor). (2018). *Fertility and parenthood in the socio-demographic dimension*. Kyiv: LAP LAMBERT ACADEMIC PUBLISHING.
11. Rudenko, T. (2001). The main concepts of sim's in different methodological orientations. *Humanities and modernity*.
12. *World of value promotion 2020 in Ukraine*. (2020). Access mode: [http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVS-UA_2020_report_WEB%20\(1\).pdf](http://www.uisr.org.ua/img/upload/files/WVS-UA_2020_report_WEB%20(1).pdf).
13. Family values in Ukraine. (2022). Taken from https://update.com.ua/likbez_tag/semeinye-tcennosti-v-ukraine-braki-deti-alimenty_n4314/
14. Tyshchenko, L. V. (2016). Peculiarities of social and psychological integration of students with limited functional capabilities. *Y Social work in the context of socio-cultural changes* (с. 164–167). LLC "IMA-press".
15. Shvalb, Y., & Butenko, N. (2019). Parent-child interaction in families, who have children with disability. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, 7(205), 62–66.
16. Shvalb, Y. M., & Pavlenko, O. V. (2018). Factor model of the life experience of an individual who is in the conditions of ATO. *Psychology: theory and practice: a collection of scientific papers*, (2), 128–138.
17. Shvalb, Y., & Tyshchenko, L. (2015). *The future and present of students with limited functional capabilities: psychological aspects: monograph*. Osnova.

I. Sazonova, PhD student
ORCID ID: 0000-0001-7217-6206

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

CHARACTERISTICS OF THE ADOLESCENTS' WITH POST-TRAUMATIC GROWTH TIME PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF PERSONAL IDENTITY STRUCTURAL ORGANIZATION

The article reveals the problem of the relationship between the individual psychological time and the adolescents' personal identity structural organization. The relevance of personal identity study, its content and temporal aspect in adolescence is important today, especially in connection with time perspective and in war context. The results of an time perspective and personal identity empirical study are presented on the example of teenagers with post-traumatic growth and normative development aged 15-17 who were in the "Forest Outpost" camp, created for the psychological rehabilitation of children who suffered in military actions and armed conflicts. The next methods were used in research: The Posttraumatic Growth Inventory of Tedeschi & Calhoun in adaptation of Mahomed-Eminov, Personal Identity Studying Method (MILI) of Schneider and Semantic Time Differential of Wasserman. The next characteristics of time perspective in two groups, the post-traumatic growth group and the group with a normative course of development, were differentiated: 1) in the present – time activity, emotional coloring of time, time structure, time sensitivity (all indicators are higher in the group with post-traumatic growth); 2) in the past – sensitivity time and time structure; 3) in the future – time structure. Both groups have a negative perception of their past, due to the traumatic events experienced in it, but already have a more positive attitude towards the present and have significant hopes for an optimistic future. The generalized results of a comparative analysis of the identity status of representatives of isolated groups are presented, which differ in the dominance of the moratorium status in the group with post-traumatic growth and diffuse identity in the group with normal development. Therefore, differences in the perception of time perspective, namely, a higher orientation to the present, a more positive evaluation of it in the group with post-traumatic growth is associated with a higher degree of personal identity structure coherence, where the moratorium has an average level of coherence, and the diffuse identity has a low level of coherence. The applied aspect of the investigated problem may be implemented in the development of programs of psychosocial support of the individual in adolescence.

Keywords: diffusion, identity achievement, moratorium, personal identity, personal identity structural organization, psychological time, time perspective.

References

1. Angelova, S. (2017). The concept of social and psychological rehabilitation of adolescents whose lives were affected by hostilities in the east of Ukraine: the experience of a traveling peace camp. *Problems of political psychology*, (6), 152–161.
2. Wasserman, L. I., Trifonova, E. A., & Chervinska, K. R. (2009). *Semantic time differential: expert Psychodiagnostic system in medical psychology*. St. Petersburg.
3. Erikson, E. (2006). *Identity: youth and crises: education manual* (A. V. Tolstykh, translator). Flinta et al.
4. Kozyrev, M. P. (2012). Social and psychological aspects of adolescent identity. *Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, (2), 187–197.
5. Krayeva, O. (2010). Identity crisis of adolescence and its role in the formation of a mature personality. *Collection of science Ave. of Ivan Ohienko KPNU, Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk, APN of Ukraine. Problems of modern psychology.*, (7), 310–321.
6. Lanovenko, Y. (2006). Existential content of the subjective aspect of youth crisis. *Social psychology*, (5).
7. Magomed-Eminov, M. (2009). The phenomenon of post-traumatic growth. *Bulletin of the Tambov University. Series: Humanities*, (3), 111–117.
8. Romanovska, D., & Ilashchuk, O. (2014). *Prevention of post-traumatic stress disorders: psychological aspects. Methodical help*. Chernivtsi: Tekhnodruk.
9. Reva, M. M. (2015). Peculiarities of the life perspective in adolescence and young adulthood. *Psychology and personality*, (2), 126–139.
10. Schneider, L. B. (2007). *Personal, gender and professional identity: theory and diagnostic methods*. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute.
11. Kimhi, S., Eshel, Y., Zysberg, L., & Hantman, S. (2009). Postwar winners and losers in the long run: Determinants of war relates stress symptoms and posttraumatic growth. *Community Mental Health Journal*, (46), 10–19.

12. Meyerson, D.A., Grant, K.E., Carter, J.S., Kilmer, R.P. (2011). Posttraumatic growth among children and adolescents: a systematic review. *Clinical Psychology Review*, 31(6), 949-964.

A. Demkiv, Senior Lecturer
ORCID ID: 0000-0002-1604-1793
Institute of Public Administration and Research on Civil Protection,
Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education
of the State Institution of Higher Education "University of Educational Management", Kyiv, Ukraine

FEATURES OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHING STAFF OF CIVIL PROTECTION AND LIFE SAFETY EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL CENTERS

The aim of the article is to study the specifics of teaching staff professional development of civil protection and life safety educational and methodological centers. Research methods used by the author: content analysis of legislative documents on the organization of postgraduate education; regulatory documents on professional development of civil protection specialists; analysis and summarization of documents posted on websites of Educational and Methodological Centers of Civil Protection and Life Safety in order to determine their structure and content of the activity and to highlight the features of the professional development of the teaching staff; comparative analysis of specialty standards 011 Educational, pedagogical sciences and the specialty 263 Civil protection for the second (master's degree) of higher education to identify the common and distinctive competencies of specialists.

It has been found out that the problem of the teaching staff professional development of educational and methodological centers of civil protection and life safety demands a complex solution. Their professional development in the sphere of civil protection is carried out according to functional training programs once in five years on the basis of higher educational establishments and postgraduate education. At the same time, in advanced training on the specialty 011 Educational, pedagogical sciences they have the opportunity to freely choose institutions, forms and subject of professional development. However, selected topics of various forms of professional development rarely reflect the content of their specialty 263 Civil Protection and its transformation in accordance with the post-industrial development of the country and its modern economic and socio-political situation.

Keywords: civil security; educational and methodological center of civil protection and life safety; professional development; standard; teaching staff.

References

1. On education: Law of Ukraine № 2145-19 (ed. dated January 1, 2021). (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). Some issues of notification of the qualifications of pedagogical and research-pedagogical workers: Resolution № 800. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Koziar, M. M. (2005). Theoretical and methodical principles of professional training of personnel of emergency situations. Extended abstract of PhD dissertation: 13.00.04. Kyiv. 41. [in Ukrainian].
4. Oleksiienko, N. O. (2018). The formation of moral culture among future bachelors of civil defense in the process of learning the Ukrainian language. PhD's thesis: 13.00.04. Lviv. 22. [in Ukrainian].
5. Povstyn, O. V. (2019). Theoretical and methodical principles of professional training for managerial activities of future specialists in the field of human safety. Extended abstract of PhD dissertation: 13.00.04. Vinnytsia. 348. [in Ukrainian].
6. Taimasov, Yu. S. (2021). Theoretical and methodological principles of training future specialists of the civil protection service for self-preservation in professional activities. Extended abstract of PhD dissertation: 13.00.04. Kharkiv. 44. [in Ukrainian].
7. Khlypovka, H. H. (2019). Formation of social competence of future officers of the Civil Defense Service of Ukraine in the process of professional training. PhD's thesis: 13.00.04. Lviv. 22. [in Ukrainian].
8. Osypenko, S. I. (2018). *Advice to the teacher of the educational and methodological center of civil protection: methodical guide* / S.I. Osypenko. Kyiv. 136. [in Ukrainian].
9. Litvynovskiy, Ye.Iu., Behun, V.V., Heldash, S.V. (2017). *Theoretical and organizational and methodological principles of designing educational activities of educational and methodological institutions of civil defense: monograph* (z elektron. dod.). vyd. 2, pererobl. – Lviv: KP "Paliturnyk. 230. [in Ukrainian].
10. Volianskyi, P.B., Kalashchenko, S.I., Hrynzovskyi, A.M., Yeremenko, S.A. (2019). Implementation of ways to reduce the impact of accidents caused by the use of hazardous substances on human health and the environment in the teaching of the civil defense discipline. *Ekolohichni ta hihienichni problemy sfery zhyttiedialnosti liudyny: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*, Kyiv: Natsionalnyi medychnyi universytet imeni O.O. Bohomoltsia, 40-41. [in Ukrainian].
11. Mykhailov, V., Kupriyevych, V., Romanov, L., Demkiv, A., Petrenko, L., Shevchenko, V., Bakhtiyarova, K., Khyzhnyak, V. (2021). Aviation search and rescue personnel training by the means of the information educational environment of the establishment of postgraduate education. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2021. 11/02/XXI. (VOL. 11, ISSUE 2, SPECIAL ISSUE XXI.)- S.181185, Retrieved from: <http://www.magnanimitas.cz/11-02-xxi> [in English].
12. Demkiv, A. M., Petrenko, L. M. (2021). Legal basis of professional development of pedagogical workers of educational and methodical centers of civil protection and life safety. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy: zb. nauk. pr.* / [redkol. L.B. Lukianova (holova), Anishchenko O.V. (zastupnyk holovy) ta in.]; In-t ped. osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. Kyiv. Vyp. 1 (19). C. 52-63. [in Ukrainian].
13. Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 254k/96-VR. (ed. dated January 1, 2020) (1996). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
14. On higher education: Law of Ukraine № 1556-VII (ed. dated October 27, 2022). (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].
15. Yevdin, O.M. (Red.). (2019). *Analytical review of the state of man-made and natural safety in Ukraine for 2018*. Retrieved from: https://www.dsns.gov.ua/files/prognoz/report/2018/AO_2018.pdf. 258-272 [in Ukrainian].
16. On civil service: Law of Ukraine № 889-VIII (ed. dated February 7, 2022). (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
17. Cabinet of Ministers of Ukraine (2019). On the approval of the Regulation on the system of professional training of civil servants, heads of local state administrations, their first deputies and deputies, officials of local self-government and deputies of local councils: Resolution № 106. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/106-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
18. Kachan, Ye.P. (Red). (2008). *Labor economics and social-labor relations: a study guide*. / [Diakiv O.P., Nadvynychnyi N.A. ta in.]; za red. Ye. P. Kachana. – K.: Znannia, 407. [in Ukrainian].

19. Pavlov, S. S., Klymas, R. V., Odynets, A. V., Sereda, D.V. (2021). Implementation of the process of improving the qualifications of specialists of research and testing laboratories of territorial bodies of the State Emergency Service on the basis of the Institute of State Administration and Scientific Research on Civil Protection. *Naukovi perspektyvy: naukove vydannya* № 6(12.) S. 76-89. Retrieved from: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6\(12\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-6(12)). [in Ukrainian].

20. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2018). On the approval of the Standard Regulation on territorial courses of civil protection and life safety, educational and methodological centers of civil protection and life safety. Order № 835. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text>.

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013). On the approval of the Procedure for conducting training of management staff and specialists, whose activities are related to the organization and implementation of civil protection measures: Resolution № 819. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/KP130819?an=5> [in Ukrainian].

22. Tkachuk, N., Kinakh, N. (2021). *Professional standard as a vector of modernization of postgraduate pedagogical education: a new pedagogical thought*. 2021. T. 106. № 2. S. 22-28. Retrieved from: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-21-28> [in Ukrainian].

23. Artiushyna, M. V. (2020). Models of professional and pedagogical training in higher education institutions of Ukraine. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology*. 2020. № 17. S. 10-18. DOI: [https://doi.org/10.18372/2411-264X.2\(17\).15018](https://doi.org/10.18372/2411-264X.2(17).15018) [in Ukrainian].

24. Ministry of Education and Science of Ukraine (2021). On the approval of the standard of higher education in the specialty 011 Educational, pedagogical sciences for the second (master's level) of higher education. Order № 520. Retrieved from: https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/05/17/011.Osvitni.ped.nauky.mahistr_17.06.docx&wdOrigin=BROWSELINK [in Ukrainian].

25. Shcherbak, O. I. (2014). *Theoretical and methodological principles of training and professional development of a teacher of professional training for adult education: monograph*. Kyiv: KPPK, 141 s. Retrieved from: scherbak2014.pdf (kppk.com.ua) [in Ukrainian].

26. Petrenko, L. M. (2013). *Theory and practice of information and analytical competence development of heads of vocational and technical educational institutions: monograph*. /L. M. Petrenko// Dnipropetrovsk: IMA-pres. 456. [in Ukrainian].

J.Sikra, PhD (Psychology), Master of Science (Human Resources Management)

Visiting lecturer in psychology

ORCID ID: 0000-0003-4557-1256

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

EVALUATING AN INTERACTIVE UNIVERSITY CURRICULUM DELIVERED DURING RUSSIA'S INVASION OF UKRAINE

The purpose of this article is the evaluation of earlier work by Sikra (2022), which supplied preliminary data about the author's rationale for designing and delivering online university education. The current evaluation was achieved by collecting psychology students' views via different sources with the use of trivial questions that corresponded to the Six core values (Sikra, 2022). In total, 22 students' responses were evaluated (17 females, 5 males, Mean Age 20.09). These responses were thematically analysed to support the author's evaluation of the interactive curriculum after its completion. The results of the thematic analysis evidence that the author delivered the online education in accordance with the Six core values. A short discussion of the findings' implications in connection to previous research is supplied. The conclusion brings the material to a finish and contextualises this approach within the global crises of COVID-19 and the War in Ukraine.

Keywords: mental health, military psychology, PTSD, university students, online learning, war in Ukraine.

References

- Alyukov, M. (2022). Propaganda, authoritarianism and Russia's invasion of Ukraine. *Nature Human Behaviour*, 6, pp.763-765.
- Clegg, S. R. and Ross-Smith, A. (2003). Revising the boundaries: Management education and learning in a postpositivist world. *Academy of Management Learning & Education*, 2(1), pp.85.
- Danowitz, M. A. and Tuitt, F. (2011). Enacting Inclusivity Through Engaged Pedagogy: A Higher Education Perspective. *Equity & Excellence in Education*, 44(1), pp.40-56.
- Fitzgibbon, A. and Winter, L. A. (2021). Practical applications of a social justice agenda in counselling and psychotherapy: The relational equality in education framework (REEF). *British Journal of Guidance & Counselling*, pp.1-10.
- Grynyuk, S., Kovtun, O., Sultanova, L., Zheludenko, M., Zashluzena, A. and Zaytseva, I. (2022). Distance Learning during the COVID-19 Pandemic: The Experience of Ukraine's Higher Education System. *Electronic Journal of e-Learning*, 20(3), pp.242-256.
- Gupta, N. and Shourie, S. (2022). PTSD and Coping Strategies among Indian MD Physician Students Stuck in Ukraine during the Ukraine War. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 13(3), pp.380-384.
- Kolden, G. G., Wang, C.-C., Austin, S. B., Chang, Y. and Klein, M. H. (2018). Congruence/genuineness: A meta-analysis. *Psychotherapy (Chicago, Ill.)*, 55(4), pp.424-433.
- Nenko, Y., Kybalna, N. and Snisarenko, Y. (2020). The COVID-19 Distance Learning: Insight from Ukrainian Students. *The Brazilian Scientific Journal of Rural Education*, 5, pp.1-19.
- Osokina, O., Silwal, S., Bohdanova, T., Hodes, M., Sourander, A. and Skokauskas, N. (2022). Impact of the Russian Invasion on Mental Health of Adolescents in Ukraine. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2022.07.845>.
- Schmidt, M. and Huang, R. (2022). Defining Learning Experience Design: Voices from the Field of Learning Design & Technology. *TechTrends*, 66(2), pp.141-158.
- Semenets-Orlova, I., Klochko, A., Tereschuk, O., Denisova, L., Nestor, V. and Sadovy, S. (2022). Special Aspects of Educational Managers' Administrative Activity under Conditions of Distance Learning. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11(1), pp.286-297.
- Sikra, J. (2022). Delivering an interactive curriculum during Russia's invasion of Ukraine. *VII International Scientific Conference Military Psychology In The Dimensions Of War And Peace: Problems, Experience and Prospects*, 7, pp.13-16.
- Srichawla, B. S., Khazeei Tabari, M. A., Gáman, M.-A., Munoz-Valencia, A. and Bonilla-Escobar, F. J. (2022). War on Ukraine: Impact on Ukrainian Medical Students. *International Journal of Medical Students*, 10(1), pp.15-17.
- Timulak, L. and Elliott, R. (2003). Empowerment Events in Process-Experiential Psychotherapy of Depression: an Exploratory Qualitative Analysis. *Psychotherapy Research*, 13(4), pp.443-460.

ДОДАТОК 2. ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ
ANNEX 2. JOURNAL AUTHORS

Байдарова Ольга Олегівна – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: baidarova@knu.ua

Бобрик Ольга Василівна – бакалавр соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: timofijbobrik@gmail.com

Baidarova Olha – Ph.D. in Psychology, Associate Professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: baidarova@knu.ua

Bobryk Olha – Bachelor of Social Work, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: timofijbobrik@gmail.com

Балухтіна Олена Миколаївна – кандидатка історичних наук, доцентка кафедри соціальної роботи та психології, Національний університет "Запорізька політехніка", Запоріжжя, Україна.

Контактна інформація: e-mail: balukhtina.olena@gmail.com

Кузьмін Віктор Володимирович – кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та психології, Національний університет "Запорізька політехніка", Запоріжжя, Україна.

Контактна інформація: e-mail: kuzmin2v@gmail.com

Кузьміна Марія Олегівна – викладачка кафедри соціальної роботи та психології, Національний університет "Запорізька політехніка", Запоріжжя, Україна.

Контактна інформація: e-mail: mari.gorodko@gmail.com

Balukhtina Olena – PhD in Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work and Psychology, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine.

Contact Information: e-mail: balukhtina.olena@gmail.com

Kuzmin Viktor – PhD in Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work and Psychology, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine.

Contact Information: e-mail: kuzmin2v@gmail.com

Kuzmina Maria – Lecturer of the Department of Social Work and Psychology, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, Ukraine.

Contact Information: e-mail: mari.gorodko@gmail.com

Бутиліна Олена Вікторівна – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.

Контактна інформація: e-mail: butylina@karazin.ua

Євдокимова Ірина Анатоліївна – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка в. о. завідувача кафедри соціології управління та соціальної роботи, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, Україна.

Контактна інформація: e-mail: i.yevdokimova@karazin.ua

Butylina Olena – PhD in Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Management and Social Work, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: butylina@karazin.ua

Yevdokymova Iryna – PhD in Sociological Sciences, Associate Professor, Acting Head of Sociology of Management and Social Work Department, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: i.yevdokimova@karazin.ua

Ден Сюйтун – аспірантка ОНП "Соціальна робота, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: dengxutong96@gmail.com

Deng Xutong – PhD student Educational and Scientific Program "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: dengxutong96@gmail.com

Індрасієне Валдоне – докторка соціальних наук (Едукологія), професорка, директорка Інституту едукології та соціальної роботи, Університет Миколаса Ромеріса, Вільнюс, Литва.

Контактна інформація: e-mail: v.indrasiene@mruni.eu

Пракапас Ромас – доктор соціальних наук (Едукологія), професор Інституту едукології та соціальної роботи, Університет Миколаса Ромеріса, Вільнюс, Литва.

Контактна інформація: e-mail: prakapas@mruni.eu

Красілова Юлія Михайлівна – кандидатка психологічних наук, асистентка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: k-j-m@ukr.net

Indrašienė Valdonė Algirdo – Doctor of Social Sciences (Educology), Professor, Director Institute of Education and Social Work, Vilnius, Lithuania.

Contact Information: e-mail: v.indrasiene@mruni.eu

Prakapas Romas Antano – Doctor of Social Sciences (Educology), Professor Institute of Education and Social Work, Vilnius, Lithuania.

Contact Information: e-mail: prakapas@mruni.eu

Krasilova Yuliia – Ph.D. in Psychology, Assistant of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: k-j-m@ukr.net

Литва Людмила Андріївна – кандидатка соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: litvaludmila@gmail.com

Козачкова Анна Володимирівна – студентка 3 курсу ОПП "Соціальна робота", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: hannashagova@gmail.com

Покусай Владислава Олександрівна – студентка 2 курсу ОПП "Соціальна робота", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: meradise.widerlist@icloud.com

Lytva Liudmila – PhD in Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Social Work, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: litvaludmila@gmail.com

Kozachkova Anna – Student of the 3rd year of the EPP "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: hannashagova@gmail.com

Pokusai Vladyslava – Student of the 2nd year of the EPP "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: meradise.widerlist@icloud.com

Метелиук Анна Сергіївна – менеджер проекту з досліджень, Міжнародний благодійний фонд "Альянс громадського здоров'я", Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: meteliuk@gmail.com

Meteliuk Anna – Project Manager, International Charitable Foundation "Alliance for Public Health", Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: meteliuk@gmail.com

Палатна Дар'я Олександрівна – аспірантка ОНП "Соціальна робота", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: darya.palatna@gmail.com

Palatna Daria – PhD student Educational and Scientific Program "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: darya.palatna@gmail.com

Палилюлько Оксана Михайлівна – кандидатка історичних наук, доцентка, в. о. завідувачка кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності ім. Т. Сосновської, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти "Кам'янець-подільський державний інститут", Кам'янець-Подільський, Україна.

Контактна інформація: e-mail: paltlulko1980@ukr.net

Гуменюк Інна Миколаївна – викладачка соціальних дисциплін, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти "Кам'янець-Подільський державний інститут", Кам'янець-Подільський, Україна.

Контактна інформація: e-mail: gumenyuk.inna2017@gmail.com

Сторожук Наталя Романівна – соціальна педагогиня, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти "Кам'янець-Подільський державний інститут", Кам'янець-Подільський, Україна.

Контактна інформація: e-mail: natalilenik82@gmail.com

Palyulko Oksana – PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Acting Head of Department of Social Work, Psychology and Socio-Cultural activity named after T. Sosnovska, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Kamyanets-Podilskyi, Ukraine.

Contact Information: e-mail: paltulko1980@ukr.net

Humeniuk Inna – Teacher of social disciplines, Separate Structural Unit of Kamianets-Podilskyi Professional College Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Kamyanets-Podilskyi, Ukraine.

Contact information: e-mail: gumenyuk.inna2017@gmail.com

Storozhuk Nataliia – Social Pedagogue, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Kamyanets-Podilskyi, Ukraine.

Contact information: e-mail: natalilenik82@gmail.com

Піонтківська Олена Георгіївна – кандидатка психологічних наук, асистентка кафедри соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: olenapiontkivska@gmail.com

Нестеренко Софія Еріковна – студентка 4 курсу ОПП "Соціальна робота", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: sonyanesterenko3@gmail.com

Piontkivska Olena – PhD in Psychology, Assistant of the Department of Social Work, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: olenapiontkivska@gmail.com

Nesterenko Sofiia – Student of the 4rd year of the EPP "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: sonyanesterenko3@gmail.com

Чуйко Олена Василівна – докторка психологічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: chuiko_ov@ukr.net

Гладишко Євгенія Василівна – аспірантка ОНП "Соціальна робота", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: eugeniiagll@gmail.com

Chuiko Olena – Doctor in Psychology Sciences, Professor of the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: chuiko_ov@ukr.net

Hladyshko Yevheniia – PhD-student Educational and Scientific Program "Social Work", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: eugeniiagll@gmail.com

Швалб Юрій Михайлович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: shwalb2012@ukr.net

Shwalb Yuri - Doctor in Psychology Sciences, Professor of the Department of of Social Work, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: shwalb2012@ukr.net

Сазонова Ірина Володимирівна – аспірантка ОНП "Психологія", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: sazonomairinavladimirovna@gmail.com

Sazonova Iryna – PhD-student Educational and Scientific Program "Psychology", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: sazonomairinavladimirovna@gmail.com

Демків Анна Миколаївна – старша викладачка кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО "Університет менеджменту освіти", Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: dankleo@gmail.com

Demkiv Anna – Senior Lecturer, Department of Fire Prevention and Public Safety, Institute of Public Administration and Research on Civil Protection, postgraduate student of the Department of Professional and Higher Education and Law of the Central Institute of Postgraduate Pedagogical Education of the State Institution of Higher Education "University of Educational Management", Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: dankleo@gmail.com

Сікра Юрай – доктор філософії в галузі психології, магістр у галузі управління людськими ресурсами, магістр психології, запрошений лектор психологічних дисциплін, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

Контактна інформація: e-mail: juraj.sikra@gmail.com

Sikra Juraj – PhD (Psychology), Master of Science (Human Resources Management), Master of Arts (Psychology), Visiting lecturer in psychology, Taras Shevchenko University, Kyiv, Ukraine.

Contact Information: e-mail: juraj.sikra@gmail.com

ДОДАТОК 3. ВІДОМОСТІ ПРО РЕЦЕНЗЕНТІВ
ANNEX 3. JOURNAL REVIEWER

Вайнола Ренате Хейкіївна – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-3365-293X

Web of Science Researcher ID: AAI-9448-2021

Контактна інформація: e-mail: r.vainola@kubg.edu.ua

Vaynola Renate – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Social pedagogy and Social Work Department Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-3365-293X

Web of Science Researcher ID: AAI-9448-2021

Contact Information: e-mail: r.vainola@kubg.edu.ua

Гусак Наталія Євгеніївна – кандидатка соціологічних наук, доцентка, Школа соціальної роботи імені професора Володимира Полтавця, Національний університет "Кієво-Могилянська академія", Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-7962-4099

Контактна інформація: e-mail: gusakny@ukma.edu.ua

Gusak Natalia – PhD in Sociological Sciences, Associate Professor, School of Social Work named after Professor Volodymyr Poltavets, National University "Kyiv-Mohyla Academy", Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7962-4099

Contact information: e-mail: gusakny@ukma.edu.ua

Євдокимова Наталя Олексіївна – докторка психологічних наук, професорка кафедри психології факультету педагогіки та психології, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, Україна.

ORCID ID: 0000-0003-4318-2556

Contact information: e-mail: yevdokymova@ukr.net

Yevdokymova Natalya – Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Psychology, Faculty of Pedagogy and Psychology, Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi, Mykolaiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0003-4318-2556

Contact information: e-mail: yevdokymova@ukr.net

Карагодіна Олена Геннадіївна – докторка медичних наук, професорка, професорка кафедри психології та соціальної роботи, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-7412-5178

Web of Science Researcher ID: P-6971-2016

Контактна інформація: e-mail: ogk_stud@ukr.net

Karagodina Olena – Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Social Work, Academy of Labour, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7412-5178

Web of Science Researcher ID: P-6971-2016

Contact Information: e-mail: ogk_stud@ukr.net

Караман Олена Леонідівна – докторка педагогічних наук, професорка, ректорка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Старобільськ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8541-9972

Контактна інформація: e-mail: karaman.olena.lnu@gmail.com

Karaman Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of Taras Shevchenko National University of Lugansk, Starobelsk, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8541-9972

Contact Information: e-mail: karaman.olena.lnu@gmail.com

Лях Тетяна Леонідівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини, Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8807-0497

Scopus Author ID: 57192588245

Контактна інформація: e-mail: t.liakh@kubg.edu.ua

Liakh Tetiana – PhD in pedagogy, Associative professor, Head of Social pedagogy and social work department Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

ORCID ID: 0000-0002-8807-0497

Scopus Author ID: 57192588245

Contact Information: e-mail: t.liakh@kubg.edu.ua

Петренко Лариса Михайлівна – докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка відділу теорії і практики педагогічної освіти, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-7604-7273

Web of Science Researcher ID: V-38332017

Контактна інформація: e-mail: inlaf@ukr.net

Petrenko Larysa – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Practice of Pedagogical Education, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-7604-7273

Web of Science Researcher ID: V-38332017

Contact Information: e-mail: inlaf@ukr.net

Савельчук Ірина Борисівна – докторка педагогічних наук, професорка, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-6813-4548

Контактна інформація: e-mail: iraut@ukr.net

Savelchuk Iryna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-6813-4548

Contact Information: e-mail: iraut@ukr.net

Семигіна Тетяна Валеріївна – докторка політичних наук, професорка, Національне агентство кваліфікацій, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0001-5677-1785

Контактна інформація: e-mail: semigina.tv@gmail.com

Semigina Tetyana – Doctor in Political Sciences, Professor, National Agency of Qualifications, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0001-5677-1785

Contact Information: e-mail: semigina.tv@gmail.com

Слозанська Ганна Іванівна – докторка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-8394-4925

Scopus Author ID: 55948662000

Contact Information: e-mail: kulynyak@elr.tnpu.edu.ua

Slozanska Hanna – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Special and Inclusive Education, Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-8394-4925

Scopus Author ID: 55948662000

Contact Information: e-mail: kulynyak@elr.tnpu.edu.ua

Удовенко Юлія Миколаївна – кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна.

ORCID ID: 0000-0002-6672-7355

Контактна інформація: e-mail: childrescue1@ukr.net

Udoenko Julia – Ph.D., Associate Professor at the Department of Social Rehabilitation and Social Pedagogy, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: 0000-0002-6672-7355

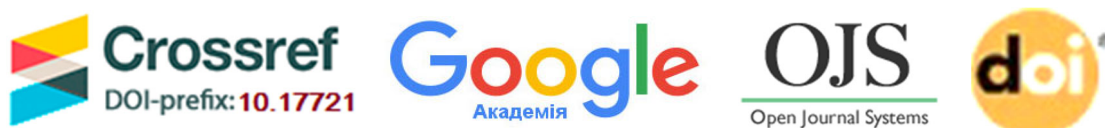
Contact Information: e-mail: childrescue1@ukr.net

Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота – це рецензований, цитований у міжнародних наукометричних базах науковий журнал, що видається із 2016 року один раз на рік і присвячений дослідженням психології, освітніх та педагогічних науках.

Журнал зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про Державну реєстрацію КВ № 22511-12411 Р від 14.12.2016

Засновник та видавець Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет". Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02
Адреса видавця: 01030, Київ-030, б-р Т.Шевченка, 14, кімн. 43

Індексується в таких міжнародних наукометричних базах та депозитаріях:

PKP|INDEX

Open Ukrainian Citation Index (OUCI)

Maksymovych Scientific Library of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Включено до інформаційного ресурсу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського "Наукова періодика України" та рейтингу наукових періодичних видань.

"Вісник Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Соціальна робота" вітає рукописи, що відповідають загальним критеріям значимості в зазначеній предметній галузі: • оригінальні статті • тематичні дослідження, • критичні відгуки, огляди, думки, есе.

Запрошуємо науковців до співпраці!
Статті розглядаються на постійній основі.
Тексти приймаються двома мовами: українською та англійською
З питань розміщення публікації просимо звертатися на e-mail
або користуватися системою оформлення подання на сайті:
www.visnyk.soch.robota.knu.ua

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Випуск 1(8)

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 11,86. Наклад 300. Зам. № 222-10535.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Пс5.
Підписано до друку 29.12.22

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"
Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02